

**İRAN'IN ZENCAN İLİ GERVEH VE SOCAS TARİHİ YAPILARI ÖZELİNDE,
BİLİMSEL VE GELENEKSEL KORUMA YAKLAŞIMLARIN
KARŞILAŞTIRILMALARI ÜZERİNE BİR DENEME**

Hooman SOBOUTI

**DOKTORA TEZİ
MİMARLIK**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**Eylül 2008
ANKARA**

**İRAN'IN ZENCAN İLİ GERVEH VE SOCAS TARİHİ YAPILARI ÖZELİNDE,
BİLİMSEL VE GELENEKSEL KORUMA YAKLAŞIMLARIN
KARŞILAŞTIRILMALARI ÜZERİNE BİR DENEME**

Hooman SOBOUTI

**DOKTORA TEZİ
MİMARLIK**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**Eylül 2008
ANKARA**

Hooman SOBOUTI tarafından hazırlanan İRAN'IN ZENCAN İLİ GERVEH VE SOCAS TARİHİ YAPILARI ÖZELİNDE, BİLİMSEL VE GELENEKSEL KORUMA YAKLAŞIMLARIN KARŞILAŞTIRILMALARI ÜZERİNE BİR DENEME adlı bu tezin Doktora tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Can M.HERSEK

.....

Tez Danışmanı, Mimarlık Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından oy birliği ile Mimarlık Anabilim Dalı Anabilim Dalında Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Gediz URAK

.....

Mimarlık Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Can M.HERSEK

.....

Mimarlık Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Işık AKSULU

.....

Mimarlık Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Zuhâl ÖZCAN

.....

Mimarlık Anabilim Dalı, Başkent Üniversitesi

Doç. Dr. Gül ASATEKİN

.....

Mimarlık Anabilim Dalı, O.D.T.Ü

Tarih: 22/09/2008

Bu tez ile G.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu Doktora derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Nermin ERTAN

.....

Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

Hooman SOBOUTI

**İRAN’IN ZENCAN İLİ GERVEH VE SOCAS TARİHİ YAPILARI ÖZELİNDE,
BİLİMSEL VE GELENEKSEL KORUMA YAKLAŞIMLARIN
KARŞILAŞTIRILMALARI ÜZERİNE BİR DENEME
(Doktora Tezi)**

Hooman SOBOUTI

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
Eylül 2008**

ÖZET

Bu tezin amacı İran’da uygulanmakta olan “Geleneksel Restorasyon Yaklaşımı” ile Türkiye’de uygulanmakta olan “Bilimsel Restorasyon Yaklaşımı’nın” karşılaştırılarak iki ülkenin restorasyon uygulamaları arasındaki farklılıkların saptanması ile geliştirilecek öneriler çerçevesinde bilgi ve eleman değişimine yönelik bir temel kaynak oluşturulmasıdır. Bu amaçla Zencan’da yer alan Selçuklu Dönemi’ne ait iki mescit yapısı restorasyon kararları açısından karşılaştırılmak üzere seçilmiştir.

Burada takdim edilen tez çalışması 6 bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk giriş bölümünde tezin kuramsal yaklaşımı, çalışmanın amacı, hipotezi, yöntemi ve beklenen sonucu yer almaktadır. Tezin ikinci bölümünde Zencan İli’nin Genel Özellikleri konu edilmiştir. Tezin üçüncü bölümü Gerveh Cuma Mescidi’nin Türkiye’de uygulanmakta olan “Bilimsel Restorasyon Yaklaşımı” kurallarına uygun olarak ayrıntılı bir şekilde incelenerek projelendirilmesine dair anlatımları kapsamaktadır. Tezin dördüncü bölümü İran’da uygulanmakta olan “Geleneksel Restorasyon Yaklaşımı” kuralları ile restorasyonu

tamamlanmış bulunan Socas Cuma Mescidi'nin tanıtımı, restorasyon kararları ve uygulamalarının incelenmesi ile ilgilidir.

Tezin beşinci bölümü inceleme konusu olan iki yapıdan Gerveh Cuma Mescidi'nin restorasyon önerileri ile Socas Cuma Mescidi'nin restorasyon müdahalelerinin tablolar yardımı ile karşılaştırılmasını kapsamaktadır. Tezin altıncı ve son bölümünde Bilimsel Restorasyon Yaklaşımı'nın Geleneksel Restorasyon Yaklaşımı'na olan üstünlükleri maddeler halinde verilerek tez temenniler ile sonlandırılmıştır.

Bilim Kodu: 803.1.085

Anahtar Kelimeler: Mescit, Zencan, Gerveh, Restorasyon

Sayfa Adedi: 264

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Can Mehmet HERSEK

**A DISSERTATION ON SCIENTIFIC AND TRADITIONAL APPROACHES
OF RESTORATION PROJECTS OF GERVE AND SOCAS HISTORIC
BUILDINGS IN THE REGION OF ZENCAN/IRAN
(PhD Thesis)**

Hooman SOBOUTI

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
İNSTITUTE OF SCIENCE AND TECHNOLOGY
September 2008**

ABSTRACT

The aim of this thesis is, to compare Iran's "Traditional Restoration Approach" with Turkey's "Scientific Restoration Approach", in order to determine the differences in restoration practices between two countries and building up a basic source to enhance suggestions on exchanging information and skill men. In this respect, two of Seljukid mosques in Zencan were chosen to compare for their restoration decisions.

This thesis includes six chapters. In the introduction; literature review, the aim of the thesis, hypothesis, method and expected results are mentioned. Second chapter, the general characteristics of Zencan region; third chapter consists of detailed investigation on designing and application of Gerveh Friday mosque in the sense of practicing on "Scientific Restoration Approach" in Turkey. The fourth chapter, it is about "Traditional Restoration Approach" in Iran and the introduction of restored Socas Friday Mosque, its restoration decisions and practices.

In the fifth chapter, the comparison is made between Gerveh Friday Mosque and Socas Friday Mosque restoration suggestions and presented on tables. In the sixth and final chapter the advantages of “Scientific Restoration Approach” over “Traditional Restoration Approach” is presented as issues, and thesis is ended with suggestions.

Science Code: 803.1.085

Key Words: Mosque, Zanzan, Gherveh, Restoration

Page Number: 264

Adviser: Prof. Dr. Can Mehmet HERSEK

TEŞEKKÜR

Çalışmalarımda bana maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen babam H. Sobouti'ye, annem F. Safaian'a, değerli eşim shiva'ye teşekkür ederim. Bu tez çalışması sırasında karşılaştığım türlü zorlukların üstesinden gelmemede bana en çok yardımcı olan ve bilimsel anlamdaki kıymetli önerileri ile de bana yol gösteren kişi danışmanım Prof. Dr. Can M. HERSEK'dir. Kendisine kıymetli zamanı ayırdığı ve sabırlı bir yaklaşım içinde yol göstererek sonuca ulaşmama için yardımcı olduğu için teşekkür ederim.

Değerli jüri üyelerinden sayın Prof. Dr. Işık Aksulu'ya ders aşamasında ve tez sürecinde bana verdiği her bilgi ve öneri için yine sayın Doç. Dr. Gül Asatekin'e tez jürileri süresince bana sağladığı motivasyon ve değerli katkıları için sonsuz teşekkür ederim. Yukarıda söz konusu olan her iki hocam kendi açılarından her zaman bu çalışmanın daha verimli olmasını saplayıp beni daima bilimsel doğruya yönlendirmişlerdir. Doktora eğitimim sürecinde bana her zaman bilimsel açıdan bilgileri ile katkı sağlayan sayın Prof. Dr. Gediz URAK'a teşekkür ederim. Son olarak teker teker Gazi üniversitesinin tüm akademik ve idari personeline gösterdikleri yardımsever tutumları için teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca bu tez çalışmam süresinde TÜBİTAK kurumunun şahsıma sağladığı destek çalışma motivasyonumu ve araştırma olanaklarımı arttırmış olup bu konuda teşekkürlerimin kabulünü arz etmek isterim. Benzer biçimde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bize verdiği fırsattan dolayı ve hazırladığı bilimsel ortam için teşekkürlerimi sunarım, Son olarak değerli Türk halkına misafirperver olmalarından dolayı ve beni ailenin bir ferdi gibi kabullendikleri için minnettarlığımı sonsuza dek saygılarımla sunmaktayım.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
TEŞEKKÜR.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	xiii
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	xiv
RESİMLERİN LİSTESİ.....	xx
HARİTALARIN LİSTESİ.....	xxiv
SİMGELER VE KISALTMALAR	xxi
1. GİRİŞ	1
2. ZENCAN İLİ'NİN TARİHİ VE GENEL ÖZELLİKLERİ	13
2.1. Genel Konum	13
2.2. Bölgenin Coğrafi Sınırları ve Durumu	14
2.3. Bölgenin Topoğrafik Durumu	15
2.4. Zencan Bölgesindeki Irmakların Tanım.....	16
2.5. İklimsel Veriler ve Bölgedeki Hava Durumu	16
2.6. Demografik Yapı	17
2.7. Bölgenin Tarihsel Gelişimi.....	17
2.8.Selçuklu Tarihine Kısa Bir Bakış	20
3. ZENCAN BÖLGESİNDE BİR BİLİMSEL RESTORASYON YAKLAŞIMI ÖRNEĞİ: GERVEH CUMA MESCİDİ	23
3.1. Eserin Konumu	23

Sayfa

3.2. Gerveh Cuma Mescidi'nin Tarihçesi	25
3.3. Yayınlar ve Araştırmalar	26
3.4. Gerveh'nin Şimdiki Durumunun Tespiti.....	27
3.4.1. Grafik belgeleme.....	27
3.5. Yapının Tanımlaması	58
3.5.1. Yöntem	58
3.5.2. Genel tanımlama.....	58
3.5.3. Dış tanımlama	60
3.5.4. İç tanımlama	70
3.6. Analizler	85
3.6.1. Malzeme kullanımı	85
3.7. Strüktürel Sistem Analizi	103
3.8. Yapım Tekniği Analizi	106
3.9. Mimari Elemanların Analizi	110
3.10. Bezeme	117
3.11. Kitabeler ve diğer yazılar	131
3.12. Yapıdaki İzlerin Değerlendirilmesi	137
3.13. Strüktür Problemleri ve Malzeme Bozulmaları	149
3.14. Karşılaştırmalı Çalışma	164
3.15. Restitüsyon	174
3.15.1. Yöntem	174
3.15.2. Restitüsyon için kaynak kullanımı	175

Sayfa

3.15.3. Gerveh cuma mescidinin restitüsyon önerilerine yönelik tartışma ve verilerin yorumu	177
3.15.4. Mekan - işlev ilişkisi	187
3.16. Restorasyon	212
3.16.1. Gerveh cuma mescidinin bugünkü potansiyel ve olanakları	212
3.16.2. Restorasyon projesinin amacı	213
3.16.3. Restorasyon yaklaşımı, kararları ve müdahaleler	214
3.16.4. İşlev	221
3.16.5. Yapının işleve uygun programlanması	222
3.16.6. Restorasyon süreci	223
4. ZENCAN BÖLGESİNDE BİR GELENEKSEL RESTORASYON YAKLAŞIMI ÖRNEĞİ: SOCAS CUMA MESCİDİ	228
4.1. Socas Cuma Mescidi'nin Genel Özellikleri ve Restorasyon Uygulamaları	228
4.1.1. Genel bilgiler	228
4.1.2. Mimari analiz	230
4.2. Socas Mescidi ile İlgili Restitüsyon Bilgileri	239
4.3. Socas Mescidi ile İlgili Restorasyon Uygulamaları	239
5. GENEL KARŞILAŞTIRMA	241
6. SONUÇ VE ÖNERİLER	249
KAYNAKLAR	253
ÖZGEÇMİŞ.....	263

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 3.1. Cephe tanımlama çizelge I.....	66
Çizelge 3.2. Cephe tanımlama çizelge II.....	67
Çizelge 3.3.Cephe tanımlama çizelge III.....	68
Çizelge 3.4. Cephe tanımlama çizelge IV	69
Çizelge 3.5.İç mekan tanımlama çizelge I.....	72
Çizelge 3.6. İç mekan tanımlama çizelge II.....	73
Çizelge 3.7. İç mekan tanımlama çizelge III.....	74
Çizelge 3.8. İç mekan yüzeyleri tanımlama çizelge I.....	75
Çizelge 3.9. İç mekan yüzeyleri tanımlama çizelge II.....	76
Çizelge 3.10. İç mekan yüzeyleri tanımlama çizelge III.....	77
Çizelge 3.11. İç mekan yüzeyleri tanımlama çizelge IV	78
Çizelge 3.12. İç mekan yüzeyleri tanımlama çizelge V	79
Çizelge 3.13. İç mekan yüzeyleri tanımlama çizelge VI	80
Çizelge 3.14. İç mekan yüzeyleri tanımlama çizelge VII	81
Çizelge 3.15. İç mekan yüzeyleri tanımlama çizelge VIII	82
Çizelge 3.16. İç mekan tanımlama çizelge IV	83
Çizelge 3.17. İç mekan tanımlama çizelge V	84
Çizelge 3.18. Karşılaştırılmalı çalışma	173
Çizelge 4.1. Socas'ın Özetlenmiş durumu	240
Çizelge 5.1. Genel karşılaştırma çizelge I.....	242
Çizelge 5.2. Genel karşılaştırma çizelge II.....	243

Çizelge	Sayfa
Çizelge 5.3. Genel karşılaştırma çizelge III	244
Çizelge 5.4. Genel karşılaştırma çizelge IV	245
Çizelge 5.5. Genel karşılaştırma çizelge V	246
Çizelge 5.6. Genel karşılaştırma çizelge VI	247
Çizelge 5.7. Genel karşılaştırma çizelge VII	248

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 3.1. Gerveh Cuma Mescidi'nin genel görünümü	25
Şekil 3.2. Vaziyet planı.....	30
Şekil 3.3. Çatı planı	31
Şekil 3.4. Plan	32
Şekil 3.5. Rölöve çizimi	33
Şekil 3.6. Kesit 1-1	34
Şekil 3.7. Kesit 2-2	35
Şekil 3.8. Kesit 3-3	36
Şekil 3.9. Kesit 4-4	37
Şekil 3.10. Kesit 5-5	38
Şekil 3.11. Batı görünüşü	39
Şekil 3.12. Kuzey görünüşü	40
Şekil 3.13. Güney görünüşü.....	41
Şekil 3.14. Detay 1	42
Şekil 3.15. Detay 2	43
Şekil 3.16. Detay 3	44
Şekil 3.17. Detay 4	45
Şekil 3.18. Detay 5	46
Şekil 3.19. Detay 6	47
Şekil 3.20. Detay 7	48
Şekil 3.21. Detay 8	49

Şekil	Sayfa
Şekil 3.22. Detay 9	50
Şekil 3.23. Detay 10	51
Şekil 3.24. Detay 11	52
Şekil 3.25. Detay 12	53
Şekil 3.26. Detay 13	54
Şekil 3.27. Detay 14	55
Şekil 3.28. Detay 15	56
Şekil 3.29. Detay 16	57
Şekil 3.30. Detay 17	57
Şekil 3.31. Gerveh Cuma Mescidi doğu cephesi.....	63
Şekil 3.32. Gerveh Cuma Mescidi kuzey cephesi	64
Şekil 3.33. Gerveh Cuma mescidin batı cephesi.....	65
Şekil 3.34. Gerveh Cuma mescidin planı	71
Şekil 3.35. Plan I	91
Şekil 3.36. Plan II	92
Şekil 3.37. Kesit 1-1	93
Şekil 3.38. Kesit 2-2	94
Şekil 3.39 Kesit 3-3	95
Şekil 3.40. Kesit 4-4	96
Şekil 3.41. Kesit 5-5	97
Şekil 3.42. Kesit 6-6	98
Şekil 3.43. Kuzey görünüşü	99

Şekil	Sayfa
Şekil 3.44. Doğu görünüşü.....	100
Şekil 3.45. Güney görünüşü.....	101
Şekil 3.46. Batı görünüşü.....	102
Şekil 3.47. Duvarlar, payandalar ve trompların strüktürel hareketleri.....	103
Şekil 3.48. Kemerler ve üst örtünün strüktürel hareketleri.....	104
Şekil 3.49. Strüktürel eleman analiz paftası	105
Şekil 3.50. Kemer yapım tekniği.....	107
Şekil 3.51. Pencoheft sivri kemerlerin çizim aşaması	109
Şekil 3.52. Plan	120
Şekil 3.53. Yapının köşesinde yer alan kalem işinin çizimi	121
Şekil 3.54. Saveh Cuma Mescidi kesiti	127
Şekil 3.55. Gerveh Mescidi iç mekânında yatay ve düşey istif örgüleri	130
Şekil 3.56. Dini mahiyetteki kitabenin kurandaki şekli	133
Şekil 3.57. Yapının doğu duvarında yer alan madalyon çizimleri.....	135
Şekil 3.58. Madalyon çizimleri.....	135
Şekil 3.59. Plan	138
Şekil 3.60. Kesit 1-1	139
Şekil 3.61. Kesit 2-2	140
Şekil 3.62. Kesit 3-3	141
Şekil 3.63. Kesit 4-4	142
Şekil 3.64. Kesit 5-5	143
Şekil 3.65. Kesit 6-6	144
Şekil 3.66. Batı görünüşü.....	145

Şekil	Sayfa
Şekil 3.67. Güney görünüşü.....	146
Şekil 3.68. Kuzey görünüşü	147
Şekil 3.69. Doğu görünüşü.....	148
Şekil 3.70. Kesit 1-1	155
Şekil 3.71. Kesit 2-2	156
Şekil 3.72. Kesit 3-3	157
Şekil 3.73. Kesit 4-4	158
Şekil 3.74. Kesit 5-5	159
Şekil 3.75. Kesit 6-6	160
Şekil 3.76. Güney görünüşü.....	161
Şekil 3.77. Batı görünüşü	162
Şekil 3.78. Kuzey görünüşü	163
Şekil 3.79. Siirt Ulu Mescit Planı	164
Şekil 3.80. Kemer yapım tekniği.....	174
Şekil 3.81. Gerveh Cuma Mescidi'nin 1969 ta çizilen plan ile hatalı kubbe detayı	183
Şekil 3.82. Özgün durum-İlk aşama	184
Şekil 3.83. İkinci aşama-eklentilerden sonra.....	184
Şekil 3.84. Çatı planı	189
Şekil 3.85. Plan	190
Şekil 3.86. Kesit 1-1	191
Şekil 3.87. Kesit 2-2	192
Şekil 3.88. Kesit 3-3	193

Şekil	Sayfa
Şekil 3.89. Kesit 4-4	194
Şekil 3.90. Kesit 5-5	195
Şekil 3.81. Kuzey görünüşü	196
Şekil 3.92. Batı görünüşü	197
Şekil 3.93. Doğu görünüşü	198
Şekil 3.94. Güney görünüşü	199
Şekil 3.95. Vaziyet planı	200
Şekil 3.96. Çatı planı	201
Şekil 3.97. Plan	202
Şekil 3.98. Kesit 1-1	203
Şekil 3.99. Kesit 2-2	204
Şekil 3.100. Kesit 3-3	205
Şekil 3.101. Kesit 4-4	206
Şekil 3.102. Kesit 5-5	207
Şekil 3.103. Doğu görünüşü	208
Şekil 3.104. Güney görünüşü	209
Şekil 3.105. Kuzey görünüşü	210
Şekil 3.106. Batı görünüşü	211
Şekil 3.107. Camdan yapılan örnekler ve öneriler	225
Şekil 3.108. Camdan yapılan eyvanın yan görüşü	226
Şekil 3.109. Vaziyet planı	227
Şekil 4.1. Plan	230

Şekil	Sayfa
Şekil 4.2. Socas Mescidi'nin kapı açıklıklarında kullanılmış olan teğet kemer“Pencoheft” ve sivri kemerlerin çizimsel analizleri ...	233
Şekil 4.3. Yapının kesiti.....	234
Şekil 4.4. Socas Mescidinin iç mekânında yatay ve düşey istif örgüleri	236
Şekil 4.5. Mihrabın girift kıvrım dallı bitki motifleri	237
Şekil 4.6. Nişlerde bulunan farklı geometrik desenler	237

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 3.1. Gerveh kasabasının genel görüntüsü	23
Resim 3.2. Gerveh Cuma mescidin kasabadaki konumu	24
Resim 3.3. Gerveh Cuma Mescidi'nin genel görünümü	25
Resim 3.4. Gerveh Cuma Mescidi genel görünümü	61
Resim 3.5. Gerveh Cuma Mescidi doğu cephesi genel görünümü	61
Resim 3.6. Gerveh Cuma Mescidi kuzey cephesi genel görünümü	64
Resim 3.7. Farklı boyutlardaki tuğlaların genel görünümü	85
Resim 3.8. Farklı boyutlardaki tuğlaların genel görünümü. (a) Pencerede örnek (b) Duvar da örnek	86
Resim 3.9. Tromplarda tuğla kullanımı	87
(a) Tromp ayağındaki örnek (b) Duvar da örnek	
Resim 3.10. Sondaj sonrası	88
Resim 3.11. Taş işçiliği	88
Resim 3.12. Taçkapıda subasman seviyesindeki kaba yonu taş sırası	89
Resim 3.13. Taçkapıda kullanılmış olan taş subasman	89
Resim 3.14. Alçı kabartmalara bir örnek	90
Resim 3.15. Farklı tuğlaların kullanımı	106
Resim 3.16. Tromplarda tuğla işçilik örneği	107
Resim 3.17. Alçı kabartma örneği	108
Resim 3.18. Tromp ayağı örneği	110
Resim 3.19. Mihrabın genel görünümü	111
Resim 3.20. Nişlerin konumu	112

Resim	Sayfa
Resim 3.21 Giriş kapısı (a) İç kısmı (b) Dış kısmı	113
Resim 3.22. Kümbetin iç görünüşü	114
Resim 3.23. Pencerenin dış görünümü	114
Resim 3.24 Kümbetin iç görünüşü	115
Resim 3.25. Kümbetin iç görünüşü ve tromplar	116
Resim 3.26. Kitabe ve bezemelerden örnekler (a) Kitabedeki örnek (b) Duvardaki örnek (c) Alçı işi örneği (d) Madalyon örneği	117
Resim 3.27. Mihrap üzerindeki kalem işi.....	119
Resim 3.28. Yapının köşesinde yer alan kalem işi.....	120
Resim 3.29. Kırmızı renkli alçı süsleme örneği -Sultaniye kümbeti.....	122
Resim 3.30. Kırmızı renkli alçı süsleme örneği- Gerveh Cuma mescidi.....	122
Resim 3.31. Kitabelerde kullanılan kuşaklar	123
Resim 3.32. Yapını doğu duvarında bulunan kitabe	124
Resim 3.33. Mihrabın üstüne eklenen kitabe	125
Resim 3.34. Alçı kabartma örneği	125
Resim 3.35. Yapının doğu duvarında bulunan kitabe	126
Resim 3.36. Saveh Cuma Mescidi Kümbetinde bulunan alçı kabartma	127
Resim 3.37. Yapının kümbetinde bulunan alçı kabartma	128
Resim 3.38. Socas Cuma Mescidi'nde yer alan tuğla işçiliği	129
Resim 3.39. Gerveh Cuma Mescidinde yer alan tuğla işçiliği	129
Resim 3.40. Gerveh Cuma Mescidi ve Sultaniye Türbesi alçı mühür tekniği karşılaştırılması	131

Resim	Sayfa
Resim 3.41. Yapım tarihini gösteren kitabe	131
Resim 3.42. Dini mahiyetteki kitabeler, doğu cephesi.....	132
Resim 3.43. Dini mahiyetteki kitabeler, batı cephesi	133
Resim 3.44. Yapının doğu duvarında yer alan madalyon	134
Resim 3.45. Gerveh Cuma Mescidi ve Sultaniye Türbesi alçı mühür teknîği.....	136
Resim 3.46. Gerveh Cuma Mescidi ve Sultaniye Türbesi alçı mühür teknîği.....	137
Resim 3.47. Gerveh Cuma Mescidi ve Sultaniye Türbesi alçı mühür teknîği.....	137
Resim 3.48. Strüktürel elemanlardaki zayıflık	151
Resim 3.49. Yapıda bulunan çeşitli organizmalar	151
Resim 3.50. Yapının kuzey cephesinde sıva dökülme örnekleri.	153
Resim 3.51. Yapıdaki izlerden örnek	154
Resim 3.52. Gerveh Cuma Mescidi- bir görünüş	165
Resim 3.53. Malatya Ulu Mescidi'ne ait mihrap önü kubbesinin iç Mekânı	166
Resim 3.54. Kuzeydoğu cephesi'ndeki taşıyıcı duvar	179
Resim 3.55. Zevare Mescidi'nin eyvan görünümü	180
Resim 3.56. Ardistan Mescid-i Cuması'nın mihrap önü kubbesi ile örtülü kare mekanından sonra yer alan eyvanın görünümü	180
Resim 3.57. Malatya Ulu Mescidi Kubbe ve Eyvan Görünüşü	180
Resim 3.58. Kuzey iç cephede eyvan kalıntısı.....	181
Resim 3.59. Batı iç cephede eyvan kalıntısı	181
Resim 3.60. Kubbedeki pencerelerin konumu.....	186

Resim	Sayfa
Resim 3.61. Socas Cuma Mescidi- Restorasyon öncesi.....	186
Resim 4.1. Socas Cuma Mescidi - Genel görünüş.....	229
Resim 4.2. Batı duvarında yer alan kapı	231
Resim 4.3. Socas Mescidi batı cephesi	232
Resim 4.4. Ahşap elemanlar üzerinde yükselen trompların Görünümü	234
Resim 4.5. Batı duvarındaki kapı	235
Resim 4.6. Alçı Mihrap'a ait görünümeler	236
Resim 4.7. Yapının mihrabında ve beden duvarlarının üst hizasında bulunan kitabeler.....	238

HARİTALARIN LİSTESİ

Harita	Sayfa
Harita 2.1. İran Topoğrafik Haritası	13
Harita 2.2. Zencan İli'nin Konumu	14
Harita 2.3. Zencan ilinin idari bölünmesi	15
Harita 2.4. Büyük Selçuklu imparatorluğu kapsam alanı	20

SİMGELER VE KISALTMALAR

u çalışmada kullanılmış bazı simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Simgeler	Açıklama
----------	----------

cm	santimetre
km	kilometre
m	metre
yy	yüzyıl

Kısaltmalar	Açıklama
-------------	----------

H	Hicri
M	Miladi
M.Ö.	Milattan önce
M.S.	Milattan sonra

1.GİRİŞ

İran ve Türkiye birbirine komşu iki ülke olmakla birlikte aynı zamanda ortak bir tarihsel ve kültürel bir geçmişi de paylaşmaktadır. Bu ortak tarihi mirasta en önemli unsur Selçuklu İmparatorluğu olup bu dönemde her iki ülkenin sınırları içinde yapılmış olan mimari yapılarda önemli sayılabilecek ortak eserlerin varlığı söz konusudur. Bilindiği gibi İran'da Selçuklu Egemenliği sona erdikten sonra da Anadolu Selçukluları uzun süre Selçuklu Mimari Geleneğini devam ettirmişlerdir. Bu etkileşimde Azerbaycan Bölgesi'nden Anadolu'ya gelen ustaların katkısı yadsınamaz bir gerçektir. Ayrıca her iki ülke de Moğol istilalarına uğramış olup İlhanlı idaresi altında yaşamışlardır. Dolayısıyla İlhanlı Dönemi de yine söz konusu olan mimari kültür ortaklıkları açısından önem taşıyan bir zaman dilimini temsil etmektedir. Ancak 1564 yılındaki Şah İsmail ile Yavuz Sultan Selim arasındaki savaş ve bunu takiben 1639 Kasr-ı Şirin antlaşması ile sona eren İran ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki çatışmalar sonrasında söz konusu mimari etkileşimin giderek azaldığı anlaşılmaktadır. Bu etkileşim ipek yolu olarak bilinen yolların önemini kaybetmesi ile de giderek daha da azalmış olmalıdır.

Günümüzde her iki ülkede önemli ölçüde Selçuklu ve İlhanlı Dönemlerine ait yapı ve yapı kalıntısı mevcut durumdadır. Ancak söz konusu eserler üzerinde yapılan bilimsel araştırma ve incelemelerin bir çoğu eserin bulunduğu ülke içi karşılaştırmalar ile sınırlı kalmakta olup özellikle İran'daki eserler hakkındaki uluslararası yayınlar da genellikle bu iki ülkeye yabancı olan bilim adamları tarafından hazırlanmıştır. Doğal olarak iletişim olanaklarının hızla gelişmekte olduğu günümüzde artık her iki ülkenin araştırmacıları bir birleri ile bağlantı kurmakta ve ortak araştırmalara da imza atmaktadırlar. Bu süreç içerisinde İran ve Türkiye'deki tarihi yapıların onarımları da dikkat çekici bir biçimde hızla devam etmektedir.

İlk bakışta olumlu bir gelişme gibi görünen koruma çalışmaları aslında her iki ülke bilim adamlarının genellikle diğer ülkedeki bilgi ve deneyimlerden

haberdar olmaması nedeniyle kimi zaman yanlış veya eksik bilgiler ile sürdürülmektedir.

Örneğin günümüzde İran'da uluslararası koruma kuralları ve tüzükleri geçerli kabul edilmektedir. Ancak restorasyon ve koruma uygulamalarına yönelik özel bir yasaları bulunmamaktadır. Restorasyon ve Koruma çalışmaları geleneksel yöntemler ile çoğunlukla basit rölöve çizimleri ile ayrıntılı restitüsyon ve restorasyon proje çizimleri hazırlanmadan sürdürülmektedir. Bu durumun nedeni büyük ölçüde eski geleneksel yapı malzeme üretiminin devam etmesi, yine usta çırak ilişkisi ile yetişen ustaların halen inşa ve onarım geleneğini devam ettirmeleridir.

Aslında ilk bakışta yüzyıllardır yapıların onarımı nasıl yapılıyor ise bu gelenek aynı şekilde devam ettiği için aksayan bir yön de yoktur ve sistem çalışmaktadır. Bununla birlikte son yıllarda İran'da da geleneksel sistemin uygulanmasında görülen bazı aksaklıklar nedeniyle mevcut sistemin geliştirilerek gelişmiş ülkelerde uygulanmakta olan sistemlere yakın koşulların ve proje hazırlanması gibi zorunlulukların oluşturulmasına yönelik girişimler başlamıştır.

Benzer biçimde Türkiye Cumhuriyeti'nde de uluslararası koruma kuralları ve tüzükleri geçerli olup koruma için özel yasalar, çok detaylı tüzükler hazırlanmıştır. Ancak bilindiği gibi Osmanlı İmparatorluğu 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa ile olan ilişkiler neticesinde Türkiye'deki koruma mevzuatı ilk olarak 1874 yılında hazırlanmış olan Asar-ı Atika Nizamnamesi ile yavaş yavaş gelişmeye başlamıştır. Günümüzde Türkiye, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu ve ilgili mevzuatı ile oldukça kapsamlı koruma kurallarına sahip bir ülke konumundadır. Restorasyon uygulamalarına başlanmadan önce hazırlanması gerekli olan ayrıntılı çalışmalar gereklidir. Bunlar hassas rölöve ölçümleri, rölöve çizimleri, restitüsyon projeleri ile restorasyon projeleridir. Ayrıca laboratuarlarda malzeme analizlerinin yapılması, tarihi araştırmaların hazırlanması

gerekmektedir. Konu ile ilgili uzmanlık veren eğitim kurumlarında da bu projelendirme süreci restorasyon uzmanı adaylarına öğretilmektedir.

Bugün için Türkiye’de geleneksel ustalık ve buna bağlı geleneksel koruma çalışmaları büyük ölçüde değişikliğe uğramıştır. Artık geleneksel malzeme üretimini ve yapım tekniklerini bilen ve uygulayan ustaların sayısı çok azalmıştır. Bu durumun doğal sonucu olarak artık restorasyonlarda modern malzeme ve teknoloji kullanılmaktadır. Ancak bu durumun onarım ve restorasyonlar için her zaman uygun olmadığı da bir gerçektir. Üstelik bu onarım uygulamalarında mimarlık ve sanat tarihi açısından bilgi eksikliğinin de bulunması durumunda restorasyon karar ve uygulamalarının daha tartışılır bir hal alması kaçınılmaz olmaktadır. Bununla birlikte yapılan onarımlarda geçmişe dönük malzeme araştırmaları ve analizleri büyük önem taşımakta ve doğru teknik ve malzemenin bulunmasına çalışılmaktadır. Tüm eksiklik ve hatalarına karşın Türkiye’deki restorasyon uygulamaları uluslar arası kriterlere uygun çalışmalar kategorisinde kabul edilmekte ve “Bilimsel Restorasyon Yaklaşımı” olarak adlandırılmaktadır.

Dünya’da çağdaş koruma ve restorasyon kavramlarının tarihsel gelişimi ve Türkiye’nin durumu

Günümüzde gelişmiş ülkelerde geleneksel nitelikteki herhangi bir yapının korunması, kendi özgün niteliklerinden kaynaklanan bir kuramsal çerçeveye ve ayrıca uluslararası düzeyde kabul görmüş tüzük ve kaidelere dayandırılmaktadır.

Dünyamızdaki koruma sürecinin ortaya çıkışı bilinen en eski tarihi dönemlere dek uzandığı halde koruma olgusunun bilinçli bir şekilde ele alınması 19. y.y.’da görülmektedir. Koruma düşüncesi ilk kez Avrupa da ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Başlangıçta Avrupa ülkelerindeki koruma anlayışının anıtsal nitelikli eski eserler ile sınırlı olduğu da bir gerçek olup ilk yasal düzenlemeler

ve önlemler 18.y.y.'ın sonlarında başlamış ve yapılar estetik, işlevsel ve simgesel değerleri açısından korunmaya alınmıştır.

Osmanlı Dönemi Türkiye'sinde ise 1847'de Asar-ı Atika Nizamnamesi adını taşıyan ilk yasanın çıkarılması ve 1848'de ilk müzenin kurulması koruma kavramının ortaya çıkışı olarak düşünülmektedir. Ancak 1950'lere kadar gerçek bir koruma olgusu söz konusu olmamış olup bu dönemde pek çok eser yıkılmıştır.

19. yy'da dünya'da başlayan Sanayi Devrimi uluslararası düzeyde, özellikle kentlerin fiziksel mekanlarında değişime neden olmuştur. Endüstrileşmenin etkisiyle tarihi bölgelerde oluşan bozulma ve köhneleşmeyi önlemenin yolu, tarihi dokunun ve anıtların ortadan kaldırılması olarak görülmüştür. Ayrıca teknolojik gelişme sosyal yapıyı da etkileyerek ulusların kendi kimlik arayışlarının belirmesine de yol açmıştır.

Avrupa'da I. Dünya Savaşı öncesi bir yandan tarihi dokuları yıkarak modern bir kent kurma eğilimleri artarken, bir yandan da tarihi merkezi bir bütün olarak koruma düşüncesi gelişmiş olup bu dönemde ilk kez tarihi sit kavramı gündeme gelmiştir (22).

Avrupa ülkelerindeki koruma çalışmalarının öncülüğü İtalya tarafından ilk olarak din adamlarının katkısı ile gerçekleştirilmiş olup anıtların korunması için hem resmi hem de kişisel gayretler söz konusudur. 19.yy'ın sonlarında Fransa'da koruma ile ilgili yasalarının çıkarılmaya başlandığı görülmektedir. İtalya ve Fransa'da devlet yöneticilerinin yasalarla anıt ve sit alanlarını koruma gayretleri söz konusu iken İngiltere'de şahıslar ve özel kuruluşlar korumayla ilgili faaliyetlerde önemli rol oynamışlardır (22).

Avrupa'da gelişen ve tek yapıdan çevreye kadar geniş bir kapsama ulaşan koruma çalışmaları ilk kez 1931 yılında mimarların katılımı ile gerçekleştirilen

Atina Konferansı'nda da dile getirilmiştir(23). Bu çalışmalar özellikle II. Dünya savaşı sonrasında yıkılan eserlerin onarılması sırasında daha da önem kazanmış ve yeni ortak çözüm arayışları başlamıştır.1964'te Venedik'te toplanan II. Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi anıtların ve bunların oluşturduğu çevrelerin korunması ile ilgili kararların alındığı en önemli toplantılardan birisidir (23). Bu toplantının sonuç bildirgesi Venedik Tüzüğü olarak bilinmekte ve halen günümüzde de geçerliliğini sürdürerek konu ile ilgili yeni toplantılarda ve kararlardaki en önemli temeli teşkil etmektedir. Zamanla gelişen koruma kavramı sonucunda 1969'da Brüksel'de yapılan Avrupa Konseyi Tarihi Doku ve Kültürel Mirastan Sorumlu Bakanlar Konferansı'nda bütüncül koruma kavramı olarak ortaya çıkmıştır. Bu kavram, Avrupa tarihi, peyzajı ve yaşam biçimini yansıtan her türlü dokuyu mimari miras kavramı içinde değerlendirip, mimari mirası, ekonomik ve toplumsal yaşam ile birleştirici kullanım biçimleri ile yaşamın sürdürülebilmesi için gerekli koşulların sağlanmasını ve bu düşüncelerin çeşitli faaliyetler ile de topluma tanıtılmasını kapsar (24). Böylece Avrupa Konseyi tarafından 1975 yılı Mimari Miras Yılı ilan edilmiş ve Amsterdam Bildirgesi hazırlanmıştır(19) Daha sonraki yıllarda çalışmalar devam ettirilerek 1985'te Granada'da 2. Mimari Mirastan Sorumlu Bakanlar toplantısı düzenlenerek tek yapı ve çevre korumanın gerekçeleri ve ana ilkeleri saptanmış olup Avrupa Mimari Mirası'nın Korunması Sözleşmesi imzaya açılmıştır (24).

Dünya'daki bu gelişmelere paralel olarak Türkiye'de de anıtların ve sivil mimari örneklerin yanı sıra kentlerin tarihsel dokularının da korunması gereken kültürel miras olarak kabul edilme eğilimi başlamıştır.

Türkiye'de korumaya yönelik ilk yasa ile 1951'de GEEAYK kurulması sağlanmıştır ve daha sonraki süreçte gündeme gelen kapsamlı eski eserler yasası da 1973'te çıkarılmıştır (21). 1970'li yıllara kadar Türkiye'deki koruma kavramının, daha çok tek yapı ölçeğiyle sınırlı kaldığı ve ancak bu tarihten sonra koruma kavramının anıtsal tarihi yapılardan farklı sivil yapılara ve yapılaşmaları da kapsayacak biçimde geliştiği

görülmektedir (26).1983 yılında ise 1710 sayılı 2863 sayılı "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası" çıkarılmıştır. 1710 sayılı yasanın yürürlükte olduğu dönemde, yalnız tek bir kurul aracılığıyla yürütülen koruma çalışmaları, 2863 sayılı bu yasa ile yurt geneline yayılan, koruma kurulları¹ ağı ile yürütülmeye başlanmıştır. Bu örgütlenme biçimi ile koruma çalışmalarının daha düzenli ve sistemli biçimde yürütülebileceği kabul edilmiştir (27).

Bugünkü mevzuata göre Türkiye'deki eserlerin bakım, onarım ve restorasyonları ile ilgili kurum ve kuruluşlar belirlenmiştir. Buna göre vakıf eserleri Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün, saray, köşk ve kasırlar Türkiye Büyük Millet Meclisine bağlı Milli Saraylar daire Başkanlığı'nın, sivil mimarlık örnekleri ise Kültür Bakanlığının sorumluluğunda bulunmaktadır. Ayrıca farklı resmi kurumlar da örneğin Devlet Demiryolları gibi kurumlar da sahip oldukları eserleri korumakla yükümlüdür. Ayrıca tüm eserlerimizin ve sit alanlarımızın korunması, restorasyonu, denetimi ve yaşatılması Kültür ve Turizm Bakanlığımızın sorumluluğu altındadır.

Bugün Türkiye koruma konusunda uluslar arası bir çok düzenleme ve sözleşmeye imza koymuş bulunmaktadır. Bu sözleşmelerden birincisi, 1982 yılında, 2658 sayılı yasayla kabul edilmiş bulunan "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme"dir. Bu sözleşme, kültürel ve doğal mirasın sadece o ülke insanların değil, tüm dünyanın ortak malı olduğu anlayışını getirmiş olup üye ülkeleri, "Kültürel ve doğal mirasa sahip çıkmaya, toplumun yaşamında bir işlev vermeye ve bu mirasın korunmasını kapsamlı planlama programlarına dahil etmeye yönelik genel bir politika benimsemeye" zorunlu kılmaktadır. Ayrıca yine bu sözleşme ile ülkelerin "Bu mirasın saptanması, korunması, sergilenmesi ve yenileştirilmesi için gerekli olan uygun yasal, bilimsel, teknik, idari ve mali önlemleri" almalarını istemektedir. Sözleşmenin öngördüğü bir karara göre her ülke kendi ölçütlerine göre evrensel olarak nitelendirdiği yapı ve alanları listeleyecek ve "Dünya Miras Listesi"nde yer almak üzere UNESCO'ya bildirecektir (28).

Türkiye'nin dahil olduğu ikinci sözleşme, 1989 yılında onaylanan "Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi"dir. 1985 yılında, Granada' da Avrupa Konseyi'ne üye ülkeler tarafından kabul edilen ve 3534 sayılı yasayla yürürlüğe giren bu sözleşme, ülkelerin mimari miraslarını korumak üzere yasal önlemler almasını ve her üyenin kendisine özgü metodlarla koruma çalışmalarını gerçekleştirmesini öngörmektedir. Ayrıca koruma kültürel ve çevresel planlama politikalarının ana unsuru olarak belirtilmektedir (28).Türkiye'nin imza koymuş olduğu diğer ilgili sözleşmeler aşağıda belirtilmiştir:

.Silahlı bir çatışma halinde, kültür mallarının korunmasına ilişkin sözleşme, La Haye/1954

- . Arkeolojik Mirasın Korunması Hakkındaki Avrupa Sözleşmesi (1969)
- . Kültür Varlıklarının kanunsuz ithal, ihrap ve mülkiyet transferinin önlenmesi ve yasaklanması için alınacak önlemlere ilişkin sözleşme, Paris/1970
- . Özellikle su kuşları yaşama ortamı olarak uluslar arası öneme sahip sulak alanlar hakkında sözleşme,Ramsar/1971
- . Avrupa'nın yaban hayatı ve yaşama ortamlarını koruma sözleşmesi, Bern /1979
- . Akdeniz'de Özel Koruma Alanlarına ilişkin protokol, Cenevre/1982
- . Arkeolojik Mirasın korunmasına ilişkin Avrupa Sözleşmesi, Malta/1992
- . Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından, Akdeniz'in korunması için oluşturulan Akdeniz Eylem Planı

Türkiye'de koruma konusunda faaliyet gösteren ve toplumsal bir bilinç oluşturmak üzere çalışmalarda bulunan bazı sivil toplum örgütleri ve kuruluşları da bulunmaktadır. Bunlardan başlıcaları da sırasıyla aşağıda belirtilmiştir:

Türkiye Anıt Çevre ve Turizm Değerlerini Koruma Vakfı (TAÇ),
 ICOMOS (Uluslar Arası Anıtlar ve Sitler Konseyi) Türkiye Milli Komitesi,
 ICOM (Uluslar Arası Müzecilik Konseyi) Türkiye Milli Komitesi,
 TMMOB Mimarlar Odası,

- . Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma Vakfı (ÇEKÜL),
- .Tarihi Evleri Koruma Derneği,
- .Yapı Merkezi,
- .Yerel Gündem 21 (YG21),
- .Tarihi Kentler Birliği (TKB),
- .Türkiye Tabiatını Koruma Derneği,
- .Türkiye Çevre Koruma ve Yeşillendirme Kurumu, .
- .Doğal Hayatı Koruma Derneği,
- .Türkiye Çevre Sorunları Vakfı (TEMA)

Yukarıdaki anlatımlardan anlaşılacağı üzere Türkiye gerek imza koymuş olduğu sözleşmeler ve gerekse yasaları, yönetmelikleri ve bunların yanı sıra resmi ve sivil kuruluş ve kurumları ile uluslar arası standartlarda bir korumacılık anlayışının uygulandığı bir örnek ülke konumundadır. Bu noktadan hareketle İran'da Kültürel Miras El sanatları ve Turizm Bakanlığı tarafından yürütülmekte olan koruma ve restorasyon çalışmalarında uluslararası toplantılarda kabul edilmiş tüzük ve kararlar çerçevesinde hareket edilmektedir.

Kuramsal çerçeve ve çalışmanın amacı:

Bu tez kapsamında uygulanan yöntem, İran'da bulunan ve mevcut geleneksel koruma uygulamaları ile onarılmış bir yapının onarım sonrası durumu ile yine İran'da bulunan ancak henüz kapsamlı bir onarıma konu olmamış bir yapının Türkiye'de uygulanmakta olan mevzuata uygun bir biçimde (uluslar arası standartlara uygun) onarılması durumunda bu yapının sahip olacağı özelliklerin karşılaştırılmasıdır.

Tarihi ve coğrafi yakınlıkları bulunan İran ve Türkiye gibi iki ülkenin benzer kültürel mirasa sahip olduğu da yadsınamaz bir gerçektir. Her iki ülkenin uygulamakta olduğu iki farklı ekol "Geleneksel Restorasyon" ile "Bilimsel Restorasyon" olarak da adlandırılabilir. Söz konusu olan bu her iki

uygulamanın doğru ve aksayan yönlerinin de bulunduğu bir gerçektir. Ancak İran'da "Geleneksel Restorasyon Yaklaşımı" yönteminin yeniden revize edilmesi için başlamış olan yeni düzenlemelere katkı koymak amacı ile bu iki farklı restorasyon yaklaşımının karşılaştırılmasının yararlı olacağıdır. Böylece "Bilimsel Restorasyon Yaklaşımı" yönteminin üstünlüklerinin kanıtlanması durumunda İran'da da benzer bir koruma-restorasyon sürecinin başlayabileceği ve ilgili mevzuatta bazı ortaklıkların sağlanabileceği ve aynı zamanda iki ülke arasındaki işbirliğinin restorasyon çalışmalarında da gelişebileceği varsayılmaktadır. Böylece İran'daki kültürel ve mimari zenginliğin ana unsuru olan tarihi yapıların onarımında geleneksel koruma yaklaşımları yerine çağdaş yaklaşımlar ile korunma gerekliliğinin kanıtlanması kuramsal çerçeveyi biçimlendiren ana belirleyicidir. Bu durumda özellikle Selçuklu ve İlhanlı Dönemlerine ait ortak mirasımızın korumasında her iki ülke deneyim ve bilgisinin değerlendirilebileceği bir ortam oluşturulabilecektir.

Hipotez:

Yukarıdaki düşünceler ile her iki ülkenin ortak kültürel mirası sayılabilecek iki adet yapının seçilerek yukarıda söz konusu edilmiş olan iki ayrı ekole bağlı uygulamalar sonucu oluşabilecek farklılıkların karşılaştırılmasının yapılması ile "Geleneksel Restorasyon Yaklaşımı" ile "Bilimsel Restorasyon Yaklaşımı" arasındaki eksik ve hatalı yönlerin belirlenebileceği ve böylece ortak bir restorasyon yaklaşımı için öneriler geliştirilebileceği öngörülmüştür. Böylece İran için yasal düzenlemelere dayanan çağdaş anlamda bir tek yapı restorasyon sürecinin hangi işlem ve aşamaları kapsamı gerektiği konusu da bu tez kapsamında ele alınmaktadır.

Yöntem:

Konu bu yönüyle ele alındığında her iki ülke eserleri arasında Selçuklu Yapıları'nın bir çok ortak özellikler taşıdığı ve Anadolu'daki benzerlerine

mimari planlama ve inşaa tekniği açısından temel oluşturdukları için yapıların Selçuklu yapısı olması prensip olarak kabul edilmiştir.

Ayrıca üzerinde çalışma yapılacak iki yapının mümkün olduğunca aynı özelliklere sahip olması yukarıda sözü edilen iki farklı yaklaşımın karşılaştırılmasını da kolaylaştırabileceği düşünülmüştür. Tüm bu düşünceler doğrultusunda aynı dönemlere tarihlenen, temelde aynı plan şemasına sahip iki yapı seçimi söz konusu olduğunda İran'ın Zencan Bölgesinde bulunan Socas Cuma Mescidi ile Gerveh Cuma Mescit'lerinin sahip oldukları mimari özellikler bakımından böyle bir karşılaştırmaya konu olabilecekleri görülmüştür.

Bu çalışmanın teorik bazda sürdürülmesi mümkündür. Bu yapılardan Socas Cuma Mescidi'nin "Geleneksel Restorasyon Yaklaşımı"na uygun olarak yakın zamanda restore edilmiş buna karşılık Gerveh Cuma Mescidi'nin de henüz restore edilmemiş durumda bulunması da karşılaştırma çalışmamızın hipotezini sınamamız açısından uygun bulunmuştur. Böylece "Geleneksel Restorasyon Yaklaşımı" ile restore edilmiş bir yapı ile henüz restore edilmemiş ancak "Bilimsel Restorasyon Yaklaşımı" ile nasıl restore edilebileceği belirlenen bir yapının uygulama sonuçlarının karşılaştırılması ile bu tez çalışmasına ait hipotezin sınanabileceği kabul edilmiştir.

Böylece ilk örnek olan Gerveh Cuma Mescidi'nin Türkiye'deki yasal mevzuata ve restorasyon eğitimi ekolüne bağlı olarak hazırlanması ve tek yapı ölçeğinde bir tez formatında takdim edilmesi daha sonra Socas Cuma Mescidi'nin restorasyon süreci ve uygulamalarının incelenmesinin yapılması ile bu çalışmanın gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Böylece Gerveh Mescidi'nin bu tez çalışması kapsamında hazırlanan restorasyon önerilerine göre onarılması durumunda Socas Mescidi'nin bugünkü görünümüne göre hangi benzerliklere veya farklılıklara sahip olacağının belirlenebileceği düşünülmüştür.

Çalışmanın kısıtları:

Gerveh Cuma Mescidi'nin restorasyon uygulamasının yapılmamış olması buna karşılık Socas Cuma Mescidi'nde restorasyon işlemlerinin büyük ölçüde tamamlanmış bulunması nedeniyle yapıların her ikisine ait restorasyon ilke ve kararlarının bir birleri ile karşılaştırılması değerlendirme çalışmaları ve sonuç için tek seçenek olarak belirmiştir.

Bu tez çalışmasında en önemli kısıt örnekleme çalışması için seçilen yapılardan Socas Cuma Mescidi ile ilgili arşiv kaynaklarının yetersizliği olup bu yapının geçirmiş olduğu çeşitli onarım çalışmaları hakkında yazılı ve görsel kaynak eksikliği söz konusudur. Bu nedenle çalışma bulunabilen arşiv kaynakları ile birlikte gözlemlere dayandırılmıştır. Yapının bulunabilen plan, kesit ve görünüşlerine ait rölöve çizimleri standartlara uygun olmadığı için bu dökümanlar üzerinde ayrıca çalışılmıştır. Restorasyon işlemlerine ait müdahale ve uygulama sonuçları değerlendirilerek restorasyon kararları analiz edilmiştir.

Çalışmanın ana inceleme konusu olan Gerveh Cuma Mescidi için de daha önceki onarım evrelerine ait kaynak eksikliği bulunmakla birlikte yapı ayrıntılı olarak incelenmiş ve bu yapının günümüz standartlarına uygun olarak rölöve çizimleri, restitüsyon çizimleri ile restorasyon projesi hazırlanmış olup uygulama önerileri geliştirilmiştir. Böylece arşiv belgelerinden kaynaklanan eksiklikler büyük ölçüde giderilmiştir .

Çalışmanın beklenen sonuçları:

Bu tez çalışması ile vurgulanmak istenilen önemli bir konu da kaynak araştırması, karşılaştırmalı çalışma ve kaynak güvenilirliği ile ilgili araştırmaların gerekliliğinin vurgulanmasıdır. Geleneksel yöntemler ile iz ve belgelerin yeterince değerlendirilmeden, restitüsyon projeleri hazırlanmadan

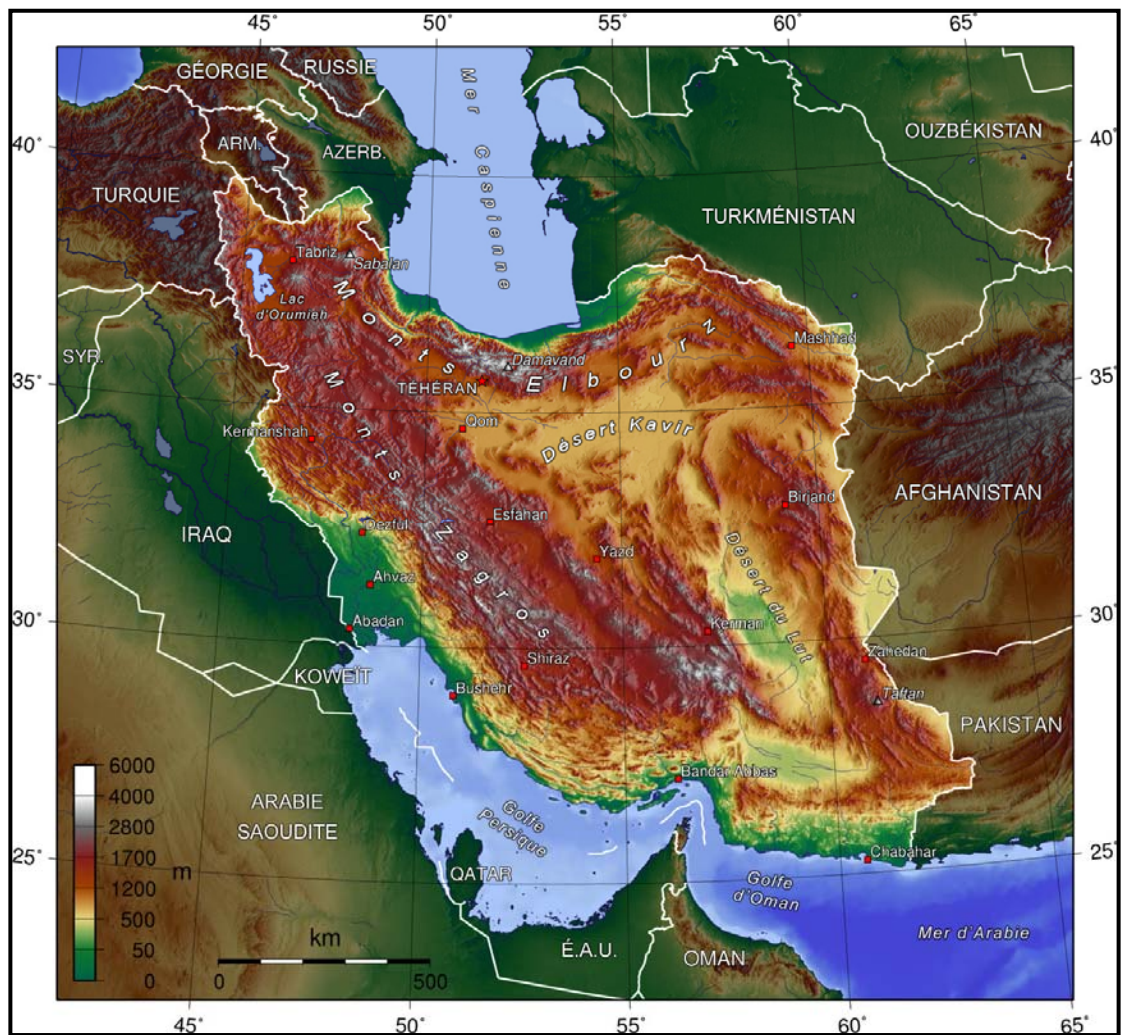
restorasyonların yapılmasının sakıncaları da böylece daha somut biçimde sergilenebilecektir.

Bu tez çalışmasının sağlayacağı önemli bir ikinci yarar da Zencan bölgesindeki taşınmaz kültür varlığı olarak nitelenen ve ortak mimarlık tarihimiz açısından öneme sahip Gerveh Cuma Mescidi'nin Türkiye'deki bazı yapılarla ilgili olarak yapılan restitüsyon tartışmalarına da ışık tutmasıdır. Böylece her iki coğrafya ya yabancı olan bilim adamları tarafından bilim dünyası'na tanıtılmış olan Türkiye ve İran arasında mevcut olan ancak bugüne kadar gerektiğince ortaya konulamamış mimari gelenek ve yapı sanatı bağlantısı da daha net bir biçimde bilim dünyasına takdim edilebilecektir.

2. ZENCAN İLİ'NİN TARİHİ VE GENEL ÖZELLİKLERİ

2.1. Genel Konum

Gerveh Cuma Mescidi'nin yer aldığı Zencan İli İran'ın kuzeyinde Azerbaycan Bölgesi'nde 35-40 derece enlemleri ve 45-50 derece boylamları arasında yer almaktadır.¹

Harita 2.1. İran Topoğrafik Haritası [<http://www.wikipedia.org>, 2008]

¹ .İran Coğrafisi. 1995

Harita 2.2. Zencan İli'nin Konumu [<http://www.wikipedia.org>, 2008]

2.2. Bölgenin Coğrafi Sınırları ve Durumu

Söz konusu Zencan Bölgesi İran'da belirli bir coğrafi alanın adıdır. Bölgenin en önemli belirleyici unsuru Kızıl Özen Irmağı'dır ve Azerbaycan bölgesini düşük bir eğimle Kazvin ovasına bağlamaktadır. Bu bölge kuzeyden Ak kent ve Heşt Cin kentleri ile doğudan Halhal ilçesi ve Kızıl Özen Irmağı ile batıdan Kazvin Obası ile ve güneyden tekrar Kızıl Özen Irmağı ve Afşar Kışlağı tarafından sınırlanmaktadır. Başka bir anlatımla Kızıl Özen Irmağı tek başına bu bölgenin üç tarafını sarmış ve bölgeyi tanımlamıştır. Bölgenin kapsadığı

alan ise 21847 KM kare olup ve Zencan, Abher ve Hodabendeh ilçelerini içine almıştır (Harita 2.3).¹

Harita 2.3. Zencan ilinin idari bölünmesi [<http://www.wikipedia.org>, 2008]

2.3. Bölgenin Topoğrafik Durumu

Topoğrafik açıdan Zencan dağlık bir bölgede kurulmuştur. Bu bölgedeki dağlar ise ikiye ayrılmaktadır. Kuzey dağları ve güney dağlarından oluşan iki kısım söz konusudur. İran'ın topoğrafik yapısında kuzey dağları Alborz (Elburus) dağlarının devamı ve güney dağları ise Merkez dağların devamıdır. Dağların yönü ise doğal olarak kuzey batıdan güney doğu hizasına yönelmiştir.

Kuzey dağların önemli yükseltilerinden, Gelas dağı 2974 metre ve Baklor dağı 2966 metre Kızıl Özen'in kuzey cephesinde yer alır. Deka dağı 2986 metre ve Çille Hane Dağı 2775 metre olup Zencan Kenti'nin kuzeyinde yer almaktadır. Zencan Bölgesi'nin güneyinde yer alan önemli dağlardan, Keydar dağı 2775 metre, Hor Cihan Dağı 3318 metre, Sepesalar Dağı 3052 metre olup Cihan Dağı da 2484 metreyi bulunmaktadır. Bölgenin deniz seviyesinden yüksekliği ortalama olarak 1500 metredir.

¹ . " Zencan Tarihi". SOBOUTI.H 1986

2.4. Zencan Bölgesindeki Irmakların Tanımı¹

Zencan'ın dağlık bir ortam olması nedeniyle bölgedeki ırmakların sayısı oldukça fazladır. Ancak yağmurlu aylar dışında ve karların erimesi ile oluşan akarsular dışında kuraklık bölgeye hakimdir. Yaz aylarında bu ırmakların çoğu kurumaktadır. Suyu ekim için yararlanabilecek kapasitede olan ırmaklardan en önemlisi Kızıl Özen Irmağı olup bu ırmak İran'ın batı sınırından başlayıp Hazar Denizi'ne kadar devam ederken yolu üzerinde bulunan birçok küçük dere de kendisine katılmaktadır. Bir diğer önemli ırmak Rud Irmağı olup Sultaniye Çimi'nden başlayarak, Zencan Şehri'nden geçerek Kaplan Dağı'nın yakınında Kızıl Özen Irmağı ile birleşmektedir. Abher Rud Irmağı ise Sultaniye Çimi'nin doğu kısmından başlayarak birçok küçük ırmak ile birleşip en son olarak Kum Gölü'ne dökülmektedir. Bu ırmak da daha önce söz edildiği Zencan Rud Irmağı gibi bu bölgenin tarım alanlarının sulanmasında ve bağcılıkta çok önemli rol almaktadır. Zencan'ın güney dağlarından doğan İç Irmağı ise Kızıl Özen Irmağı ile birleşir. Socas Irmağı Socas Bölgesi'nden yol alıp, Socas Kenti'ni geçtikten sonra Kızıl Özen Irmağı ile birleşmektedir.

2.5. İklimsel Veriler ve Bölgedeki Hava Durumu

Bölgenin iklimi ve hava durumu bölgedeki yüksekliğe bağlı olarak İran'ın genelinden farklıdır. Zencan genel olarak dağlık bir bölge olduğundan dolayı soğuk bir iklime sahiptir. Kışın kar yağışı yoğun olup yazın yağışsız ve orta sıcaklıkta değerlere sahiptir. Buna karşılık Zencan'ın Kızıl Ören Dereleri, Socas Kenti ve Zencan Irmağı'nın aşağı seviyedeki kısımlarında bölgenin genelinden farklı olarak kış ayları daha ılık ve yaz ayları daha sıcak geçmektedir.

¹." Zencan Tarihi". SOBOUTI.H 1986

Meteorolojik verilere göre yıllık ortalama sıcaklık değerleri yazları +37,1 C° ve kışları ise -19,5 C° olarak saptanmıştır. Yıllık sıcaklık ortalamalarına göre bir yılın 126 günü sıfırın altındaki sıcaklık değerlerine sahiptir.

Ayrıca yıllık ortalama yağış miktarı km²'ye 293 mm olup en az yağmur temmuz ayındadır ve ortalama km²'ye 3,6 mm değerindedir. Ayrıca en çok yağmurun alındığı dönem Mart ayı olup bu dönemde km²'ye 72 mm. yağış düşmektedir.

2.6. Demografik Yapı

2005 sayım sonuçlarına göre Zencan bölgesi yaklaşık 700 000 kişilik bir nüfusa sahiptir. Bunlardan 450 000 şehirlerde ve 250 000 köylere yerleşmiş bulunmaktalar. İran'ın Zencan Bölgesi tarih boyunca bir çok göçlere ve istilalara uğramış olup bu durumun doğal sonucu olarak farklı etnik gruplara ev sahipliği yapmıştır. Bu guruplar içinde başlıcaları Ariyanlar, Türkler ve Gürcüler olarak ifade edilmektedir.

Bu bölgenin halkı 13.yüz yıldan günümüze Azeri Türkçesi olarak bilinen bir dili konuşmakta ve zaman zaman Farsça sözcükleri kullanmaktadırlar.

İran'ın 14.yüz yılın yazarlarından Hamd Allah Mostöfi bu bölgedeki insanların İslam inancında Sünni mezhebinde olduklarını yazmış olmakla birlikte Safavi döneminden sonra Şii Mezhebi'nin yaygınlaştığı anlaşılmaktadır.

2.7. Bölgenin Tarihsel Gelişimi

Tarih öncesi (prehistoric) dönem

Tarihin çok eski dönemlerinden beri Zencan Bölgesi'nin iskan edilmiş olduğu yapılan arkeolojik kazılardan anlaşılmaktadır. Ancak bu çalışmaların henüz eksik ve yetersiz olduğu araştırmacılar tarafından ifade edilmektedir.¹

İran sınırları içerisinde bu bölge (Ascholeian'dan Barodosteien kadar) üzerinde tarih öncesi yerleşimlerin yer aldığı sayılı bölgelerdendir. Bölgedeki tarih öncesi en eski alet buluntularının menşei Zencan'ın 25 km. güney batısındaki Gölcük Mağarası'dır ve M.Ö 500 yıllarına tarihlenmektedir.

M.Ö. 8 binli yıllardan itibaren Dünya ikliminde görülen değişimin doğal sonucu olarak Asya Kıtası'nın ısınması ve daha nemli bir ortamın oluşması sonucunda tarımsal faaliyetlerin başladığı bilinmektedir. Yine bu dönemde hayvanların evcilleşmesi ve iktisadin daha programlı hale gelmesi ile köylerin ve küçük kentlerin büyümeye başlaması söz konusudur. Son olarak da bu süreçte devletlerin ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir. Bu döneme ait kalıntılara Zencan bölgelerinde rastlanmıştır.

Bununla beraber M.Ö. 6000 yılı ile M.Ö. 3000 yılları arasındaki dönemle ilgili olarak herhangi bir bilgimiz bulunmamaktadır. Bu durum sadece Zencan Bölgesi için geçerli olmayıp tüm Azerbaycan'ın dağlık bölgeleri için söz konusudur. Bu durumun nedeni dağlık bölgelerdeki arkeolojik kazı yapma koşullarının zorluğu ve ilk uygarlıkların yaşam koşullarının daha kolay olduğu bölgeleri tercih etmiş olma olasılığıdır. Bu bölgelerde bulunan bazı kalıntılar M.Ö. 3000 yıl öncesine ait olup burada yerleşik olan insanların varlığı konusunda bazı deliller mevcuttur.

¹. " Zencan Tarihi". SOBOUTI.H 1986

Zencan Bölgesi tarih boyunca İran'a egemen olan tüm uygarlıklara beşiklik etmiştir. Söz konusu devletler ve egemenliklerine ilişkin kronolojik tablo aşağıda yer almaktadır.

Erken Dönem (MÖ 3200; MÖ 625)

MÖ Dördüncü bin yıl

MÖ üçüncü ve ikinci bin yıl

MÖ birinci bin yıl

İslamiyet Öncesi (MÖ 625 –MS 651)

Medler

Ahameniş imparatorluğu

Selevkos imparatorluğu

Part imparatorluğu

Sasani imparatorluğu

Orta Çağlar (652–1501)

Emeviler

Abbasiler

Tahiriler ve Samaniler

Gazneliler

Selçuklular

Harezmşahlar devleti ve Cengiz han

Timur

Erken Modern Dönem (1501–1921)

Safevi hanedanı

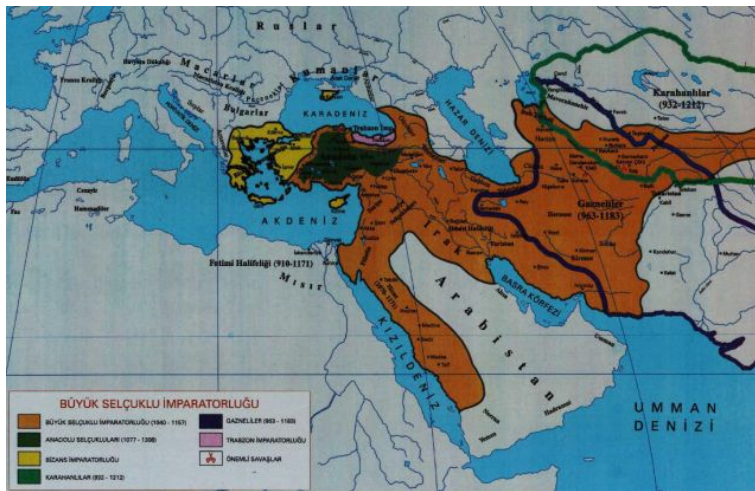
Afşar hanedanı

Zand hanedanı

Kaçar hanedanı

2.8. Selçuklu Tarihine Kısa Bir Bakış

İlk olarak bugünkü İran topraklarında egemenliklerini ilan eden Selçuklular, Büyük Selçuklu İmparatorluğu (985 - 1157) ve Anadolu Selçukluları (1077 - 1308) olmak üzere iki ayrı devlet olarak farklı coğrafyalarda egemenlik sürdürmüşlerdir [İkbal, 1960]. Malazgirt Savaşından sonra Anadolu'nun yazgısı bütünüyle değişmiş, Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğunun yerini, Türk'lerin devleti almıştır. Anadolu Selçuklu Devleti, Kutalmış oğlu Süleyman Şah ile birlikte kökleşmiş ve büyümüşdür [İkbal, 1960].

Harita 2.4. Büyük Selçuklu imparatorluğu kapsam alanı
[<http://www.wikipedia.org>, 2008]

Selçukluların Oğuz Türklerinden bir kabile olarak Samaniler devleti devrinde (874-1004) Aral Denizi civarında ve Hazar Denizi'nin güney kıyılarında Seyhan ve Ceyhun Irmaklarının etrafında yaşadıkları anlaşılmaktadır [İkbal, 1960]. İslam dininin kabul edilmesinden sonra Selçukluların Samaniler ile olan ilişkilerinin dostça olduğu ve bu nedenle Samanilerin onların İslam ülkelerine göç etmelerine engel olmadıkları anlaşılmaktadır. Bu dönemde Gazneliler'in Horasan bölgesi halkı ile anlaşmazlık içinde bulunmaları

nedeniyle 431H. (1037) senesinde Dandanakan Savaşı yapılmış, bu savaşta Gazneli Sultan Mesut ve kuvvetleri yenilmişler ve böylelikle Büyük Selçuklu Devleti'nin temelleri atılmıştır [İkbal, 1960] Selçukluların Müslüman olmaları Abbasi halifesi El Kaim ile iyi ilişkilerin kurulmasını sağlamış olmalıdır. Böylece kolaylıkla Horasan ve İran'ın büyük kısmını elde ederek devletlerini kurmuşlardır [İkbal, 1960].

Selçuklular 433h. (1039) da Gurgan ve Teberistan'ı ve bir sene sonra Kirman, Mökran, Badğeyş ve Hirat'ı kendi sınırlarına dahil etmişlerdir [İkbal, 1960]. 439 h. (1045) yılında ise önce Kengaver'i ve iki yıl sonra da Elcezire'yi ele geçirerek devletin sınırları Karadeniz kıyılarına ve Doğu Roma'ya kadar genişletmişlerdir. 442 h. (1047) yılında da İsfahan'ı ve dört sene sonra da Azerbaycan ile birlikte Ermenistan'ı ele geçirmişlerdir. Böylece on yıl içinde devletini Ceyhun kenarından Karadeniz kıyılarına ve Harezm'den Umman denizi kıyılarına kadar genişletmiştir [İkbal, 1960].

Melik Şah'tan sonra oğullarının arasında ihtilaf ortaya çıkmış ve Büyük Selçuklu Ülkesini kendi aralarında bölüşmüşlerdir. Gavırd bin Çağrı Bey'in oğulları Kirman Selçukluları, Tetiş bin Alp Arslan oğulları Anadolu Selçukluları ve Börkü Yarık ve kardeşi Muhammet, Irak Selçukluları olarak ayrı devletlere bölünmüşlerdir [İkbal, 1960]. Böylelikle Büyük Selçuklu Devleti de ortadan kalkmıştır.

Sanat ve özellikle mimarlık açısından Selçuklu Dönemi çağının parlak dönemlerindendir. Bazı araştırmacılara göre eski İran yapı sanatı bu dönemde geliştirilmiş, bu döneme özgü bir nitelik kazanmış ve yaygınlaştırılmıştır.

Bugün Selçuklular döneminin mimari mirası olan eserler o dönemin mimarlarının, ustalarının ve sanatçılarının yüksek düzeydeki bilgi birikimlerini, yeteneklerini kanıtlayan en somut örneklerdir. Mimarlık ürünlerinin gelişmesi ve yaygınlaşması bu dönemde ülkedeki belli bir istikrar ortamının sağlanmış

olduğunu göstermektedir. Ayrıca Selçuklu Sultanlarının mimarları ve yapı ustalarını koruyarak desteklemiş olmaları bu kadar çok ve seçkin eserlerin inşasına olanak tanımıştır. Ayrıca Selçuklu döneminde edebiyata ve yanı sıra bilimsel araştırmalara önem verilmiş ve bu yıllarda İbn-i Sina, Ebu Reyhan Biruni ve Hakani gibi matematik, tıp, astronomi ve felsefe alanlarında pek çok büyük şair ve bilim adamı yetişmiştir. [Uzunçarşılı,1998] Büyük Selçuklu Dönemi'nde bazı yapılar kare planlı tek bir hacimden ibaret iken diğer bir bölümü de avlulu ve dört eyvanlı biçimde planlanmış olup süslemeleri ise çoğunlukla tuğla ve alçı işlemleri ile yapılmıştır. Ayrıca çini işlemlerin yapılarda kullanımı özellikle bu dönemin bir karakteristiğidir.

Bir sonraki bölümde bilimsel restorasyon yaklaşım örneği olmak üzere seçilen ve üzerinde koruma önerileri geliştirilen Gerveh Cuma Mescidi konu edilmiştir.

3. ZENCAN BÖLGESİNDE BİR BİLİMSEL RESTORASYON YAKLAŞIMI ÖRNEĞİ: GERVEH CUMA MESCİDİ

3.1. Eserin Konumu

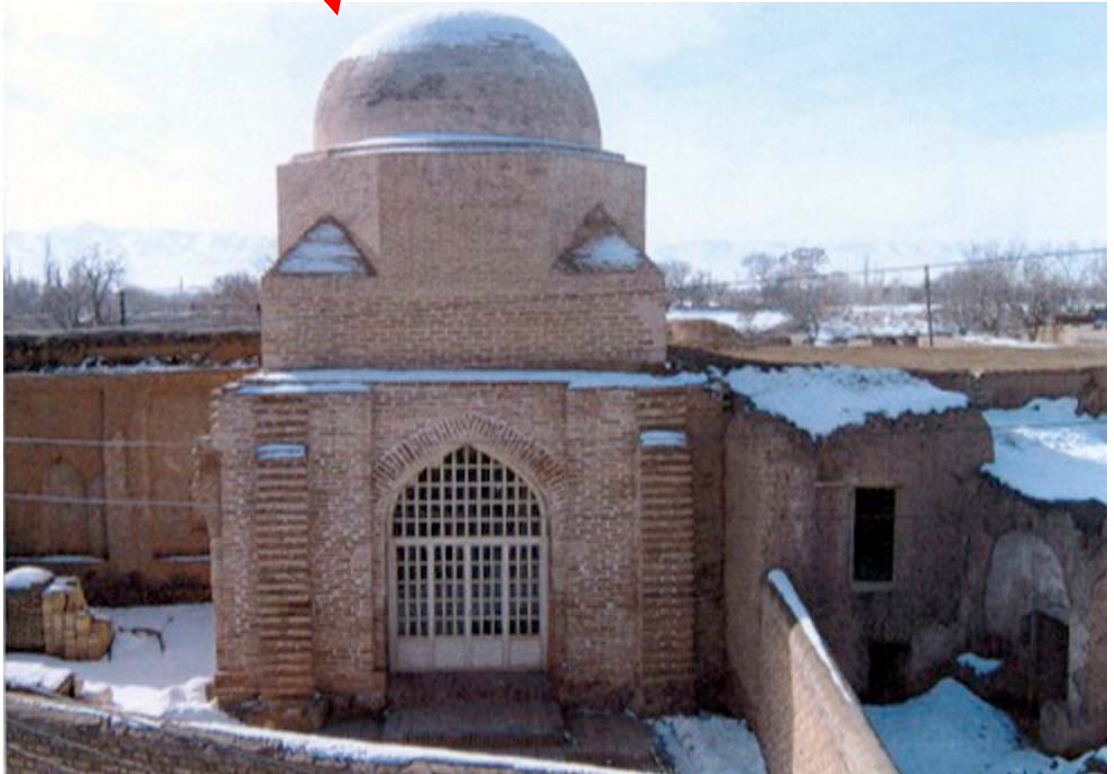
Gerveh kasabasının yerleşim sınırları içinde merkeze yakın bir konumda bulunan Gerveh Cuma Mescidi, Abher-Takestan ana caddesi üzerinde yer almaktadır.

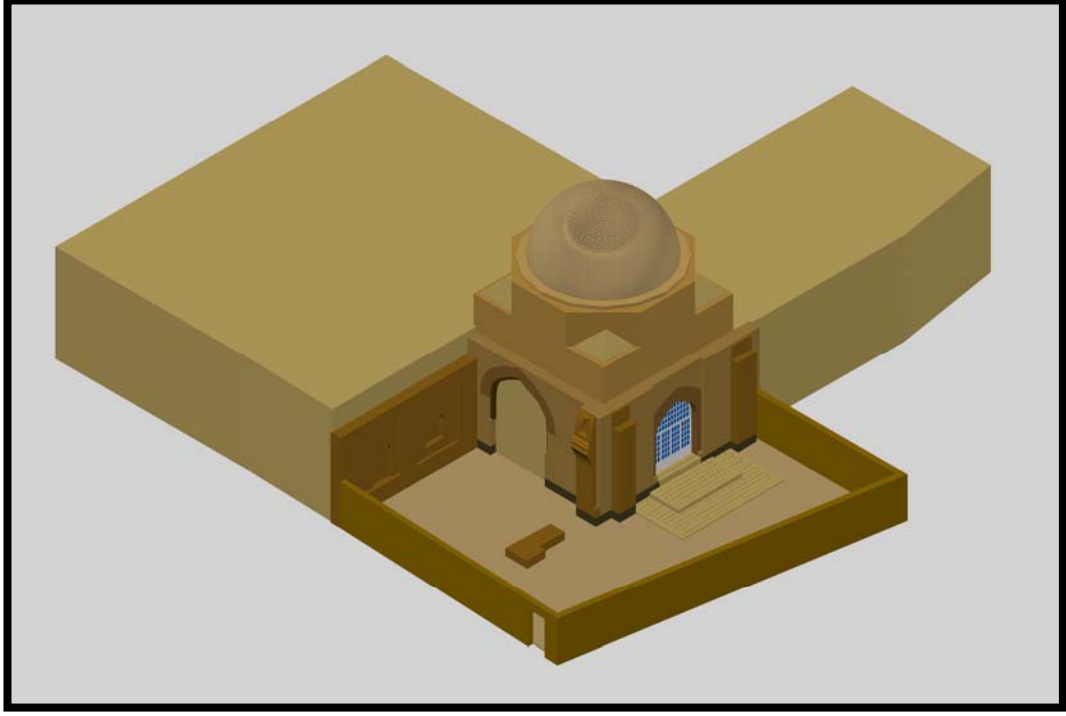
Resim 3.1. Gerveh kasabasının genel görüntüsü. [www.googleearth.com]

Resim 3.2. Gerveh Cuma mescidin kasabadaki konumu
[www.googleearth.com]

(a)

(b)

Resim 3.3. Gerveh Cuma Mescidi'nin genel görünümü.
[SOBOUTI. H, 2007]

3.2. Gerveh Cuma Mescidi'nin Tarihçesi

Mescidin 11. Yüzyılda yapılmış olduğu mihrabında bulunan ve nesih hatla yazılmış olan 1034 (413 Hicri) tarihli kitabeden anlaşılmaktadır. Binada bulunan ikinci bir kitabeden hareketle binanın 1206 yılında önemli bir onarım geçirmiş olduğu da anlaşılmaktadır.

بسم الله الرحمن الرحيم وبه استعين امر بتجديد هذا الموصورة الامير الاجل العالم العماد
المجيد الاحصر فقرب الدولة والدين صلاح الاسلام والمسلمين امير الملوك والسلطين
فخار العراق عماد السنة اوسيد الدارنا بامر ابراهيم بن محمد الا... في الغزال دائم بها، هو ادم
في السرو المعالي نعمة بحق النبي وآله بتاريخ صفر سنة خمس سبعين.

Şekil 3.1. Gerveh Cuma Mescidi'nin kitabesi¹

¹ ."Zencan Tarih", SOBOUTI. H. 1986

Bu eserin günümüze gelinceye dek birkaç kez önemli onarımlara konu olduğu anlaşılmaktadır. Elde edilen raporlara göre 1970’lerde İran Kültür ve Turizm Bakanlığı¹ tarafından yapılan onarımların varlığı da saptanmıştır. Ancak bu onarımların sadece yapının o andaki durumunu korumak amacı ile yapıldığı ve çok fazla yeni ek ve değişikliğe gidilmediği anlaşılmaktadır.

1984 yılında yazılan rapora² göre bir yılda iki kez olmak üzere onarım geçiren yapı bugünkü görünümüne kavuşmuştur. Son dönemlerde yapılan onarımlar, yalnızca iç kısmında dökülen sıvanın tamamlanması ile dış cephede bazı bölgelerde eski ve kabuklanmış tuğlaların değiştirmesi ile sonuçlandırılmıştır.

3.3. Yayınlar Ve Araştırmalar

İran Kültür ve Turizm Bakanlığı’nda yapı ile ilgili birkaç küçük rapor hazırlanmıştır.

Öte yandan Bu yapı ile ilgili araştırmalara yer verilen yazılı kaynaklardan bir tanesi *Martin E. Weaver*’a ait olup 1970 de “ *Preliminary study on the conservation problems of five Iranian monuments: Iran - (mission) November-December 1969*” adlı kitapta yayınlanmıştır. Ayrıca “*Zencan Tarihi*” inde SOBOUTI.H 1985’de bu yapı ile ilgili birkaç resim yayınlamış ve önerilerde bulunmuştur.

İran’da vakıf senedi oluşturma geleneğinin yaygın olmadığı görülmekte olup bu yapı ile ilgili de herhangi bir vakıf evrakına rastlanılmamıştır.

¹ . Kültür Bakanlığının Arşivi. 2008

² .Kültür Bakanlığının Arşivi. 2006

3.4. Gerveh'nin Şimdiki Durumunun Tespiti

Eserin bugünkü durumu¹

Yapı bugünkü hali ile uzun süreli doğal iklim olaylarından dolayı oldukça yıpranmış olup acil bakım ve onarım gerektiren bir durumda olduğu saptanmıştır. Günümüzde yakın tarihlerde yapılmış olan restorasyon çalışmaları yalnızca kayıpların tamamlanması ile sınırlıdır. Ayrıca yapının daha fazla yıpranmasını önlemek amaçlı yapılmış olan bazı bakım ve onarım çalışmalarından da söz etmek olasıdır.

Gerveh Cuma Mescidi'nin bugünkü durumunu belgelemek üzere yapılan rölöve ölçümleri için kullanılan grafik belgeleme yönetimine ait detaylar aşağıda yer almaktadır.

3.4.1. Grafik belgeleme

Yöntem

Gerveh Cuma Mescidi'ne ilk olarak Şubat 2008'te gidilmiştir. Bu ilk seferde yapı detaylı olarak incelenmiş ve Zencan, Kazvin, bölgesindeki mescitleri de kapsayan bir gezi yapılmıştır.

Mescide yönelik ilk ölçüm işi Şubat 2008'te 5 kişilik bir ekiple birlikte yapılmıştır. Yapının plan, kesit, iç ve dış görünüş eskizleri çıkarılmış; plan, kesit, iç ve dış cepheler ölçülmüş ve yapı fotoğraflanarak belgelenmiştir.

Nisan 2008'te Gerveh Cuma Mescidi'ne 4 kişilik bir ekiple 3. kez gidilmiştir. Bu seferde 5 gün boyunca ekibe 3 kişi daha katılmış, yapının içine iskele

¹ .Tarih olarak 16/02/2008

kurulmuştur. Gerekli eskizler yapılarak eksik ölçüler tamamlanmış, yapının fotoğrafları çekilmiş ve yapılan çizimler kontrol edilmiştir.

Mart 2008'te Gerveh Cuma Mescidi'ne 4. kez gidildiğinde 3 kişilik bir ekip oluşturulmuş; bazı ölçüler kontrol edilmiş ve fotoğraf çekimleri tamamlanmıştır. Ayrıca özel olarak yapıda bulunan kitabeler imam ve uzman hocalar tarafından okunmuş ve kitabeler de fotoğraflanmıştır.

Arazide bulunan süre içerisinde ziyarete gelenlerden ve köylülerden yapı, çevresi ve yaşanan olaylarla ilgili bilgi alınmıştır.

Yapının rölöve ölçümü çelik şerit metre, jalon, ip, su terazisi kullanılarak, diatomiter ile klasik yöntemle yapılmıştır. Yapının eskizleri hazırlanırken, su terazisi ile $\pm 0,00$ hattı belirlenmiştir. Daha sonra plan ölçümüne geçilmiştir. Sürekli ölçü alma yöntemi (running measurement) ve üçgenleme metoduyla, çelik şerit metre kullanılarak, yatay ölçüler alınmıştır. İçte 4 adet poligon noktası belirlenmiş olup daha sonra bu noktalar üçgenleme metoduyla birbirlerine ve yapının belirgin köşelerine bağlanmışlardır. Yapı dışında da 1 adet poligon noktası belirlenerek ölçüler ile bu nokta arasında da bağlantı sağlanmıştır. Ancak yapının güneyinde bir bölüm ile batı cephesinin önündeki buradaki toprak dolgu ve harabe haline gelmiş mekanlar nedeniyle bu kısımlarda bir poligon noktası belirlenememiştir.

Yapının düşey kotları ise zeminden yaklaşık olarak +1.00 m yükseklikte seçilen yatay bir $\pm 0,00$ düzlemine göre alınmıştır. Ölçümler sırasında yapı üzerinde oluşmuş bozulmalar ve önemli detaylara ilişkin notlar alınmış olup; bunlar eskizler üzerine işlenmiştir.

Yapının fotoğraf ile belgelenmesinde Sony Sybershot 945 dijital kamera kullanılmıştır. Öncelikle yarı açık mekanlar fotoğraflanmış ancak mesafenin kısa olması nedeniyle fotoğraflar parçalı çekilmiştir. Dış doğu ve kuzey cephelerde ve iç cephelerde, mesafe sorunu olmadığından, perspektif etkisini

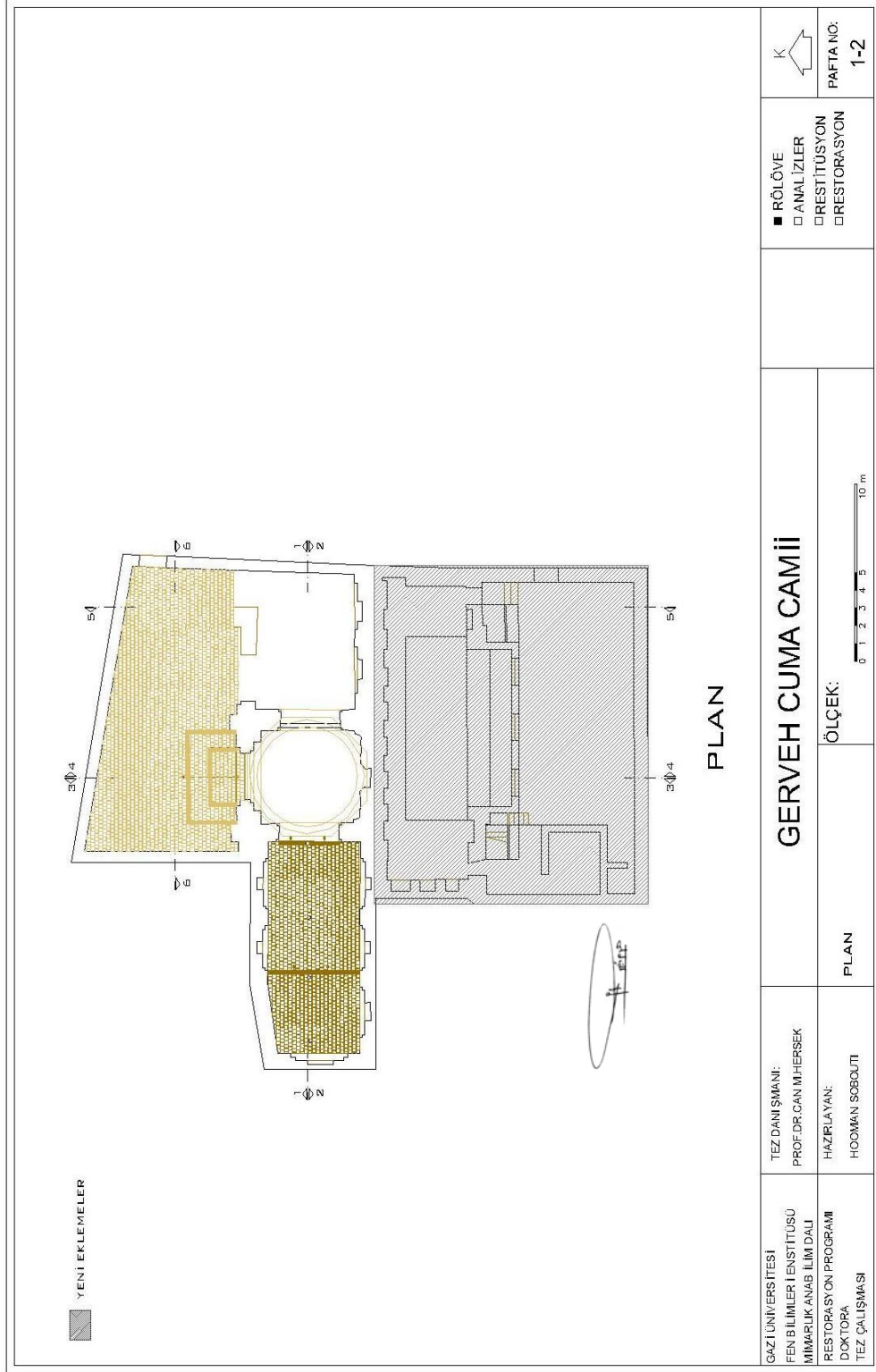
azaltabilmek için, fotoğraflar uzaktan ve hayali yatay bir çizgi üzerinde hareket edilerek çekilmiştir. Güney cephesine bitişik olarak ek bir bina yapılmış olması nedeni ile bu cephede fotoğraf alınamamıştır. Doğu cephesinde ise harap durumunda olan yapılar ile bitişik bir durum söz konusudur. Yine de fikir vermesi amacıyla ve önemli yerlerden fotoğraflar çekilmiştir (Ancak görüntülerde önemli bir perspektif etki söz konusudur) . Büro çalışması aşamasında, arazide elde edilen ölçümler ve fotoğraflar bilgisayara aktarılmıştır. Öncelikle plan, kesit ve görünüşler alınan ölçülere göre bire bir ölçekte hazırlanmış; daha sonra bu çizimler fotoğraflardan yararlanılarak işlenmiştir. Bütün çizimlerde Autocad 2007 programı, fotoğrafların düzenlenmesinde ise Photoshop 8.0 programı kullanılmıştır.

Rölöve çizimleri

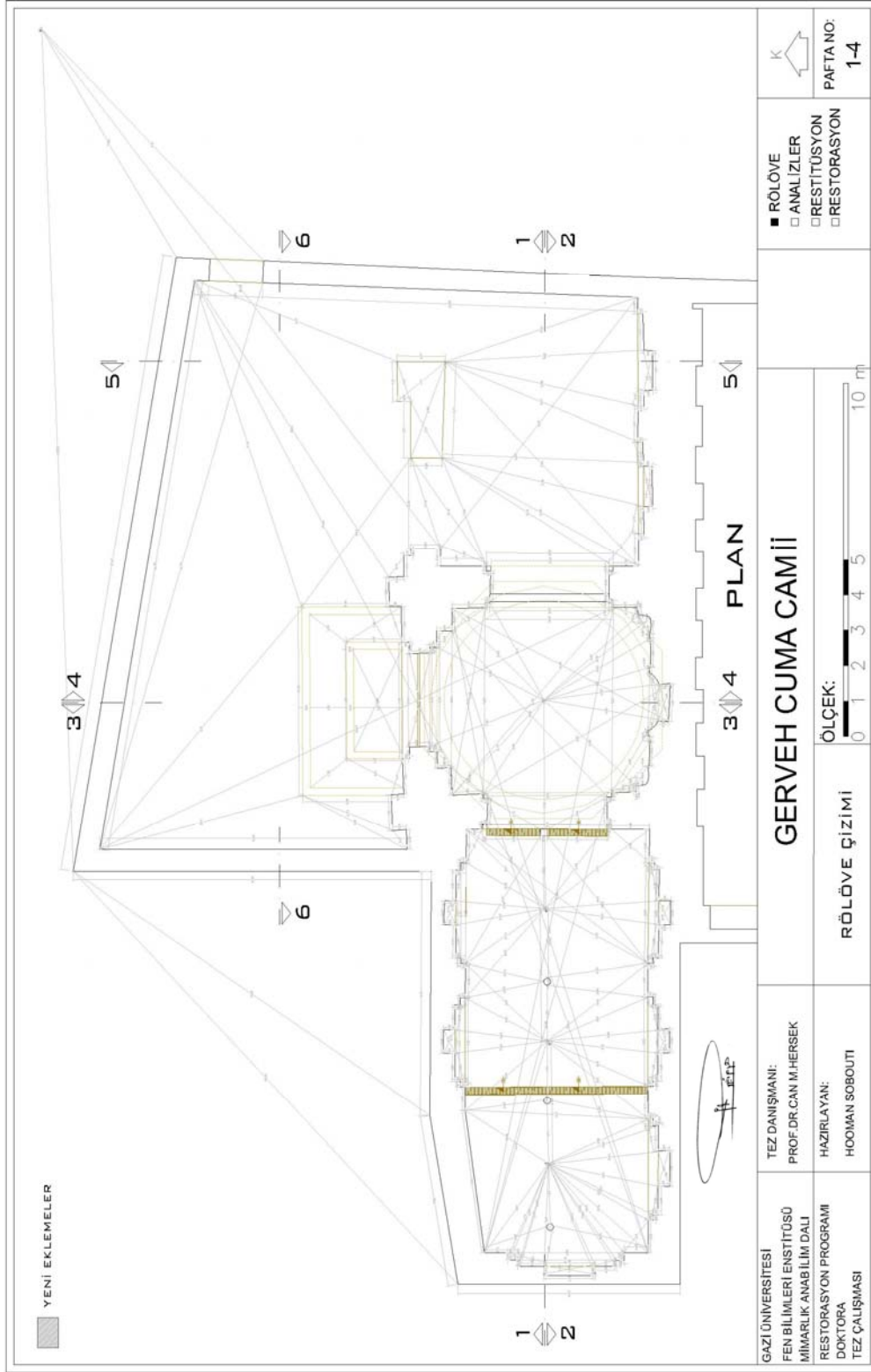
Şubat 2008 ve Temmuz 2008 tarihleri arasında ölçümü yapılan Gerveh Cuma mescidinin rölöve çizimleri, bu bölümde yer almaktadır. Rölöve çizimleri kapsamında yapının vaziyet planı, zemin kat ve çatı planları, dış görünüşleri, kesitler ve mihrap detayı bulunmaktadır (Şekil 3.2 – Şekil 3.16).

Şekil 3.2. Vaziyet planı

Şekil 3.4. Plan

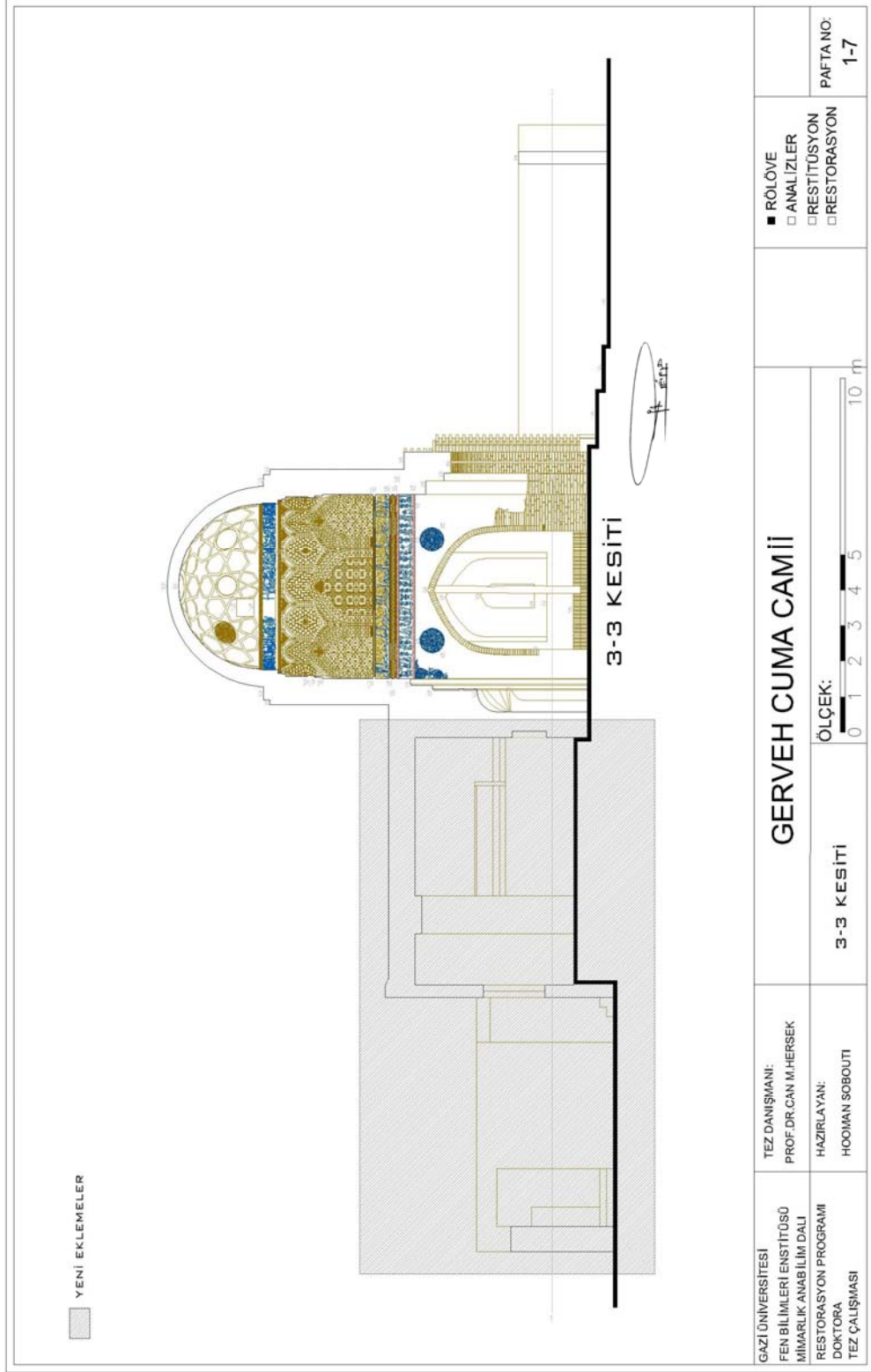
Şekil 3.5. Rölöve çizimi

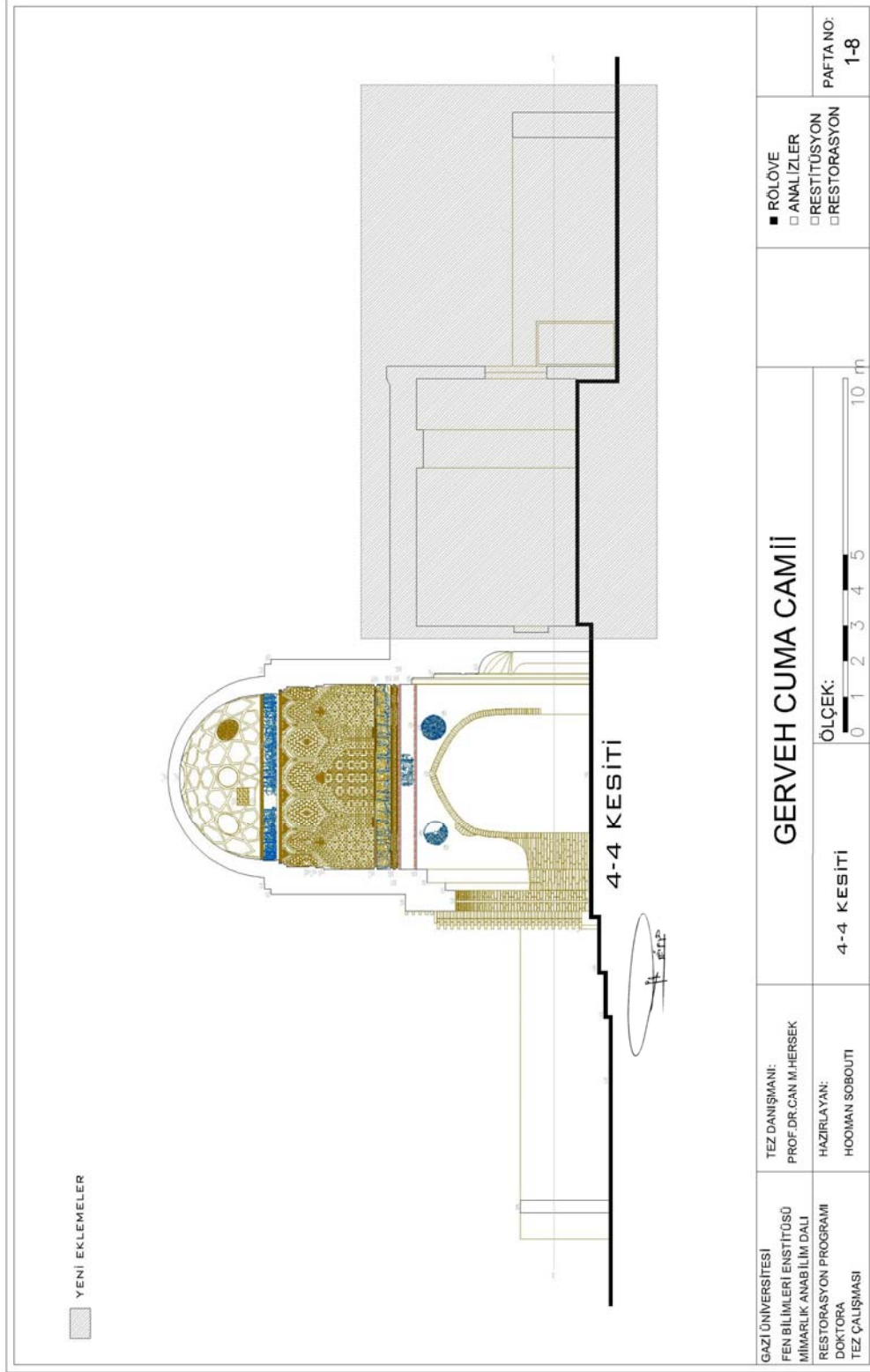
Şekil 3.6. Kesit 1-1

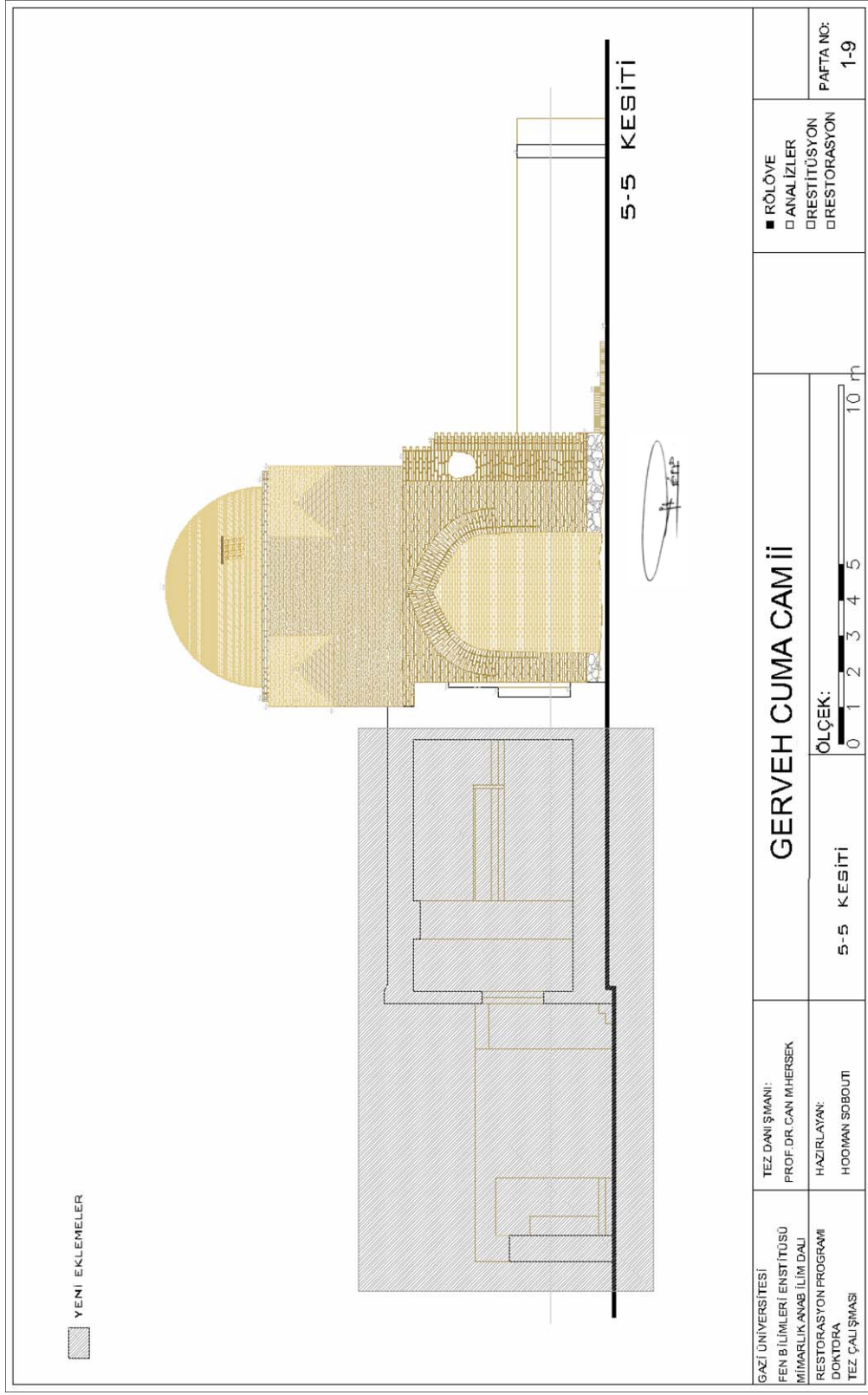
Şekil 3.7. Kesit 2-2

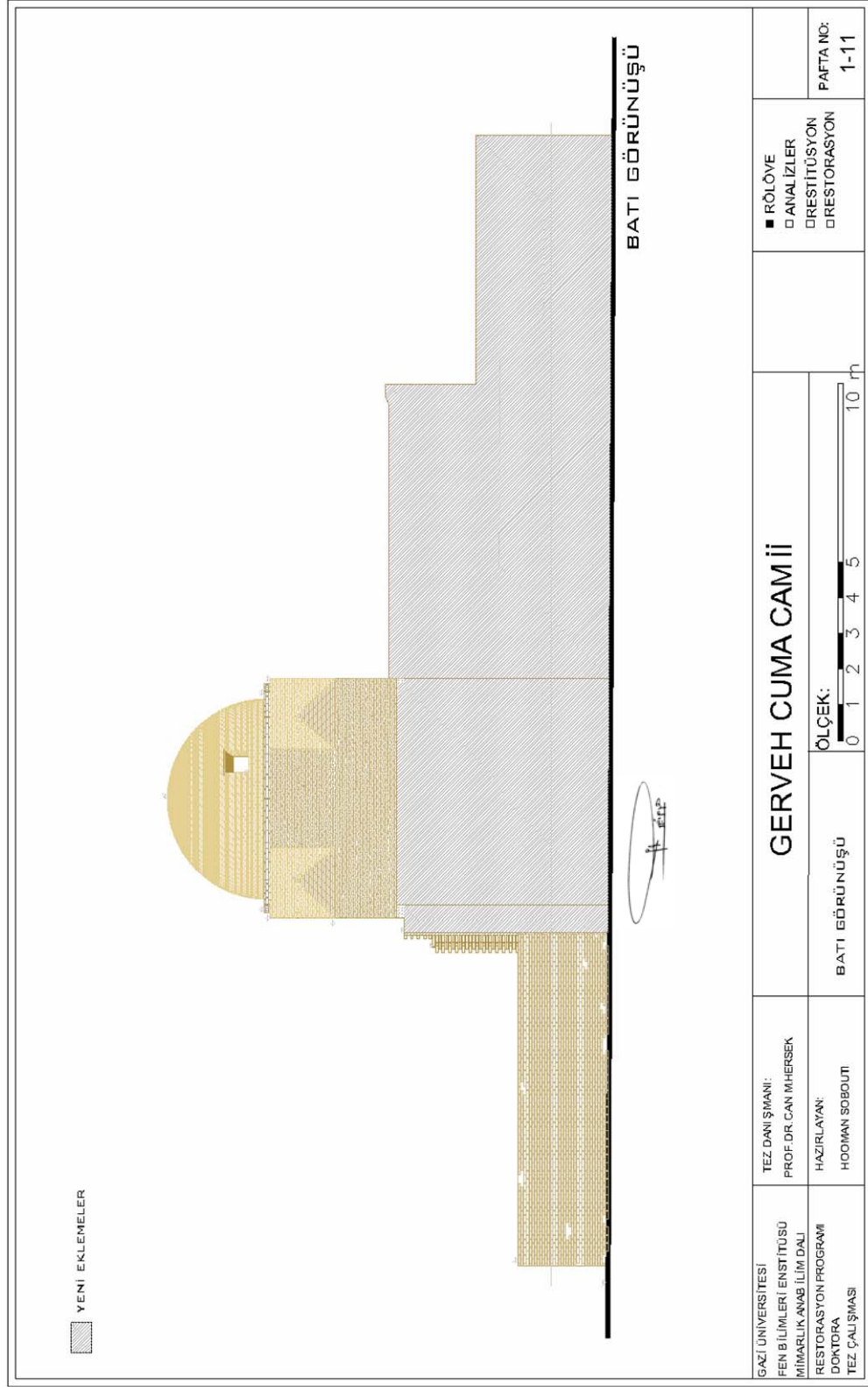
Şekil 3.8. Kesit 3-3

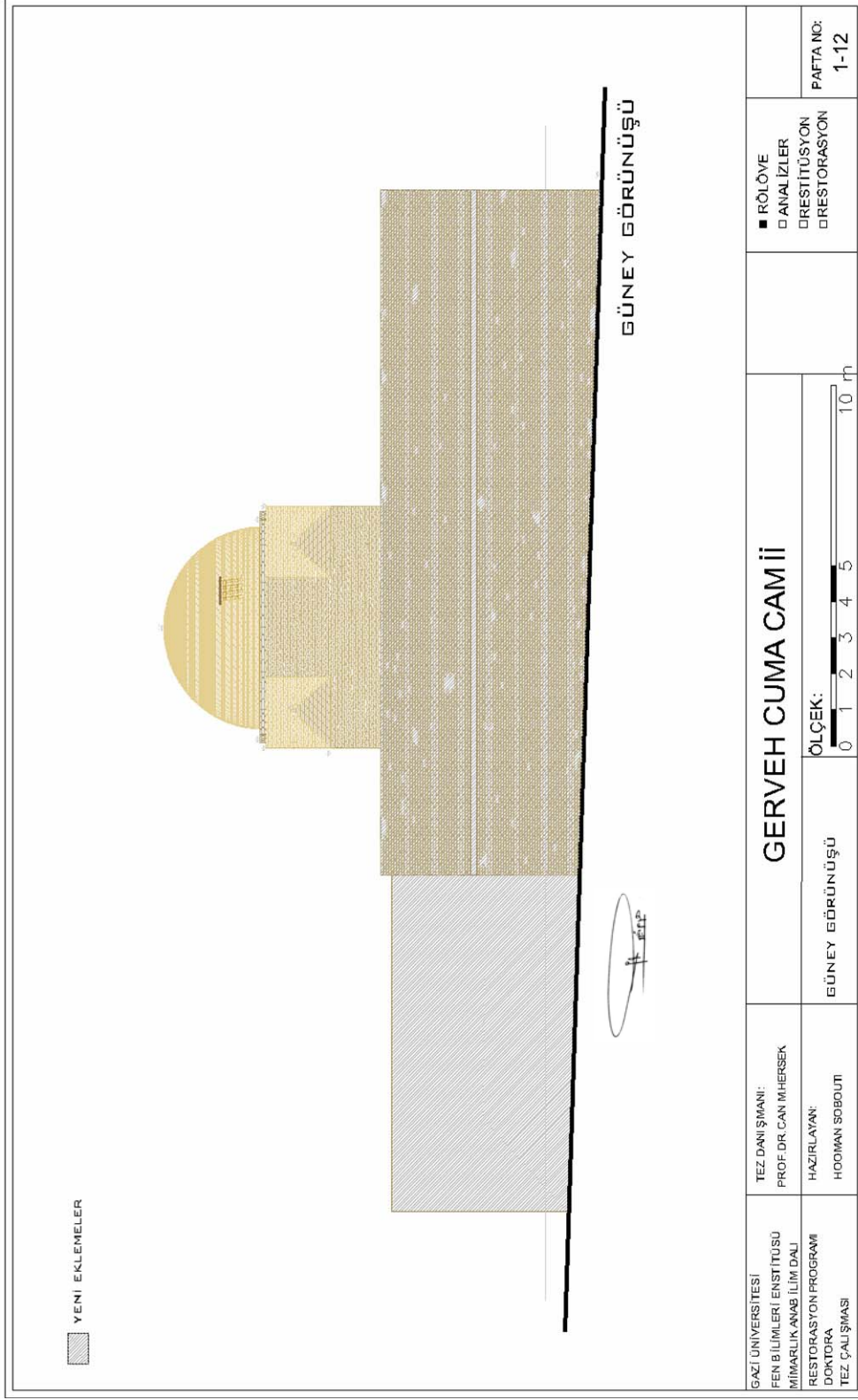
Şekil 3.9. Kesit 4-4

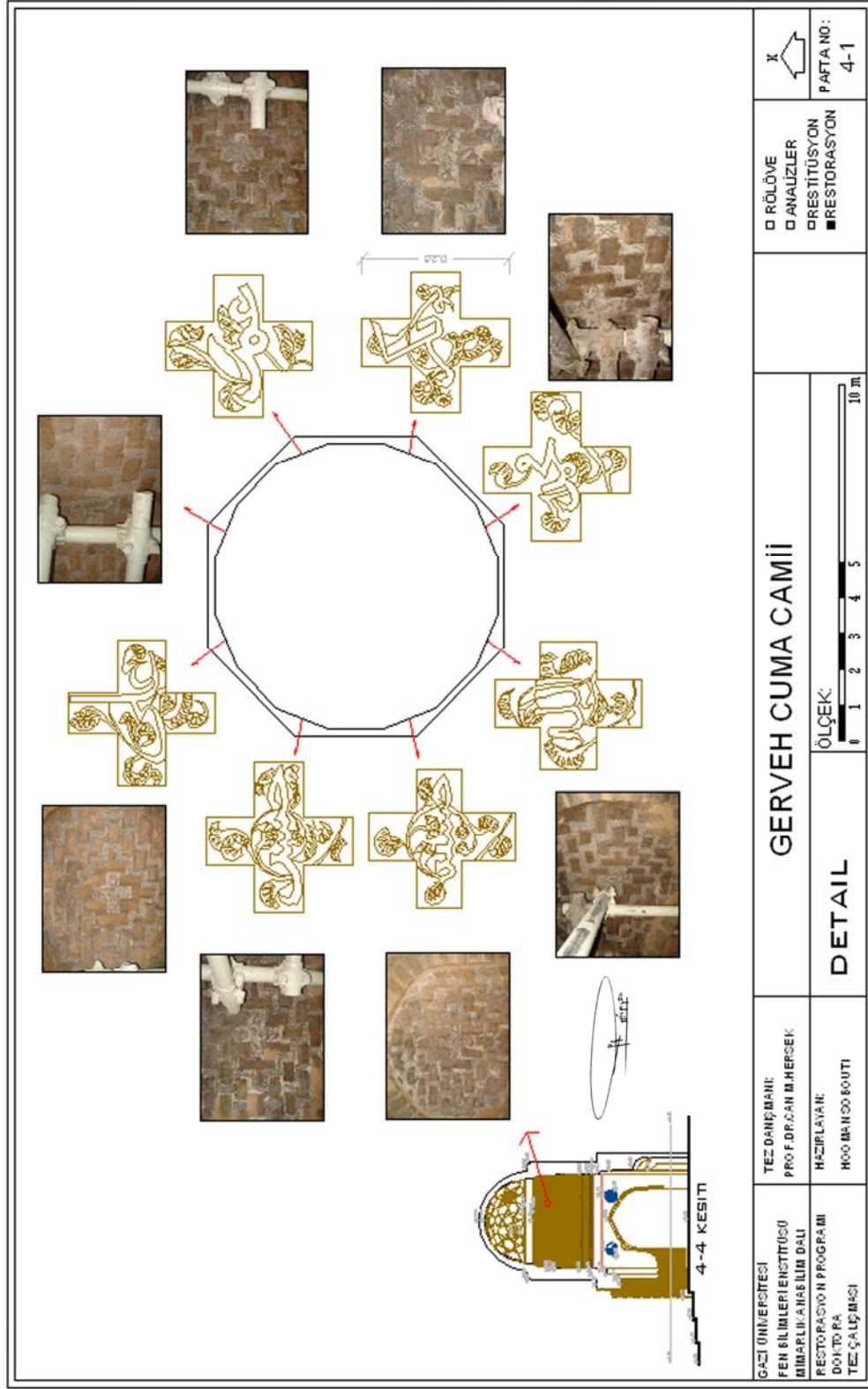
Şekil 3.10. Kesit 5-5

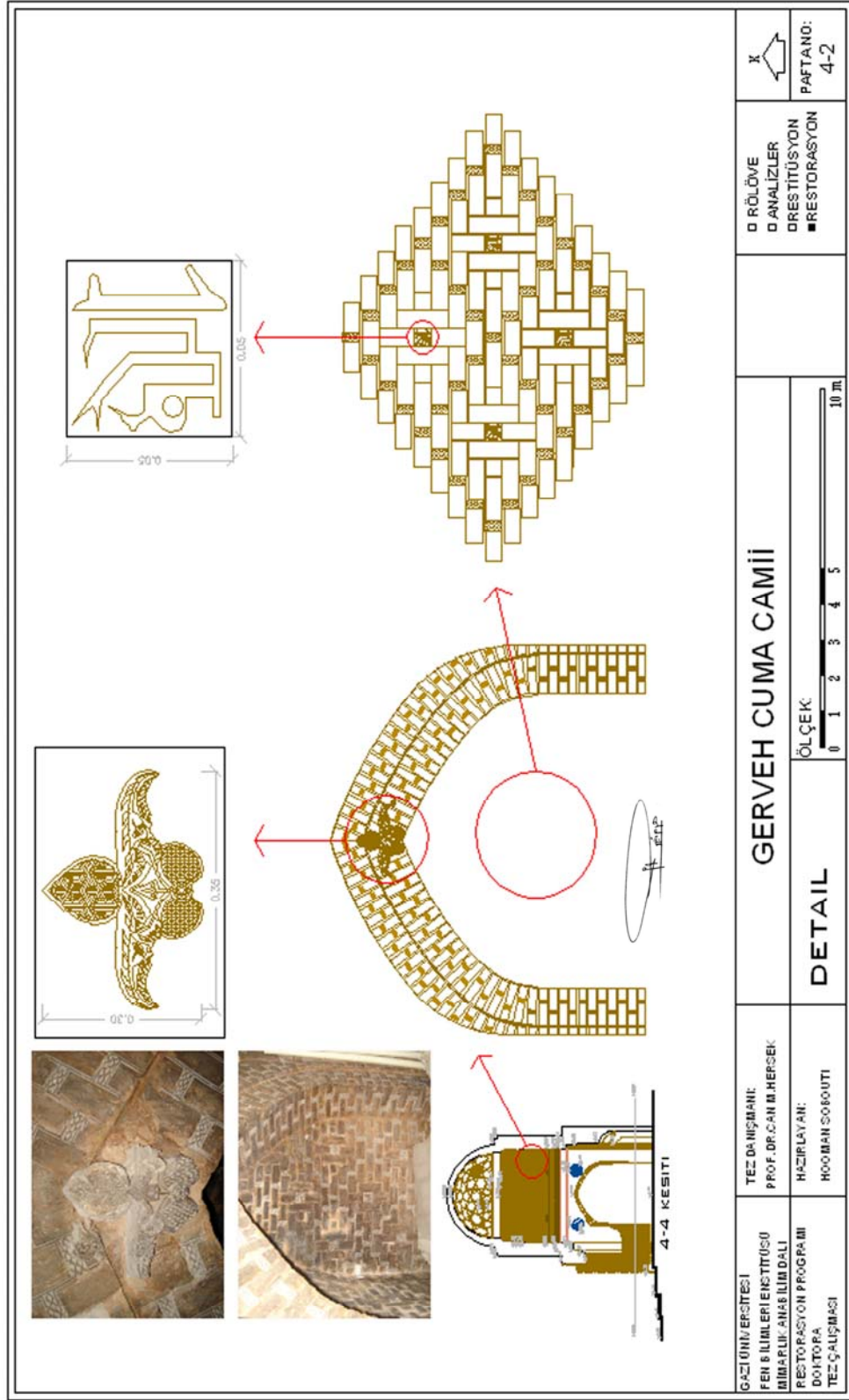
Şekil 3.11. Batı görünüşü

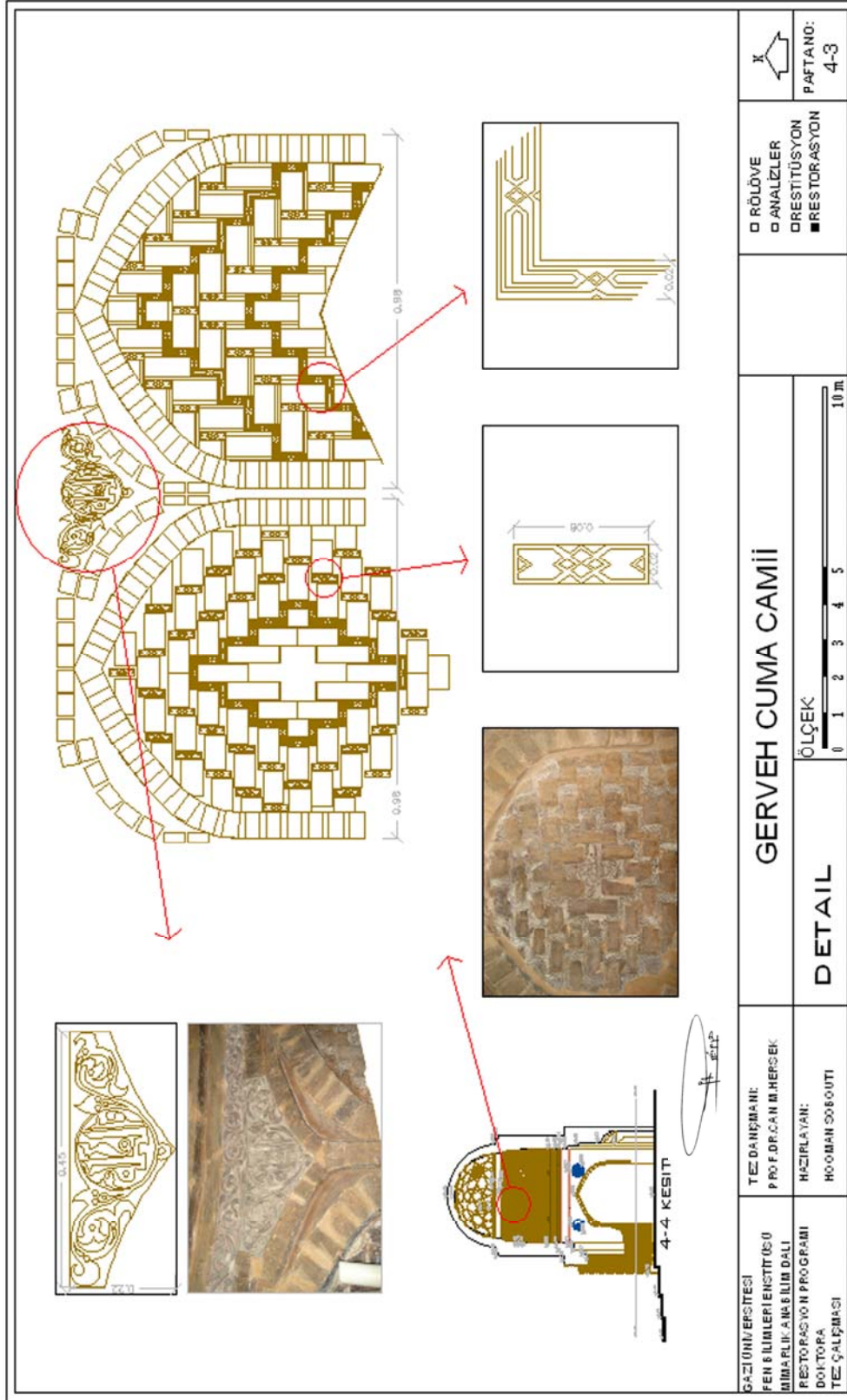
Şekil 3.13. Güney görünüşü

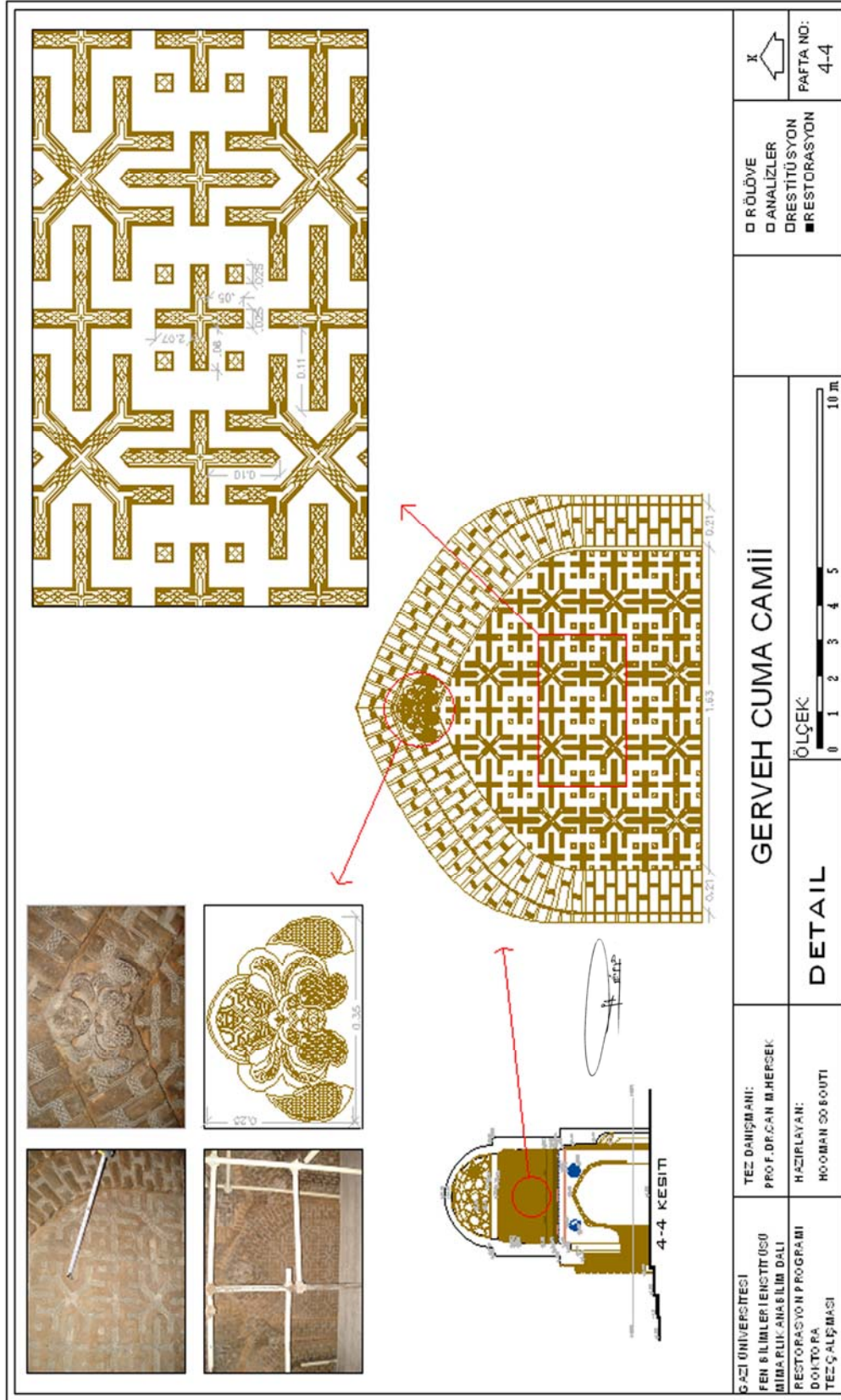
Şekil 3.14. Detay 1

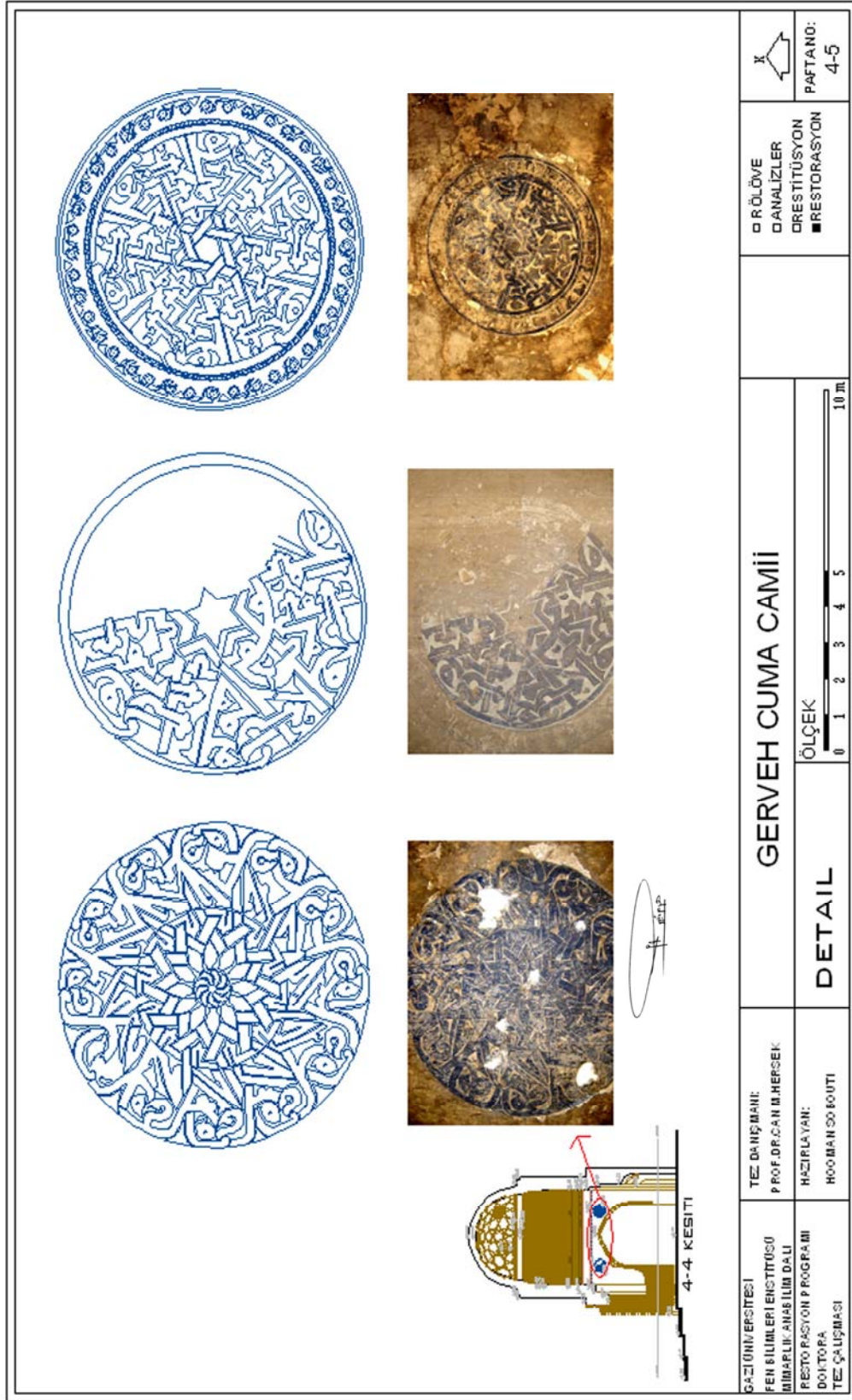
Şekil 3.15. Detay 2

Şekil 3.16. Detay 3

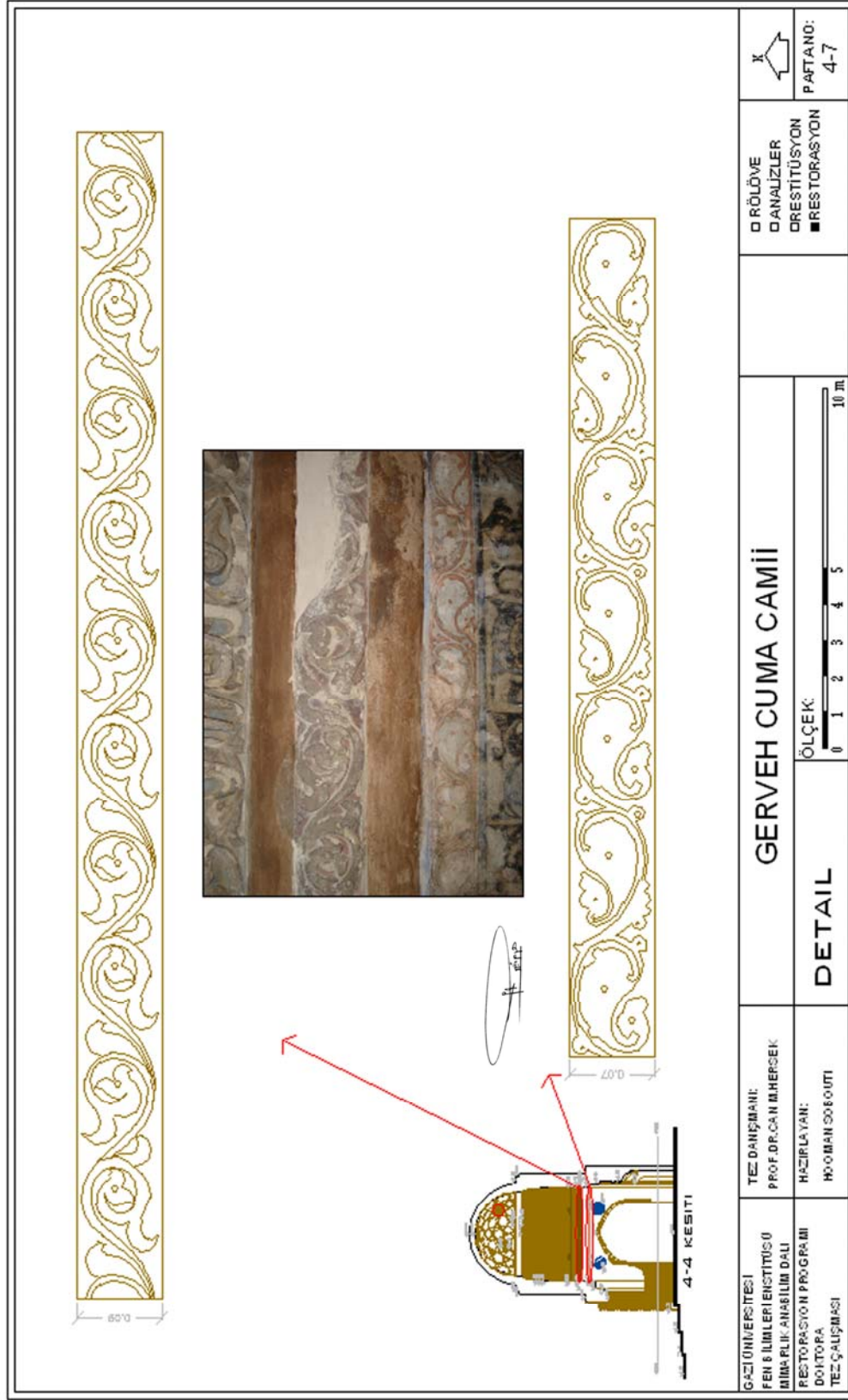
Şekil 3.17. Detay 4

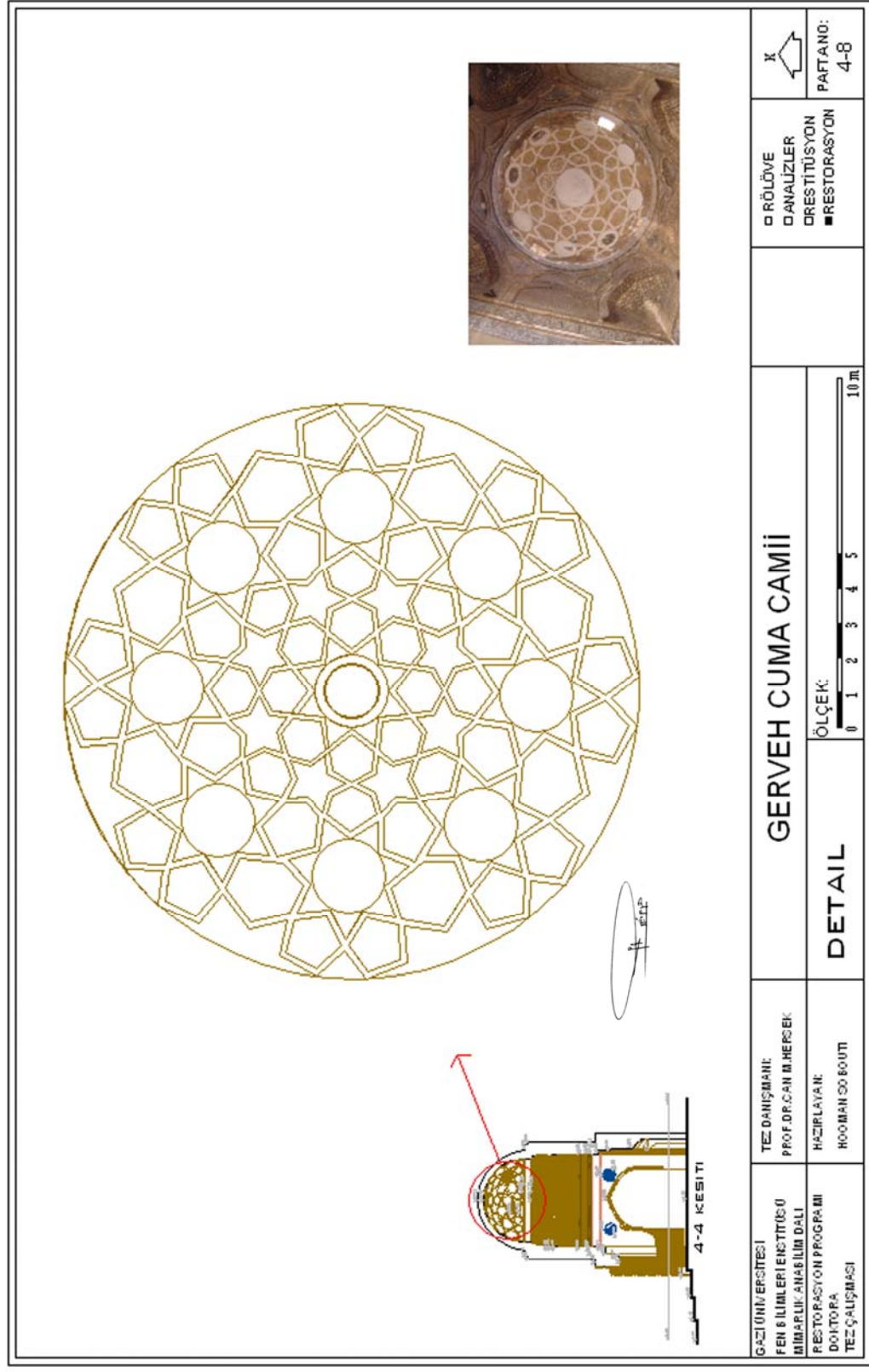
Şekil 3.18. Detay 5

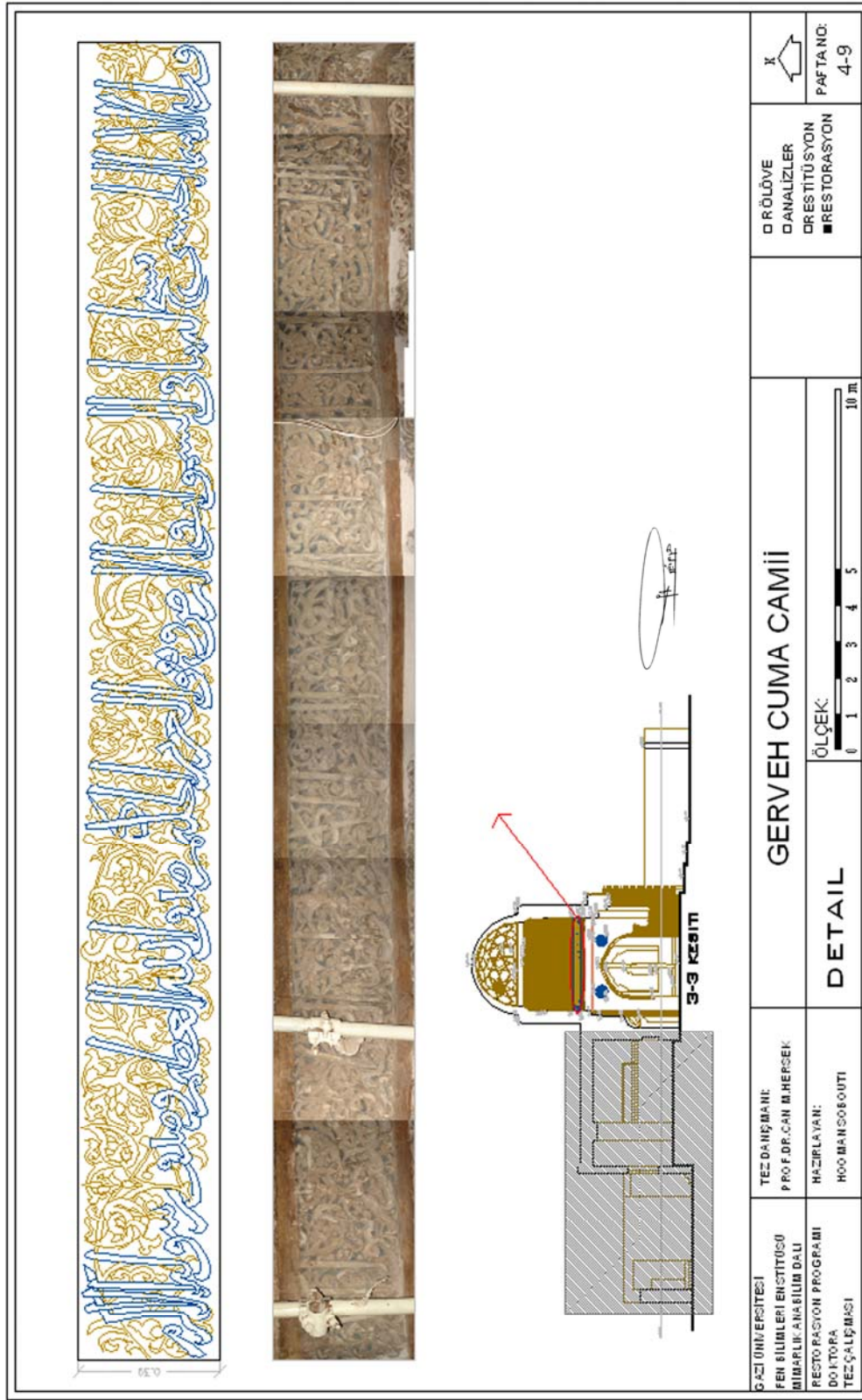
Şekil 3.19. Detay 6

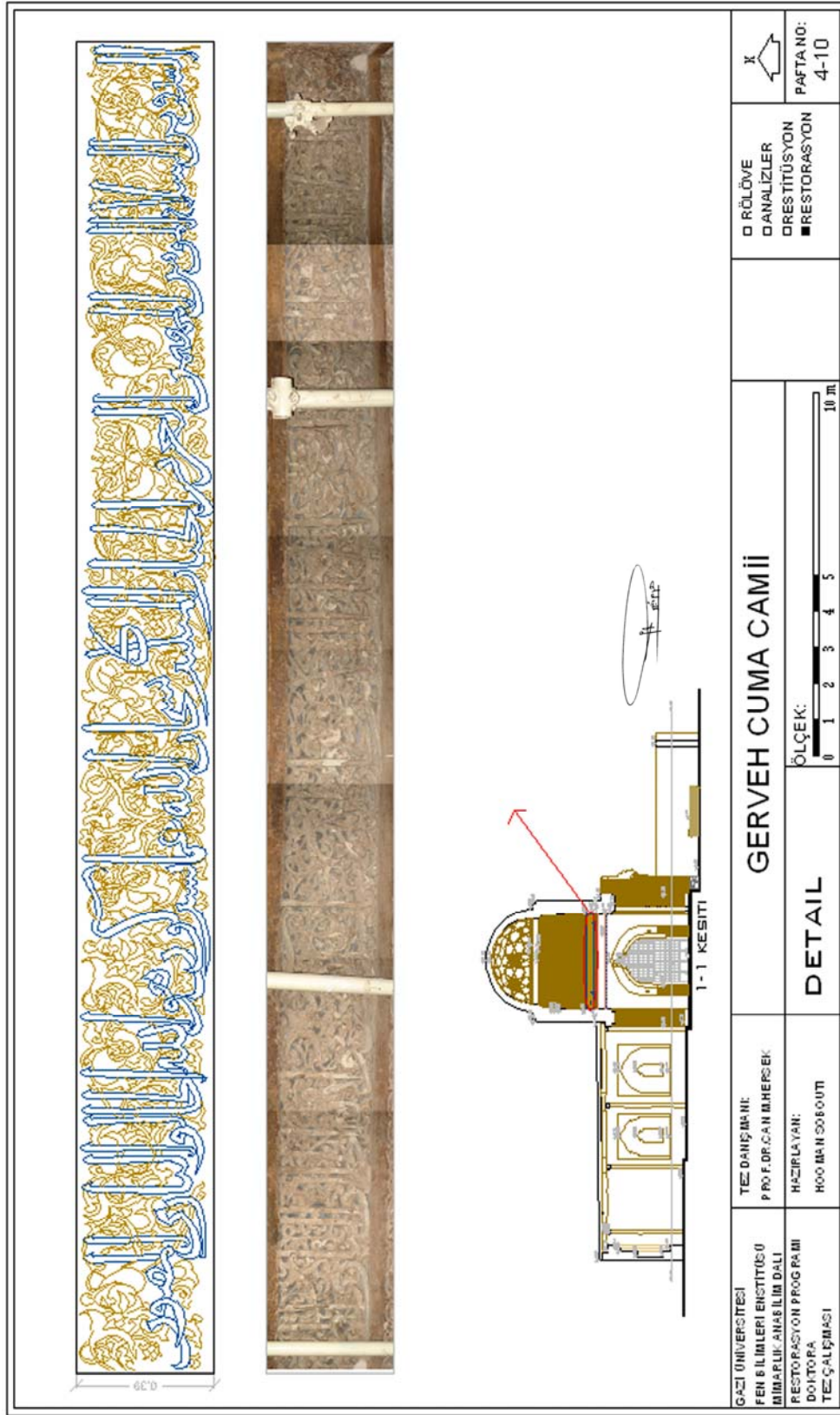
Şekil 3.20. Detay 7

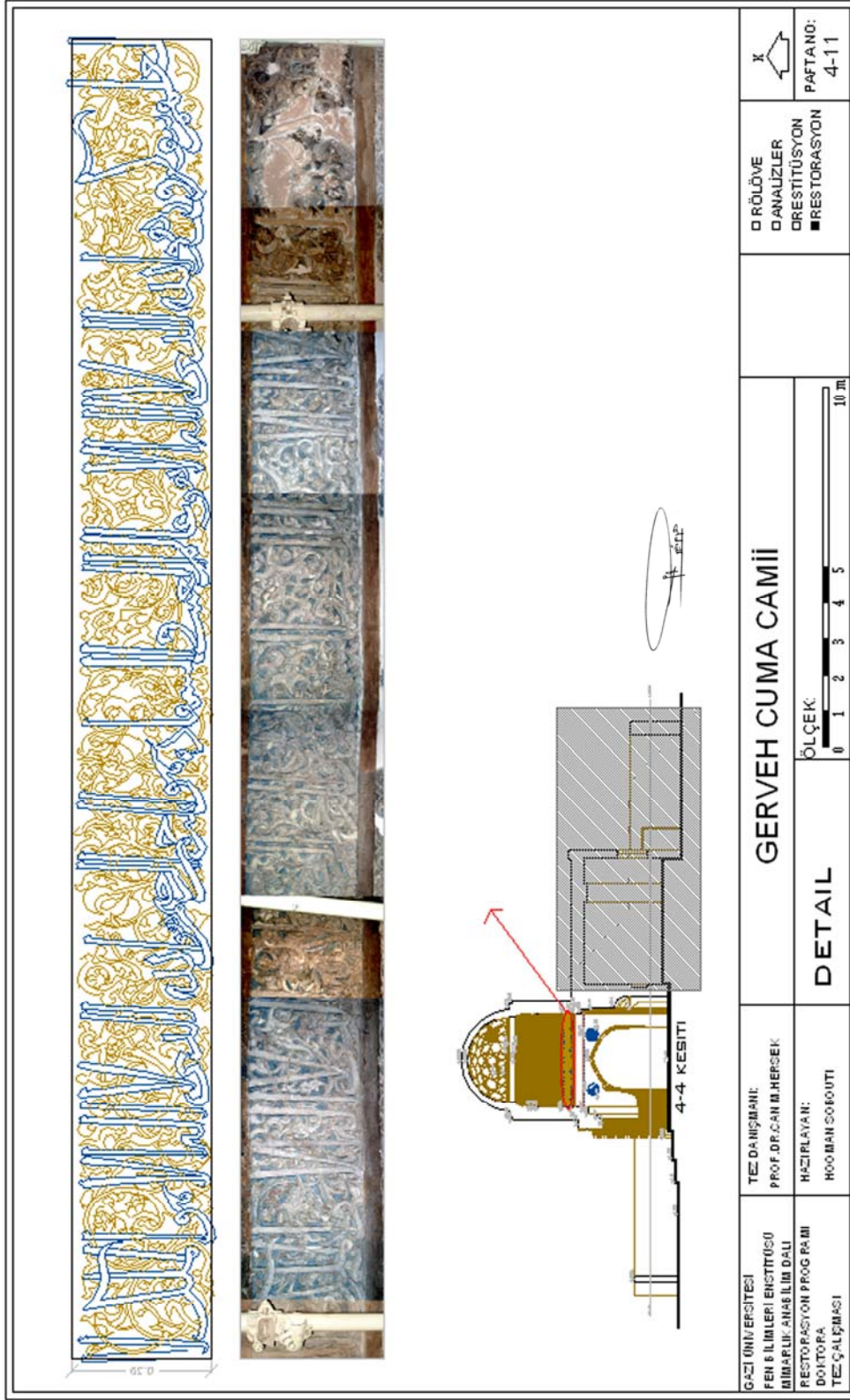
Şekil 3.21. Detay 8

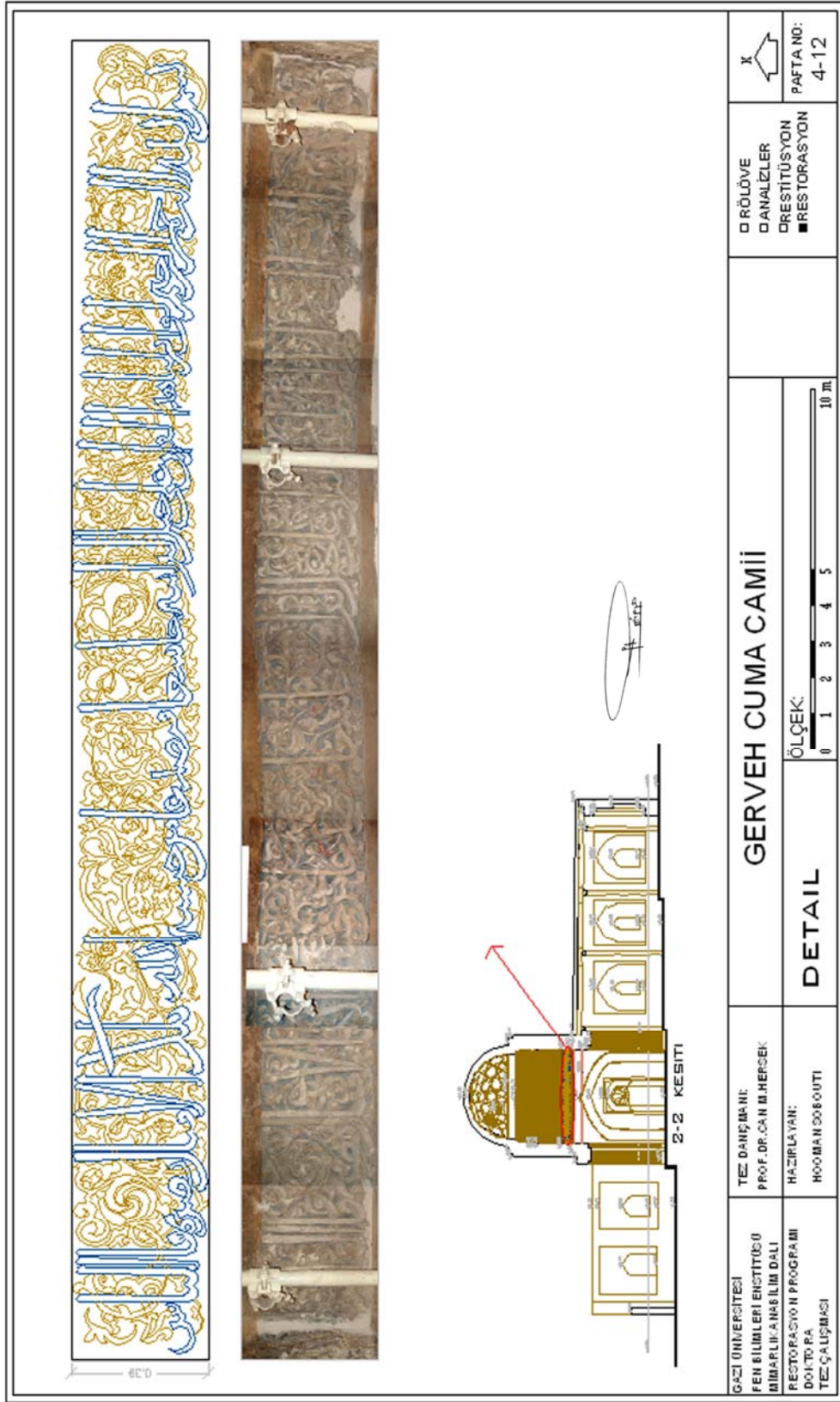
Şekil 3.22. Detay 9

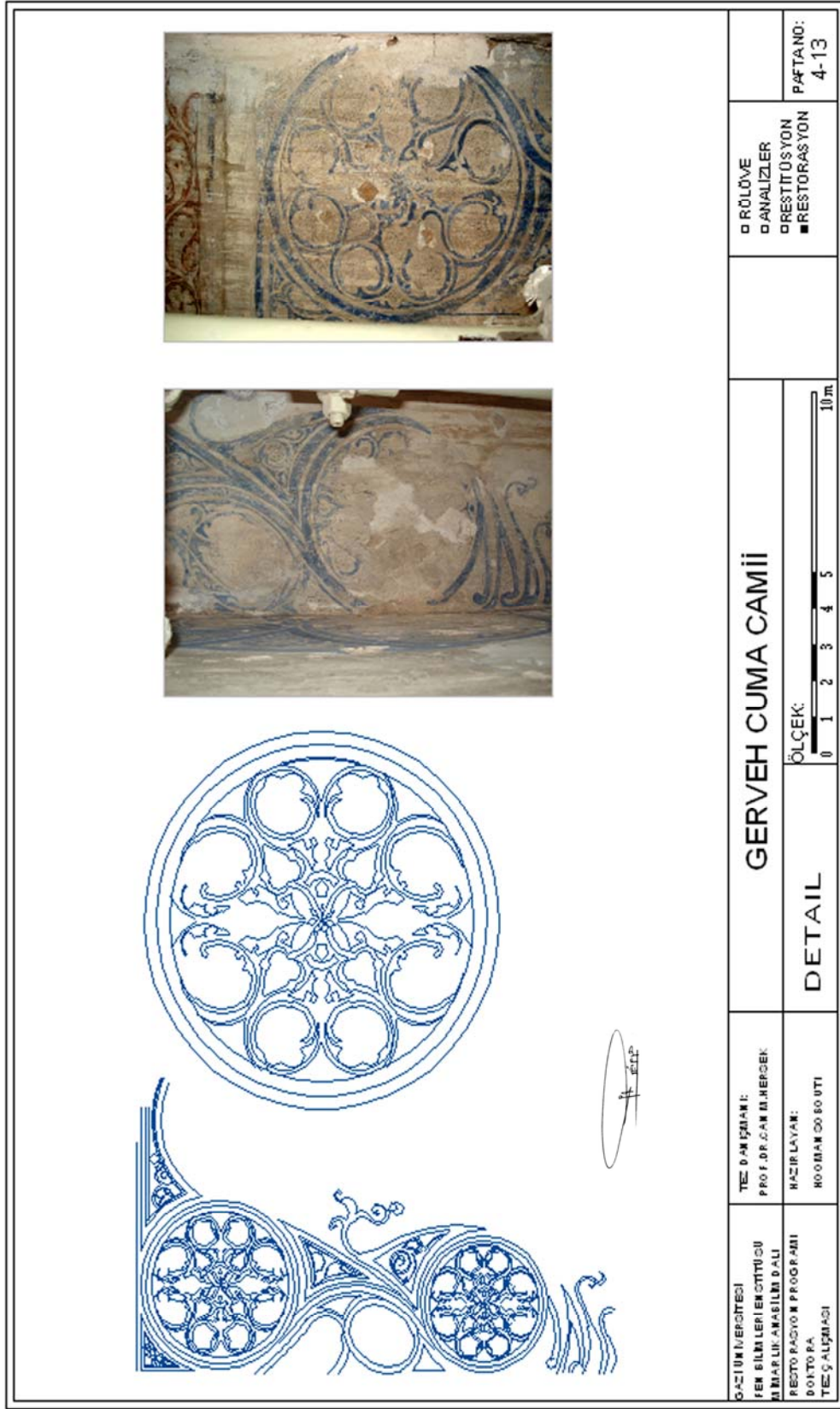
Şekil 3.23. Detay 10

Şekil 3.24. Detay 11

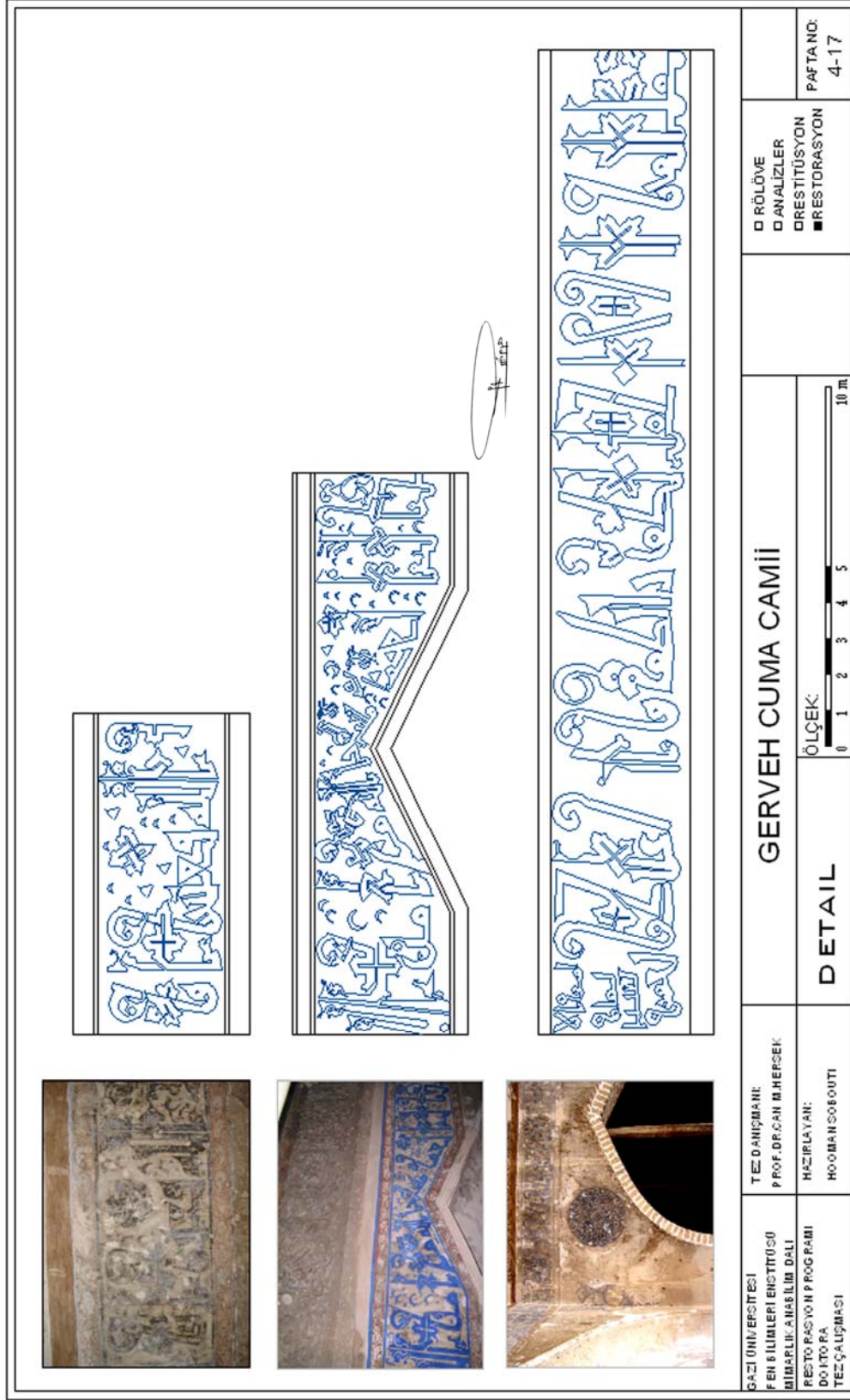
Şekil 3.25. Detay 12

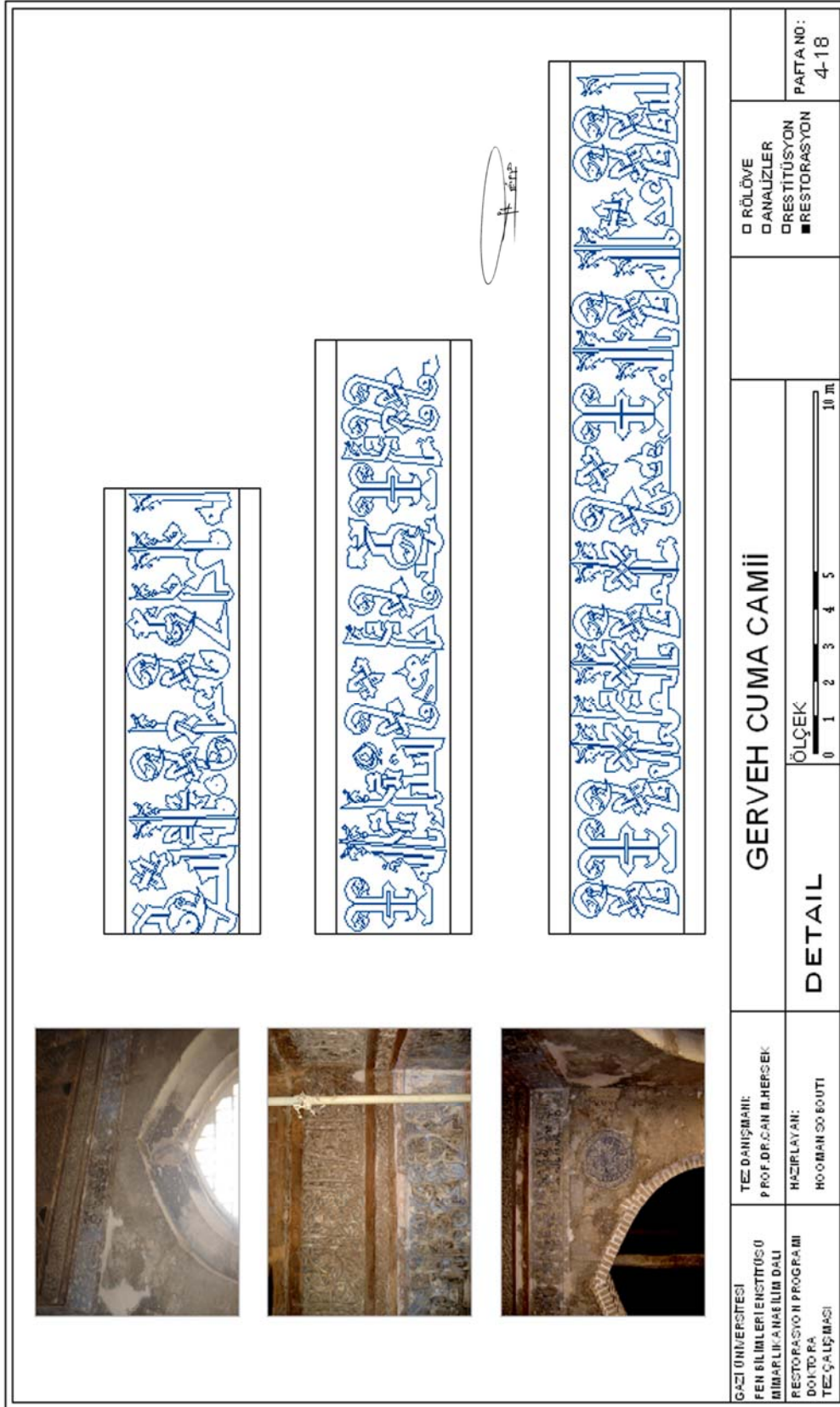
Şekil 3.26. Detay 13

Şekil 3.27. Detay 14

Şekil 3.28. Detay 15

Şekil 3.29. Detay 16

Şekil 3.30. Detay 17

3.5. Yapının Tanımlanması

Gerveh Cuma Mescidi'nin tanımlanması; genel tanımlama, dış tanımlama ve iç tanımlama şeklinde ele alınmıştır.

3.5.1. Yöntem

Genel tanımlamada, yapının konumu, çevresi, boyutları ve yapısal durumu anlatılmıştır.

Dış tanımlamada, yapıya girişin sağlandığı kuzey cephesinden başlayarak sırasıyla doğu, güney ve batı cepheleri anlatılmıştır. Her yapı elemanı boyutları verilerek tanımlanmıştır. Yükseklikler $\pm 0,00$ kotuna göre verilmiştir. Her cephe için rölöve çizimlerinin yer aldığı analiz tabloları oluşturulmuştur. Hazırlanan tablolarda, yapı elemanları, kullanılan malzemeler ve bunların durumlarına fotoğrafları ile yer verilmiş ve gerekli açıklamalar yapılmıştır (Bkz Çizelge 3.1 – Çizelge 3.4).

İç tanımlamada ise, yapıda bulunan tüm mekanlar tek tek ele alınmış, rölöve çizimlerinin yer aldığı tablolar oluşturularak anlatılmıştır (Bkz Çizelge 3.5 – Çizelge 3.17). Öncelikle tüm mekanlara mekan numarası verilmiş, daha sonra numaralanan her mekanının yapı elemanları soldan başlayarak saat yönünde numaralandırılmıştır. Oluşturulan tabloda, mekanının yerini gösteren bir anahtar plan ve mekana ait bir planla birlikte, yapı elemanları, kullanılan malzemeler ve bunların durumları ile gerekli olan açıklamalar simgesel şekillerle birlikte yer almaktadır. Ayrıca iç tanımlama tablolarında, zemin ve mekan örtüsü ile ilgili bilgiler de verilmiştir.

3.5.2. Genel tanımlama

Gerveh Cuma Mescidi; Zencan- Tahran yolu üzerinde Abher istikametine giden yoldan yaklaşık 6 km sonra sağa dönülen taş yoldan 500 m içeride,

Gerveh köyü sınırları içerisinde. Yapı eski yerleşim alanında yer almaktadır. Mevcut yollar yapının kuzeyinden ve doğusundan geçmektedir. Yapıya giriş kuzey cephe üzerindedir.

Yapının oturduğu arazi eğimli bir yapıya sahiptir. Mescidin çevresi tarım arazileri ve eski köy evleri ile çevrilmiştir. Mescidin kuzeyinden geçen büyük bir nehir mevcut olup yapının güneyinde bitişik bir başka yapı daha vardır . Mescit köyün tam ortasında yani merkezde yer almaktadır. Köy halkından alınan sözlü bilgiye göre, mescidin güneyinde bulunan bu eklenti bina çok yakın bir tarihte inşa edilmiştir. Bu yapı üzerinde yerinde yapılan araştırmalar da sözlü anlatımlara uygun olarak bu eklenti bölümün özensiz basit bir kerpiç yapı olduğunu göstermiştir. Gerveh Mescidi'nin çok yakınında birkaç küçük mescit ve dini seremonilerde kullanılan mekanlar da bulunmaktadır.

Gerveh Cuma Mescidi bugünkü durumu ile yaklaşık 8 x 8 m boyutlarında kare planlı bir ana mekan ile bu ana mekanın her iki yanında yer alan ve Doğu-Batı yönünde enine uzanan dikdörtgen hacimlerden oluşmaktadır. Yapı malzemesi ağırlıklı olarak tuğladır. Yapı Selçuklu Döneminin başlangıç tarihlerinde görülen ve tipik olan bir plan şemasına sahiptir. Günümüzde yapının giriş cephesinin önünde yıkık kolun hizasından başlayarak yapının orta bölümünde yer alan kare planlı ana hacmin de ön hizasını kapsayacak biçimde duvarlar ile çevrelenmiş bir dikdörtgen avlu bulunmaktadır.

Kubbe örtülü ana mekana doğu yönünden eklenmiş olan mekan bugün için büyük ölçüde yıkılmış bir durumdadır. Batı yönündeki kısım ise hali hazırda ayakta ve sadece çatısı değiştirilmiştir. Yapı genel olarak sağlam ve ayakta bir görünüm sergilemektedir.

3.5.3. Dış tanımlama

Yapının dış cephe tanımlamaları kısa anlatımların yanı sıra tablolar ile yapılan açıklamaları da kapsamaktadır.

Mescidin dış Selçuklu yapılarının genel karakteristiğine uygun olarak yalın bir görünüm arz etmektedir. Yapının doğu yüzünde bulunan sivri kemerli açıklık ile güneyde Kible yönünde bulunan ana giriş kapısı yapının dış cephe görünümünü hareketlendiren elemanlardır.

Yapının dış tanımlamasında sırasıyla Güney Cephe, Doğu Cephe, Kuzey Cephe ve Batı Cephe; yapı elemanları, boyutları, malzemeleri ve bozulmaları ile ele alınmıştır. Cephe tanımlamaları soldan sağa doğru yapılmıştır. Yükseklikler $\pm 0,00$ düzlemine göre verilmiştir (Çizelge 3.1 – Çizelge 3.4).

Güney Cephesi

Yapının arka cephesidir. Cephenin toplam uzunluğu yaklaşık 25 m olup ortalama yüksekliği sıfır kotuna göre +10,92 olup yine en düşük kotu da sıfır hattına göre -1,55 m dır. Duvarları tuğla ile yapılmıştır. Cephenin ortasında yukarıda belirtilmiş olan yeni eklenti bina yer almaktadır. Söz konusu bu eklenti bina bu çalışma dışında tutulmuş olup bu yapı ile ilgili bir çalışma yapılmamıştır. Ek yapı bu cephe duvarına bitişik durumda olduğu için bu cephenin üzerinde iz araştırması mümkün olmamıştır (Çizelge 3.5 – Çizelge 3.17).

Doğu Cephesi

Yapının günümüzdeki doğu cephesi Ana Kubbeli Mekanın doğu yanında bulunan dikdörtgen planlı hacmin dış duvarları ve çatısı yıkılmış olduğu için basit bir avlu duvarından ibarettir (Resim 3.4).

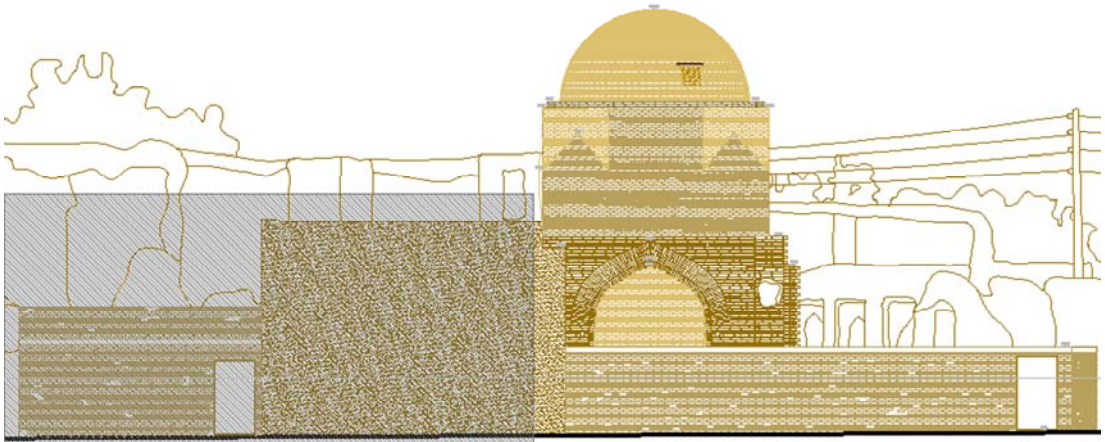
Resim 3.4. Gerveh Cuma Mescidi genel görünümü [SOBOUTI. H, 2007]

Yapının doğu cephesinin yıkılmış durumda bulunması aslında yapının kubbe örtülü kare planlı tek bir mekandan oluştuğu ilk özgün durumdaki cephesini ortaya çıkarmıştır (Resim 3.5).

Resim 3.5. Gerveh Cuma Mescidi doğu cephesi genel görünümü [SOBOUTI, H., 2007]

Söz Konusu olan bu cephe üzerinde çift sıra bordürlü sivri kemerli (yükseklik : 4,74 ve genişlik: 3,33) büyük bir açıklık göze çarpmakta olup cephe, kemerden sonra kubbe kasnağına kadar tamamen sağır bir tuğla duvar olarak yükselmektedir. Bugün için kemerin iç yüzeyi tuğla bir duvar ile örülmüştür. Kare planlı mekandan kasnağa geçişte iç yüzeyde kullanılmış olan tromplarının dış yüze dış köşe noktadan kasnak duvarına kadar eğimli bir şekilde yükselen üçgen yüzeyler halinde yansımaktadır. Ancak kasnak duvarlarının 1,84 metreye varan yükseklikleri dolayısıyla söz konusu tromplar bu yüksekliğin yarı ölçüsüne kadar yükselmektedir. Son olarak kasnak duvarları üzerinde yerden + 10,92 m ye kadar yükselen yarım daire kesitli bir kubbe yer almaktadır. Kubbe üzerinde merkezden kuzey yönüne doğru kaymış tuğla şebekeli bir pencere yer almaktadır. Konu edilen cephenin kuzey köşesinde kuzey duvarına ait olan kemer dişi ve kökü kalmıştır.

Şekil 3.31. Gerveh Cuma Mescidi doğu cephesi

Bu yüzeydeki duvar örgüsünde üç farklı boyutta tuğla kullanılmış olup, üst kısımlardaki tuğlalar 0,21x 0,21 m ve aşağıdaki tuğlalar ise ortalama 0,34 x 0,34 m boyutlarındadır. Kemer içine yeni eklenen tuğla duvar ise 0,24 x 0,24 m boyutlarındaki tuğlalardan oluşturulmuştur.

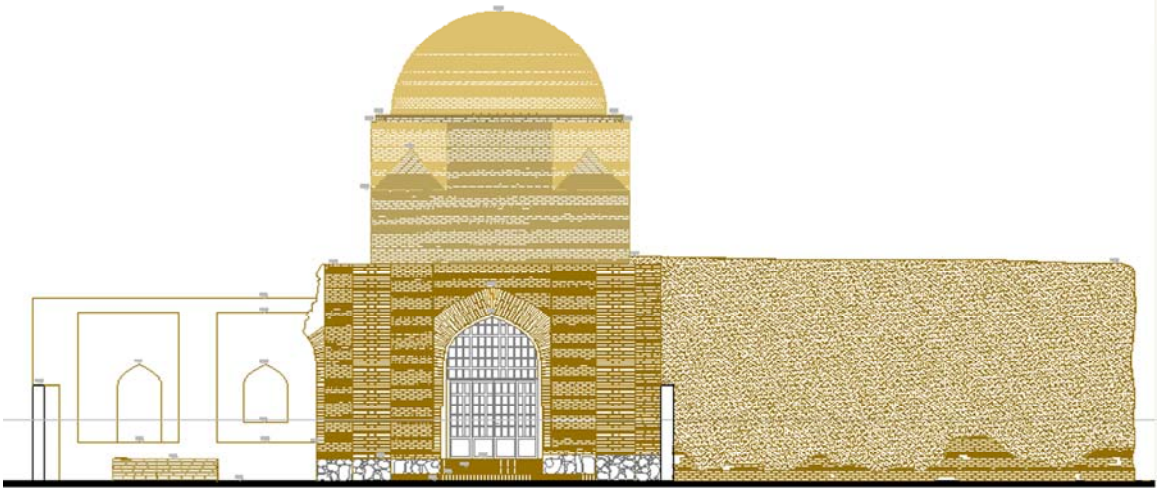
Duvarın yüzeyinde küflenme oluşmuş olup ve mantar gelişmiştir. Doğu cephesindeki duvarların alt su basman hizasında birkaç sıra doğal taş bulunmaktadır. Duvarın üst kısımları da yıkılmış olup sonradan aynı boyutlu ve aynı niteliklere sahip malzeme ile onarım geçirmiştir. Bugün için bazı yerlerde eski harçlar da bulunmaktadır.

Kuzey Cephesi

Bu cephede binanın girişi yer almaktadır. Kuzey cepheyi kubbeli ana mekanın cephesi oluştururken bu orta bölümün iki yanında yer alan mekanlardan batı yönündeki bölümün dış yüzeyi 12 metrelik sağır bir duvar görünümündedir. Doğu yönündeki mekanın dış duvarı yıkılmış olduğu için bu bölümde mekanın içi algılanmaktadır. Doğu duvarından günümüze yalnızca 1.01 m yüksekliğinde ve yaklaşık 2,50x1,50 metrelik bir parça kalmıştır. Ana mekanın kuzey cephesi, dış duvarlarından berkitme amaçlı olarak yapılmış iki duvar dişi tarafından üç parçaya bölünmüştür ve orta aksta sivri kemerli büyük bir kapı açıklığı yer almaktadır. Bugün iki basamak ile ulaşılan kapı kanatları özgün olmayıp demir doğramalıdır. Cephenin merkezdeki yüksekliği zeminden 10,92 m dır. Cephe oldukça sağlam durumdadır. Duvarların ve dış olarak cephe yüzeyinden taşan ayaklarının üst kısımları onarılmıştır. Cephe boyunca su basman olarak iki sıra doğal taş kullanılmıştır. Yapının avlusunu sınırlamak üzere sonradan eklenen duvar ise yapının cephesini ikiye bölmektedir.

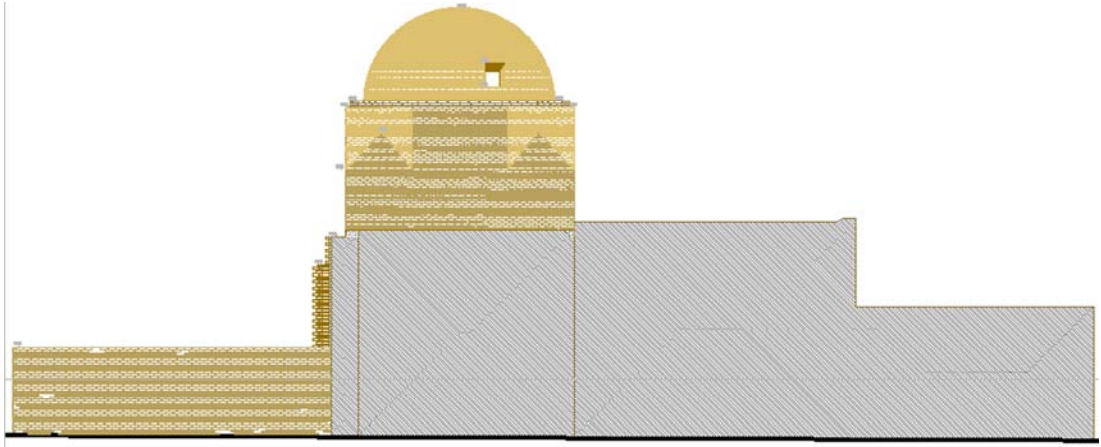
Resim 3.6. Gerveh Cuma Mescidi kuzey cephesi genel görünümü
[SOBOUTI, H., 2007]

Şekil 3.32. Gerveh Cuma Mescidi kuzey cephesi

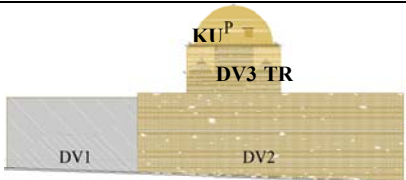
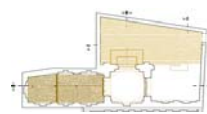
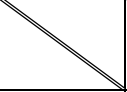
Batı Cephesi

Yapının batı cephesi sağır bir duvardan ibaret olup, harap binalar ve yıkık duvarlarla çevrilmiştir. Cephenin toplam uzunluğu 7 metredir. Toprak sıva ile sıvalanmış bu cephe yüzeyinde kuru bitkiler göz çarpmaktadır. Damdan gelen su nedeni ile bu duvarın önemli ölçüde bozulmaya uğradığı saptanmıştır.

Şekil 3.33. Gerveh Cuma Mescidinin batı cephesi

Çizelge 3.1. Cephe tanımlama çizelgesi I

GÜNEY GÖRÜNÜŞÜ												
												
ANAHTAR PLAN			GENEL BİLGİ									
			Cephe büyük ölçüde ayakta. Ana malzeme olarak tuğla ağırlıkta, yalnızca toprak hizasında bir-iki sıra doğal taş kullanılmıştır.									
YAPİ ELEMAN LARI	FORMU	Ölçüler	MALZEME						DURUM			
			Taşıyıcı		Dolgu		Yüzey		AÇIKLAMALAR	A	B	C
			Tuğla	Ahşap	Taş	Harç	sıva	Boya				
DV 1			•			•	•		Toprak dolgusu nedeni ile resim alınamadı			•
DV 2		# X 4.85	•			•	•		Yeni tuğlalardan yapılmış eklenti.			•
DV 3		6.71 x 1.97	•			•			Küçük boyutlu tuğlalar (0,21x 0,21 m) ile yapılmıştır			•
KU		2.75 x 5.60	•			•			Küçük boyutlu tuğlalar (0,21x 0,21 m) ile yapılmıştır	•		
TR		1.87 x 1.10	•			•			Eski tuğlalardan yapılmış olup üzerinde sadece bir az mikro organizmalar var			•
Kısaltmalar: DV: Duvar, K: kapı T: Tuğla PE: Pencere boşluğu, KU: Kubbe, A: İyi, B: Orta, C:Kötü												

Çizelge 3.4. Cephe tanımlama çizelgesi IV

BATI GÖRÜNÜŞÜ

ANAHTAR PLAN

GENEL BİLGİ

Cephe büyük ölçüde ayakta. Ana malzeme olarak tuğla ağırlıkta, yalnızca toprak hizasında bir-iki sıra doğal taş kullanılmıştır.

YAPI ELEMANLARI	FORMU	Ölçüler	MALZEME						AÇIKLAMALAR	A	B	C				
			Taşıyıcı		Dolgu		Yüzey									
			Tuğla	Anşap	Taş	Harç	sıva	Boya								
DV 1		9.31 x 2.52	•			•			toprak dolgusu nedeni ile resim alınamadı		•					
DV 2		22.35 x 6.30	•			•	•		Toprak dolgusu nedeni ile resim alınamadı			•				
DV 3		6.71 x 1.97	•			•			Toprak dolgusu nedeni ile resim alınamadı			•				
KU		2.75 x 5.60	•			•			Küçük boyutlu tuğlalar ile yapılmıştır		•					
TR		1.87 x 1.10	•			•			Eski tuğlalardan yapılmış olup yüzeyde sadece bir miktar mikro organizmalar bulunmaktadır			•				

Kısaltmalar: DV: Duvar, K: kapı T: Tuğla PE: Pencere boşluğu, PO:Mihrap, P: Payanda, DÖ: Döşeme, TA: Tavan,

3.5.4. İç tanımlama

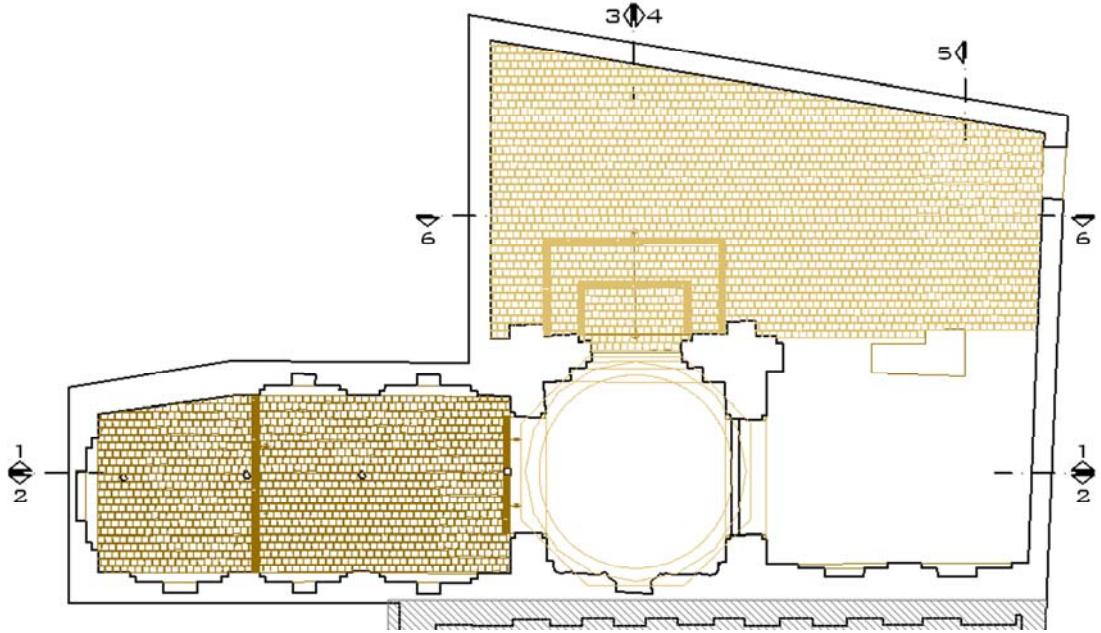
Yapının iç mekan ve yüzey tanımlamaları kısa anlatımların yanı sıra tablolar ile yapılan açıklamaları da kapsamaktadır.

Plan

Gerveh Cuma Mescidi Büyük Selçuklu Dönemi yapılarının tasarım geleneğine uygun olarak, kare planlı tek kubbeli mescit tipinde inşa edilmiş bir yapıdır. Günümüzdeki mescit üç mekandan oluşmakta ve bu yapının başka yapıların üzerinde inşa edilmiş olduğuna dair izler bulunmaktadır.

İran'daki Büyük Selçuklu yapılarında genel olarak ana plan şeması kubbe örtülü kare mekan olarak belirlemekte ve İran'da bu bölüm "kümbet hane" olarak adlandırılmaktadır. Kubbe örtülü bu kare mekan ana ibadet mekanıdır. Gerveh Cuma Mescidi'nde de bu kare planlı mekan mevcut olup kubbeye dört köşede yer alan tromplarla geçilmektedir. Yukarıda da belirtildiği üzere mescidin bu kare planlı orta bölümünün her iki yanında batı ve doğu yönlerinde enine gelişen birer dikdörtgen hacim vardır.

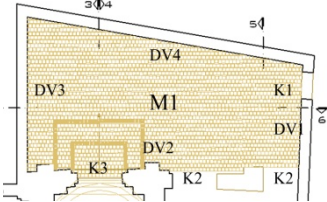
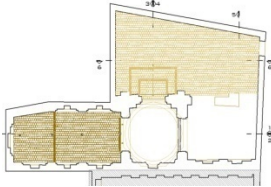
Yapının kuzeyinde ana giriş kapısı bulunmaktadır. Mescit'in mihrabı girişin tam karşısında yer almaktadır. Bir dikdörtgen planlı niş biçiminde olan mihrap binanın güney duvarında dır (kıble yönünde). Ana kare mekanın batı cephesinde yer alan kemerli açıklık ise ikinci mekanın giriş kapısını oluşturmaktadır. Tam bir düzgün geometrik yapıda olmayan ancak kabaca dikdörtgen planlı olan bu hacim farklı malzeme ile yapılmış olup yapıya sonradan eklenmiş bir bölüm olarak belirlemektedir. Girişin tam karşısında yer alan büyük bir niş'in yanı sıra ana kubbeli mekan duvarı dışında kalan diğer duvarlarda da nişler yer almaktadır.

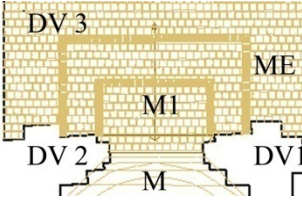
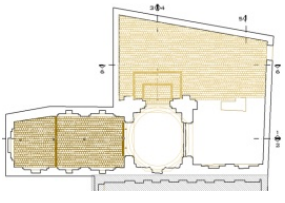
Şekil 3.34. Gerveh Cuma mescidinin planı

Toplam 6 nişten oluşan bu mekan mescit mekanını genişletmek amaçlı yapılmış olmalıdır. Bir dönem eklentisi olduğu anlaşılan bu hacmin örtüsü yuvarlak kesitli ahşap kirişlerden oluşmaktadır ve duvarlarda kullanılmış olan tuğlalar da göz önüne alındığında bu kesimin ana mekandan farklı malzeme ve işçilik ile yapılmış olduğu görülmektedir. Yapının doğu duvarının kuzey batı köşesinde bulunan izler ile duvar kalıntıları ana mekanın doğusunda da bir dikdörtgen hacim eklentisinin yapılmış olduğunu göstermektedir. Bu hacimde de ayakta kalmış olan güney yönündeki duvarda 2 adet niş yer almaktadır. Böylece Gerveh Cuma Mescidi'nin bir ana kare mekanın inşasından sonra eklentiler ile enine gelişen bir plan şemasına sahip olduğu görülmektedir.

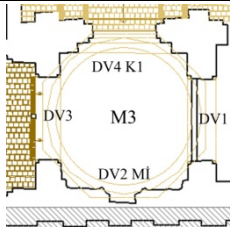
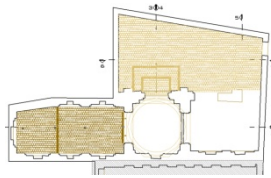
Çizelge 3.5. İç mekan tanımlama çizelgesi I

M1 MEKANI												
												
Kısaltmalar: DV: Duvar, K: Kemer, T: Tuğla, KP: Kapı boşluğu,KT:Küçük Tuğla, BT:Büyük Tuğla, PE: Pencere boşluğu, Ml: Mihrap, Kl:kireç harç, S: Siva, TO:Toprak, D: Diğer, A: İyi, B: Orta, C: Kötü												
YAPI ELEMANLARI		Ölçüler	MALZEME						DURUM			
Taşıyıcı	Mimari		Taşıyıcı		Dolgu		Yüzey		AÇIKLAMALAR	A	B	C
			Tuğla	Ahşap	Taş	Harç	sıva	Boya				
DV1		12.51x2.5 M							Yeni tuğlalarla yapılmıştır	•		
	K1	1.52x2.28 M	•		•	•			Geç dönem değişikliği demir kapı kanadı		•	
DV2		15.90x11.92 M	•	•					ana mekana bitişik olarak sonradan inşa edilen mekanın dış duvarıdır.	•		
	K 2	2.60 x.... M							Yer döşemesinin sona erdiği hiza			•
	K 3	2.62 x 3.78 M				•			Geç dönem değişikliği demir kapı kanadı		•	
DV3		8.70 x 2.5 M	•	•		•					•	
DV4		16.35 x 2.5	•			•			Eklenti yeni duvar			•
Döşeme Kaplaması		Tuğla boyutları (0,21 x 0,21) M			•		•		özgün döşeme yerinde yeni döşenmiş zemin kaplaması			•

Çizelge 3.6. İç mekan tanımlama çizelgesi II

M2 MEKANI												
												
Kısaltmalar: DV: Duvar, K: Kemer, T: Tuğla, KP: Kapı boşluğu,KT:Küçük Tuğla, BT:Büyük Tuğla, PE: Pencere boşluğu, ME: Merdiven, Kl:kireç harç, S: Sıva, TO:Toprak, D: Diğer, A: İyi, B: Orta, C: Kötü												
YAPI ELEMANLARI		Ölçüler	MALZEME						DURUM			
Taşıyıcı	Mimari		Taşıyıcı		Dolgu		Yüzey		AÇIKLAMALAR	A	B	C
			Tuğla	Ahşap	Taş	Harç	sıva	Boya				
DV1									Günümüzde yok olmuştur			•
DV2			•	•					Duvarın dış yüzeyinde eyvana ait izler vardır			•
	K 1	3.32x4.20 M							Demirden yapılmış yeni kapı kanadı		•	
	ME1	2.81x5.33x 0.14 M				•						•
DV3		8.70x2.5 M	•	•		•			Zeminde duvar kalıntısına dair izler görülmektedir		•	
Tavan Kaplaması		0,21x0,21 M		•					tamamen yıkılmıştır			•
Döşeme Kaplaması		Tuğla boyutlar (0,21 x 0,21) M			•		•		Küçük boyutlu tuğlalar ile oluşturulmuştur			•

Çizelge 3.7. İç mekan tanımlama çizelgesi III

M3 MEKANI												
												
Kısaltmalar: DV: Duvar, K: Kemer, T: Tuğla, KP: Kapı boşluğu,KT:Küçük Tuğla, BT:Büyük Tuğla, PE: Pencere boşluğu, Mİ: Mihrap, Kİ:kireç harç, S: Sıva, TO:Toprak, D: Diğer, A: İyi, B: Orta, C: Kötü												
YAPI ELEMANLARI		Ölçüler	MALZEME						DURUM			
Taşıyıcı	Mimari		Taşıyıcı		Dolgu		Yüzey		AÇIKLAMALAR	A	B	C
			Tuğla	Ahşap	Taş	Harç	sıva	Boya				
DV1		4,35x8,33 M	●		●	●			Tuğla ile kemer açıklığı kapatılmıştır		●	
DV2		6,10x8,36 M	●			●			Özgün olup ve tuğladan yapılmıştır			●
	Mİ	1,04x2,63 M				●			Dökülen sıvalar beyaz renkte kireç ve alçı ile sıvanmıştır		●	
DV3		4,98x8,34 M	●	●		●			M5 mekanına açılan kemer bulunuyor.Yüzeyde yer yer sıva dökülmesi görülmektedir		●	
DV4		5,28x8,39 M	●			●			Sivri kemerli giriş kapısının bulunduğu duvar			●
	K1	2,87x2,62 M				●			Yeni boyanmış demir kapı kanadı		●	
Tavan Kaplaması		Tuğla boyutlar 0,21x0,21 M		●				●	Tuğla ile yapılmış kubbe			●
Döşeme Kaplaması		Tuğla boyutlar (0,37x0,37) M	●						Özgün döşeme kalmamıştır.			●

Çizelge 3.16. İç mekan tanımlama çizelgesi IV

M4 MEKANI

Kısaltmalar: DV: Duvar, K: Kemer, T: Tuğla, KP: Kapı boşluğu,KT:Küçük Tuğla, BT:Büyük Tuğla, PE: Pencere boşluğu, Mİ: Mihrap, Kİ:kireç harç, S: Sıva, TO:Toprak, D: Diğer, A: İyi, B: Orta, C: Kötü

YAPI ELEMANLARI		Ölçüler	MALZEME						DURUM				
Taşıyıcı	Mimari		Taşıyıcı		Dolgu		Yüzey		AÇIKLAMALAR	A	B	C	
			Tuğla	Ahşap	Taş	Harç	sıva	Boya					
DV1		6.77x2.5 M	•		•	•			Yeni malzeme ile yapılmıştır		•		
DV2		7.64x3.30 M	•			•			Yapının özgün duvarı olduğu saptanmıştır			•	
	N1	2.61 x2.90 M							Tuğla ile yapılmış ve üzerinde sıva bulunmaktadır				
	N2	2.63 x2.92 M				•			Tuğla ile yapılmış ve üzerinde sıva bulunmaktadır		•		
DV3		5.60x5.20 M							Yeni tuğla ile geçit kapanmıştır				
	K1	3.34x4.50 M	•	•		•			Tuğla ile yapılmış ve üzerinde sıva bulunmaktadır		•		
DV4		7.35x0.52 M	•			•			Küçük bir parça bulunmaktadır			•	
	K2	2.60 x... M							İzlere göre kapı olması gerekir				
	K3	2.04x... M				•					•		
Tavan Kaplaması				•				•	Üst örtü yıkılmıştır			•	
Döşeme Kaplaması			•						Özgün döşemeden eleman kalmamıştır			•	

3.6. Analizler

Gerveh Cuma Mescidi'nin inde yapımında kullanılmış olan malzemeleri belirlemek ve değerlendirmek amacıyla malzeme kullanım analizi yapılmıştır.

3.6.1. Malzeme kullanımı

Tuğla

Gerveh Cuma Mescidi'nde esas yapı malzemesi tuğladır. Yapı genelinde iki çeşit tuğla kullanılmıştır. Yer yer farklı tuğla boyutlarına da rastlanmaktadır. Dolgu malzemesi olarak tuğla ve kireç harç kullanılmıştır. Ayrıca sıva olarak alçı ve kireç bulunmaktadır. Yapının temelinde ve subasmanında bir kaç sıra taş kullanılmamıştır.

Tipik bir Selçuklu yapısı olan bu yapıda herhangi bir çini işçiliğine rastlanılmamıştır.

Resim 3.7. Farklı boyutlardaki tuğlaların genel görünümü
[SOBOUTI, H., 2007]

Bu yapıda kullanılan tuğlalarda başlıca iki çeşit saptanmıştır. Laboratuar analizleri ve bunu destekleyen gözlemsel incelemelere göre duvar örgüsünde kullanılmış olan boyutları 0,34x 0,34 m ile 0,37x 0,37 m olan tuğlaların özgün oldukları anlaşılmıştır.

İkinci grup özgün tuğlalar ise 0,21x0,21 m boyutlarında olup hem döşemelerde ve kubbede kullanılmıştır. Ancak bunlardan bir kısmının, özellikle de kubbede kullanılanların özgün olduğu buna karşın bazılarının aynı boyut ve teknikle yapılmış yeni tuğlalar olduğu anlaşılmıştır.

Resim 3.8. Farklı boyutlardaki tuğlaların genel görünümü

(a) Pencerede örnek

(b) Duvarda örnek

[SOBOUTI, H., 2007]

Yapının tuğla örgüsünde dikkat çeken en önemli husus yapının alt kesimlerinde kullanılmış olan tuğlaların büyük boyutlu olduğu ve yukarı doğru yükseldikçe kitabe bordürleri ve diğer süslemelerin yapımına olanak tanınması için daha küçük boyuttaki tuğlaların kullanılmış olmasıdır. Tuğlaların boyutları kubbenin tepe noktasında en son olarak 0,05 x 0,055 m ye kadar düşmektedir. Ancak bu tuğla boyutunun tuğla kesme tekniği ile büyük boyutlu bir elemandan üretildiği anlaşılmaktadır.

Duvarlardaki tuğla işçiliği şaşırtmalı düz örgü tekniğinde yapılmıştır. Buna karşılık tromplarda tuğla örgüler arasında boş alçı yüzeylere bölümler

bırakılmıştır. Bu bölümlere de mühür baskısı tekniği ile yazı kartuşları yerleştirilmiştir.

(a)

(b)

Resim 3.9. Tromplarda tuğla kullanımı

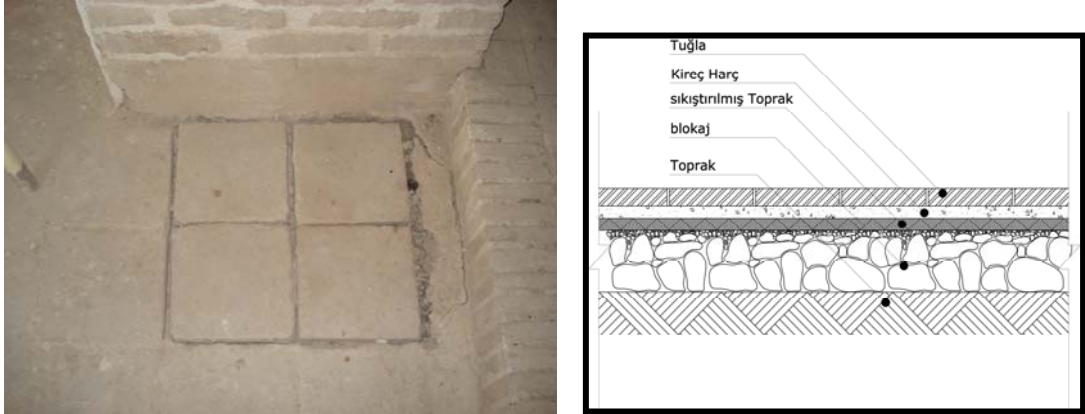
(a) Tromp ayağındaki örnek

(b) Duvarı örnek

[SOBOUTI, H., 2007]

Gerveh Cuma Mescidi'nin yer kaplaması iç ve dış kısımlarda kare şekinden yapılan tuğlalardan yapılmıştır. Yer döşeme kaplaması günümüzde uygulanan blokaj sistemi gibi 5 ile 10 cm arasında yüksekliğe sahip taşların üzerine serilen toprağın sıkıştırılması ile oluşturulan taban üzerine serilen kireç harcı ile yapıştırılan tuğla kaplaması şeklinde oluşturulmuştur (Bu bilgiler yapılan sondaj sonucu elde edilmiştir)¹.

¹.Sondajın yapıldığı tarih 2008-03-17

Resim 3.10. Sondaj sonrası [SOBOUTI, H., 2007]

Taş

Çok az bir miktarda olursa bile binanın tüm temel ve temel üstünde iki ve ya üç sıra doğal taş kullanılmıştır.

Resim 3.11. Taş işçiliği [SOBOUTI, H., 2007]

Yapının temelinde kullanılan taşın cinsi andezit olup iki veya üç sıra halinde kaba yonu taş moloz taş örgü tekniği ile subasmanda da kullanmıştır. Bu kullanım tuğlaları sudan uzaklaştırmak amacıyla yapılmıştır.

Resim 3.12. Taçkapıda subasman seviyesindeki kaba yonu taş sırası
[SOBOUTI, H., 2007]

Resim 3.13. Taçkapıda kullanılmış olan taş subasman [SOBOUTI, H., 2007]

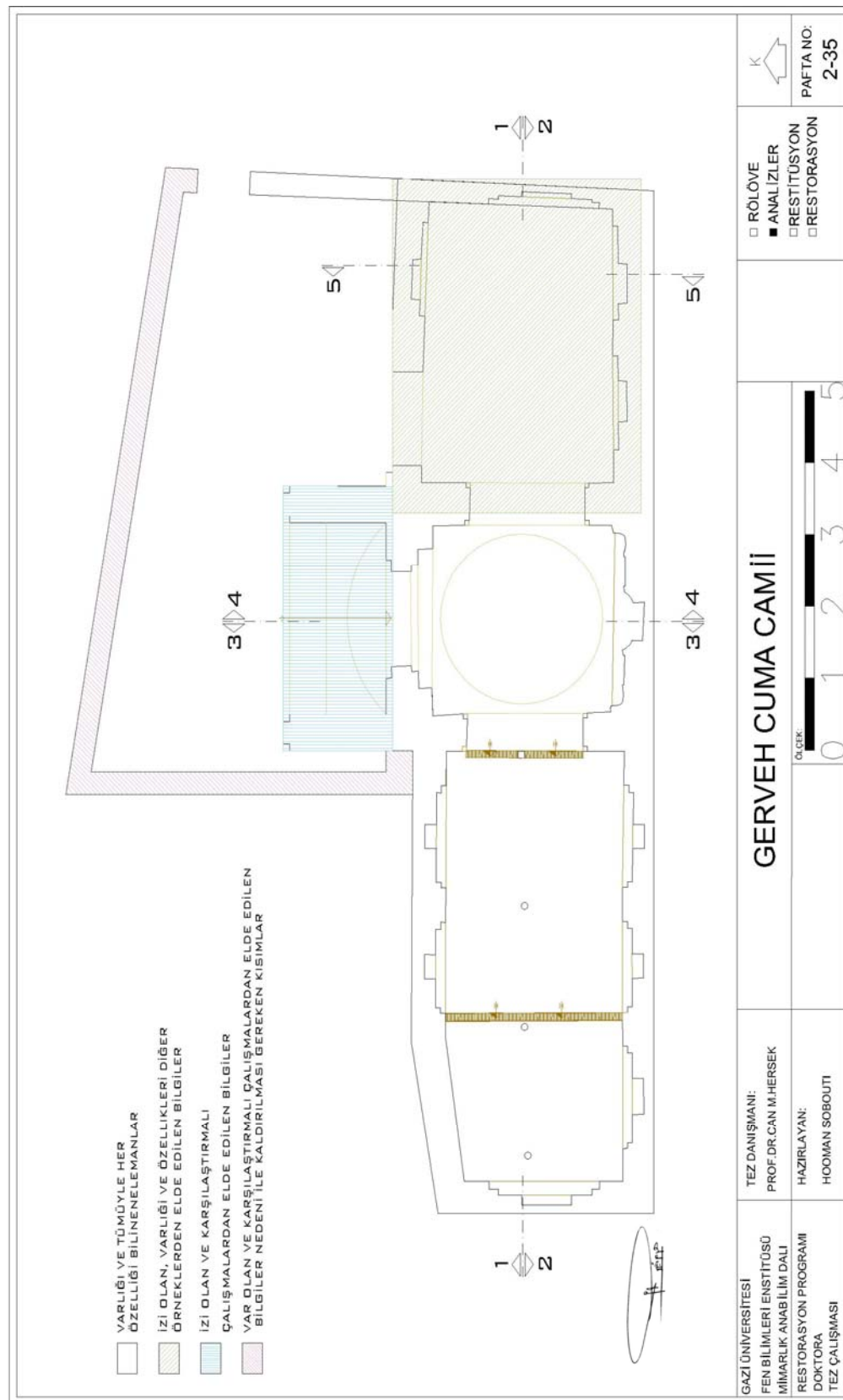
Alçı ve Kireç

Yapıda tuğla dışında sadece kaplama malzemesi ve bazen de süsleme malzemesi olarak alçı ve kireç harcı kullanılmıştır. Özellikle kitabelerde iki teknik kullanılmıştır. Bunlar sırasıyla “Alçı Kabarma Tekniği” ile “Beyaz Alçının Boyanması Tekniği” olup bu işlemde mavi veya kırmızı renkler ile boyama yapılarak bezemeler oluşturulmakta ve yazı yazılmaktadır.

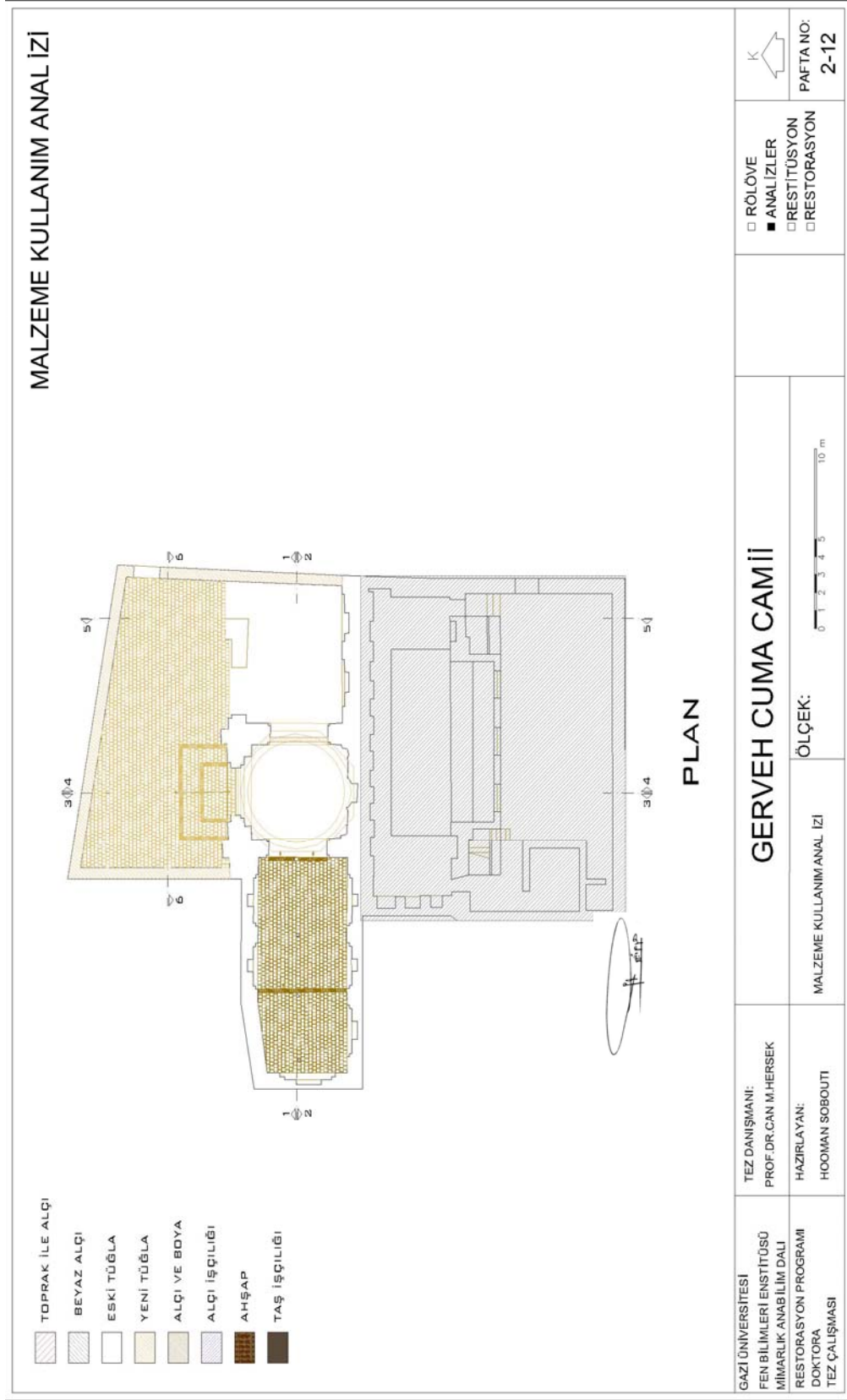

Resim 3.14. Alçı kabartmalara bir örnek [SOBOUTI, H., 2007]

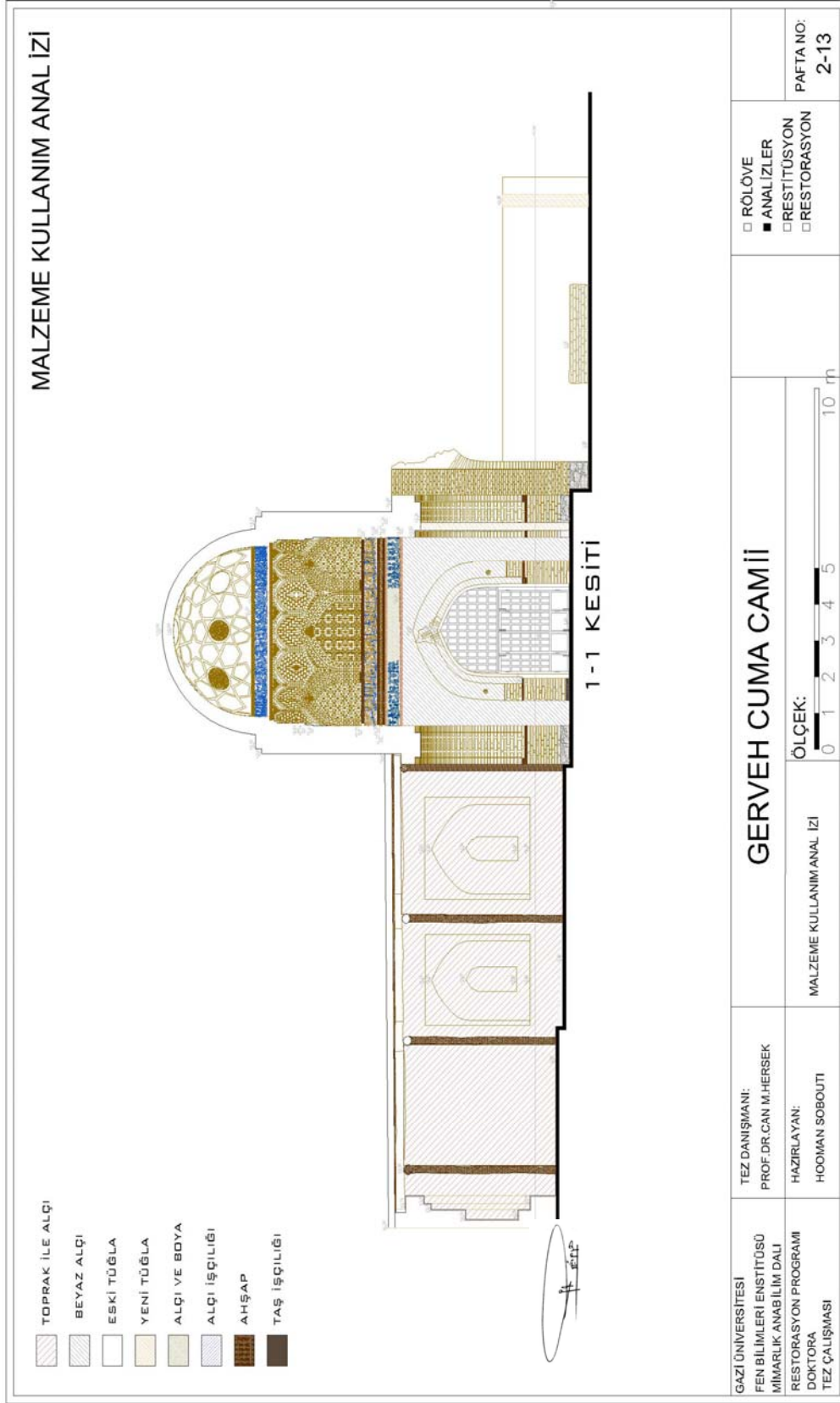
Ana kare mekanın iç yüzeyini bordürler halinde çepeçevre kuşatan kitabeler sonradan mavi ve bazen beyaz ile boyanmışlardır. Bu kitabeler oluşturulurken sadece alçı ve bazı kısımlarda alçı ile kireç harcı karışık kullanılmıştır.

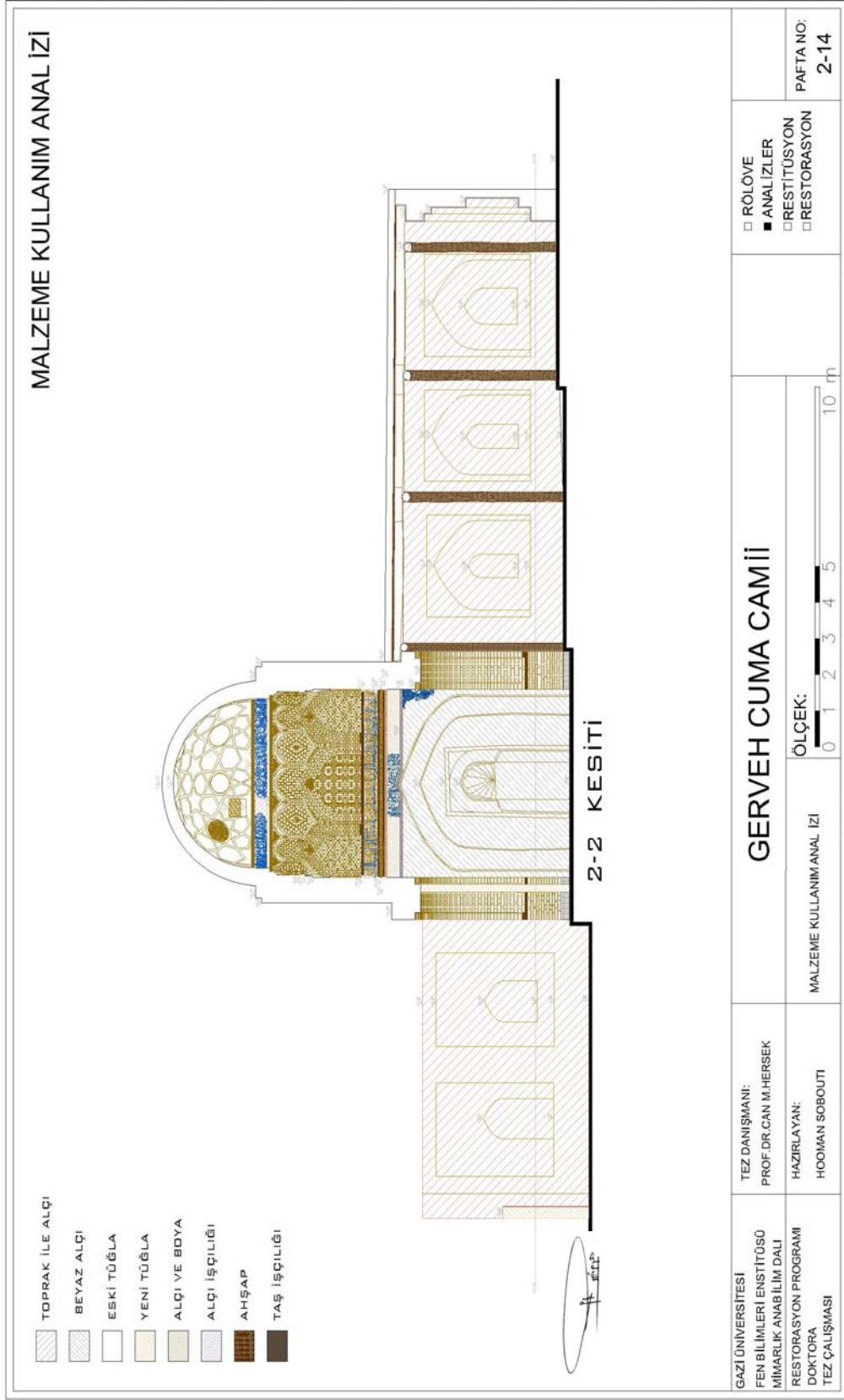
Şekil 3.35. Plan

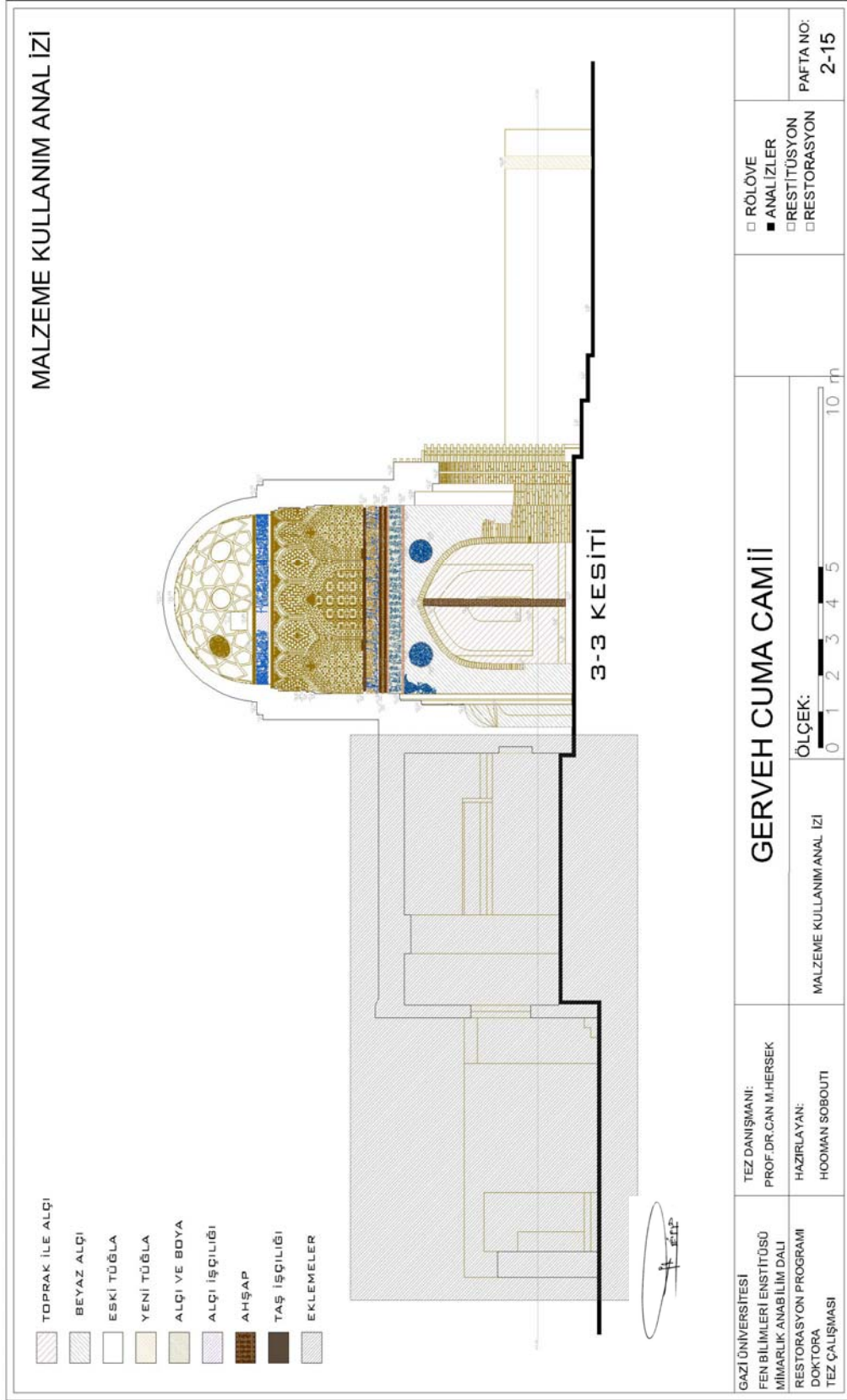
Şekil 3.36. Plan

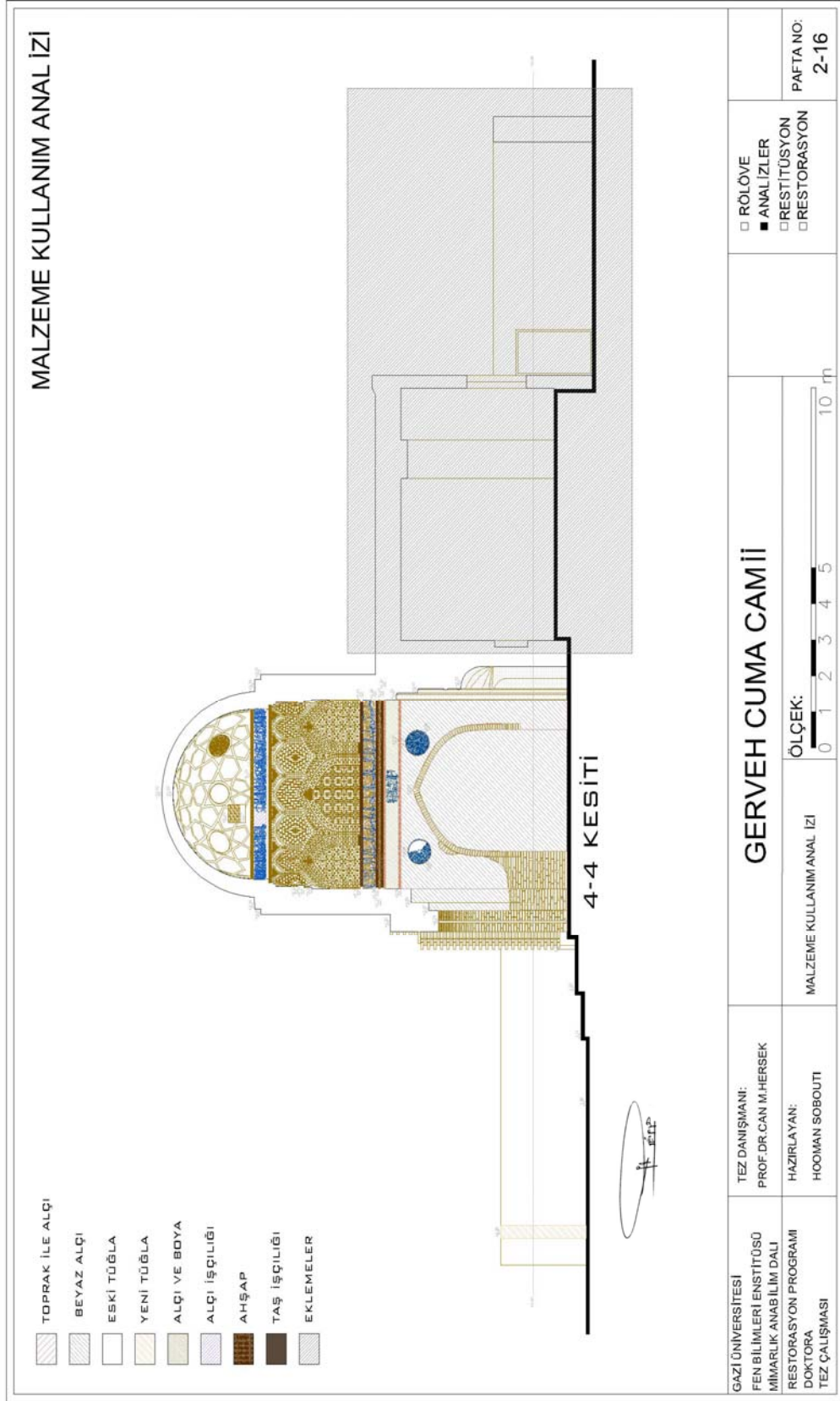
Şekil 3.37. Kesit 1-1

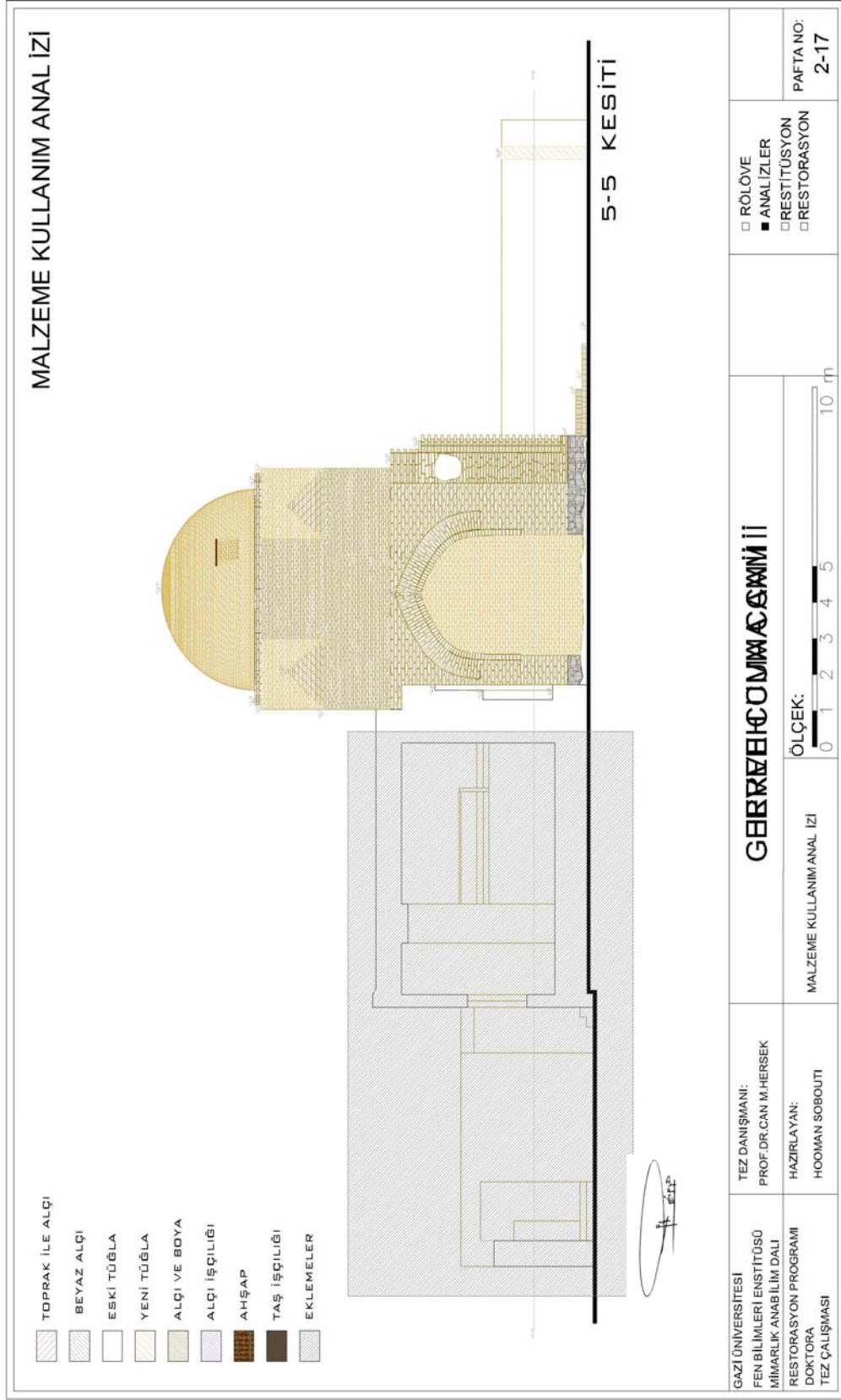
Şekil 3.38. Kesit 2-2

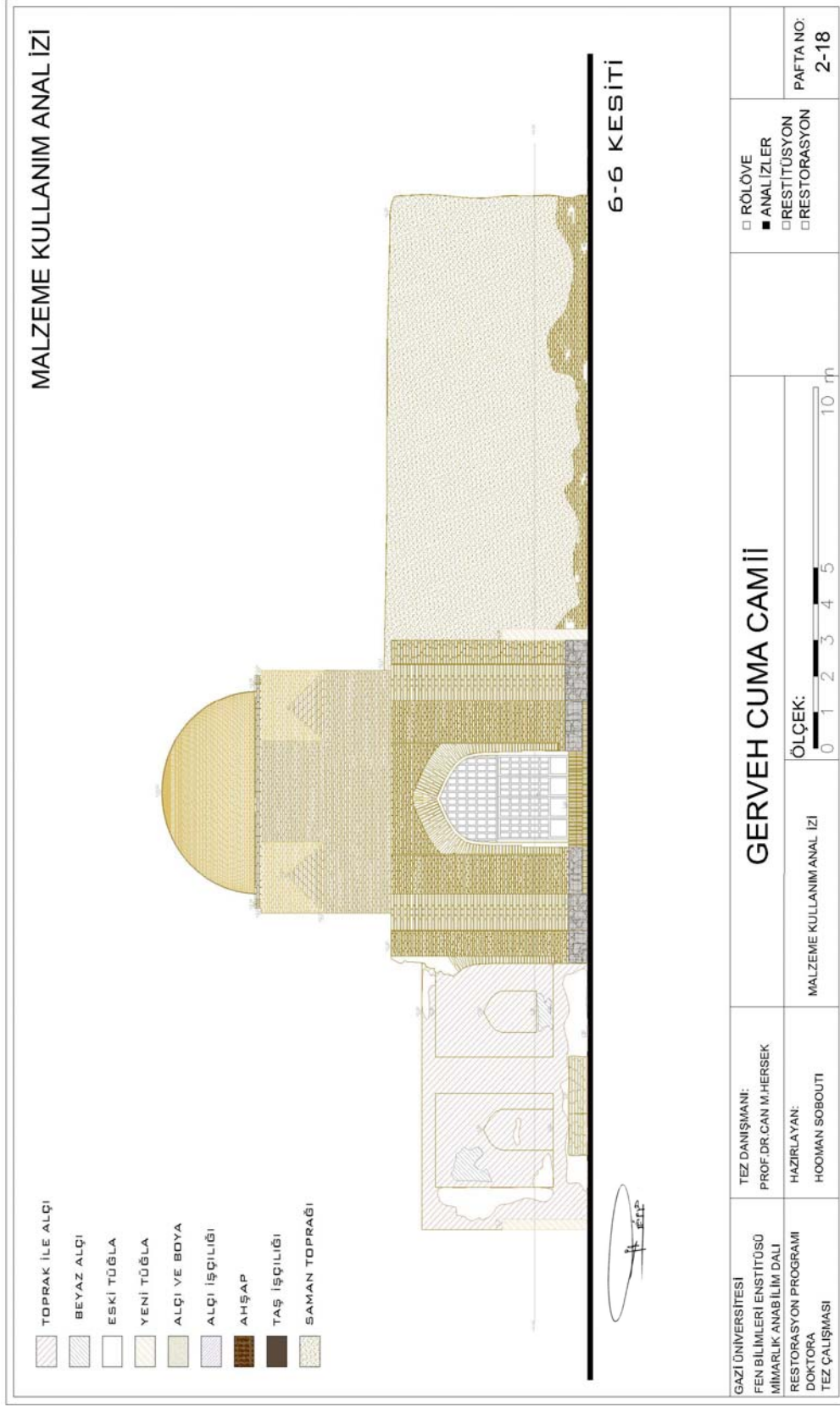
Şekil 3.39. Kesit 3-3

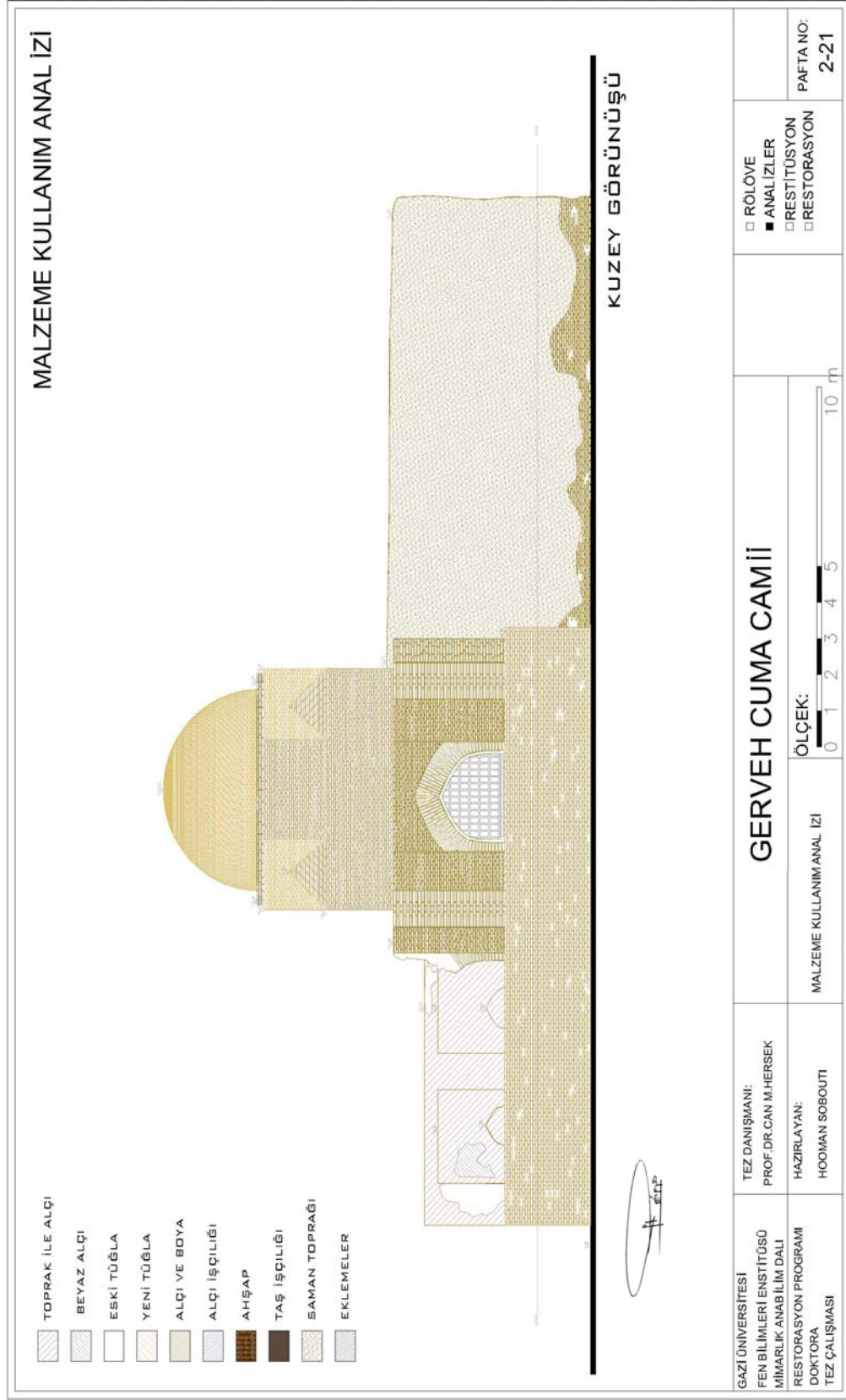
Şekil 3.40. Kesit 4-4

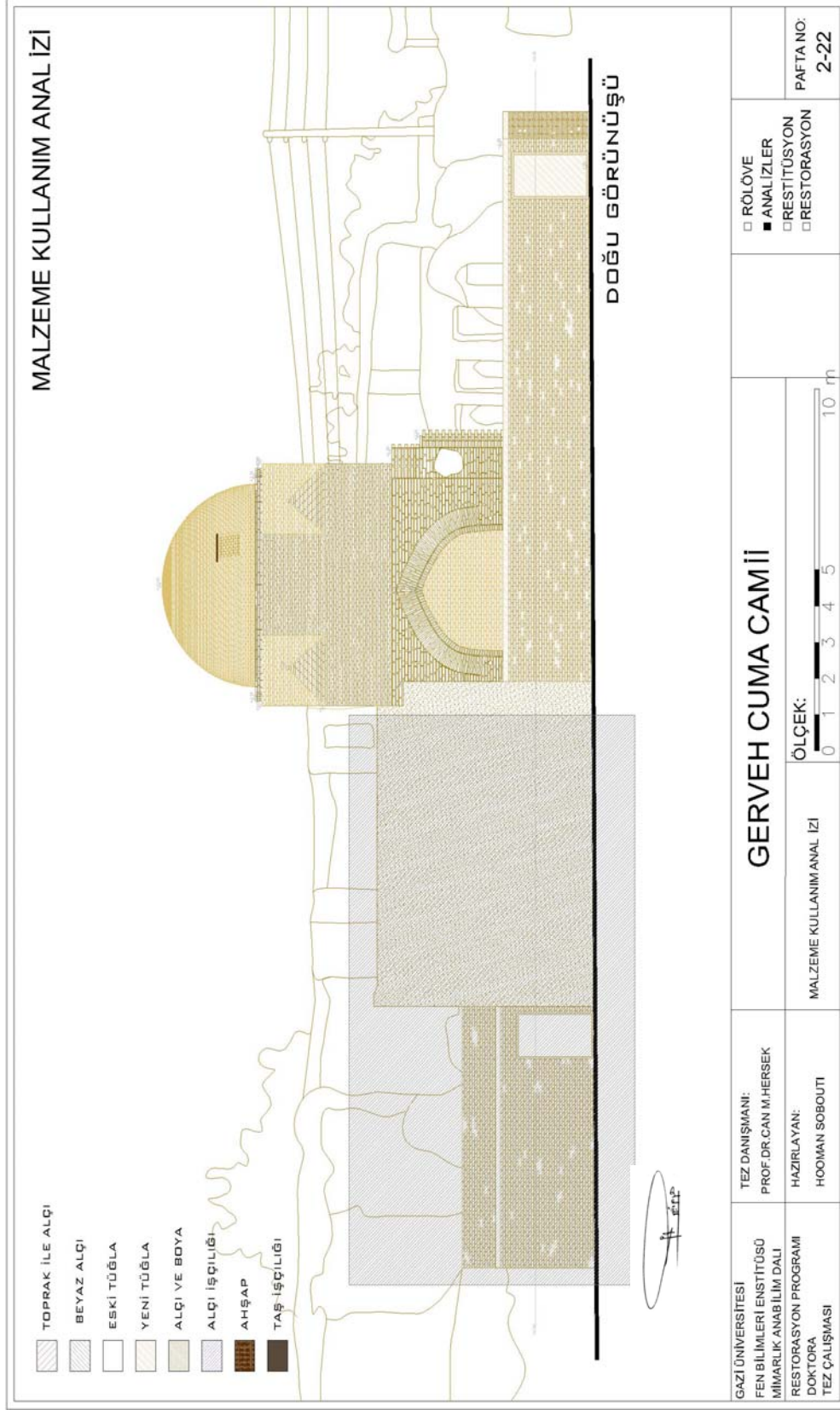
Şekil 3.41. Kesit 5-5

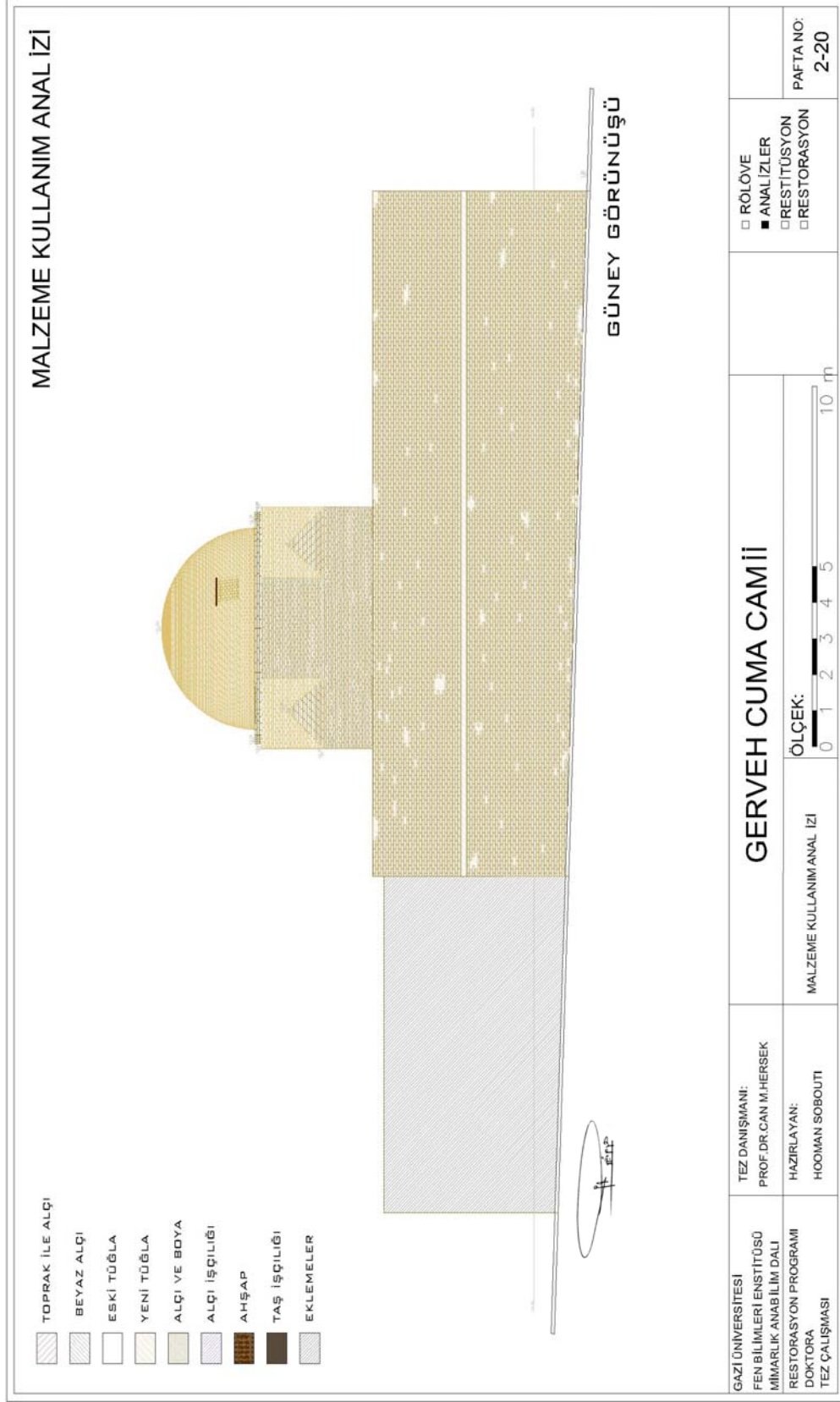
Şekil 3.42. Kesit 6-6

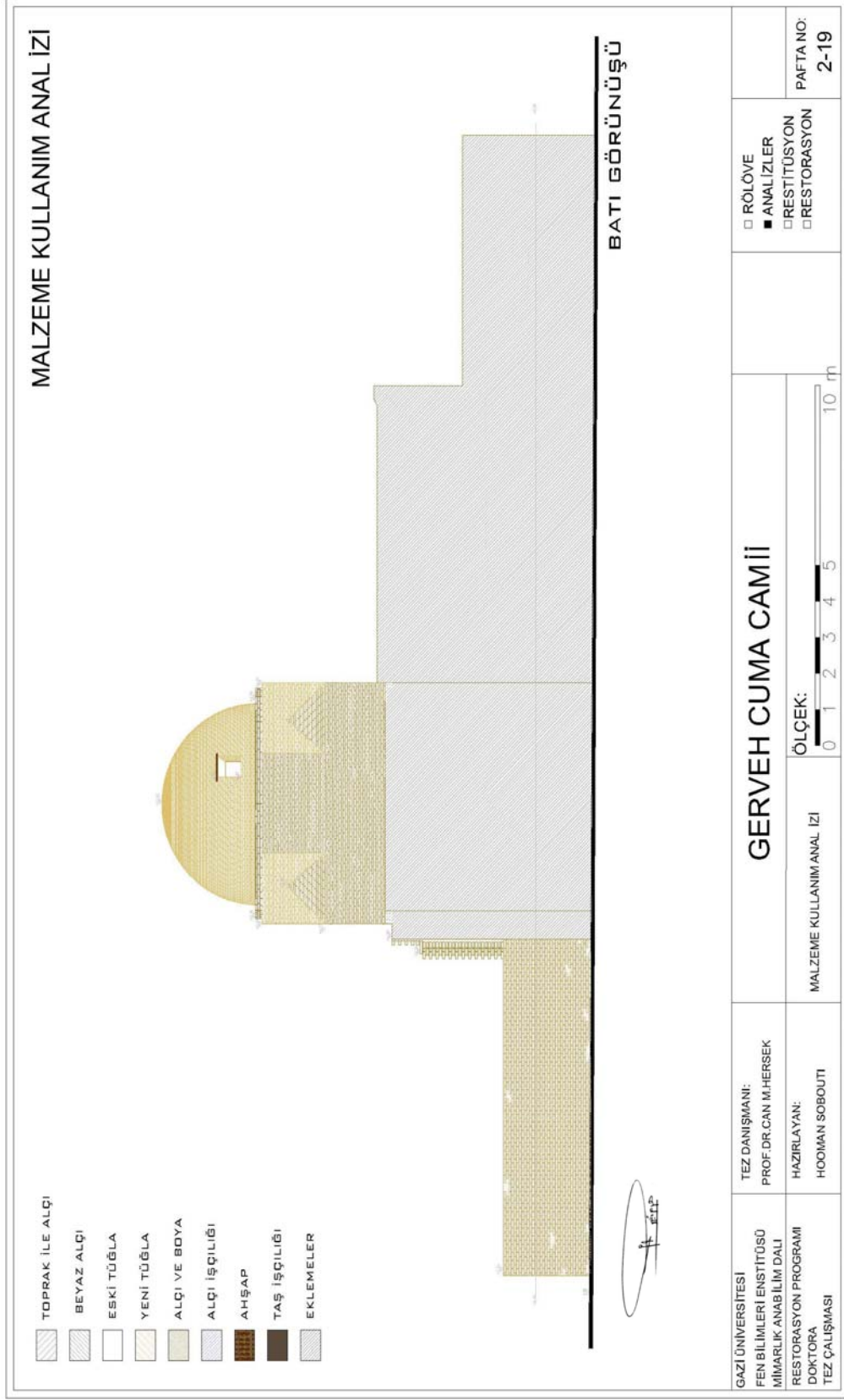
Şekil 3.43. Kuzey görünüşü

Şekil 3.44. Doğu görünüşü

Şekil 3.45. Güney görünüşü

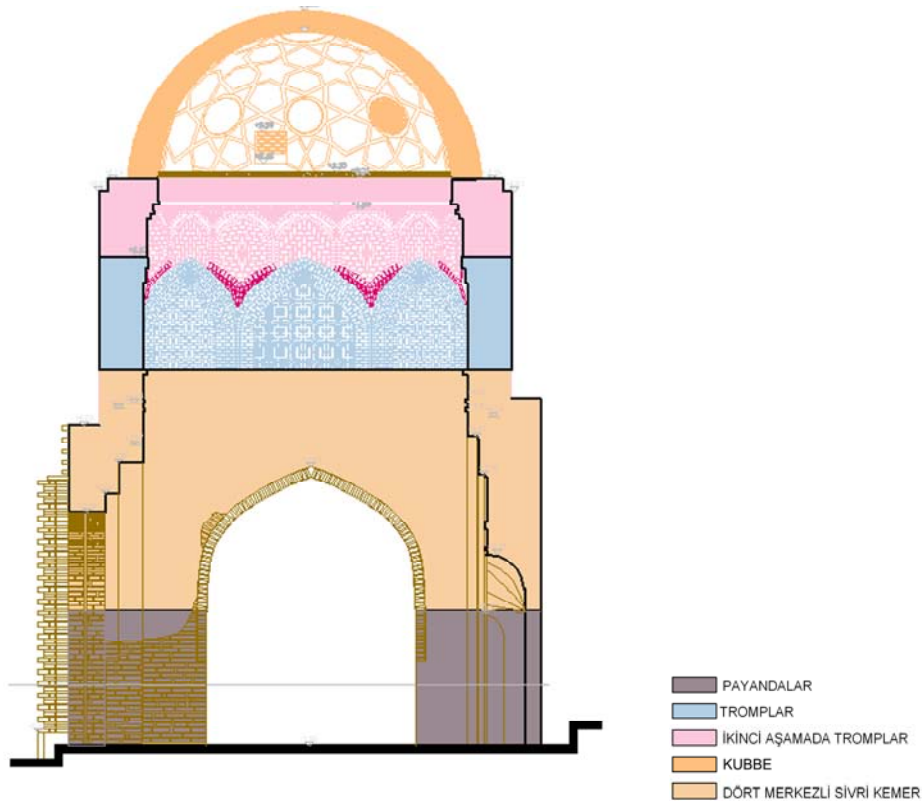

Şekil 3.46. Batı görünüşü

3.7. Strüktürel Sistem Analizi

Gerveh Cuma Mescit'in Strüktürel sistem analizi, üç ana başlık altında incelenmiştir.

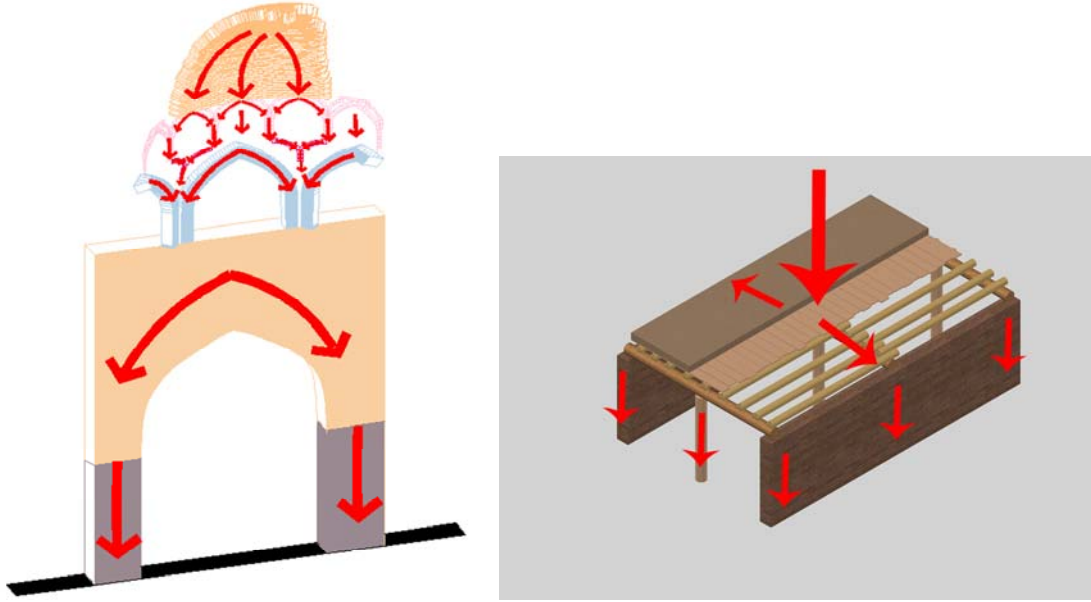
Birinci grup olan taşıyıcı sistem elemanları duvarlar ve payandalar oluşmaktadır. Duvarlar, kendi yüklerini ve üst örtünün yükünü temellere aktarmaktadır. Kalınlıkları dışta 1,40 -1,60 m arasında değişmektedir. (Şekil 3.38).

Şekil 3.47. Duvarlar, payandalar ve trompların strüktürel hareketleri

İkinci grup olan bağlantı-geçiş elemanları, kemerlerdir. Yapıda, dört merkezli sivri kemer tipi kullanılmıştır.

Üçüncü grup strüktürel elemanlar kubbe üst örtüler ile tromplardır. Yan yana sıralanan tromplar, birbirlerinin itme kuvvetlerini dengelerken, yüklerini aşağıda yer alan duvarlara aktarmaktadır. (Şekil 3.48).

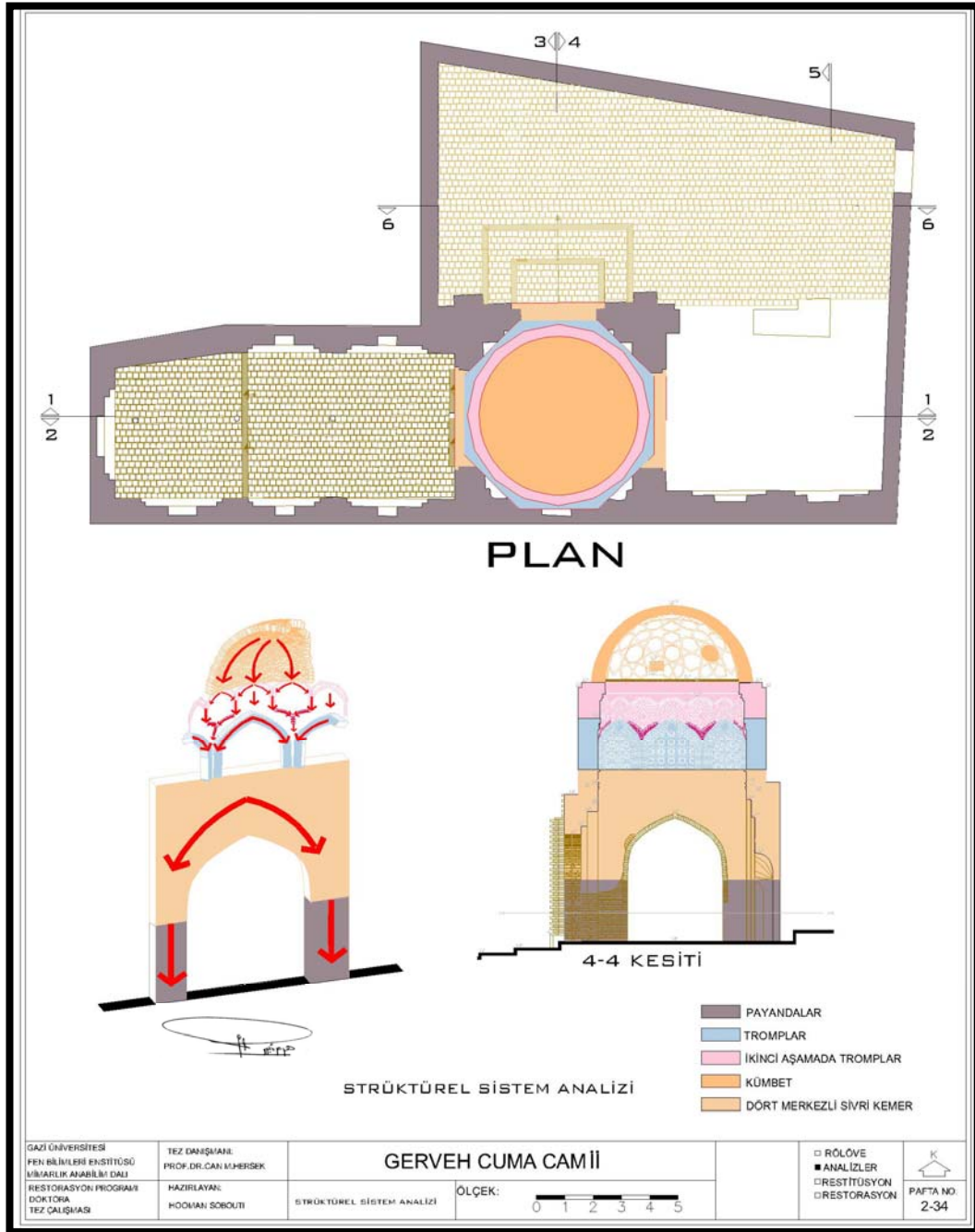

Şekil 3.48. Kemerler ve üst örtünün strüktürel hareketleri [SOBOUTI, H., 2007]

Gerveh Cuma mescidinin temelleri görülmediğinden, bu konuda bilgi verilememiştir.

Yapıda kullanılmış dördüncü grup strüktürel elemanlar ise ahşap kirişlemeli dam örtüleridir.

Yapının strüktürel sistem elemanları Şekil 3.71'de gösterilmiştir.

Şekil 3.49. Stürüktürel eleman analiz paftası

3.8. Yapım Tekniği Analizi

Gerveh Cuma mescidi'nin yapım tekniği analizi 'duvarlar' ve 'kemerler ve üst örtü' olarak iki başlık altında incelenmiştir.

Yapının duvarlarında kullanılan, birisi büyük boyutlarda ve diğeri küçük boyutlarda, farklı kombinasyonlarla bir araya gelmiştir. Duvarların alt kısımlarında iki tip tuğla kullanılmış olup tuğla boyutları genellikle eşit tutulmuştur. Ancak bazı yerlerde, farklı tuğlalar kullanılmıştır (Resim 3.40).

Duvarın alt kısımlarında önemli bir bozulma saptanmamıştır. Yapıdaki kemerlerin yapımı sırasında alt kesimde olanlarda büyük boyutlu tuğlalar, yukarı kesimlerde yer alan kemerlerde ise tromplardaki gibi küçük tuğlalar kullanılmıştır (Resim 3.15).

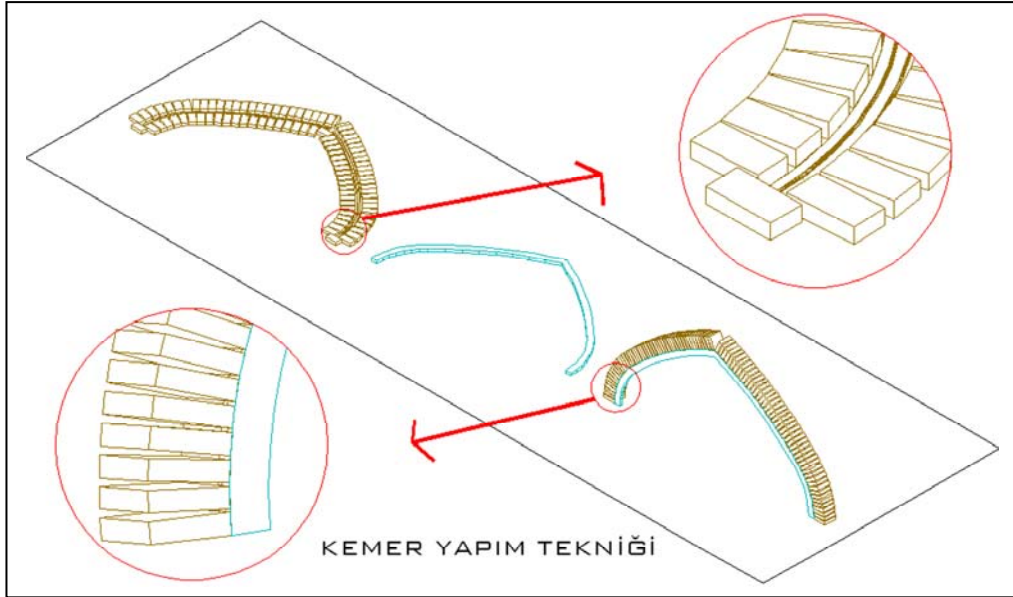
Resim 3.15. Farklı tuğlaların kullanımı [SOBOUTI, H., 2007]

Kullanılan ikinci tuğlalar ise hemen hemen $21 \times 21 \times 5^1$ cm olup ve daha çok detaylı olan kısımlarda ve süslemelerde kullanılmıştır (Şekil 3.41). aynı teknik iç ve dış yüzeylerde de kullanılmaktadır. Yapının trompları ve süsleme kemerleri de küçük boyutlu tuğlalardan yapılmıştır.

¹ .Bu dönemde genellikle $0.21 \times 0.21 \times 0,5$ m kullanılmaktadır

Resim 3.16. Tromplarda tuğla işçilik örneği [SOBOUTI, H., 2007]

Şekil 3.50. Kemer yapım tekniği [SOBOUTI, H., 2007]

Kemerlerde ve yapıda kullanılan harç ise kireç harç tır. Yapıdaki kitabeler, süslemeler, kabartmalar ve renkli alçı ile yapılmış olan tüm kısımlarda, yapıştırıcı olarak alçı ve kireç harcı kullanılmıştır.

(a)

(b)

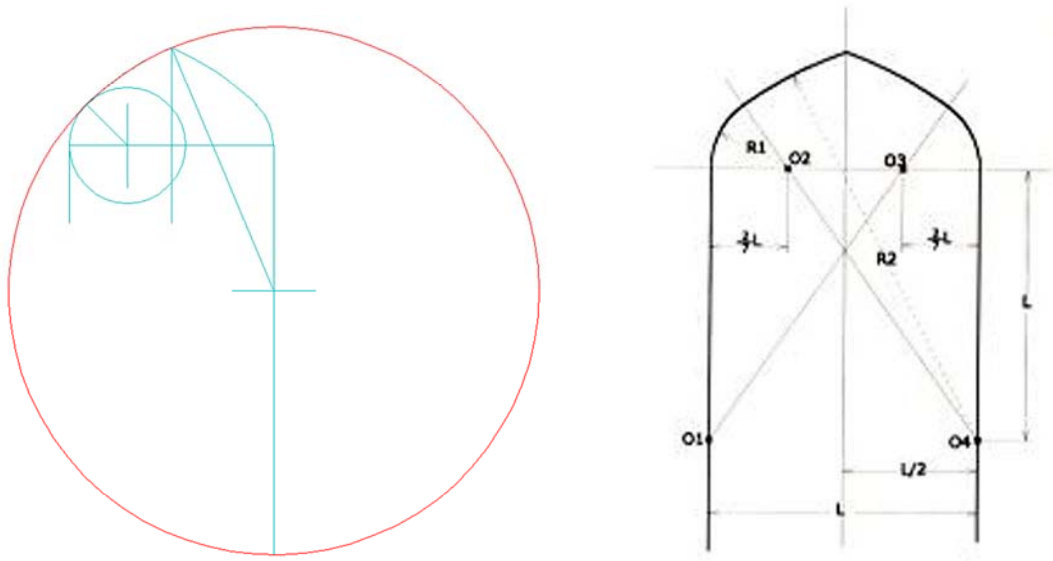
Resim 3.17. Alçı kabartma örneği
(a) Alçı kabartma detayı
(b) Kemer görünüşü
[SOBOUTI, H., 2007]

Taşıyıcı duvarlar

Yapının ana bölümünü oluşturan kare mekanın taşıyıcı duvarları tuğladan yığma tekniğinde 1,5 m kalınlığında ve şaşırtma örgü sisteminde inşa edilmiştir.

Kemerler

Yapıda kullanılan kemerler başlıca iki ana grupta değerlendirilebilir. Bir bölümü strüktürel elemanlar olarak kullanılırken, bazen sadece süs amaçlı kullanılmışlardır. Strüktürel kemerlerden kapı kemerleri açıklık üstünde bulunan yükü temele taşımakla görevlidir.

Şekil 3.51. Pencoheft¹ sivri kemerlerin çizim aşaması [SOBOUTI, H., 2007]

Tromplardaki kemerlerde aynı grupta yer almakta ve taşıyıcı özelliktedir. Mihrabın iç içe düzenlenmiş olan kemerleri ise İran'da (Pencoheft) adlandırılan sivri kemer biçiminde olup çift merkezli teğet kemerler şeklindedir. Söz konusu olan Pencoheft kemerler Selçuklu Döneminde yoğun biçimde kullanılmış olan bir kemer formudur. Bu kemerler, yapıları itibarıyla strüktürel açıdan daha çok yük kaldıran kemerler grubunda olup estetik açıdan da daha güzel sayılan kemerler olarak kabul edilmektedirler.

Kemer ayakları

Bu yapının kemer ayakları tuğladan yığma tekniğinde yapılmıştır. Ayrıca trompları oluşturan kemerler ise duvar yüzeyinden 45 derece dış yüze taşan ilaçlanarak böceklerle karşı korunmuş ahşap elemanlar üzerine kurulmuştur.

¹ .İran'daki kemerin adı

Resim 3.18. Tromp ayağı örneği [SOBOUTI, H., 2007]

3.9. Mimari Elemanların Analizi

Yapıda dekoratif niteliği ile önem taşıyan ve işlevsel gereksinimlere karşılık veren elemanlar olmak üzere iki grup mimari eleman bulunmaktadır. Mihrap ve nişler daha çok dekoratif özellikleri ile belirirken kapı ve pencere kanatları daha çok işlevsel elemanlardır: Konu edilen elemanların özellikleri aşağıda belirtilmiştir.

Mihrap

Mescidi'nin mihrabı ana mekanın güney duvarında yer almakta olup sivri bir kemerin içinde düzenlenmiş dikdörtgen planlı bir yapıdır ve eğri yüzeylerle kademelendirilmiş bir niş şeklindedir. Mihrabın üst bölümü bir sivri kemer içinde yer alan istiridye kabuğu biçiminde içbükey bir yapı ile sonlanmaktadır. Ayrıca mihrap nişi dörtgen bir ince çerçeve bordürle de çerçevelenmiştir. Uzun yıllar bakımsız kaldığı anlaşılan mihrabın alt kesimi oldukça tahrip

olmuş ve bu nedenle bir süre önce de tamir edilmiştir. Bu durum yeni kesimlerin beyaz renginden anlaşılmaktadır. Tüm kayıplara rağmen hala alçı işçiliği ile yapılmış mihrabın bazı kısımları özgün durumunu korumaktadır.

Resim 3.19. Mihrabın genel görünümü [SOBOUTI, H., 2007]

Nişler

Yapıda toplam 7 niş bulunmaktadır. Tüm nişler duvarlardan taşkın olan büyük sivri kemerlerin merkezinde yine sivri kemerli ve dikdörtgen planlı basit girintiler şeklinde olup bir birlerine eş bir yapıdadırlar. Söz konusu nişler alçı katkılı bir tür kıtıklı çamur harçla sıvanmışlardır¹.

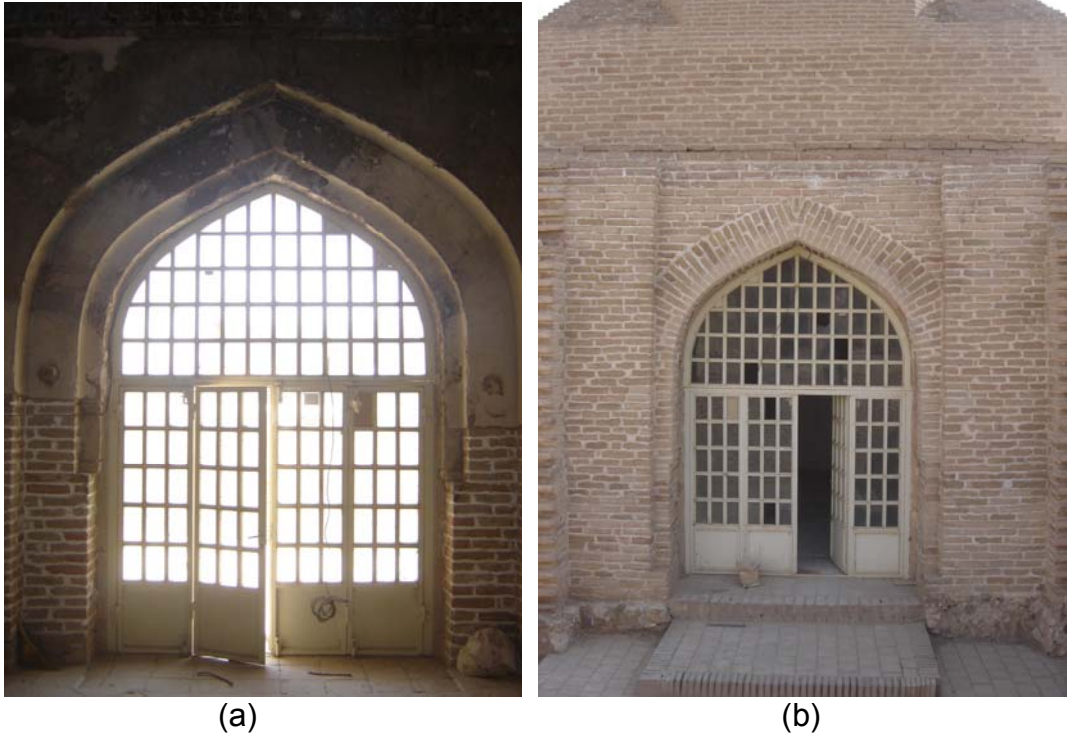
¹ .İran'ın laboratuvar sonucunun elde edilen bilgilere göre

Resim 3.20. Nişlerin konumu [SOBOUTI, H., 2007]

Kapılar ve Pencereleler

Yapıda sadece bir adet kapı kanadı bulunmaktadır. Demirden yapılmış olan bu kanadın işçilik ve detayları yeni olduğunu göstermektedir (Resim 3.35). Kapı kemerinin üzengi noktasından aşağıda yer alan bölümde 2 tanesi içeri açılır 4 kanat halinde düzenlenmiş olan bu kapının üst bölümü sabittir. Kanatlarla birlikte sabit bölümde de 0,15x0,15 m boyutlarında küçük kare camlar dikkat çekmektedir. Yapının içinde bu kapının ahşaptan bir benzeri de bir duvara dayalı olarak korunmaktadır (Resim 4.16). Büyük bir olasılıkla demir kapıdan önceki kapı olan bu eleman da aslında bir geç dönem eklentisi olmalıdır. Bilindiği gibi Selçuklu Dönemi'ne tarihlenen böyle bir yapının özgün durumunda camlı bir kapı kanadına sahip olması beklenemez. İlk yapıldığı dönemde bu geniş ve yüksek açıklıklarda kapı kandının bulunmama olasılığı bile düşünülmelidir.

(a)
Resim 3.21. Giriş kapısı
(a) İç kısmı
(b) Dış kısmı
[SOBOUTI, H., 2007]

Yapıda tuğla elemanlar ile oluşturulmuş üç adet pencere bulunmakta olup bunların hepsi de kubbe üzerinde birer dikdörtgen açıklık halinde yer almaktadır. Günümüzde bu pencerelerden ikisi sağlam iken üçüncüsünün yıpranarak bozulmuş olduğu görülmektedir. Pencereler kubbenin dış yüzüne teğet olarak döşenmiş bir tuğla konulup bir tuğla kadar boşluk bırakılmak suretiyle düz örgü tekniğinde tuğla sıralarının şaşırtmalı örülmesi ile elde edilmiştir. 1969 yılında yapıyı ziyaret eden¹ ve bir kaba kroki çizimi hazırlamış olan Weaver, Martin E, kitabında üç ahşap pencereden söz etmektedir. Ancak bu ifadenin bir ahşap kanadı anlatıyor olması büyük olasılıktır. Yapının özgün durumunda camlı bir kanat olamayacağı kesin bir veri olduğu için ve benzer bir çok yapıda da örnekleri görülen bu pencerelerin tuğla ile oluşturulmuş olması beklenir. Bu düşünceye uygun olarak da son tamirlerde

¹. Weaver, Martin E. 1969'daki İran ziyaretinde

tuğladan yapılmıştır. Ancak bu elemanların dış atmosferik koşullara çok açık olması kısa sürede yıpranmaları sorununu gündeme getirmektedir.

Resim 3.22. Kubbenin iç görünüşü [SOBOUTI, H., 2007]

Resim 3.23. Pencerenin dış görünümü [SOBOUTI, H., 2007]

Kubbe

Yapının üst örtüsü Selçuklulara özgü sivri kubbe olup kare mekanı oluşturan duvar yüzeylerinden dairesel planlı sivri kubbe formuna geçiş üst üste iki sıra halinde oluşturulmuş olan tromplar ile sekizgen kasmağa geçilerek sağlanmıştır. Kubbenin iç yüzeyinde işlemeli GHEREH BANDI¹ çapraz hatlar izleyerek sekiz köşeli, yedi köşeli ve beş köşeli yıldız motifleri oluşturan kuşaklar ile madalyonlar olduğu görülmektedir. Ancak zaman içinde yıpranarak dökülmüş olan bu işlemlerin son tamirler sırasında onarılmış olduğu ve bezemeler işlenmeden sadece doğrusal çapraz hatlar ve madalyonların yerleri belirtilerek tamamlanmış olduğu görülmektedir.

Resim 3.24. Kubbenin iç görünüşü [SOBOUTI, H., 2007]

¹ .İran'daki adı

Tromplar

Gerveh Mescidi'nde de içte trompların yer aldığı yüksek kasnak çözümü uygulanmıştır. Burada ilk sıradaki tromplar mekanın köşelerinde yer almakta olup trompların arasında kalan düz yüzeyler sağır sivri kemerlerle hareketlendirilmiştir. Buna karşılık boyutça ilk sıradakilere nazaran daha küçük olan ikinci tromp sırası birinci sırada yer alan tromplar ile sağır kemerlerin arasına denk gelmekte ve yine ara boşluklarda sağır kemerler bulunmaktadır (Resim 3.40). Gerveh Mescidi'nin tromp uygulamasında ilgi çekici olan bir nokta da tromp kemerinin payeleri kare mekanı sınırlayan beden duvarlarının üzerine kırk beş derecelik açı ile yerleştirilmiş ve duvar yüzeyinden dışarı doğru taşan ahşapların üzerinde yükselmesidir.

Resim 3.25. Kubbenin iç görünüşü ve tromplar [SOBOUTI, H., 2007]

3.10. Bezeme

Yapının en çok göze çarpan özelliklerinin başında ise yapının bezemeleri gelmektedir. Yapının birçok farklı bölümünde farklı süsleme tekniklerinin kullanıldığı kitabe bordürleri, işlemeli tuğla derzleri ile madalyonlar yer almaktadır. Bu yapıda yer alan kitabeler de birer bezeme ögesi olarak kullanılmıştır.

(a)

(b)

(c)

(d)

Resim 3.26. Kitabe ve bezemelerden örnekler

(a) Kitabedeki örnek

(b) Duvardaki örnek

(c) Alçı işi örneği

(d) Madalyon örneği [SOBOUTI, H., 2007]

Yapıda üç farklı bezeme tekniği saptanmıştır. Bunlar zeminden yukarıya doğru yükselirken sırasıyla ilk önce kalem işleri, alçı kabarmalar ve tuğla bezemeler ile derzlerinde bulunan alçı üzerine yapılan mühür işçiliği olarak belirtilebilir.

Kalem İşleri

Mihrabın bezemeleri kalem işçiliğine girmektedir. Bugün mihrap üzerinde kahverenginde olan ancak motifleri seçilmeyen bir bezeme görölmektedir. Yapımızın benzeri olan diğer mescitlerde bu tarz bir örneğe rastlanamaması dikkat çekicidir (Resim 3.27).

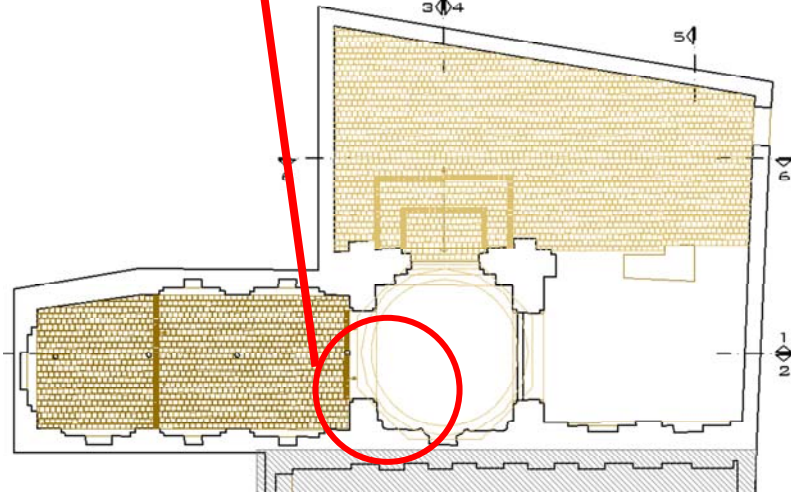

Resim 3.27. Mihrap üzerindeki kalem işi [SOBOUTI, H., 2007]

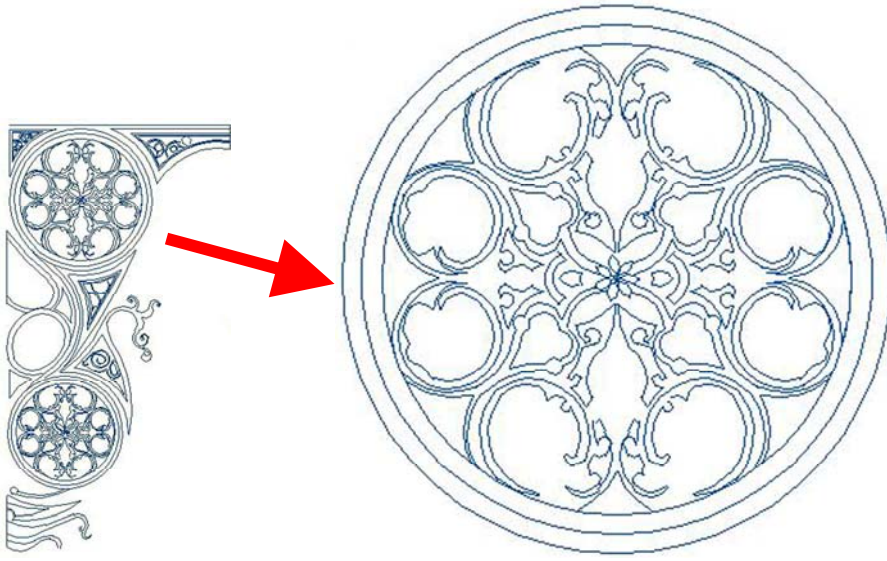
Mihrabın olduğu duvarın, sağ köşesinde de kalem iş bezemeler bulunmaktadır. Bu bezemeyi oluşturan motiflerin mavi boya ile alçı üzerine yapıldığı saptanmış olup bitkisel motiflerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Duvarların yüzeyinde madalyonlar halindeki bu bezemenin tüm duvar yüzeyini kapladığına dair herhangi bir iz bulunmamaktadır. Bu nedenle bu bezemelerin günümüzde olduğu gibi duvar köşelerinde çizimsel olarak oluşturulmuş madalyonlar ve eğri çizgiler halinde yer aldığı düşünülmektedir, Bu bezemenin de bir başka benzerine diğer mescitlerde rastlanılmamıştır (Resim 3.28).

Resim 3.28. Yapının köşesinde yer alan kalem işi [SOBOUTI, H., 2007]

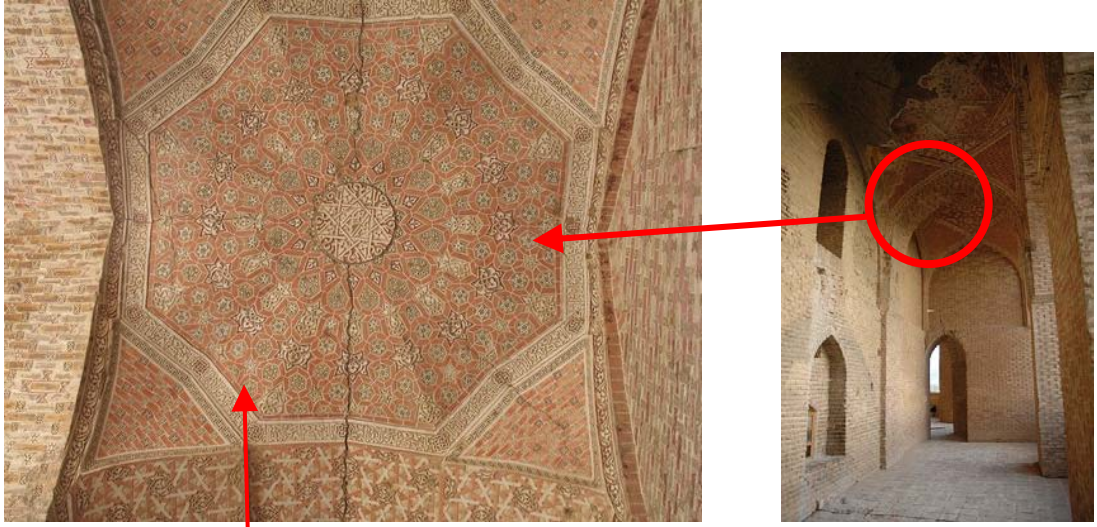
Şekil 3.52. Gerveh Plan

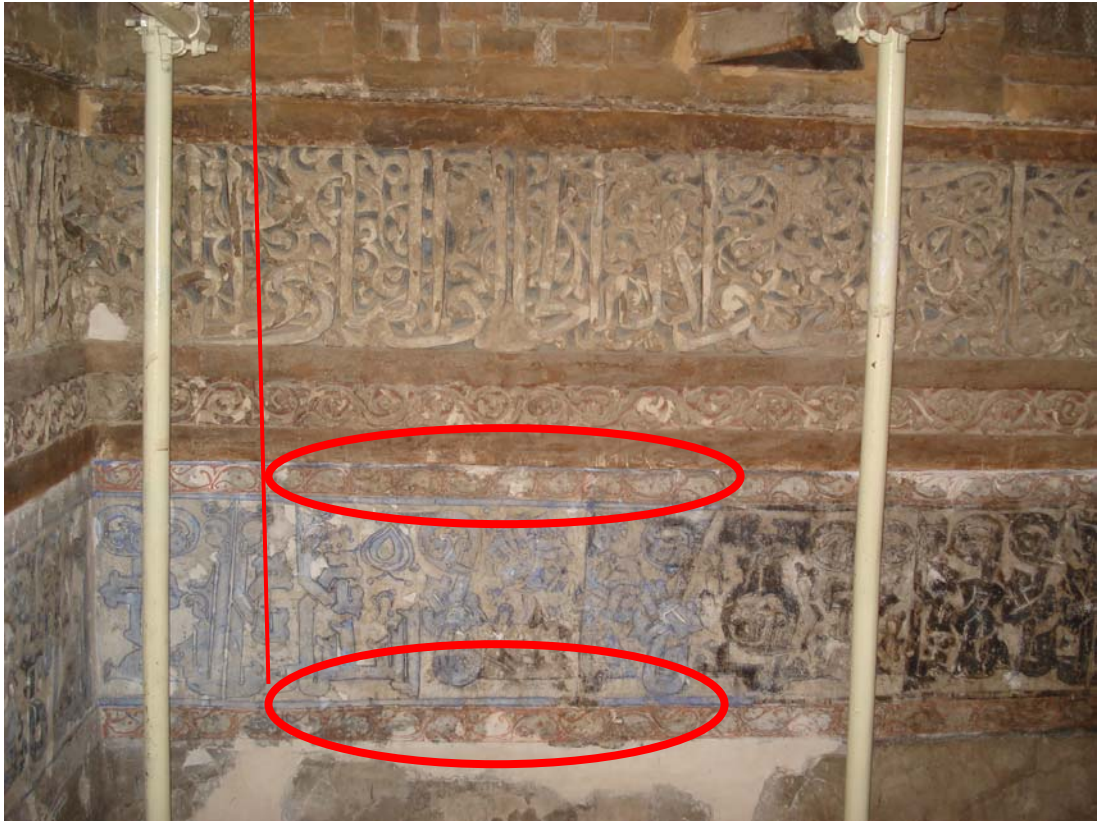
Şekil 3.53. Yapının köşesinde yer alan kalem işinin çizimi

Söz konusu mavi kalem işi boyamaları yapının ana mekanını sınırlayan duvarların orta akslarında yer alan büyük kemer açıklıklarının üzerinde kemer köşeliklerinde yer almaktadır. Aynı zamanda birer yazı niteliğine sahip bu madalyonların özellikleri kitabeler ile ilgili bölümde detaylı olarak anlatılacaktır.

Madalyonların hemen üstünden geçen bir yazı kuşağı bulunmaktadır. Bu kuşak üç farklı yatay banttandır. Alt ve üst bantlar kırmızı boyadan alçı üzerine yapılmış bir motiftir. Bu kuşak bir yaprak motifinin tekrarlanması ile meydana getirilmiştir. Bugün sadece bazı kısımlarda kırmızı boya görülmektedir. Bu renk kırmızı, İlhanlı Dönemi'nde kullanılan bezeme tekniği olarak bilinmektedir. Sultaniye Kümbeti'nde de bol miktarda bu renk boya kullanılmıştır. Bu her iki kırmızı yapraklı motiflerden oluşan bantın arasında ana kare mekanın dört duvarını dolanan 0,38 m genişliğinde mavi boyalı bir yazı karakterini içeren geniş bir kitabe yer almaktadır.

Resim 3.29. Kirmızı renkli alçı süsleme örneği -Sultaniye kümbeti
[SOBOUTI, H., 2007]

Resim 3.30. Kirmızı renkli alçı süsleme örneği- Gerveh Cuma mescidi
[SOBOUTI, H., 2007]

Resim 3.31. Kitabelerde kullanılan kuşaklar [SOBOUTI, H., 2007]

Bu noktadan hareket ile mavi boya ile kalem işi tekniğinde yazılan kitabenin yapı inşa edildikten sonra farklı bir dönemde (İlhanlı Dönemi) yapılmış olduğu fikrini destekleye birçok neden bulunmaktadır. Birincisi binanın yapıldığı dönemde bezemelerin yalnızca tuğladan yapıldığı bilinmektedir. Buna karşılık kalem işleri sıva üzerine boyanarak hiç tuğla kullanılmadan yapılmıştır. Ayrıca yapıdaki özgün kitabelerin her zaman tuğladan bir kuşakla desteklemiş olduğu görülmektedir. Oysa, söz konusu olan kitabe sadece alçı üzerine yapılmış olan kırmızı desenler ve motifler ile sınırlandırılmış durumdadır. Bu kalem işi kitabenin muhtes olduğu konusunda farklı başka kanıtlar da mevcuttur. Bilindiği gibi özgün durumda yapılarıdaki iç yüzeyi dolanan kitabeler her zaman bir köşeden başlayıp turu tamamlayarak yine aynı köşede düzgün biçimde sona ermektedir.

Ancak burada mavi boya ile kalem işi olarak yazılmış olan kitabenin sığdırılamadığı ve yazı metninin tamamlanamadığı görülmektedir. Söz konusu bu durum sonucunda sözcükler giderek küçülmeye başlamış ve sonunda yazı biçimi değiştirilerek sözcükler daha küçük olarak birbirinin üzerine yazılmıştır (Resim 3.32).

Resim 3.32. Yapını doğu duvarında bulunan kitabe [SOBOUTI, H., 2007]

Mavi renkle kalem işi tekniğinde yazılmış bu kitabenin eklenti olduğunu gösteren bir kanıt da yazı kuşağının mihrap kemerinin hizasına denk gelmesi ve bunun sonucunda kitabe bantının kemer kavisini takip ederek daralmasıdır (Resim 3.33).

Resim 3.33. Mihrabın üstüne eklenen kitabe [SOBOUTI, H., 2007]

Alçı kabartma bezmeler

İlhanlı Dönemi'nde yapıya eklenmiş olduğu düşünülen mavi renkli yazı kuşağından hemen sonra ahşap iki eleman arasında sınırlanmış yaklaşık olarak boyutu 0,11 m olarak belirlenen bir başka bezeme bulunmaktadır. Bu motif alçı kabartma tekniğinde yapılmış olup beyaz kıvrık dallardan oluşan motifin boşlukları kırmızı boya ile boyanmıştır.

Resim 3.34. Alçı kabartma örneği [SOBOUTI, H., 2007]

Bu bezeme kuşağının üstünde bitişik olarak yer alan ikinci kitabe bandı sülüs hatla yazılmış ve bitkisel motifler ile süslenmiştir. Bu kitabe bandı bir kuşak gibi tüm yapının içini dolanarak Kuranı Kerim'in Haşr süresini vermektedir (Kitabeler bölümünde ayet ve tercümesi bulunmaktadır). Bu kitabe profesyonel bir şekilde bir köşeden başlayıp ve aynı köşe bitmektedir. Bu

kitabede alçı kabarma tekniğinde yapılmış olup harf araları mavi renkli olarak boyanmıştır.

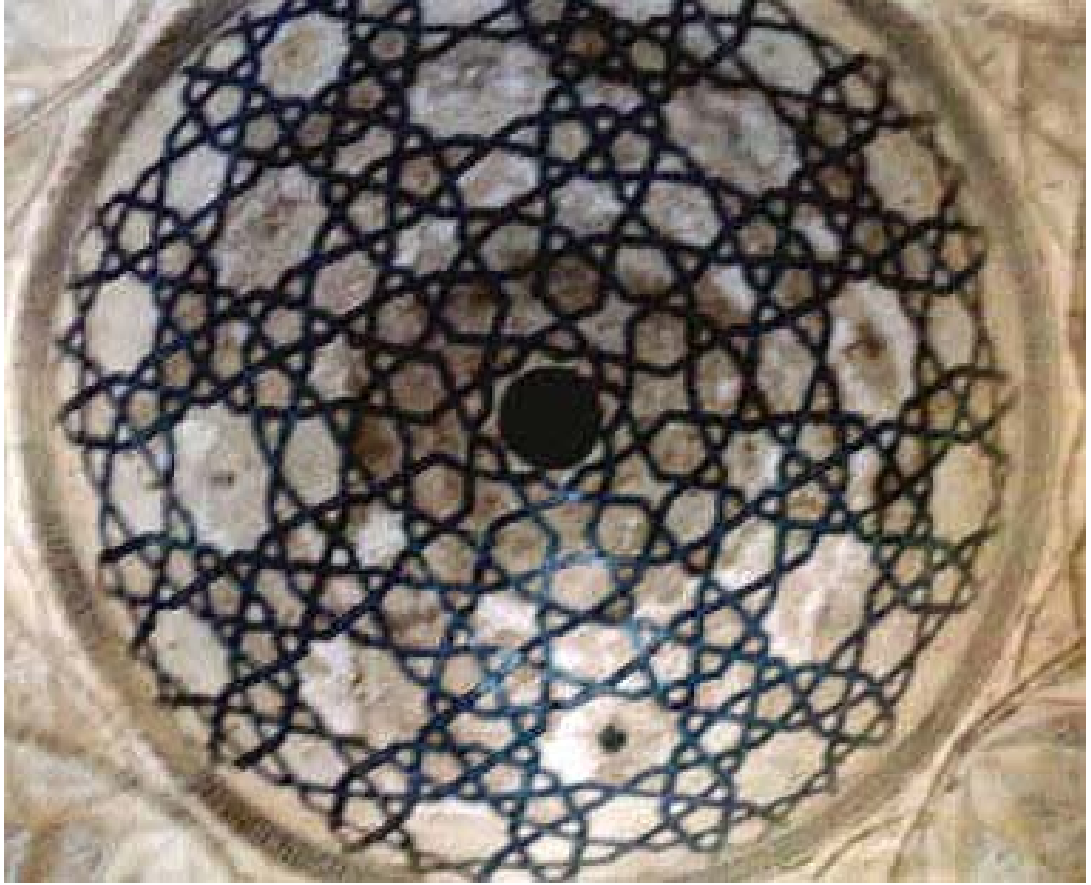

Resim 3.35. Yapının doğu duvarında bulunan kitabe [SOBOUTI, H., 2007]

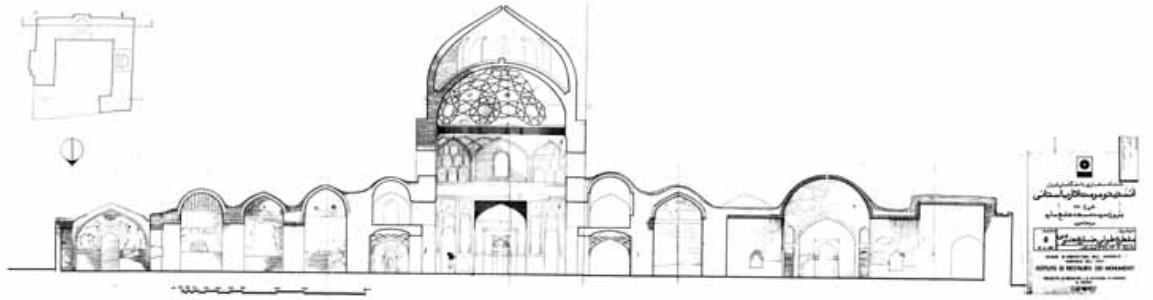
Gerveh Mescidi'nde yer alan ikinci alçı kabartma yazı kuşağı tromplardan sonra kubbenin başlangıcında yer almakta olup yapının yapım kitabesidir (Resim 3.37). Kubbe eteğini çepeçevre dolanan bu yazı kuşağı 0,39 m enindedir. Bu kitabede aşağıdaki Kuran suresinin yazılı olduğu kitabe ile de aynı biçimde yapılmış olup sadece bitkisel motifler açısından daha zengindir.

Yapının kubbesinin iç yüzeyinde kabartma tekniğinde alçıdan yapılmış geometrik düzenleme önemli ölçüde dikkat çekmektedir. Bu geometrik işleme ile oluşturulan düzenlemede kubbenin merkezinde ve eteğinde dairesel madalyonlar bulunurken ayrıca altıgen şekiller, beş köşeli yıldızlar ile merkezdeki madalyonun çevresinde sekiz köşeli bir yıldız görülmektedir.

İlginç olan aynı işleme birebir benzer olarak Saveh Mescidi'nde de görülmektedir (Resim 3.36).

Resim 3.36. Saveh Cuma Mescidi Kubbesinde bulunan alçı kabartma
[SOBOUTI, H., 2007]

Şekil 3.54. Saveh Cuma Mescidi kesiti

Resim 3.37. Yapının kubbesinde bulunan alçı kabartma [SOBOUTI, H., 2007]

Tuğla İşlemeler

Yukarıda söz edilen kitabenin hemen üstünden itibaren tuğla işçiliği başlamaktadır. Bu işlemelerin özgün olduğu ve yapının tuğla örgüsünün bir parçası olduğu görülmektedir. Selçuklular Dönemi'nde her zaman yapılar tuğla ağırlıklı bezemelere sahip olmuşlardır. Örneğin incelenen yapı ile benzer olan Socas Cuma Mescidi (Resim 4.1) ve İsfahan Cuma Mescidi'nde de durum böyledir (Resim 3.38).

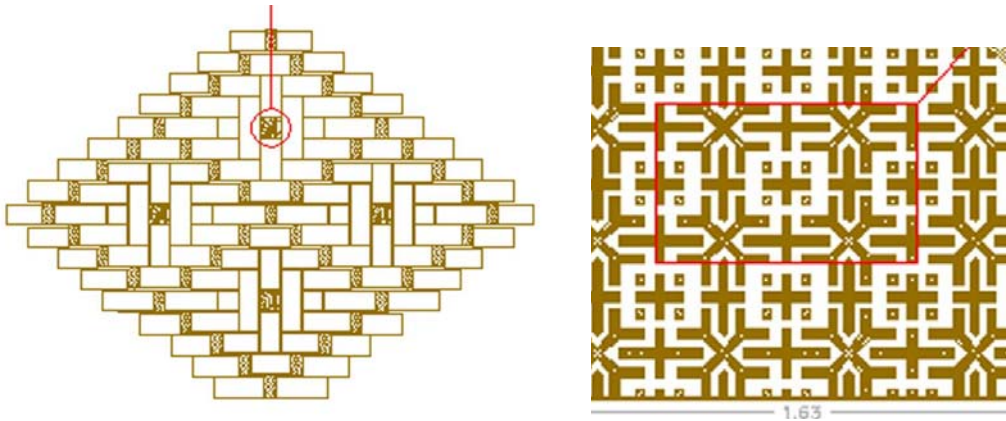

Resim 3.38. Socas Cuma Mescidi'nde yer alan tuğla işçiliği [SOBOUTI, H., 2007]

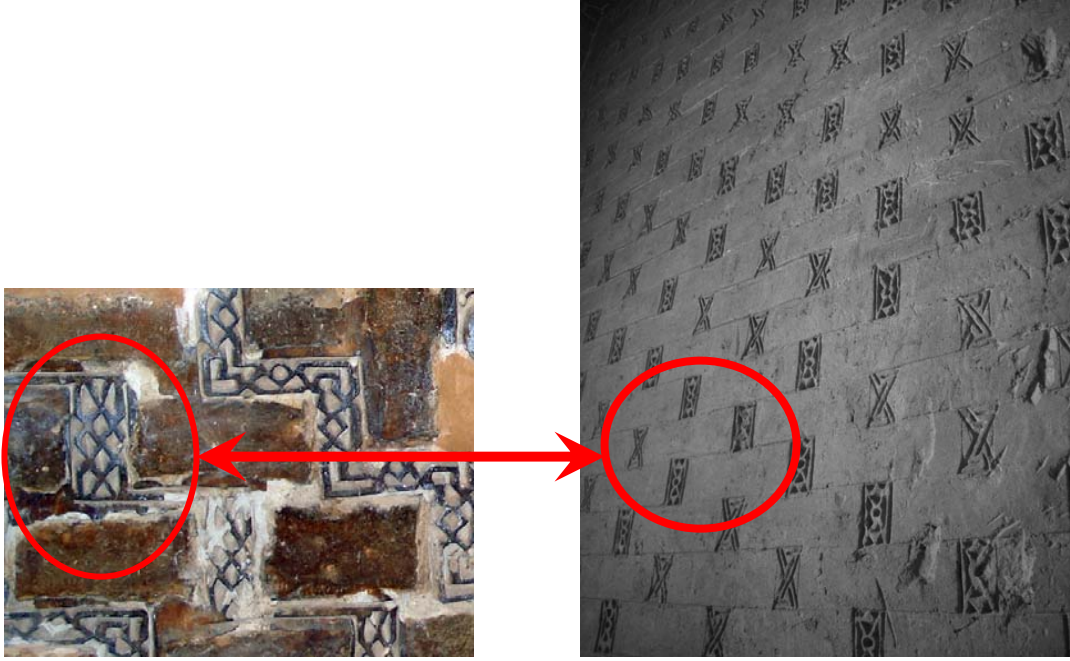
Resim 3.39. Gerveh Cuma Mescidinde yer alan tuğla işçiliği [SOBOUTI, H., 2007]

Plan şeması ve üçüncü boyuttaki yapı kütlesi açısından Gerveh Mescidi ile büyük benzerlikler taşıyan Socas Cuma Mescidi'nin tuğla işçilikleri de aynı benzerliklere sahiptir. Değişiklikler yalnızca tuğla boyutları ile sınırlıdır. Her iki yapıda da düz örgü tekniği ile oluşturulmuş tuğla yüzeyler eserin aşağı yukarı her yerinde bulunmaktadır. Farklı tuğla biçimleri ise süs olarak trompları ve kemerlerin boşluklarını doldurmaktadır. Yatay istif örgü tekniği ile oluşturulmuş tuğla yüzeyler eserin genel karakteristiğini vurgulamaktadır. Buna karşılık tuğla ve kesme tuğla elemanlar ile oluşturulmuş yatay ve düşey istif örgülerle meydana getirilmiş geometrik desenler birer bezeme ögesi olarak tromplarda ve kemerlerin boşluklarında görülmektedir (Şekil 3.49). Gerveh Mescidi'nde görülen bu tuğla işçiliği Selçuklular Dönemi'nde son noktaya varmış bir teknik sayılmaktadır. İran'da çini elemanların bulunmadığı bu dönemlerde yapılan tüm binalar bu tekniğe sahipler.

Şekil 3.55. Gerveh Cuma Mescidi iç mekânında yatay ve düşey istif örgüleri

Gerveh Mescidi'nde özellikle tromplarda tuğla derzlerini süslemek amacıyla mühür tekniği kullanılmıştır. Islak alçı üzerine basılan mühürler İlhanlı Dönemi'nde de kullanılmıştır. Ancak bu tekniğin İran'da Selçuklu Dönemi'nde başladığına dair birçok kanıt bulunmaktadır. İlhanlılar Dönemi'nde de bu tekniğin sıklıkla kullanıldığı ve sonradan da çininin mimariye girmesi ile de sona erdiği görülmektedir.

Resim 3.40. Gerveh Cuma Mescidi ve Sultaniye Türbesi alçı mühür tekniği
[SOBOUTI, H., 2007]

3.11. Kitabeler ve Diğer Yazılar

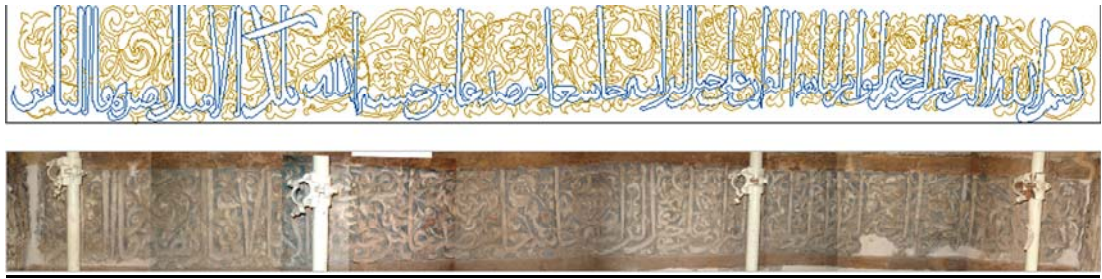
Bani, imza ve inşa kitabeleri

Resim 3.41. Yapım tarihini gösteren kitabe [SOBOUTI, H., 2007]

Kubbenin tam altında ve trompların üst kısmında, kubbeyi çepeçevre dolanan kitabe kuşağında baninin adını ve inşa tarihi belirtilmektedir. Ancak baninin adının tam pencerenin altında olması pencereden gelen dış etkiler sonucunda buradaki yazının bozulmasına yol açmıştır. Burada yalnızca baniye ait unvanlar okunabilmektedir. Bu kitabenin transkripsiyonu ve tercümesi iç tanıtım tablolarında yer almıştır (Bkz Şekil 3.1).

Dini mahiyetteki kitabeler

Resim 3.42. Dini mahiyetteki kitabeler, doğu cephesi

Bu yapıda farklı biçimlerde ve farklı teknikler ile yazılmış çeşitli kitabeler bulunmaktadır. Allah ve peygamber efendimizin ismi en çok yazılanlar arasındadır. Ayrıca Ali, Ömer, Osman ve Ebu Bekir isimleri de yazılmış olup ve farklı biçimlerde bezemelerle süslenmişlerdir.

50 santimlik bir kuşak gibi binayı saran kitabe ise Kuran'dan, Haşr Suresinin 21 ile 24 ayetidir.

Resim 3.43. Dini mahiyetteki kitabeler, batı cephesi

Yazılışı:

﴿لَوْ أَنزَلْنَاهُ هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَّرَأَيْتَهُ خَاشِعًا
 مُتَصَدِّعًا مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ
 لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١﴾ هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَالِمُ الْغَيْبِ
 وَالشَّهَادَةِ هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ﴿٢٢﴾ هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا
 هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ
 الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٢٣﴾ هُوَ اللَّهُ
 الْغَالِبُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى يُسَبِّحُ لَهُ
 مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٤﴾﴾

Şekil 3.56. Dini mahiyetteki kitabenin kurandaki şekli

Tercümesi:

21. Eğer biz, bu Kuran'ı bir dağa indirseydik, elbette sen onu Allah korkusundan başını eğerek parça parça olmuş görürdün. İşte misaller! Biz onları insanlara düşünsünler diye veriyoruz.

22. O, kendisinden başka hiçbir ilah olmayan Allah'tır. Gaybı5 da, görünen âlemi de bilendir. O, Rahmân'dır, Rahîm'dir.6

23. O, kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayan Allah'tır. O, mülkün gerçek sahibi, kutsal (her türlü eksiklikten uzak), barış ve esenliğin kaynağı, güvenlik veren, gözetip koruyan, mutlak güç sahibi, düzeltip ıslah eden ve dilediğini yaptıran ve büyüklükte eşsiz olan Allah'tır. Allah, onların ortak koştuklarından uzaktır.

24. O, yaratan, yoktan var eden, şekil veren Allah'tır. Güzel isimler O'nundur. Göklerdeki ve yerdeki her şey O'nu tesbih eder. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.

Yapıda yukarıda da söz edilmiş olan 4 adet madalyon bulunmaktadır. Bu madalyonlar batı ve doğu yönündeki duvarlarda ikişer adet olarak bulunmaktadır. Mavi boya ile kalem işçiliği gurubuna giren bu süslemeler, birisi dışında hemen hemen özgün haliyle bulunmaktadır. Bu kitabeler dört farklı şekilde yazılmışlardır. Ancak hepsi peygamber efendimizin ismini, MUHAMMED'İ yan yana yazarken oluşmuştur.

Resim 3.44. Yapının doğu duvarında yer alan madalyon [SOBOUTI, H., 2007]

Bu yazının biçimine İran'da Müzehher Kufi denilir. Kufi hattı kendi başına bir çok biçimde görülmektedir. Üç tarzı da burada kullanılmaktadır. Müşeccer, Müzehher ve düz kufidir. Arapça'da Müşeccer, bitkisel anlamına gelmektedir ve Müzehher de çiçekle ile dolu demektir.

Şekil 3.57. Yapının doğu duvarında yer alan madalyon çizimleri

Şekil 3.58. Madalyon çizimleri

Bu kitabelerde Muhammed ismi bazen 8 ve bazen 16 kez tekrarlanmıştır. Normalde İran'da bu sözcüğü sadece İlhanlı Dönemi'nde daha fazla

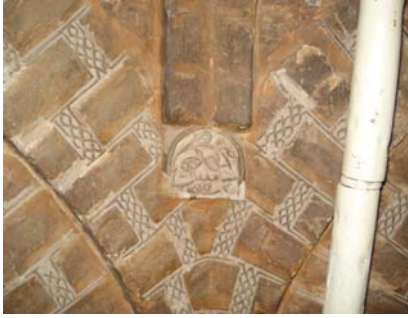
kullanıldığı görülmektedir. Bundan yola çıkarak bu bezemeler de İlhanı Dönemi'ne ait olup ve sonradan yapıya eklenmiştir diyebilmekteyiz. Bu fikrin kanıtı ise yukarıda içerikleri verilen kitabelerdir.

Her mescit yapısında olduğu gibi bu yapıda da birçok yerde isimlere rastlanılmaktadır. Sayı olarak en çok Allah'ın ismi bulunmakta olup daha sonra peygamber efendimiz Muhammed'in ismi yer almaktadır. Mühürlerle işlenmiş Allah yazısı tuğla örgü derzlerinde işlenmiştir. Muhammed ismi ise sadece alçı kabartmalarda ve madalyonlarda bulunmaktadır.

Yapının tuğla derzlerindeki yazıların özellikle tromp ayaklarının hemen altında, küçük trompların hem ortasında hem ayakların altında bulunan kesimlerde işlenmiş olduğu görülmektedir. Buralarda 7 farklı isim okunmaktadır. Bunlar Allah, Muhammed, Ali, Ebu Bekir, Ömer, Osman, Hasan ve Hüseyin'dir. O dönemlerde Sünni inancı yaygın bulunduğu için normal olan bu durum İranlıların Şii'liğe yönelmeleri ile bu isimlerin bazılarının silinmesi gündeme gelmiştir. Bu yapıda da bu durumun varlığı söz konusu olup yazılarda sadece Allah, Muhammed, Ali, Hasan ve Hüseyin kalmıştır.

Resim 3.45. Gerveh Cuma Mescidi ve Sultaniye Türbesi alçı mühür tekniği
[SOBOUTI, H., 2007]

Resim 3.46. Gerveh Cuma Mescidi ve Sultaniye Türbesi alçı mühür tekniği
[SOBOUTI, H., 2007]

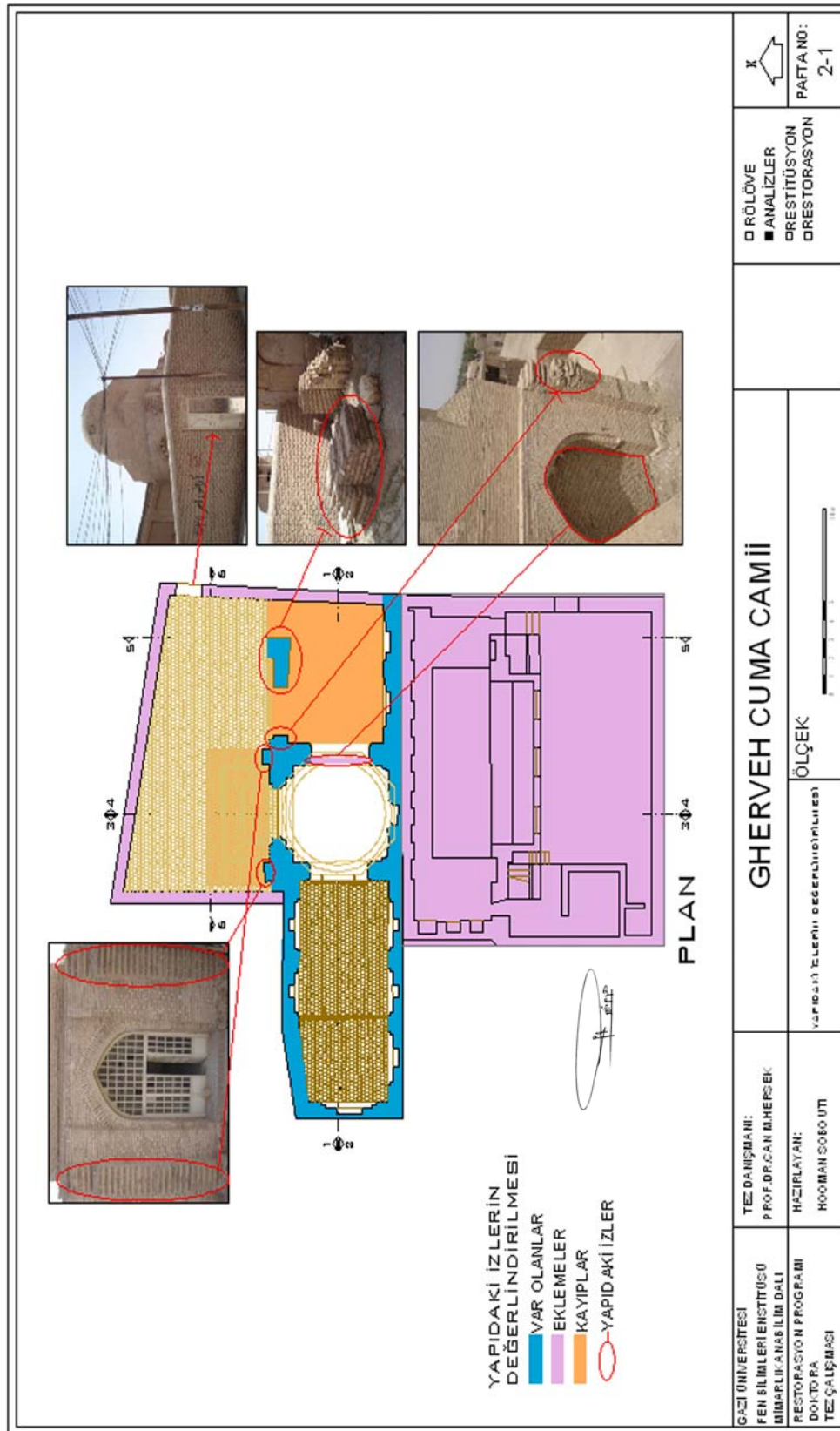
Trompların bitiş hizalarında bir boşluğun olması zorunludur. Gerveh Mescidi'nde de alçı kabartmalar ile Allah sözcüğü on altı kez tekrarlanıp kubbeye ait daire planına geçilmiştir (Resim 3.47).

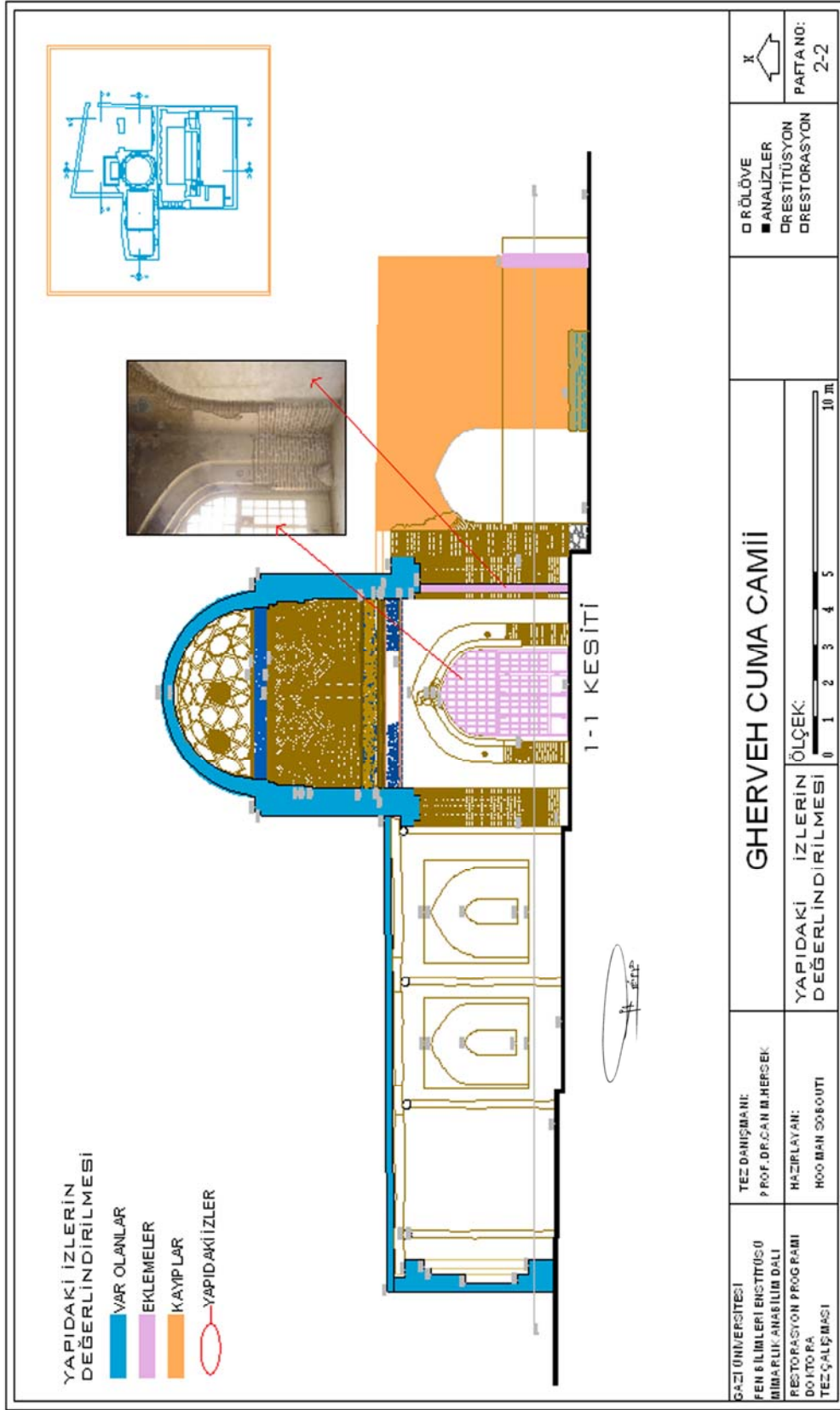
Resim 3.47. Gerveh Cuma Mescidi ve Sultaniye Türbesi alçı mühür tekniği
[SOBOUTI, H., 2007]

3.12. Yapıdaki İzlerin Değerlendirilmesi

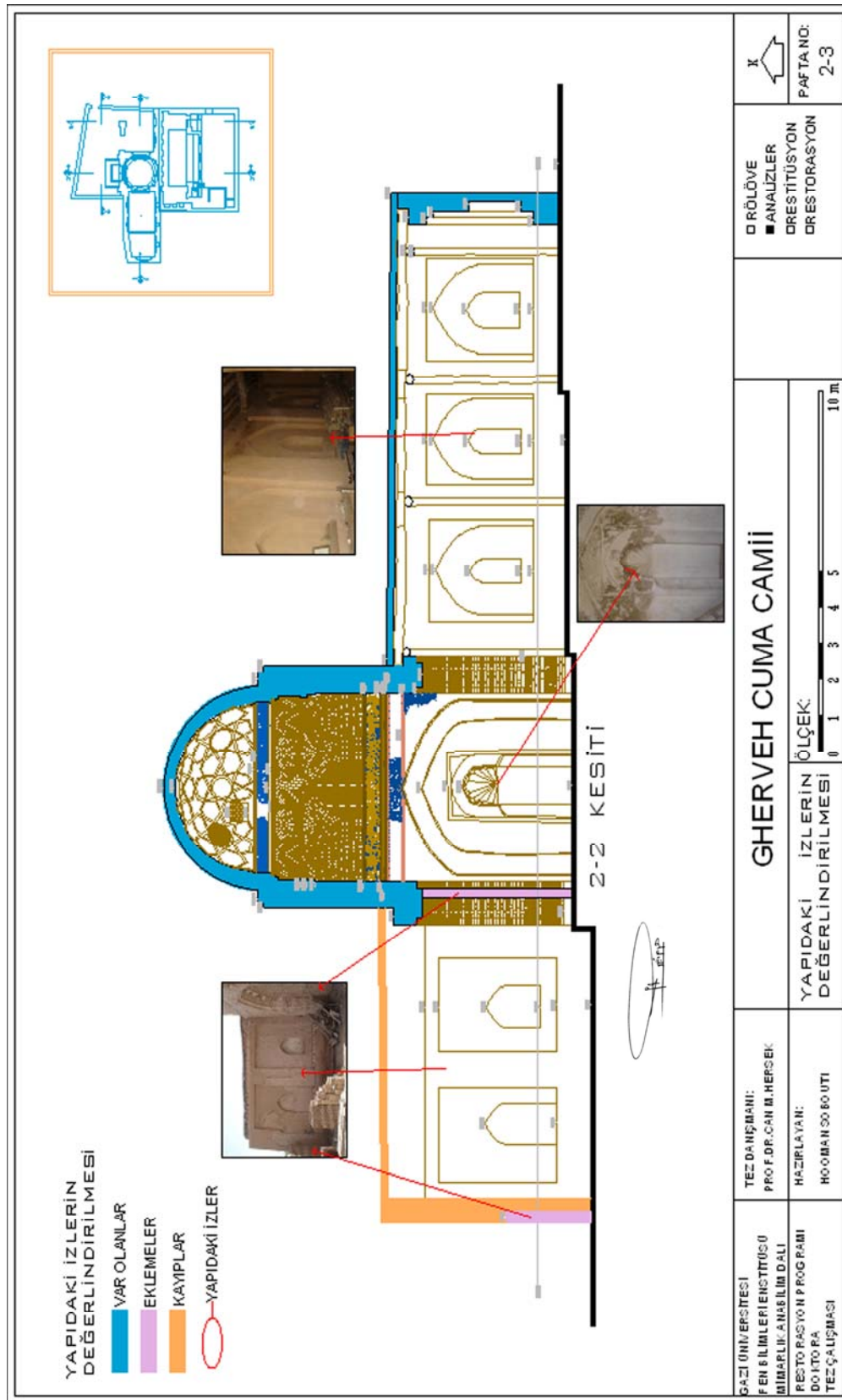
Yapının geçirmiş olduğu değişikliklerin belirlenebilmesi için yapının gözleme dayalı detaylı bir incelemesi yapılmış ve gerekli yerlerden malzeme örnekleri alınmıştır. Bu analiz çalışması sonucunda yapıya eklenen ve kaybolan kısımlar tablolarla renklendirilerek gösterilmiştir. Yapının restitüsyon çalışması için gerekli olan bu çalışmada yapıdaki mevcut iz ve kalıntıların bulundukları yerler işaretlenmiş ve fotoğraflarla gösterilmiştir. (Bakınız Şekil 3.53- 3.63).

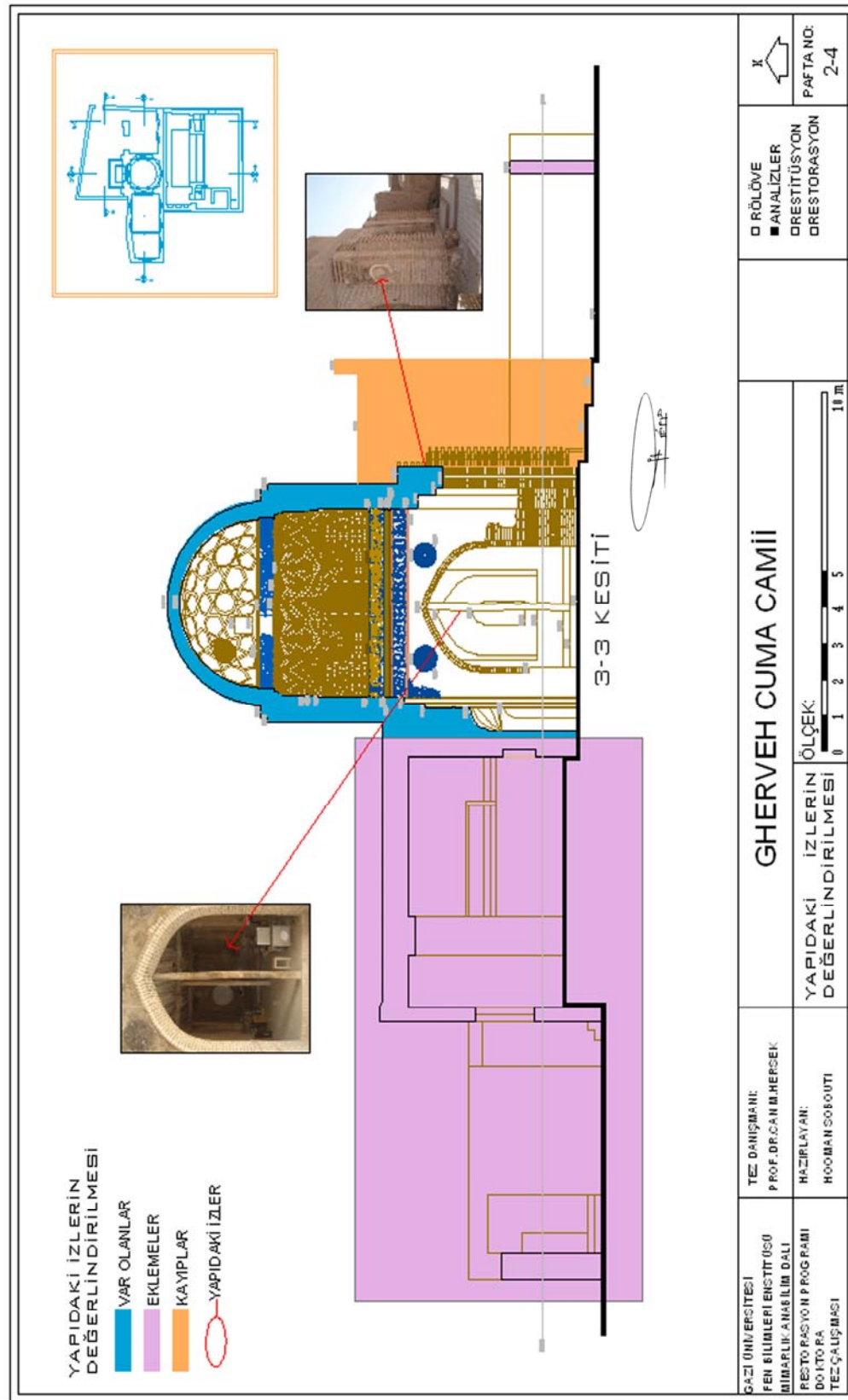
Şekil 3.59. Plan

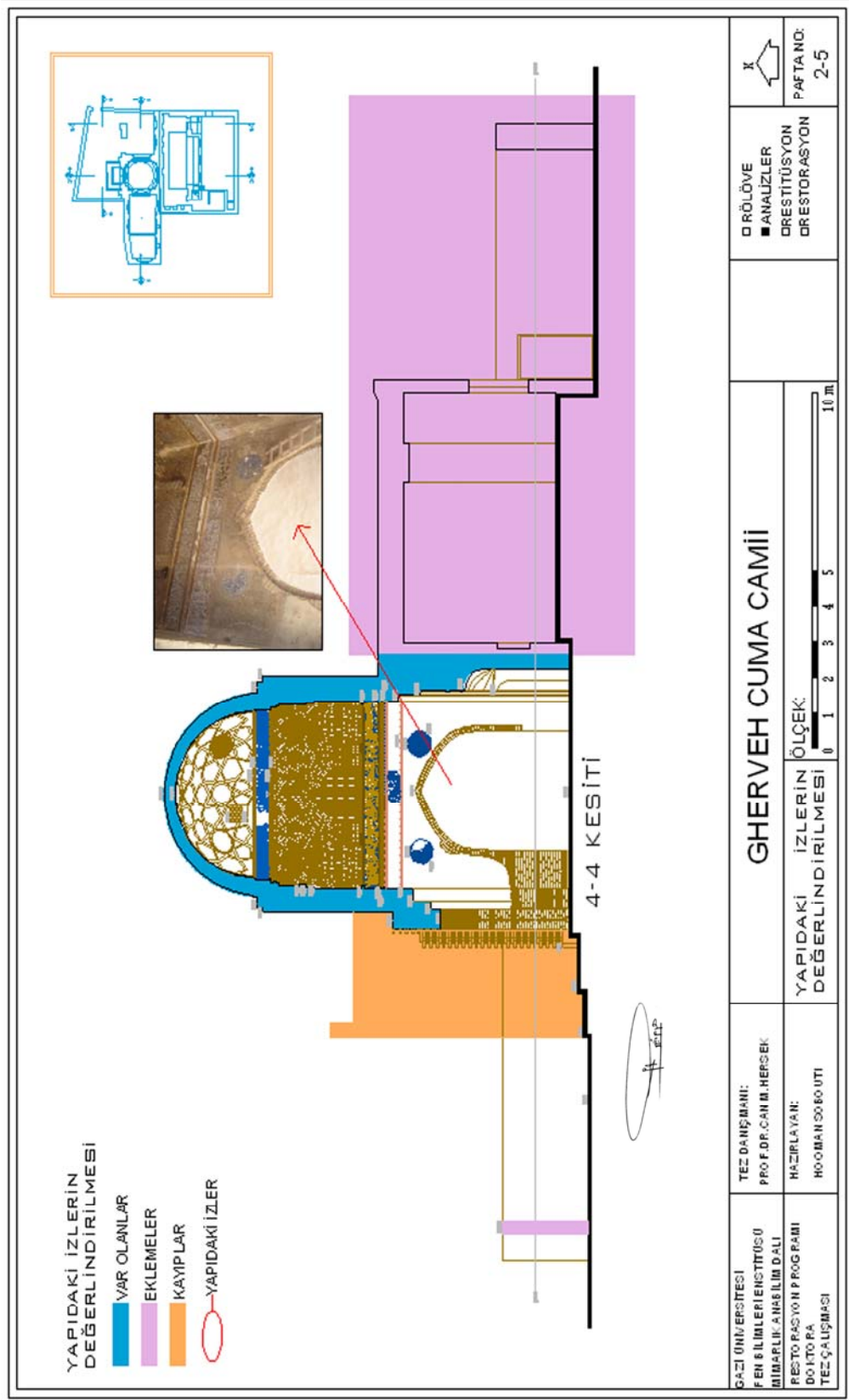
Şekil 3.60. Kesit 1-1

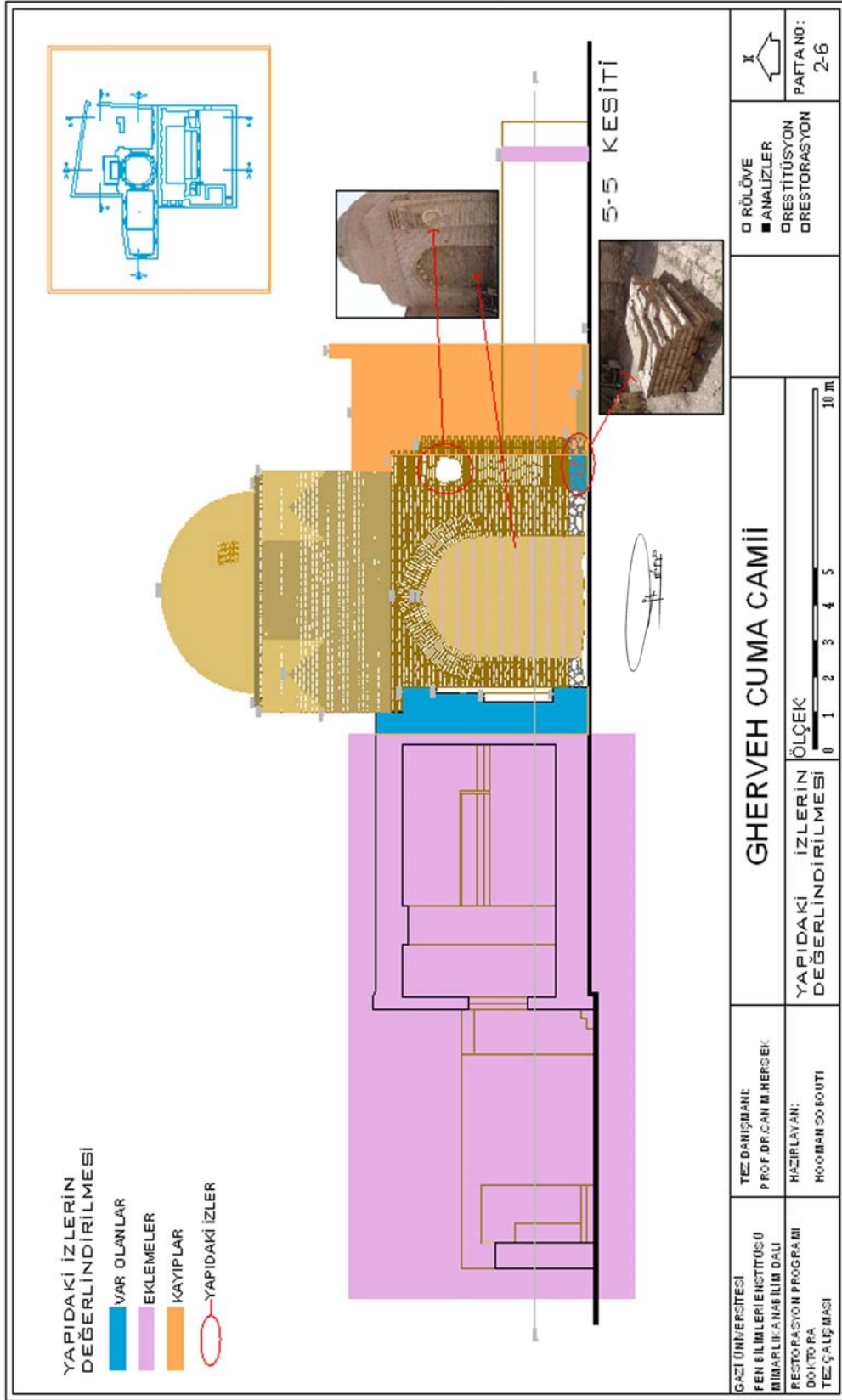
Şekil 3.61. Kesit 2-2

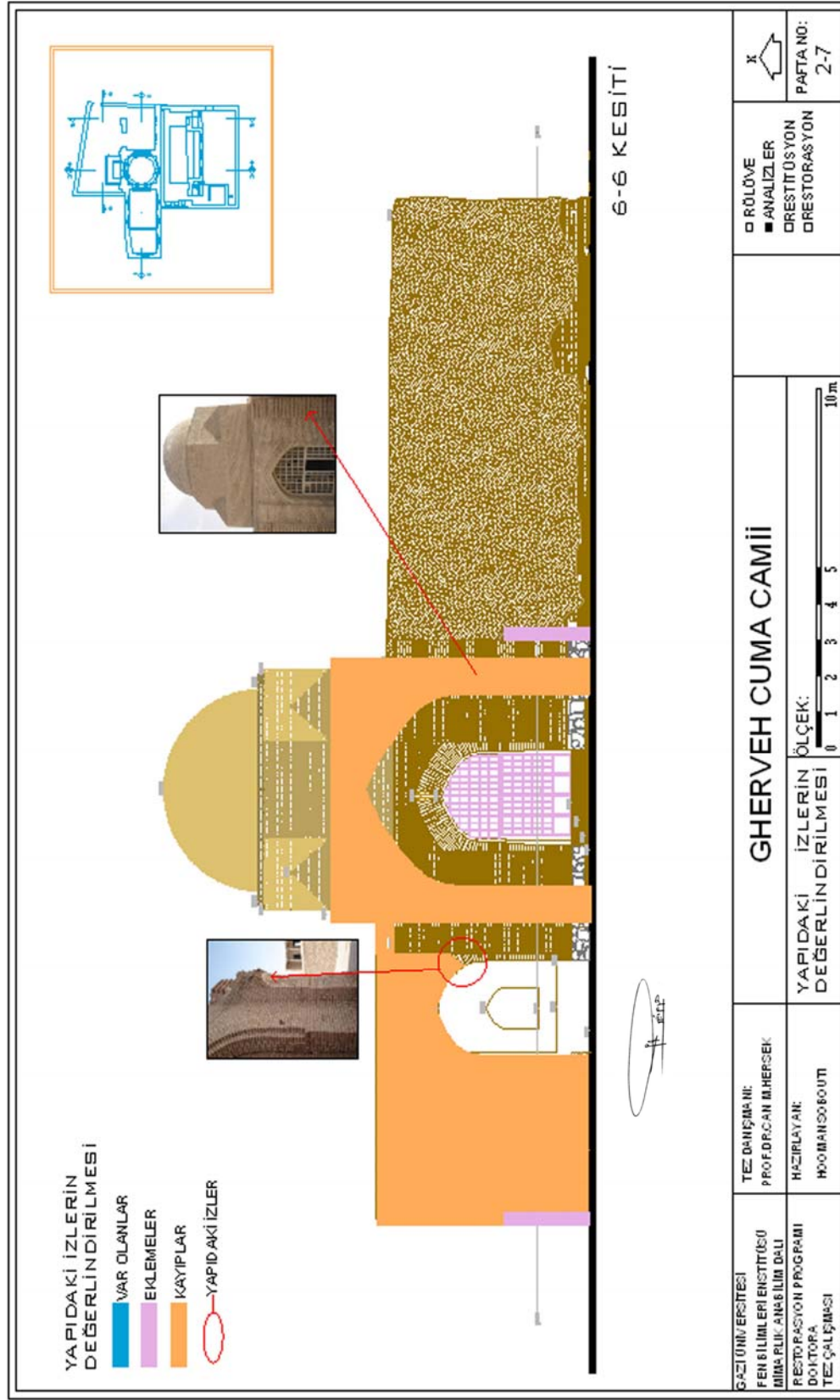
Şekil 3.62. Kesit 3-3

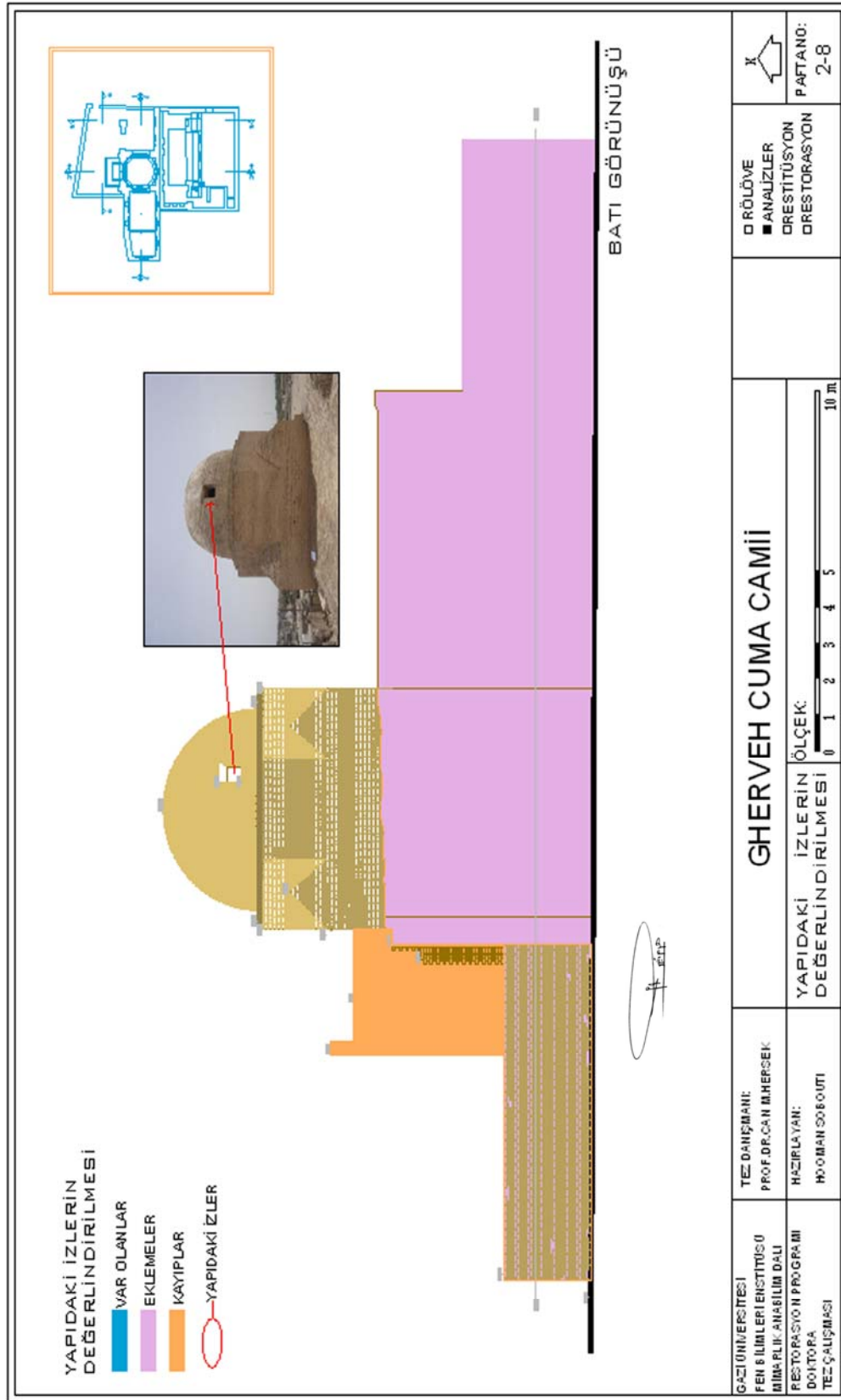
Şekil 3.63. Kesit 4-4

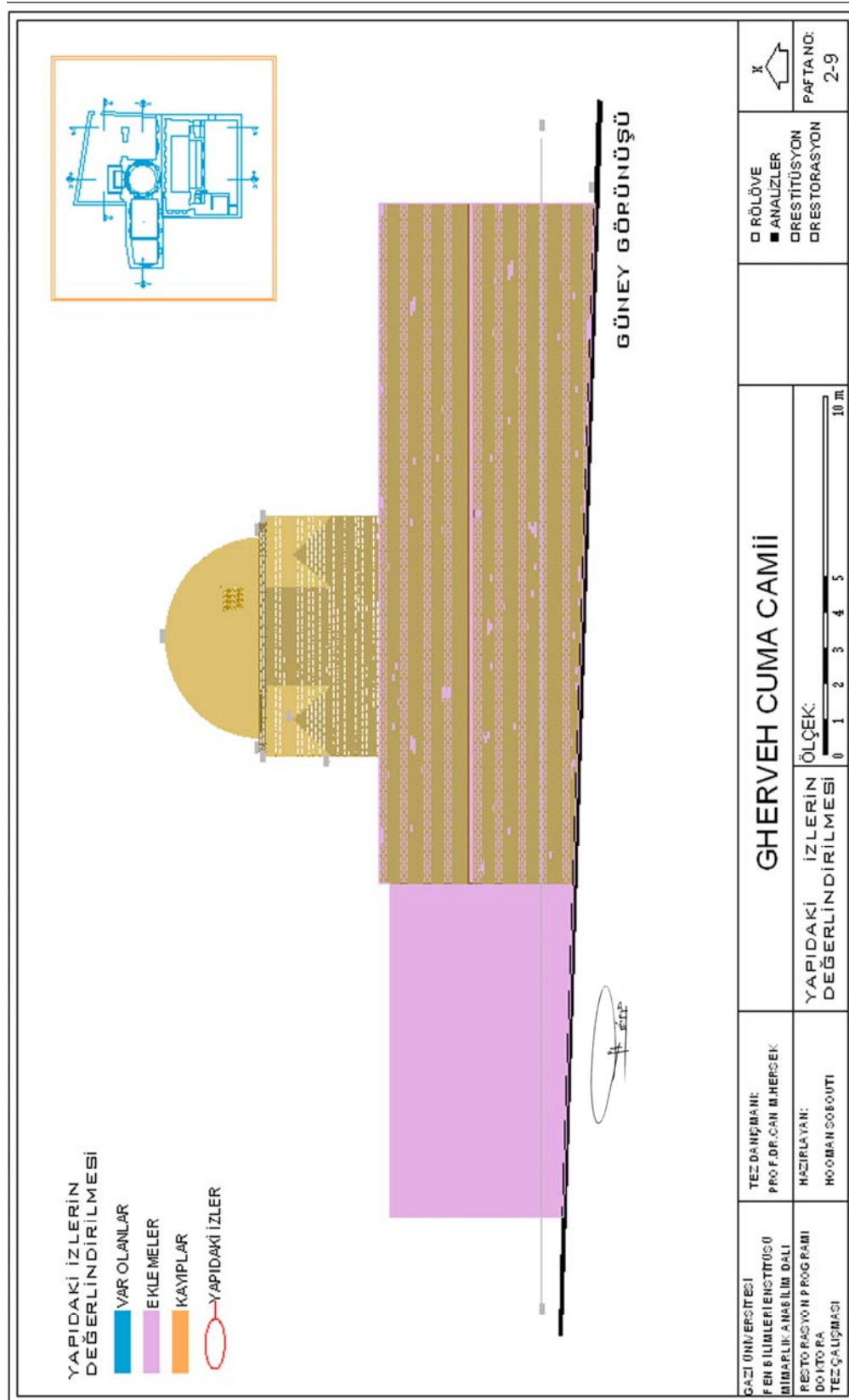
Şekil 3.64. Kesit 5-5

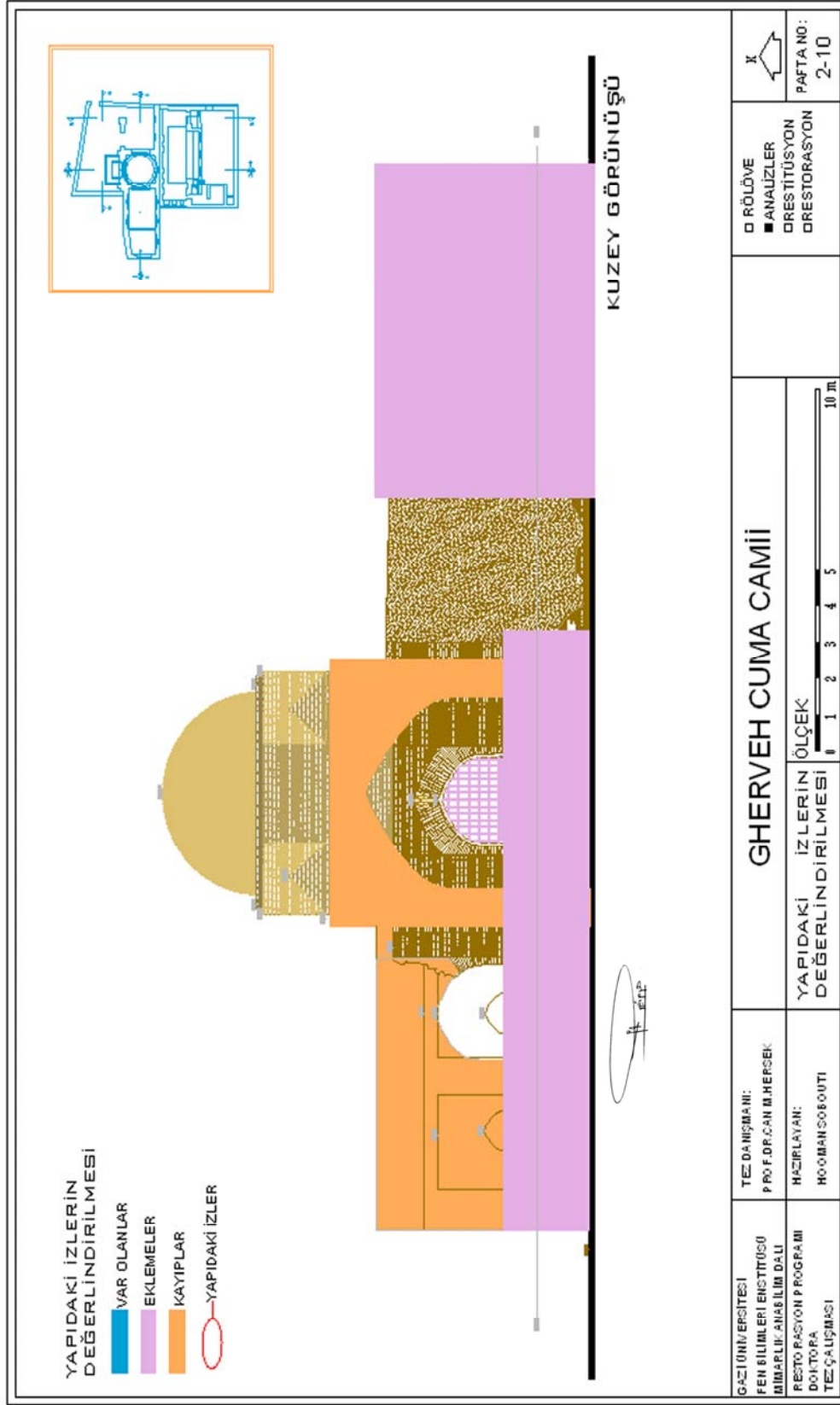
Şekil 3.65. Kesit 6-6

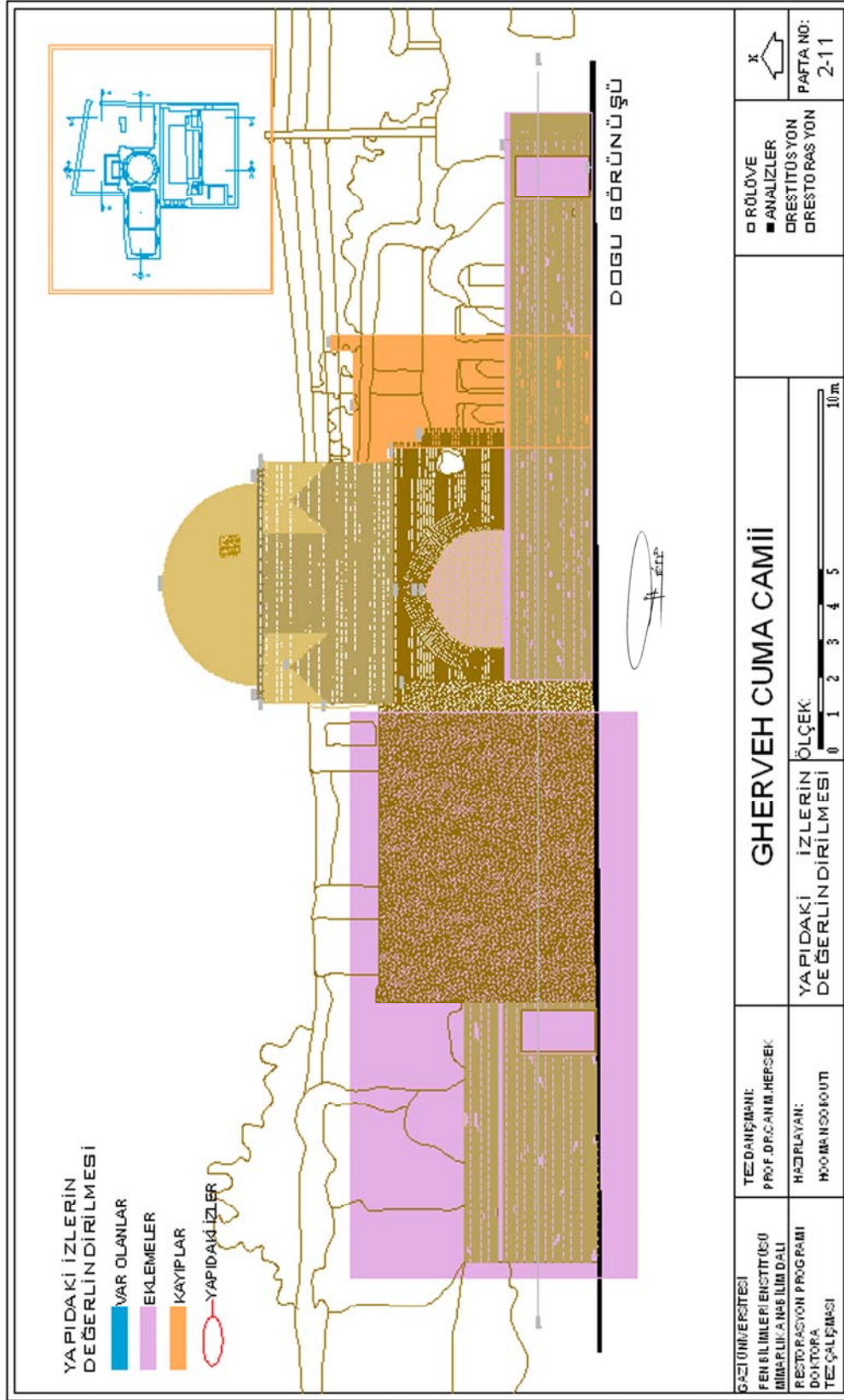
Şekil 3.66. Batı görünüşü

Şekil 3.67. Güney görünüşü

Şekil 3.68. Kuzey görünüşü

Şekil 3.69. Doğu görünüşü

3.13. Strüktür Problemleri ve Malzeme Bozulmaları

Yapıda meydana gelen strüktürel problemler daha çok çatlamalar, ayrılmalar, strüktürel elemanlardaki kayıplar şeklinde belirmektedir. Ayrıca bazı bölümlerde toprak dolgular ile karşılaşmaktadır. Yapıda, biyolojik etkenler, su ve nem tahribatı, malzeme kaybı ve bilinçli tahribat nedeniyle malzeme bozulmaları da söz konusudur. Yapı üzerinde tahribat yapan diğer etkenler arasında biyolojik etkenler alg ve likenler, yosunlar, mantarlar, otlar ve son olarak da kuşlardır. Kuşlar gagalarıyla yapının dış yüzeylerine zarar verebildikleri gibi dışkıları da malzeme bozulmalarına neden olmaktadır.

Genellikle çatlaklar, tuğla derzlerinde oluşurken daha ileri düzeyde yarılmalar hatta kırılıp kopmalar da meydana gelmiştir. Gerveh Mescidi bir yapıyı bozabilecek birçok fiziksel etkene açık bir durumdadır. Özellikle rüzgar, yağışlar ve ısı farkları en önemli etkenlerdendir. Rüzgar yolu ile taşınan ufak parçacıklar zımpara etkisi oluşturarak yapının ana malzemesi olan tuğla ve bağlayıcı harçlarını aşındırmaktadır.

Yapıdaki en önemli problem su kaynaklıdır. Yağışlar, malzeme yüzeyine çarparak mekanik aşınmaya ve aynı zamanda ıslatarak da kimyasal aşındırmaya neden olduğu açıkça gözle bile görülebilmektedir. Söz konusu yağışlardan kaynaklanan nem, zeminden yükselen nem ve çatı örtüsünden gelen nem olarak belirmektedir. Yapıdaki su ve nem tahribatını yağmur ve kar suları ve zeminden yükselen nem oluşturmaktadır. Islaklığın haricinde nemin en önemli göstergesi, tuğlaların rengindeki koyuluktur. Yapının zemininden gelen yer altı sularından kaynaklanan nemin yapının duvarlarını oluşturan tuğla ve harç malzemedeki kılcal kanallar boyunca zeminden 0,30 ile 0,60 m yükselmiş olduğu saptanmıştır. Özellikle güneş gören yerlerde ıslanıp kuruma sonucu oluşan nem, tuğlalardaki tuzları harekete geçirerek daha soğuk olan iç yüzeylere doğru ilerlerken sıvılaşmakta ve tuzları iç yüzeylere taşımaktadır. Zamanla ortamdaki nem oranının azalması ile su kaybeden tuzlar taşın yüzeyinde veya hemen altında kristalleşmektedir.

Sonuç olarak tuğla içinde kristalleşme sonucunda doğan itici kuvvet basınç oluşturarak tuğla üzerinde dökülmelere oyulmalara neden olmaktadır. Yine sıcaklık değişimi sonucu su donarak tuğlanın çatlamasına, kırılmasına ve derz aşmasına da sebep olmaktadır (Resim 4.45). Bu olayların bir kereye mahsus olmayıp süreklilik arz etmesi de bozulmanın da devam etmesi anlamına gelmektedir.

Güneş almayan yerlerde ise nem çeşitli organizmaların üremesi için uygun koşulları oluşturmaktadır. Yapıda gelişmiş olan Algler yeşil – kırmızı veya kahverengi tozlar veya lifler halinde olup nemli yüzeylerde yaşamaktadır. Likenlerle birlikte, bulundukları ortamın her zaman nemli kalmasına, salgıladıkları sıvılarla lekelenmelere ve yüzeysel bozulmalara neden olmuşlardır (Resim 4.45). Yapıda yer yer yosunlara da rastlanılmaktadır. Bu yosunlar daha çok yapının yüzeydeki bölümlerinde nemli ve pürüzlü yüzeylerde yaşamakta ve lekeler oluşturmaktadırlar Resim (4.46).

Strüktürel eleman kayıpları, yapının tahrip olarak yok olma sürecini hızlandıran en önemli nedenlerden biridir. Strüktürel elemanların herhangi birinde oluşan bir zayıflık ve yıkılma sonucu, buna bağlı mekanları da gerek strüktürel zayıflık, gerekse malzeme bozulmaları nedeniyle yavaş yavaş yok olmaktadır.

Resim 3.48. Strüktürel elemanlardaki zayıflık [SOBOUTI, H., 2007]

Resim 3.49. Yapıda bulunan çeşitli organizmalar [SOBOUTI, H., 2007]

Yapıda tuğla malzemede meydana gelmiş olan bozulma ve kayıplar aşağıdaki başlıklar altında sınıflandırmıştır:

Tuğla Düşmesi

Çeşitli nedenlerle oluşan bağlayıcı çözülmesi sonucu tuğlalar bulundukları yerlerden düşmüştür (Malzeme Kaybı).

Kırılma

Tuğlardaki çatlakların derinleşmesi nedeniyle oluşan kırılmalar ve parça kopmaları görülmektedir.

Yüzey Tabakasının Kaybı

Tuğla malzeme yüzeyinde oluşan tabaka kaybıdır.

Oyuklanma

Tuğla malzemelerin yüzeyinde delikler, kırıklar ve çatlaklar oluşmuştur.

Tabaka Ayrılması

Tuğlaların yüzeylerinin parça parça kırılıp ayrılması söz konusudur.

Sıva Dökülmesi

Yapıdaki nem sorunundan dolayı özellikle dış kısımlarda hemen hemen tüm sıvalar dökülmüş durumdadır.

Resim 3.50. Yapının kuzey cephesinde sıva dökülme örnekleri [SOBOUTI, H., 2007]

Tuğla malzemede oluşan bozulma ve kayıplar sonucunda elemanların kesitleri zayıflamakta ve taşıyıcı problemleri oluşmaktadır.

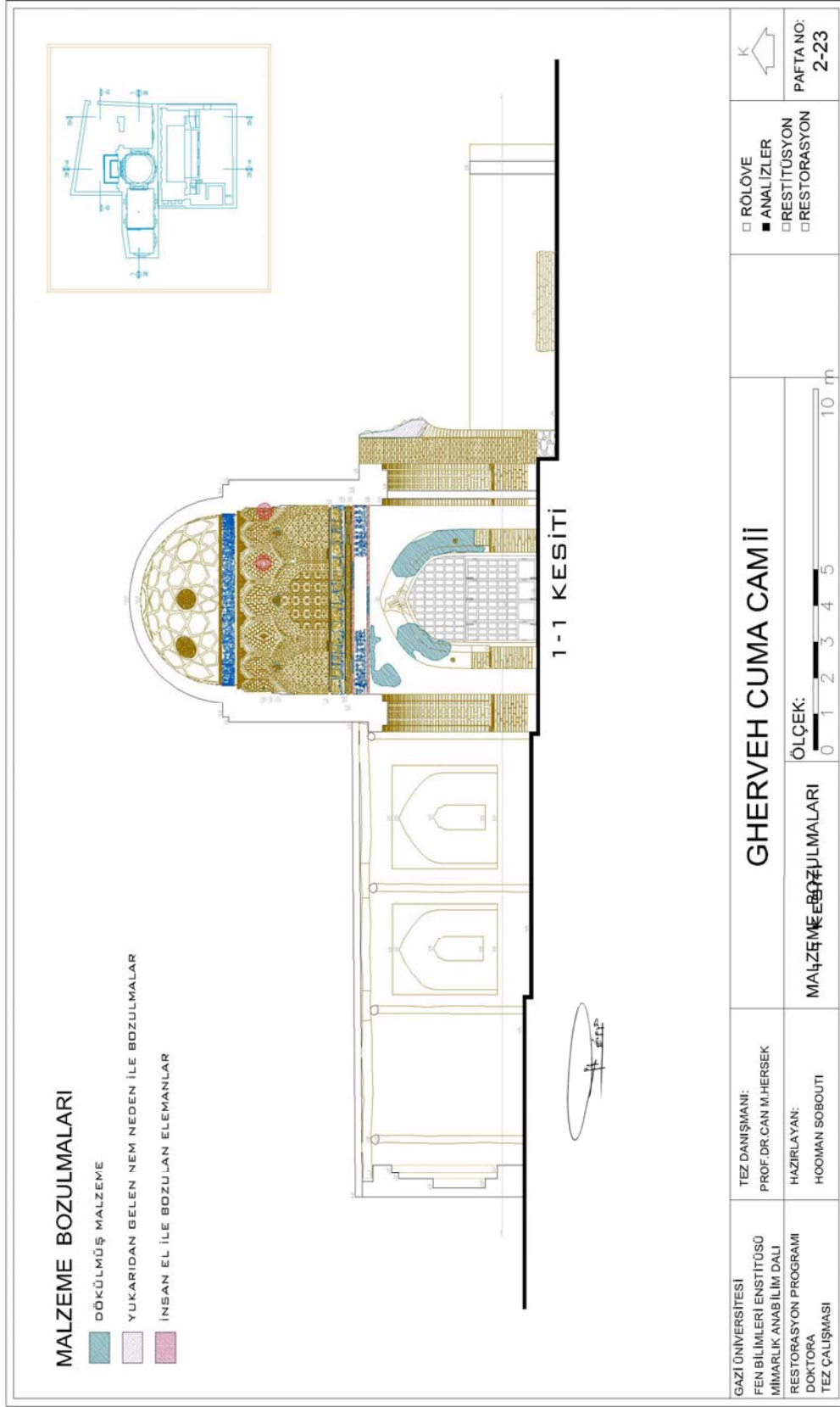
Tüm bu doğal etkenler dışında yapıya en önemli zararın insanlar tarafından verilmiş olduğu saptanmıştır. Yapıya büyük zarar vermiş olan bilinçli tahribatlardan bir tanesi mescidin içindeki kitabelerin sökülmeye çalışılması, kazıma ile yazıların yazılması ve en önemlisi ise yapılan hatalı onarım ve tamirler ile iz ve belgelerin yok edilmesidir.

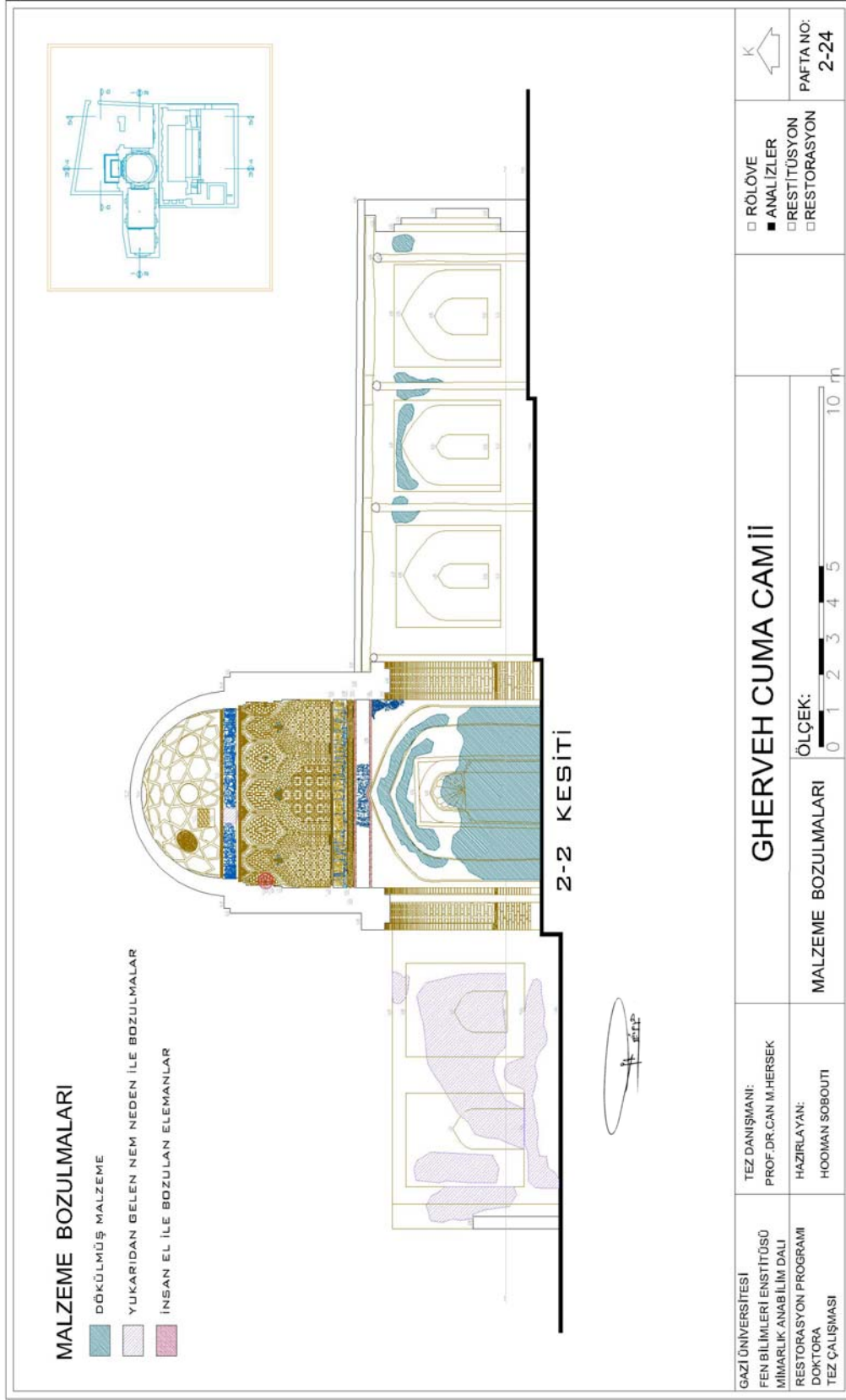
Resim 3.51. Yapıdaki izlerden örnek [SOBOUTI, H., 2007]

Yapının Doğu kısmı, büyük oranda yıkılmıştır.

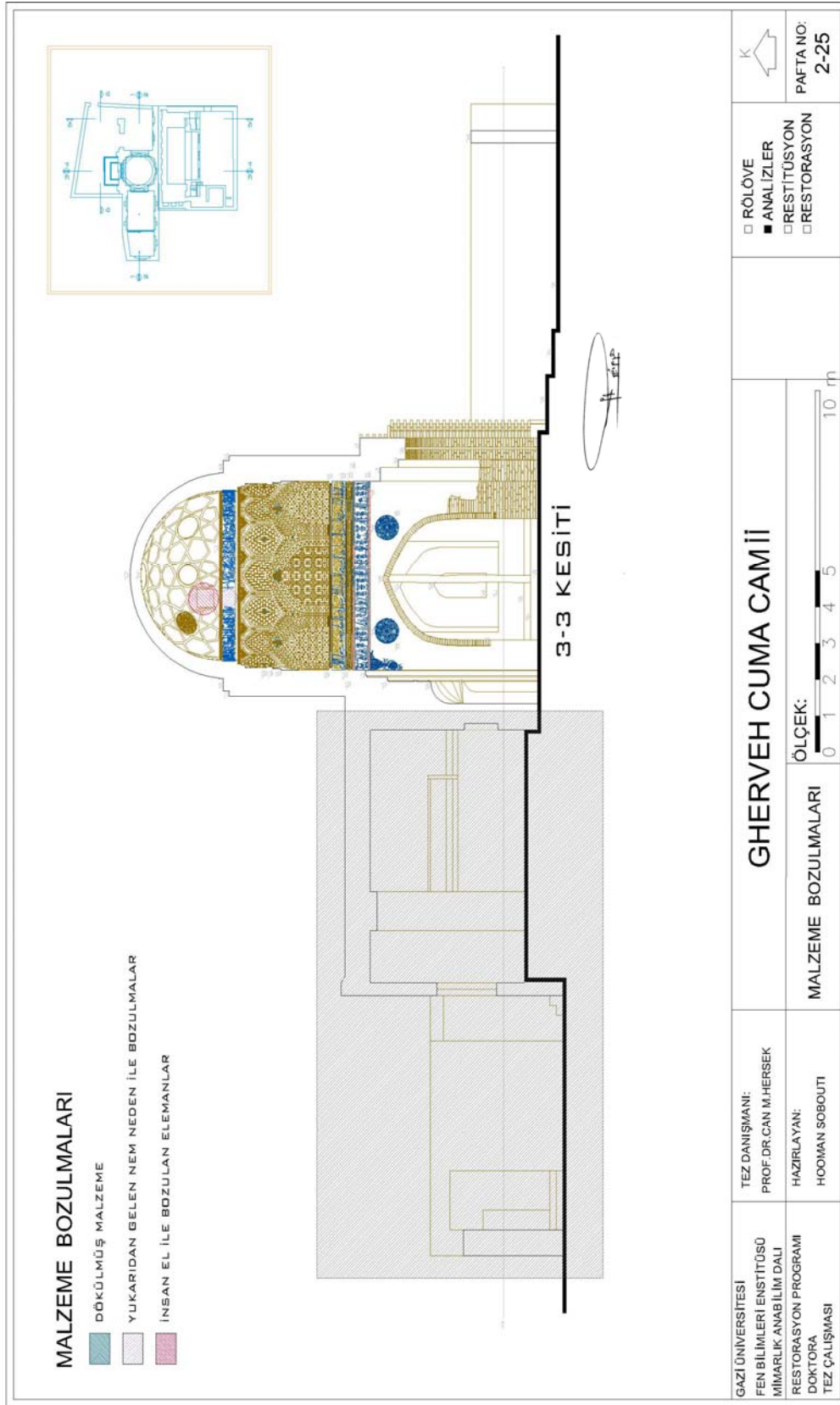
Gerveh Cuma mescitsinde meydana gelen strüktür problemleri ve malzeme bozulmaları tablolarla ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

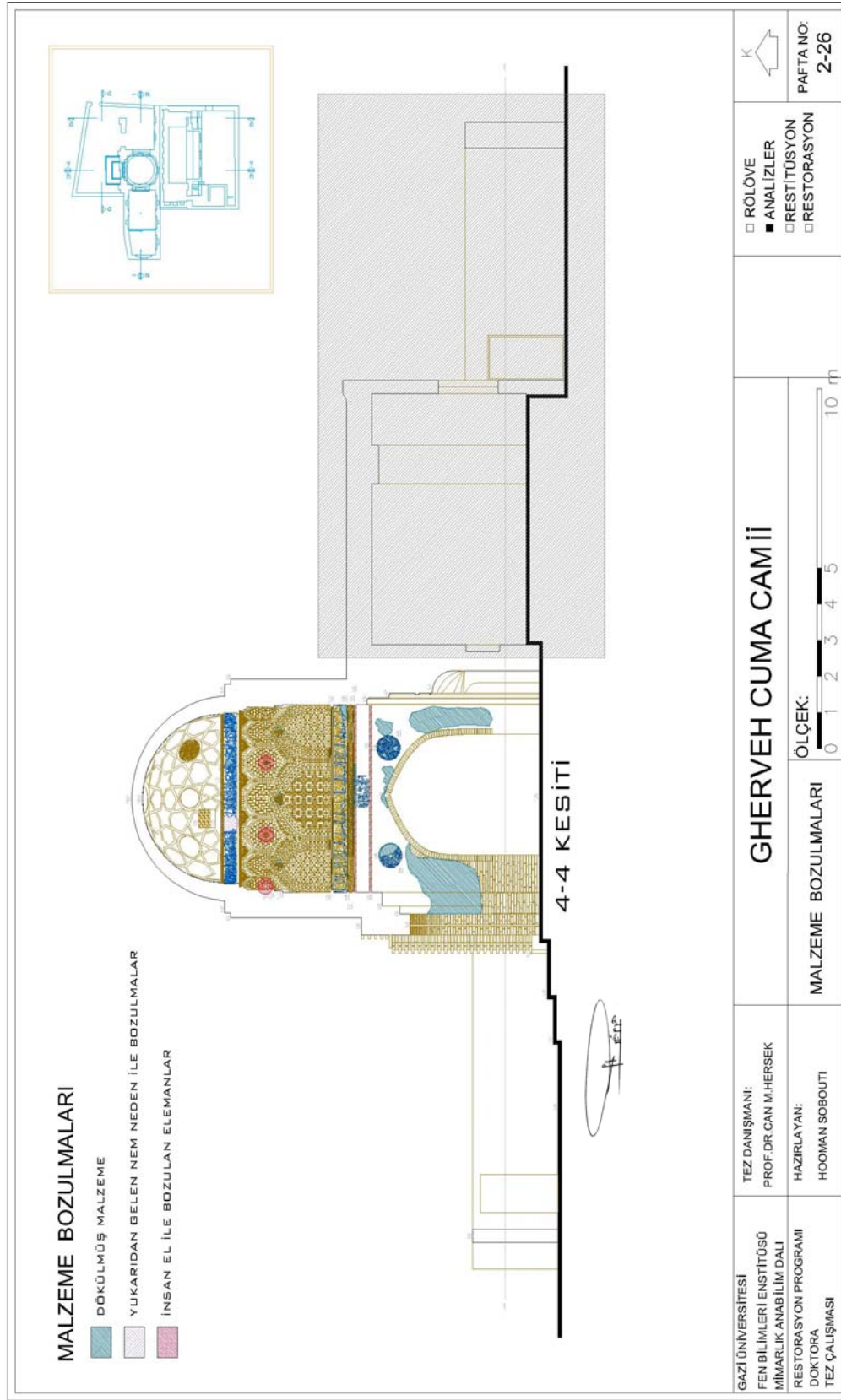
Şekil 3.70. Kesit 1-1

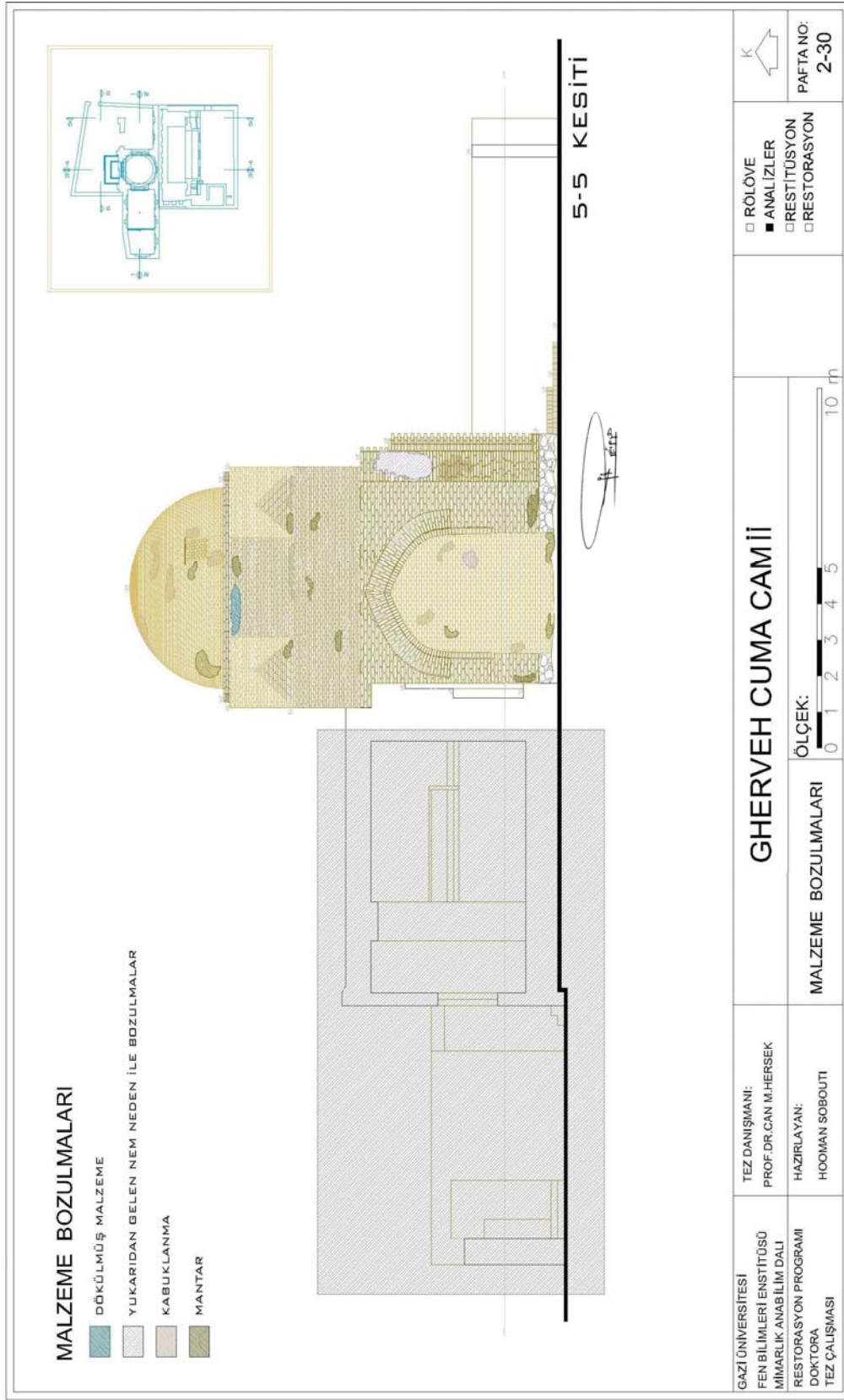
Şekil 3.71. Kesit 2-2

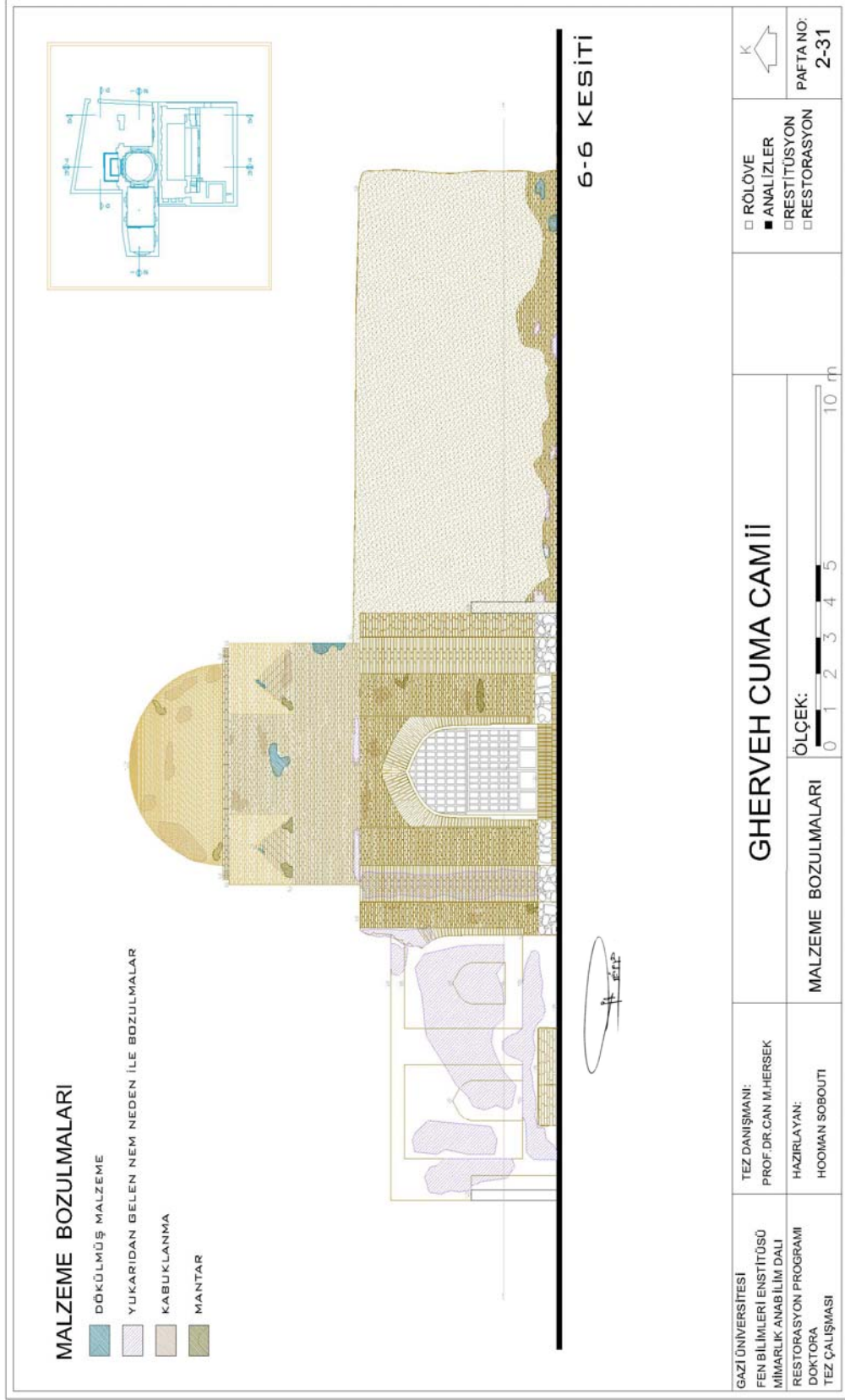
Şekil 3.72. Kesit 3-3

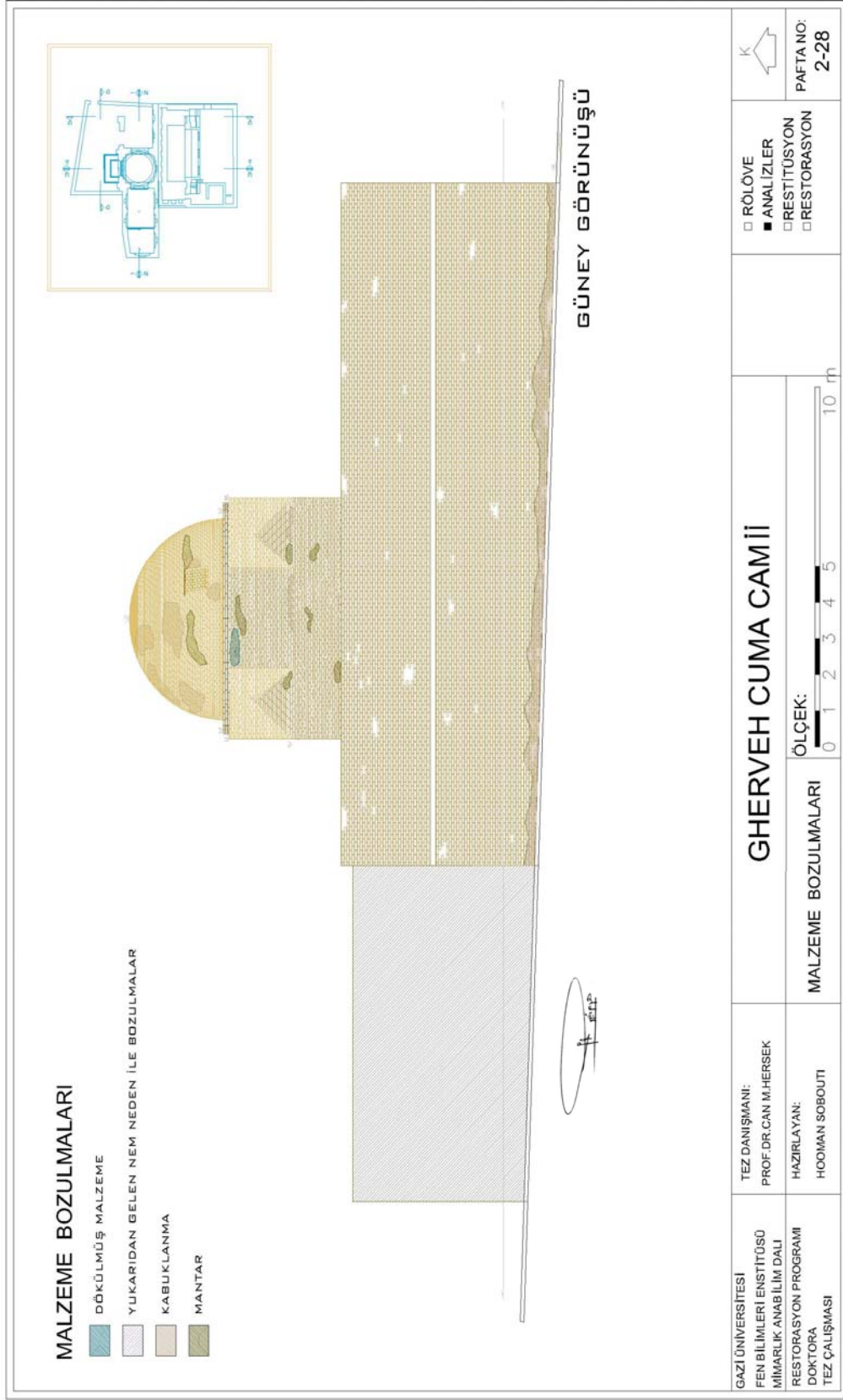
Şekil 3.73. Kesit 4-4

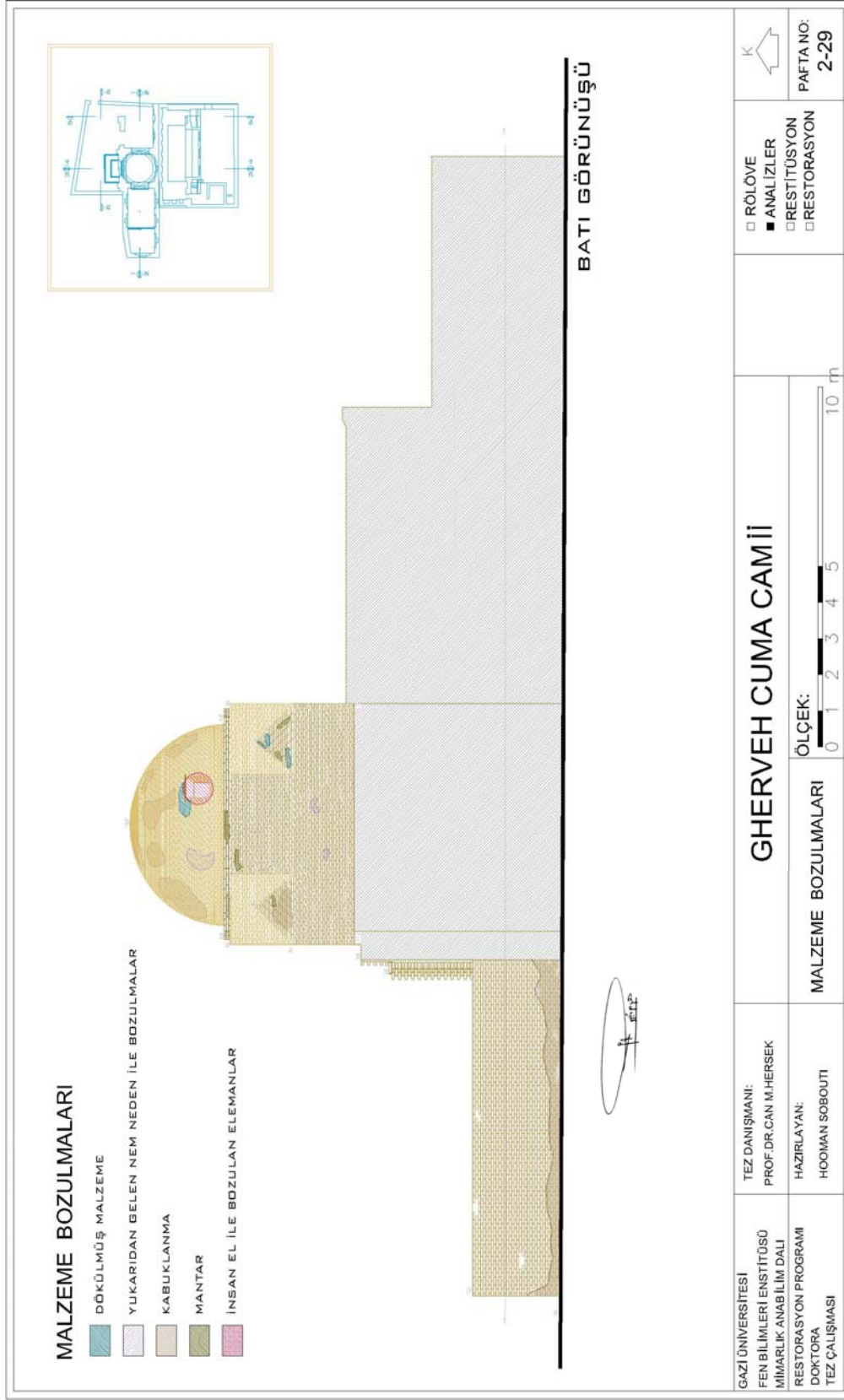
Şekil 3.74. Kesit 5-5

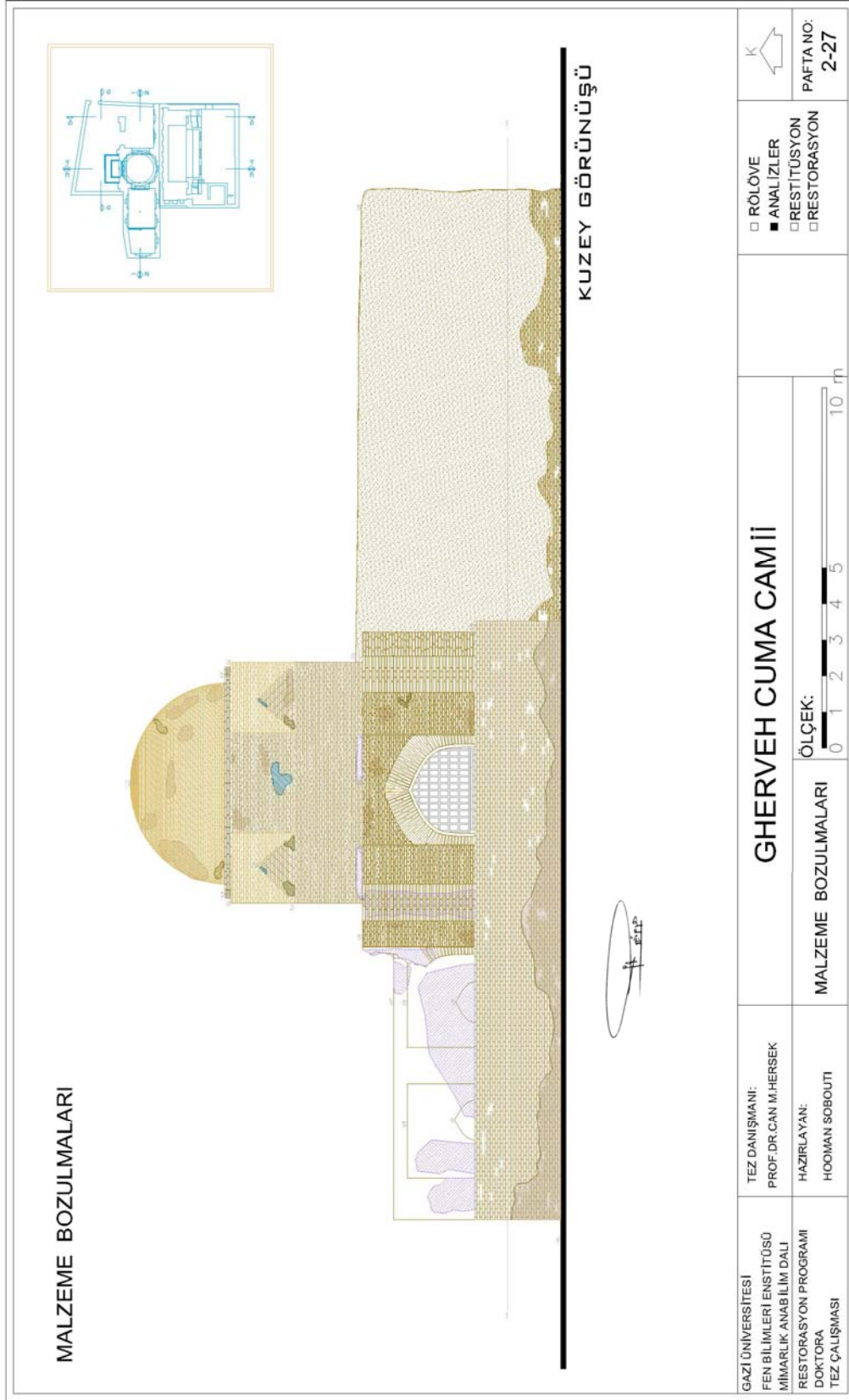
Şekil 3.75. Kesit 6-6

Şekil 3.76. Güney görünüşü

Şekil 3.77. Batı görünüşü

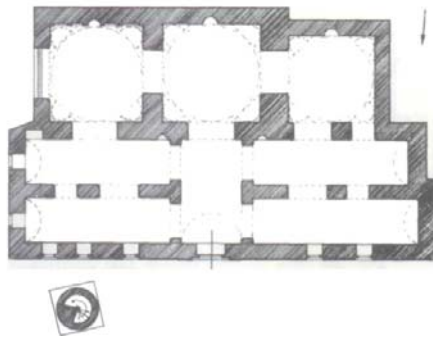
Şekil 3.78. Kuzey görünüşü

3.14. Karşılaştırmalı Çalışma

3.14.1. Yöntem

Karşılaştırmalı çalışmanın amacı, Gerveh Cuma mescidi'nin Selçuklu mescitleri ve aynı dönemlerde yapılmış olan yapılarla karşılaştırması ve yapının restitüsyonu için ihtiyaç duyulan bilgilerin elde edilmesidir.

Gerveh Cuma mescidi, Selçuklu Dönemi mescitleri içerisinde oldukça tipik bir plan tipine sahiptir. İran'da benzer plana sahip bir çok mescitye rastlanmaktadır. Gerveh Mescidi'nin kare planlı tasarımının daha çok Orta Asya ve İran'da yaygın olan tapınak formlarından kaynaklanan bir gelenek ürünü olduğu düşünülebilir. Bu form Asya'nın doğusunda stuppalarda uygulanmış iken İran'da da öncelikle ateşgedelerde temel plan formu olmuştur. Aslında bugün dört eyvanlı avlulu plan şemasına sahip olan İsfahan Mescid_i Cuması ile Ardistan Mescit'in de öncelikle üzeri kubbe örtülü bir kare mekan söz konusu iken sonradan eklentilerle büyütülerek büyük mescitlere dönüştürülmüşlerdir. Bu plan tipinin Anadolu'da uygulanmış ilk örneği de Siirt Ulu Cami'sidir. 1129 yılında onarım görmüş olduğu bilinen ve ilk özgün halinde Irak Selçukluları'na ait bir eser olduğu düşünülen bu mescit ilk yapıldığı dönemde Gerveh Mescidi ile aynı özellikte bir kare mekandan ibaret iken sonradan eklentilerle genişletilmiştir.

Şekil 3.79. Siirt Ulu Camii Planı

Yapının üst örtüsü Selçuklulara özgü sivri kubbe olup kare mekanı oluşturan duvar yüzeylerinden dairesel planlı sivri kubbe formuna geçiş üst üste iki sıra halinde oluşturulmuş olan tromplar ile sekizgen kasnağa geçilerek sağlanmıştır. Bilindiği gibi ilk olarak Karahanlı kubbelerinin hafifçe sivrileştirilmesiyle, tipik Selçuklu kubbesi olarak tanımlanan kubbe formu elde edilmiş ve zamanla Hint-Türk Mimari Ekolü'nün ana unsuru olan yüksek kasnaklar yapılmaya başlanmıştır. Bu yapılarda duvarlardan ana kubbeye geçişin sağlanması için kullanılmış olan tromplar dikkat çekici çözümlerdir. Söz konusu olan trompları ilk olarak Tim'deki Arap Ata Türbesi'nde (978) görmekteyiz. Burada "üç dilimli, yonca biçimi tromp" kullanılmış ve daha sonra inşa edilen pek çok yapı için örnek oluşturmuştur. Gerveh Mescidi'nde de içte trompların yer aldığı yüksek kasnak çözümü uygulanmıştır. Burada ilk sıradaki tromplar mekanın köşelerinde yer almakta olup trompların arasında kalan düz yüzeyler sağır sivri kemerlerle hareketlendirilmiştir. Buna karşılık boyutça ilk sıradakilere nazaran daha küçük olan ikinci tromp sırası birinci sırada yer alan tromplar ile sağır kemerlerin arasına denk gelmekte ve yine ara boşluklarda sağır kemerler bulunmaktadır (Resim 3.52).

Resim 3.52. Gerveh Cuma Mescidi- bir görünüş

Kare mekândan dairesel planlı kubbeye geçişte kullanılmış olan tromplu çözümlerin daha karmaşık olarak dilimli tromplardan oluşan benzerleri bir Büyük Selçuklu yapısı olan İsfahan Mescid-i Cuması'nın 1088 yılında yaptırılmış olan Melik şah Kubbesi'nde ve Terken Hatun Kubbesi'nde (1068) görülmektedir. Gerçekte bilim dünyası İsfahan Mescid_i Cuması'ndaki bu kubbelerin daha sonraki yapılara örnek olduğu ve küçük varyasyonlar ile pek çok cami ve mescit de uygulandığı görüşünü taşımaktadır. [2]Gerçekten de benzer çözümler üç dilimli tromplarla Bersiyan Mescidi'nde (1134), Zevare Mescid-i Cumas'ında (1135) ve Ardistan Mescid-i Cuması'nda uygulanmıştır. Gülpayegan Mescidi'nde (1118) ise mukarnaslı tromplar bulunmaktadır. Bunların içinde inceleme konusu olan yapı ile en yakın benzerlik taşıyan örnek Kazvin Mescid-i Cuması (1119), Kazvin Mescid-i Haydariye (1119) ile Socas Mescidi (1022) olup tromp çözümleri büyük ölçüde aynıdır. Anadolu'da ise bu çözümün benzeri uygulamalar Siirt Ulu Camii ile Malatya Ulu Camileri'nin mihrap önünde yer alan kubbelerinde bulunmaktadır.

Resim 3.53. Malatya Ulu Camisi'ne ait mihrap önü kubbesinin iç mekânı

Zencan bölgesinde bulunan benzer plan şemasına sahip mescitlerin sayısı 10 dan fazla olup, çoğu onarım görmüştür. Ancak İran'da Selçuklu Dönemi

Mescitleri ile ilgili yayınların çok az sayıda olması ve söz konusu yayınların bilgi açısından anlatımdan öte farklı bir bilgi sağlamadıkları görülmektedir. Bu nedenle plan tipinin benzerliği, aynı dönem veya aynı bölge mescitleri ile yapılacak karşılaştırmalı çalışma yeterli görülmüş; eldeki verilere göre en çok bilgi bulunduran mescitler karşılaştırmalı çalışma için seçilmiştir. Selçuklu dönemine ait şu ana kadar saptanabilmiş 100'ü aşkın mescit bulunmasına rağmen Gerveh Cuma Mescidi ile karşılaştırmalı çalışma için aynı döneme tarihlenen ve aynı plan şemasına sahip 4 adet Selçuklu mescidini içeren bir tablo hazırlanmıştır (Çizelge 3.18).

Karşılaştırmalı çalışmada mescitler, plan tipleri, boyutları, mekan nitelikleri, strüktürel elemanlar, mimari elemanlar ve yapı malzemeleri açısından ele alınmışlardır.

Gerveh Cuma Mescidi'nde kaybolmuş olan elemanlar ise, tablo üzerinde farklı bir renk ile işaretlenmiş, Bölüm 6 Restitüsyon kısmında bu elemanlar daha ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Karşılaştırmalı çalışma ile Selçuklu Mescitleri arasında Gerveh Cuma Mescidi'nin değerinin belirlenmesi bir amaç olarak belirlenmiş iken aynı zamanda bu çalışma ile restitüsyon için gerekli bilgilerin sağlanması da amaçlanmıştır. İzi bulunan ancak yapıda örneği bulunmayan ya da tamamen kaybolmuş elemanların biçimleri, boyutları ya da yerleri için karşılaştırmalı çalışmadan elde edilecek bilgilerle yorumların yapılması mümkün görülmüştür.

Plan

Karşılaştırmalı çalışmanın bu kısmında, planlar aynı ölçekte yerleştirilmiştir. Böylece plan benzerlikleri ve büyüklükleri kıyaslanmıştır.

Genel bilgiler

Bu kısımda mescitlerin adı, yapım tarihi, yaptıran kişi ve üzerinde bulunduğu yol değerlendirmeye alınmıştır.

Socas Cuma Mescidi hemen hemen aynı dönemde yapılmış ve her bakımdan Gerveh Cuma Mescidi'nin aynısıdır.

Saveh Cuma Mescidi'nin ana mekanı aynı niteliği taşımaktadır. Tarih açısından Selçuklu döneminden sonra bir çok eklentiye konu olup ve bugünkü durumu ile oldukça değişime uğramış olduğu görülmektedir. Ancak ana mekanı ile Gerveh Mescidine çok benzemektedir ve aynı tipolojide yer almaktadır.

Plan tipi

Bu tablolarda Selçuklu Döneminin İran'daki klasik plan şeması yer almaktadır. Tabloda yer alan mescitler, Gerveh Mescidi'nin özgün durumunun belirlenmesinde yardımcı olacak bilgiler vermesi amacı ile karşılaştırmaya konu olmuşlardır. Genellikle özgün durumlarında bir tek kare mekandan oluşmuş olan bu benzer örnekler (mescitler) sonradan ek mekanlara gerek duyulduğu için eklentilere konu olmuş olmakla birlikte sahip oldukları özgün bölümleri ile karşılaştırmaya konu olabilecek niteliktedirler.

Mekan nitelikleri

Örnek olarak konu edilen mescitlerin başlıca mekanları, ana kare planlı mekan (kubbe hane), ek harim mekanları ile servis mekanlardır. Eskilerde özellikle de Selçuklu Dönemi'ndeki mescitlerin İran'da bulunan örneklerinin bünyesinde ıslak hacim fazla görülmemektedir.

Karşılaştırmalı çalışmada mihrabın bulunduğu mekanda kubbenin varlığı söz konusudur. Örneklerde bu ana mekan dışında namaz kılmaya tahsis edilmiş farklı mekanların da bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu mekanların özellikleri eklendikleri döneme göre değişmektedir. Ancak genellikle tuğlalı bir üst örtüye sahip oldukları görülmektedir. Bununla birlikte Gerveh Cuma Mescidi'nde ve onun benzeri olan Socas Cuma Mescidi'nde ek mekanların üst örtüleri ahşaptan olup ve üzerlerinde yalıtım amaçlı toprağın bulunması söz konusudur.

Bu tür yapılarda her zaman girişi destekleyen ve giriş kapısının ani hava değişimlerinden korunması amacı ile yapılmış bir eyvana rastlanmak mümkündür. Ancak Gerveh Mescidi'nde böyle bir eyvanın yalnızca bir izinin varlığı söz konusudur. Restitüsyon projesinde bu eyvandan daha detaylı olarak söz edilmiştir.

Bu mescitlerin genelde halk tarafından bağışlanmış açık arazide bulunması söz konusudur. Ama ne yazık ki Gerveh Cuma mescidinin avlusu artık küçük bir bahçeye dönmüştür. Yapının çevresine sonradan evlerin yapılmış olması ile Gerveh Mescidi bu özelliğini önemli ölçüde yitirmiştir. Bugün yapının avlu duvarlarının bir dönem eklentisi olduğu yapım tekniği ve malzeme analizlerden bellidir.

Strüktürel elemanlar

Temellerle ilgili yeterli bilgi bulunmadığı için karşılaştırmalı çalışma tablosunda bu başlığa yer verilmemiştir. Ancak bu tez çalışması sonucunda yapıda detaylı bir kazıya gerek duyulduğu ortaya çıkmıştır. Temel dışında strüktürel elemanlar ise duvarlar, kemerler, tromplar ve kubbedir. Yapının daire planlı kubbesi yaklaşık 10x10 m²lik bir küpün üst örtüsü olarak inşa edilmiştir. Bu kubbe 16 tane küçük tromp üzerine oturarak tüm ağırlığını bu elemanlara aktarmaktadır. Ayrıca bu tromplar kare şekinden daireye geçmeyi de sağlamaktadırlar. 16 tane küçük tromp ise yukarıdan aldıkları

yükü bütünüyle 8 tane büyük trompa aktarmaktadır. İran'da bu teknik Selçuklu döneminden beri sıklıkla kullanılmaktadır. Bu trompların ayakları 45 derece açıda duvardan taşan ahşaplar üzerinde yer almaktadır. Daha sonra bu tromplar her biri kare mekanın bir yönünde olmak üzere toplam 4 tane kemerin üzerine oturarak yukarıdan alınan yükü aşağıya doğru intikal ettirmektedirler. Söz konusu kemerler de yapının temellerinin üstüne yapılmış olan kalın duvarların üstünde yer almaktadır ve böylece tüm yukarıdan gelen kuvvetler temel yoluyla zemine aktarılmaktadır. İnceleme konusu olan yapı ile en yakın benzerlik taşıyan örnekler Kazvin Mescid-i Cuması (1119)¹, Kazvin Mescid-i Haydariye (1119)² ile Socas Mescidi (1022)³ olup tromp çözümleri büyük ölçüde aynıdır.

Mimari elemanlar

Eyvan

Örnek olarak incelenen mescitlerin tümünde kare planlı ana mekanın kuzey cephesinde dış yüzden dışarı taşan bir eyvanın varlığı saptanmıştır.

Mihrap

Örnek olarak incelenen mescitlerin tümünde kare planlı ana mekanın kible (güney) cephesinde birer mihrap yer almaktadır ancak plan, görünüş, bordür süslemeleri ve detayları açısından farklılıklar söz konusudur. Ancak buradaki farklılıkların bir bölümünün zaman içinde mihrapların yenilenmiş olmasından da kaynaklandığı düşünülebilir.

¹. İran kültür Miras, El sanatlar ve Turizm Bakanlığı Arşivi-Kazvin

². İran kültür Miras, El sanatlar ve Turizm Bakanlığı Arşivi

³. Zencan Tarihi, 1968, SOBOUTI. H

Nişler

Örnek olarak incelenen mescitlerin tümünde nişler bulunmaktadır. Genellikle ana mekanda bulunan nişler Gerveh Mescidi'nde diğer ek mekanlarda da bulunmaktadır. Tipolojik açıdan hemen hemen birbirine benzeyen nişler yapının iç yüzeylerini hareketlendirmek amaçlı yapılmış olabilecekleri düşünülmekle birlikte lamba ve bazı küçük nesnelerin konulduğu alanlar olma ihtimalleri de vardır.

Kapı

Bugün için örnek olarak incelenen mescitlerin tümünde kapı kanatlarının varlığı söz konusudur. Ancak bunlardan bir bölümünde bulunan demir doğramaların, camekanlı yapıların özgün olma şansı bulunmamaktadır. Genel olarak tüm yapıların kapılarının yenilendiği görülmekte olup elimizde özgün olarak herhangi bir kapı kanadı mevcut değildir. İlk özgün durumda bu giriş açıklıklarında kapı kanadı yerine bir keçe örtünün varlığı bile düşünülebilir.

Kemer

İran'da Selçuklu Dönemi yapılarında genel olarak "Pencoheft" kemerler (dört merkezli Teğet Kemer) ile çift merkezli sivri kemerlerin yaygın olduğu görülmektedir. Gerveh Mescidi'nde yalnızca teğet kemerlerin vardır.

Pencere

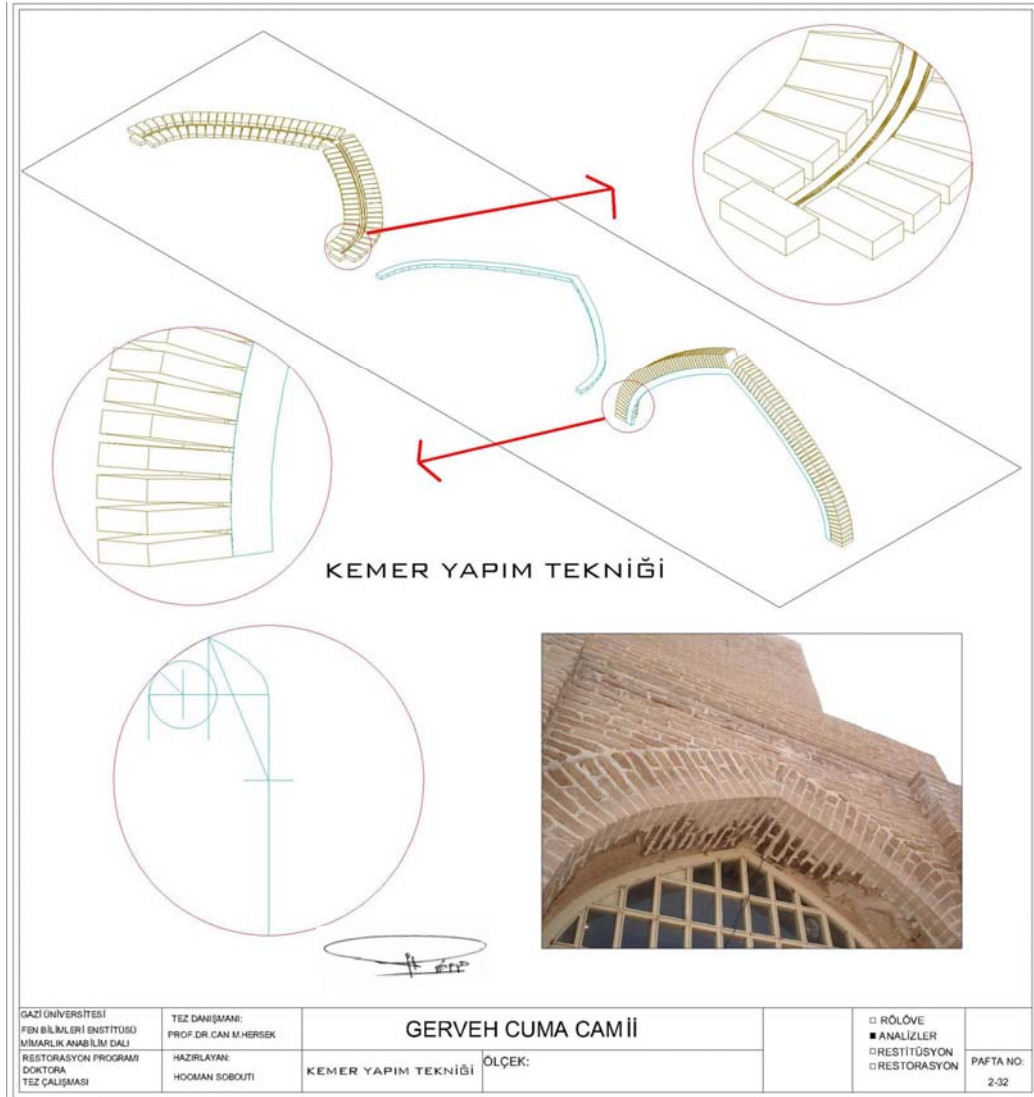
Yukarıda da belirtilmiş olduğu gibi Gerveh Mescidi'nde yalnızca kubbe kısmında üç pencerenin varlığı saptanmıştır. Benzer biçimde pencereler yalnızca Socas Mescidi'nde görülmekte olup karşılaştırmaya konu olan diğer yapılarda kubbede pencere bulunmamaktadır. Socas Mescidi'nde bulunan pencerelerin de bir dönem değişikliği olması söz konusudur.

Yapı malzemeleri

İranın genel malzemesi ise tuğladır genellikle temelde kullanılan taştan sonra yapılar nerdeyse tümüyle tuğladan yapılmış olmaktadır. Bağlayıcı harç olarak, kireç, alçı ve bazı durumlarda da bölgeye göre yerel malzemeler kullanılmıştır. Ahşap kullanımı ise daha çok üst örtülerde strüktürel amaçlıdır. Süsleme amaçlı kullanılan alçı ise çoğunlukla bezemelerde kullanılmış olmakla birlikte örneklerin bazılarında sıva olarak da kullanılmıştır.

Çizelge 3.18. Karşılaştırmalı çalışma

VAR	YOK	?																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																		</
-----	-----	---	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	----

Şekil 3.80. Kemer yapım tekniği

3.15. Restitüsyon

3.15.1. Yöntem

Restitüsyon çalışmasının amacı, Gerveh Cuma Mescidi'nin özgün durumunun ve yapının farklı dönemlerde uğramış olduğu değişimlerin belirlenerek ortaya çıkartılmasıdır. Bu çalışmada, yapıda izi bulunan ve yok olan kısımlar ve elemanların özellikleri, restitüsyon çalışmasına temel oluşturan kaynaklar kullanılarak tespit edilmiştir. Tüm bilgilerin

değerlendirilmesi sonucunda yapının özgün durumunu belirten restitüsyon çizimleri oluşturulmuştur. Bu çizimler hazırlanırken öncelikle kaynak kullanımı restitüsyon çizimleri üzerinde işlenmiştir. Böylece bilgilerin nereden geldiği ve güvenilirlik dereceleri gösterilmiştir. Son olarak restitüsyon çizimlerine yer verilmiştir.

3.15.2. Restitüsyon için kaynak kullanımı

Restitüsyon çalışmasında kullanılan temel kaynaklar dört ana başlık altında incelenmiştir.

I. Yapıdaki iz ve örneklerden elde edilen bilgiler

Yapıdaki izlerden ve yapı içerisindeki karşılaştırmalı çalışmalardan elde edilen bilgilerdir. Üç farklı grupta ele alınmışlardır.

- Varlığı ve tümüyle her özelliği bilinen elemanlar (kesin bilgiler)
- izi olan, varlığı ve özellikleri yapıdaki diğer örneklerden elde edilen bilgiler
- İzi olmayan ancak varlığı ve özellikleri yapıdaki diğer örneklerden elde edilen bilgiler

II. Karşılaştırmalı çalışmalardan elde edilen bilgiler

Benzer tipteki diğer yapılar ile yapılan karşılaştırmalı çalışmalardan elde edilen bilgiler, aynı dönem ve aynı bölge yapılarından elde edilen bilgilerdir. İki farklı grupta ele alınmışlardır.

- İzi olan ve karşılaştırmalı çalışmalardan elde edilen bilgiler
- İzi olmayan ancak varlığı ve özellikleri karşılaştırmalı çalışmalardan

elde edilen bilgiler

III. Mimari gereklilik

Mimari gereklilik, yapıda hiçbir izi bulunmayan ancak mimari yapı veya işlev nedeniyle yapıda bulunması gereken yapı elemanlarıdır.

Gerveh Cuma Mescidi için yapılan restitüsyon çalışmalarında kullanılmaya değer yazılı ve görsel kaynak bilgileri (eski fotoğraflar, gravür v.b.) bulunamamıştır.

Oluşturulan restitüsyon önerisinde kullanılan kaynaklar çizimler üzerine işlenerek belirtilmiştir. Ancak restitüsyon çalışmasında kullanılan bu temel kaynaklar, farklı güvenilirlik derecelerine sahip olduğu belirlenmiştir. Buna göre:

- Yapı üzerinde mevcut olan izler ve kalıntılar en yüksek güvenilirlik derecesine sahip kaynaklardır.
- Yapı içerisindeki karşılaştırmalı çalışmadan elde edilen bilgiler, yazılı kaynaklardan elde edilen bilgiler ve gravürler yüksek derecede güvenilir; yapı dışında, benzer tipteki diğer yapılar, aynı dönem ve aynı bölge yapılarıyla yapılan karşılaştırmalı çalışmalardan elde edilen bilgiler orta derecede güvenilir kaynaklardır.
- Mimari gereklilik ve sözlü anlatımlar yukarıda söz edilen kaynaklara göre daha az güvenilir kaynaklardır.

3.15.3. Gerveh Cuma Mescidi'nin restitüsyon önerilerine yönelik tartışma ve verilerin yorumu

Bu çalışmada, yapıda zarar görmüş ve yok olmuş elemanlarla ilgili bilgiler ve kaynak kullanımları çizimler üzerine işlenmiştir.

Konum

Bugün Gerveh Cuma Mescidi yerleşim dokusunun terk edilmiş harap durumda olan evler arasında yer almaktadır. Eskiden bu yapının kesin olarak yaşam merkezinin tam ortasında ticaret merkezine yakın bir konumda inşa edilmiş olması gerektiği bilindiği için kentleşme aşamasında yeni yerleşim alanlarının farklı yönler kaydığı ve artık bu yapının bir çöküntü bölgesinde kaldığı anlaşılmaktadır.

Plan elemanlarına yönelik restitüsyon önerileri ve tartışmaları

Yapının şu anda bir kısmının yıkılmış durumda olmasına rağmen özgün plan şeması okunabilmektedir. Yukarıda yapının analiz bölümünde belirtilmiş olduğu gibi yapının ana kare mekanı ile batı kanadı bütünüyle ayakta. Buna karşılık yapıdaki izler, kalıntılar ve yapı içerisindeki karşılaştırmalı çalışmalardan elde edilen bilgilerden yapının doğu kısımlarında da batıda olduğu gibi namaz kılma mekanlarının bulunduğu görülmüştür. (Resim 3.58, 3.59). Bugün doğu kanadının üst örtüsü ve kuzeydeki dış duvarı yıkılmıştır. Ancak bu kanada ait iz ve kalıntılardan da yok olan kısımların batı kanadına benzer ve simetrik olduğu anlaşılmaktadır.

Ancak söz konusu her iki mekanın yapının özgün durumunda bulunmayıp daha sonra yapıya eklenmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bu iki mekanda kullanılmış olan yapı tekniklerinin farkı da bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Özellikle basitçe dizilmiş yuvarlak kesitli ahşap kirişlerden oluşturulan tavan ve üzerindeki toprak dam bu durumu kanıtlamaktadır. Batı yönündeki kanadın düzgün olmayan geometrik formu

da bu düşünceyi kuvvetlendirmektedir. Büyük bir olasılıkla bu eklenti yapılırken yakın çevrede bulunan başka yapılar bu bölümün düzgün bir biçimde oluşturulmasına engel olmuş olmalıdır.

Bu iki yan kanadın eklenti olduğunu gösteren kanıtlar arasında batı kanadının üst örtüsünü taşıyan ahşap dikmelerin ana mekanın batı yönündeki büyük kemer açıklığının tam ortasına denk gelmesi gösterilebilir. Ayrıca mescidin doğu ve batı kantlarının ana kare mekana göre farklı kotlarda yer alıyor olmaları da bu bölümlerin eklenti olduğu yönündeki kanıtları güçlendirmektedir. Yapılan ölçümlere göre batı kanadı orta mekana göre önce bir basamak ve daha sonra bir ikinci basamakla yükselmekte ve böylece arazi eğimine uygun biçimde kademelenmektedir. Benzer biçimde bugün için yıkık durumda bulunan doğu kanadı da orta mekanın zemin kotundan 0,52 m aşağıda olup bu mekanların farklı zamanlarda yapıya eklenmiş olduğunu kanıtlamaktadır.

Aynı dönemdeki farklı mescitleri elde aldığımızda da böyle mekanların varlığı söz konusudur. Ancak tüm bu yapıların da ilk olarak tek bir kare hacimden geliştiği yine bilinen bir gerçektir. Aynı zamanda Socas Mescidi'nin kare planlı tasarımının yukarıda da belirtildiği gibi daha çok Orta Asya ve İran'da yaygın olan tapınak formlarından kaynaklanan bir gelenek ürünü olduğu ve belki de bu yapının bir başka yapı kalıntısı üzerine kurulduğu düşünülebilir.

Yapıdaki izler, kalıntılar ve yapı içerisindeki karşılaştırmalı çalışmalardan elde edilen bilgilere göre, yapının kuzeyinde, giriş kısmında bir eyvanın var olması söz konusudur. Yukarıda da söz edildiği üzere ana mekan olarak belirlenmiş mihraplı hacmin kuzey cephesinde yer alan giriş kapısının her iki yanında simetrik olarak birer dış halinde dış yüze doğru taşkınlık yapan duvar elemanları burada bir hazırlık mekanının yer alabileceğini düşündürmektedir. Onarımlar sonucunda düzgün birer dış haline dönüştürülmüş olan bu duvar kalıntıları benzer yapılarla yapılan karşılaştırmalı çalışmalara göre burada bir eyvanın bulunma olasılığını kuvvetle düşündürmektedir. Gerveh Cuma

Mescidi'nde İran'daki Zevare ve Ardistan Mescitleri'nde olduğu gibi kuzey yönünde sivri kemerli bir eyvana benzer bir giriş bölümü olmalıdır (Bakınız çizelge 3.20). Ancak bu eyvanlı bölümün daha sonra ek olarak yapılmış olma olasılığı da bulunmaktadır. Bugün Malatya Ulu Cami'nde de benzer bir biçimde mihrap önü kubbesinin yer aldığı kare mekândan sonra kuzey yönde avluya açılan eyvan görünümlü bir mekân daha vardır.

Resim 3.54. Kuzeydoğu cephesi'ndeki taşıyıcı duvar

Resim 3.55. Zevare Mescidi'nin eyvan görünümü

Resim 3.56. Ardistan Mescid-i Cuması'nın mihrap önü kubbesi ile örtülü kare mekanından sonra yer alan eyvanın görünümü

Resim 3.57. Malatya Ulu Cami Kubbe ve Eyvan Görünüşü

Resim 3.58. Kuzey iç cephede eyvan kalıntısı

Resim 3.59. Batı iç cephede eyvan kalıntısı

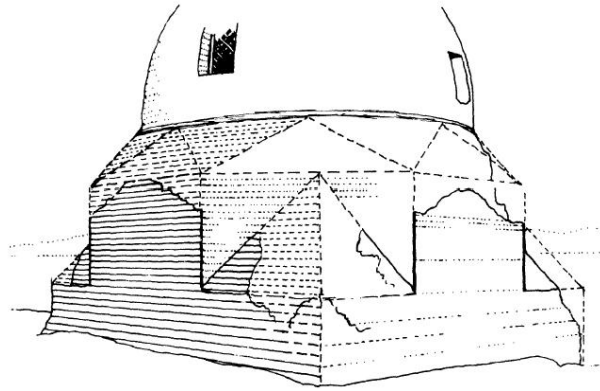
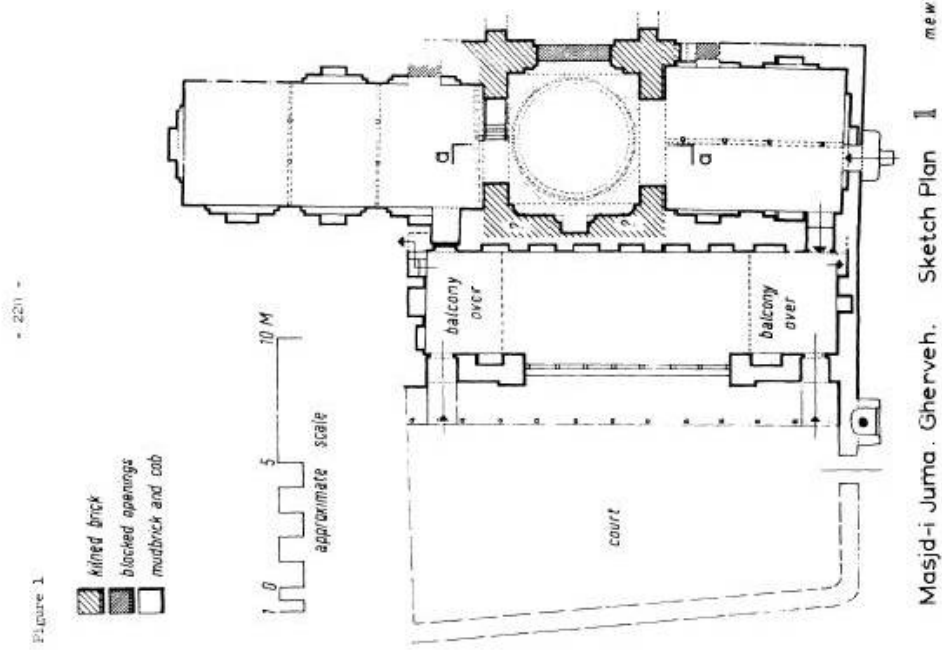
Yapının geçmiş durumu ile ilgili olarak elimizde bulunan tek ve en önemli yazılı kaynak 1970 yılında yayınlanmış olan Martin E. Weaver'a ait çalışma

olup, kitabında yayınlanmış plan ve cephe çizimleri restitüsyon çalışmalarına belli bir katkı sağlamaktadır. Ancak söz konusu çizimlerin belirgin hatalar da içermesi bu kaynağın çok güvenilir olamayacağını da ortaya koymaktadır. Bu plana bakıldığında birkaç yanlışın olduğu kesin olarak saptanmaktadır.

Örneğin binanın ana mekan girişinin kapalı olduğu ve arkadaki ek binadan iki farklı girişin yer aldığı görülmektedir. Ancak bugün için bu planda gösterilen kapılara ait yapı üzerinde herhangi bir iz bulunmamaktadır. Ayrıca bugün ayakta olan batı kanadının iç düzeninde yer alan ahşap dikmelerin sayıları ve konumları bugünkü durumdan çok farklıdır.

Bu planda yanlış çizilen başka durum ise binanın batıdaki kanadının son kısmıdır. Bugünkü durumda yamuk olan duvar düz çizilmiştir. Bu örnekler gibi aynı çizim serisinde kubbeye geçişi sağlayan trompların dış yüze yansımaları ve kubbe kasnağının durumu yanlış çizilmiştir.

Bu durumda bu çizimlerin yazar tarafından arazide yapılan basit krokilerin daha sonra büro şartlarında hafızaya dayalı olarak profesyonel çizimlere dönüştürülmüş olabileceğini düşündürmektedir. Bununla birlikte bu çizimler de restitüsyon tartışmalarındaki görüşlere uygun bir durum arz etmektedir.

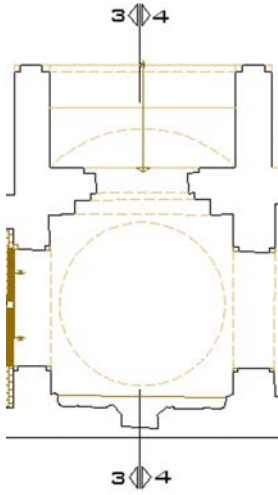

suggested reconstruction sketch of brickwork of drum 3 m.e.w.

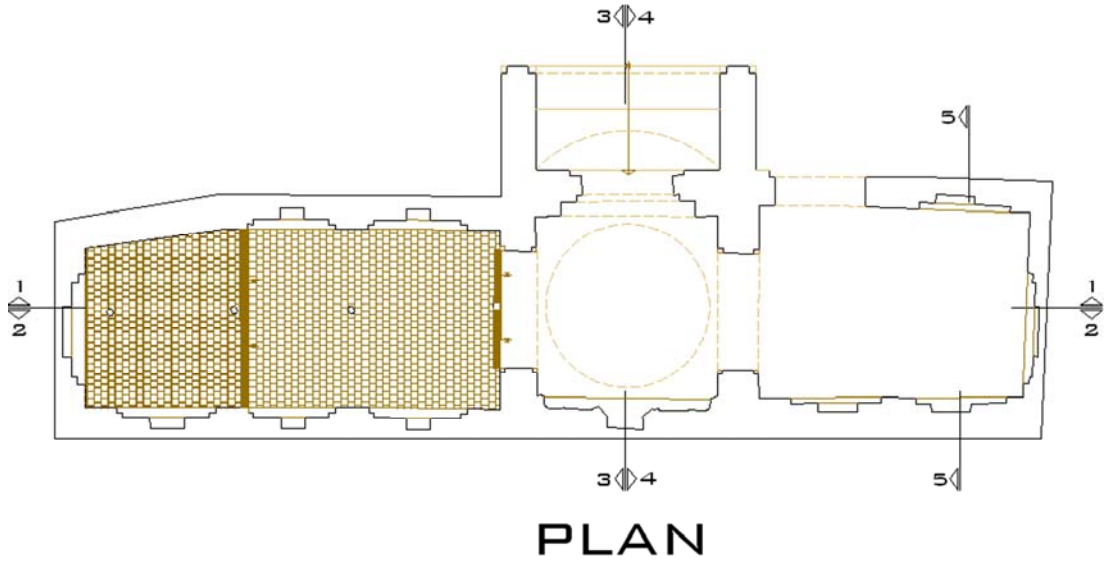
Şekil 3.81. Gerveh Cuma Mescidi'nin 1969 ta çizilen plan ile hatalı kubbe Detayı

Sonuç olarak Gerveh Mescidi'nin ilk yapıldığı dönemlerde eski ateşgedelerin formu gibi tek bir kare mekan iken eklentilerle dört mekandan ibaret bir duruma gelmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Bu mekanlardan biri bayanların ve diğeri erkeklerin namaz kılacakları bölüm olmak üzere iki yan ve bir ana mekandan (kubbe hane'den) oluştuğu ve sonuncu mekan olarak da bir eyvana sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 3.82.Özgün Durum (ilk Aşama)

Şekil 3.83. İkinci aşama (eklentilerden sonra)

Mimari elemanlara yönelik restitüsyon önerileri ve tartışmaları

Kapılar

Binanın içinde bulunan ahşap kapıdan yola çıkılarak yorum yapılabilir, ancak mescidin ilk inşa edildiği dönemde pencere camının bulunmaması özgün halinde penceresi bulunmayan bu yapıda bir kapı elemanının varlığını kuşkulu hale getirmektedir. Aslında gerçek ve özgün kapı kanatlarıyla ilgili bir iz de bulunamamıştır. Bu nedenle Gerveh Mescidi'ni o dönemlerdeki örnekler ile kıyaslarken özgün durumda kemer boşluklarında kapı kanatlarının bulunmadığı bu açıklıkların genellikle keçe örtülerden ibaret perdelerle gereğinde kapatıldığı fikri gelişmiştir.

Pencereler

Yapıda üç adet pencere bulunduğu ancak bunların ana akslar üzerinde olmadığı yukarıda belirtilmiştir. Özellikle pencereler açısından yapılan karşılaştırma çalışmalarından Saveh Cuma Mescidi'nde pencere bulunmadığı ve söz konusu üç tane merkeze bağlı olmayan pencereler ise sadece aynı dönemde iki yapıda görülmektedir. Socas Cuma Mescidi bu niteliği taşıyan yapıdır. Ancak Socas Mescidi'nde bu pencerelerdeki tuğla işçiliğinin farklı olması nedeniyle bunların eklenti olduğunun düşünülmektedir. Bu sonuçlardan yola çıkarak Gerveh Cuma Mescidi'nde pencerelerin eklenti olma ihtimalleri bulunmaktadır.

Resim 3.60. Kubbedeki pencerelerin konumu

Resim 3.61. Socas Cuma Mescidi- Restorasyon öncesi

Socas Cuma Mescidi'ndeki pencerelerden sadece mihrap üzerinde olan aynı aksa gelmektedir. Diğerleri ise yönlerin orta akslarına göre farklı yönlerde yer almaktadır. Benzer biçimde Gerveh Mescidi'nde de hiç birisi akslara denk gelmemektedir. Bu kadar özenli bir yapıda bunun sağlanmayarak bezemeleri bozacak biçimde oluşturulmaları şaşırtıcıdır. Aynı bezemeye sahip olan

Saveh Cuma Mescidi'nde de pencere bulunmaması da bu pencerelerin de muhtes değişikliklerden olduğunu düşündürmektedir.

Bezemeler

Gerveh Mescidi'nin sahip olduğu bezemeler ile kitabe kuşaklarının bir bölümünün de yapının ilk inşa edilmiş olduğu dönemde bulunmadığı yapılan incelemeler sonucunda anlaşılmıştır (Yukarıda bezemeler ile ilgili bölümde detaylı olarak anlatılmıştır). İşlemelerin, oluşturulması sırasındaki teknik yöntemlerin değişikliği, renk kullanımındaki dönemsel üslup farklılıkları ile kitabe kuşaklarındaki yazıların sığdırılamamış olması veya kuşakların kemer gibi elemanlara denk gelen yerlerde daralmalar gibi nedenlerle mavi ve kırmızı renkli kalem işi bezemelerin sonradan eklenen muhtes müdahaleler olduğu belirlenmiştir. Yapının özgün halinde yalnızca tuğla işlemelerin, derz aralarındaki mühürlerin, kubbe eteğinde ve trompların üzerinde bulunan alçı kabartma kitabelerin varlığı söz konusu olmalıdır.

3.15.4. Mekan - işlev ilişkisi

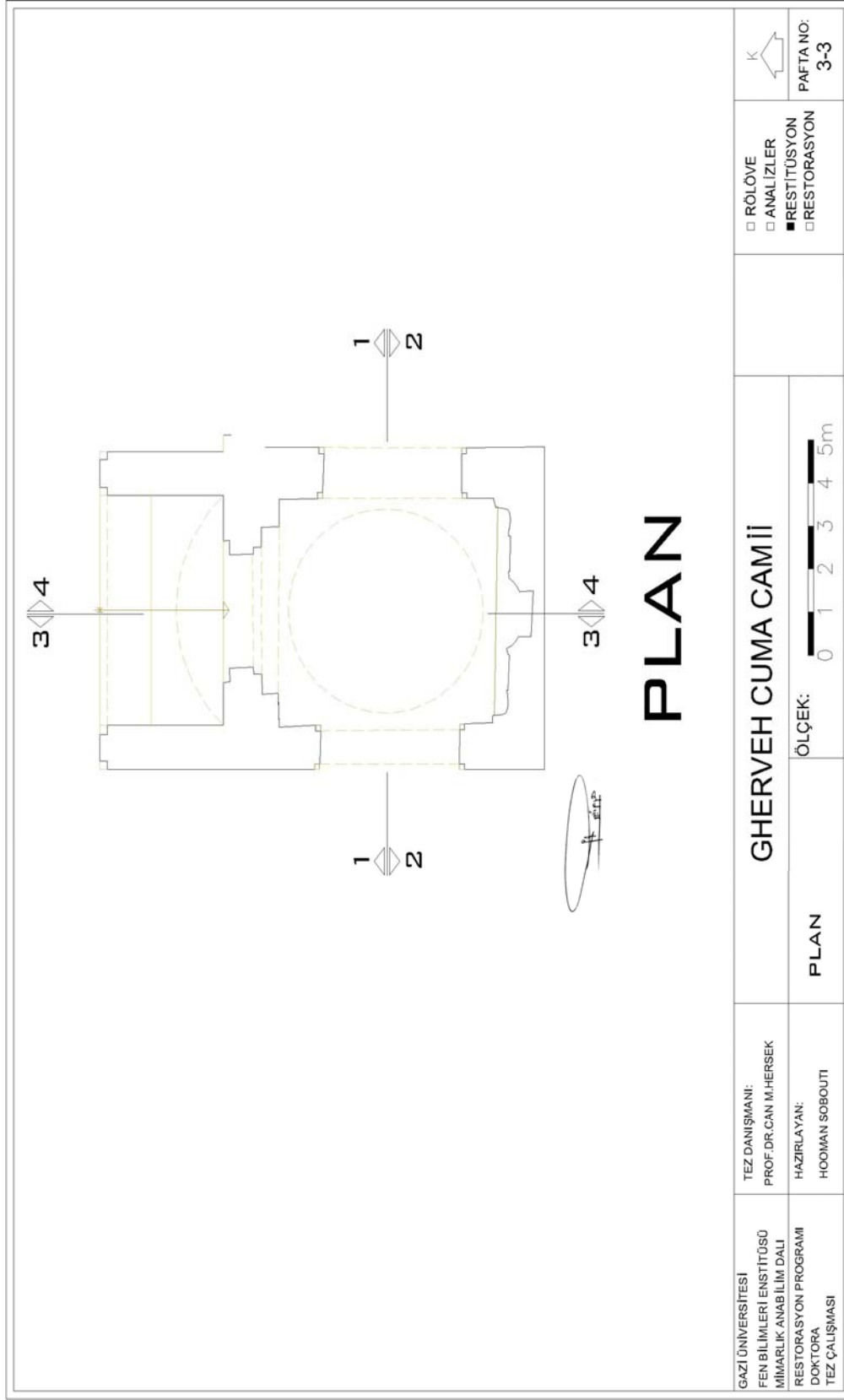
Bu çalışma, Gerveh Cuma Mescidi'ndeki mekanların özgün işlevlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için hazırlanmıştır. Mekanlar, elde edilen bilgilere göre iki grupta incelenmiştir. Birinci grupta, mekanın özgün işlevi kesin olarak bilinmektedir. İkinci grupta mekanların işlevlerini belirlemeye yarayacak hiçbir mimari öge bulunamadığından bu mekanların işlevleri varsayılmıştır.

Ana Mekan (Kubbe hane), giriş ve eyvanın özgün işlevlerini kesin olarak bildiğimiz mekanlardır. Ana mekanın iki yanında yer alan iki namaz kılma yeri olarak düşünülen mekanın asıl işlevleri bilinmemekte ve bu bölümlerin ek namaz kılma mekanları olduğu tahmin edilmektedir. Genellikle mescitlerde girişe yakın iki mekan varsa, birisi erkeklerin ve diğeri bayanların namaz kılma mekanı olarak kullanılmış olmalıdır. İran'da mescitlerin yalnızca bir mihraba sahip olduğunun bilinmesi bu iki kanatta mihrap bulunmamasını da

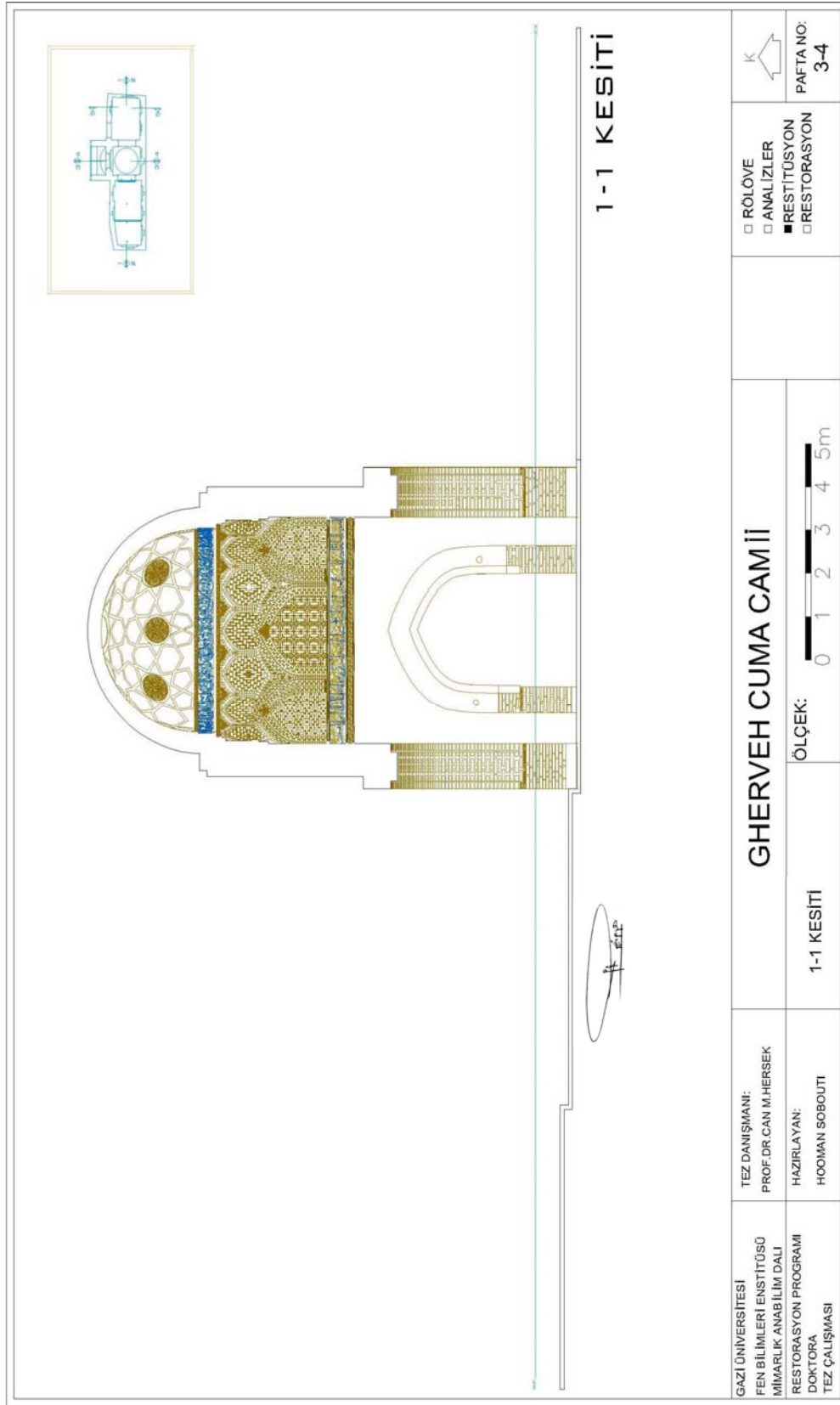
açıklamakta ve bu bölümlerin namaz kılınan hacimler olabileceği savını kuvvetlendirmektedir.

Şekil 3.84. Çatı planı

Şekil 3.85. Plan

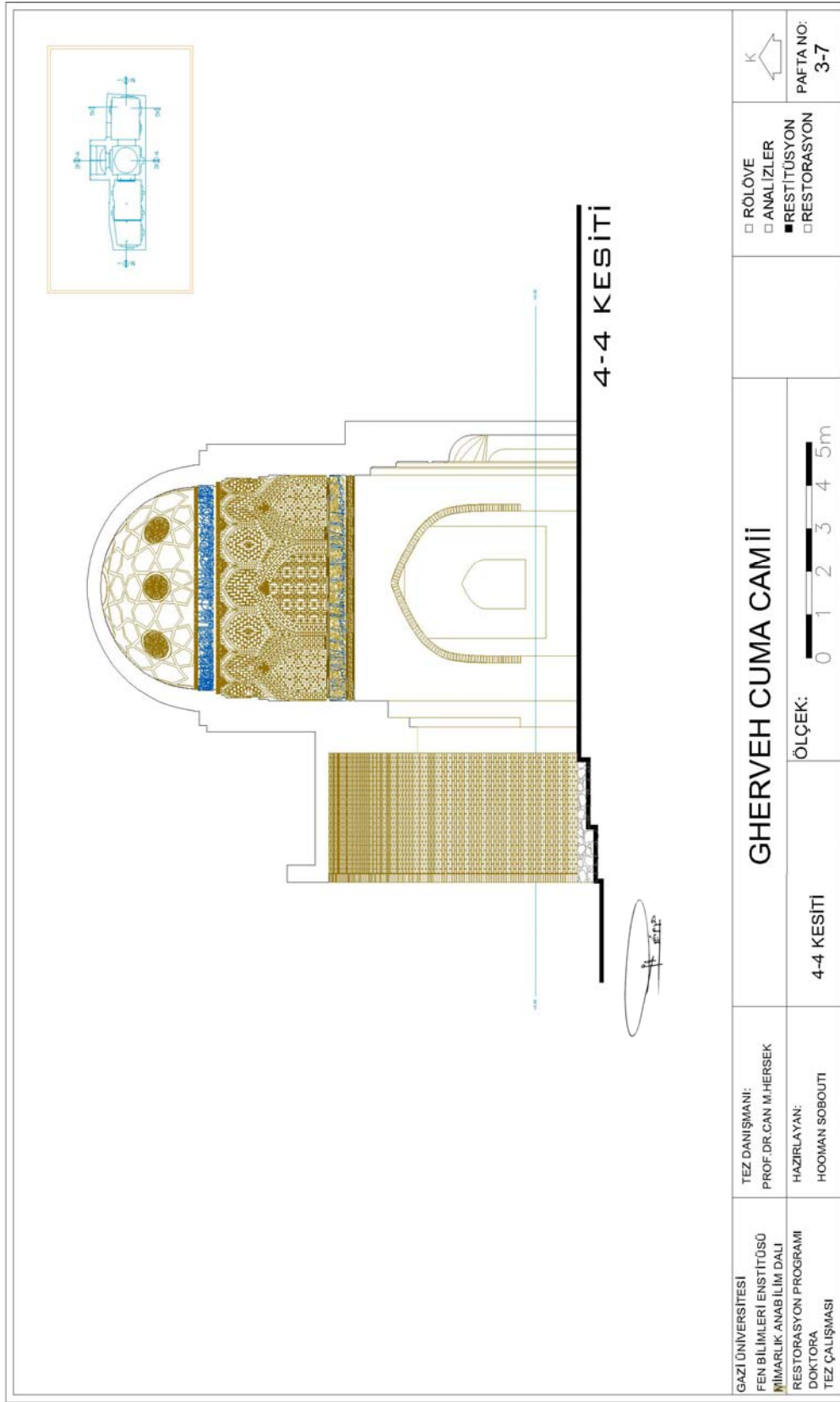
Şekil 3.86. Kesit 1-1

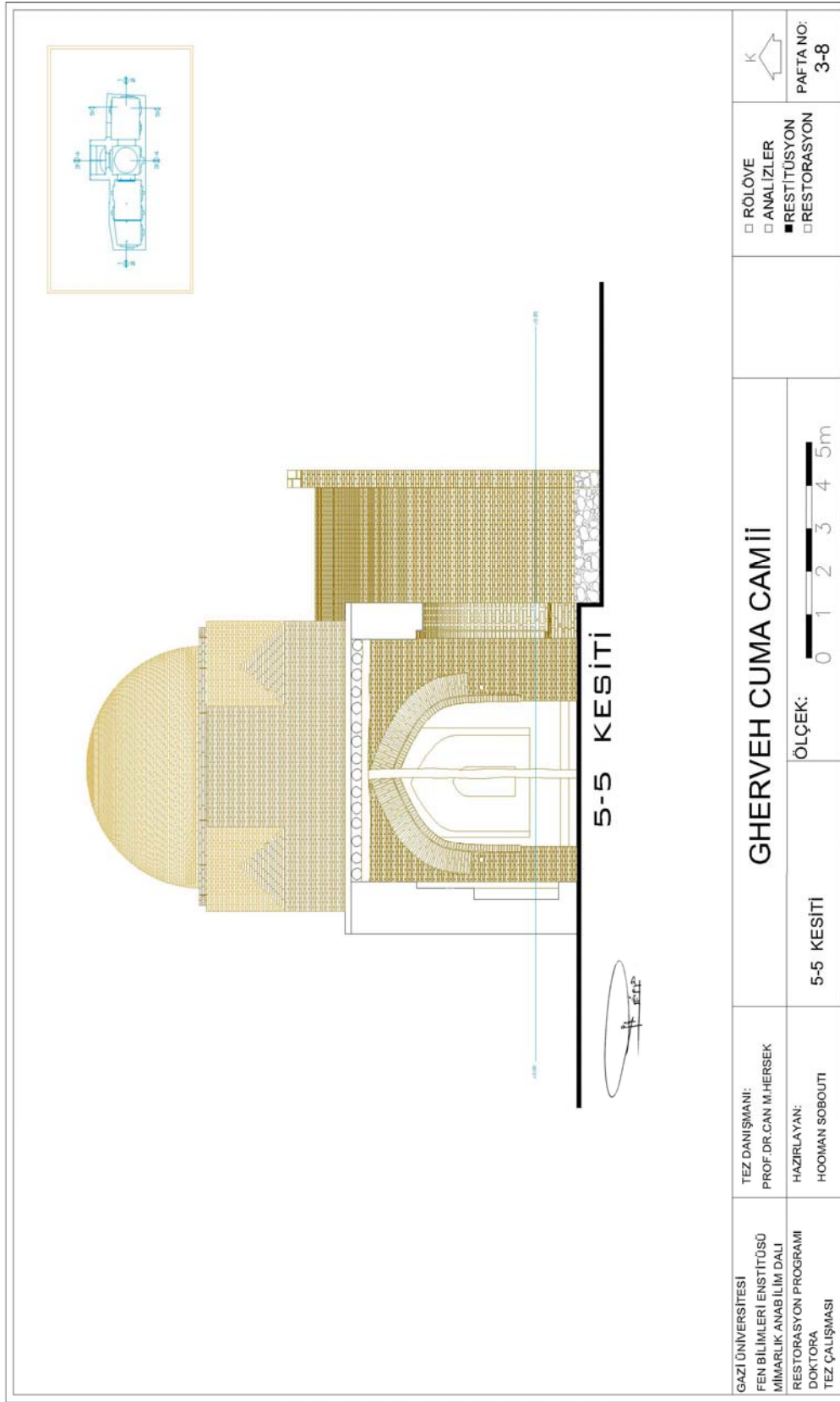
Şekil 3.87. Kesit 2-2

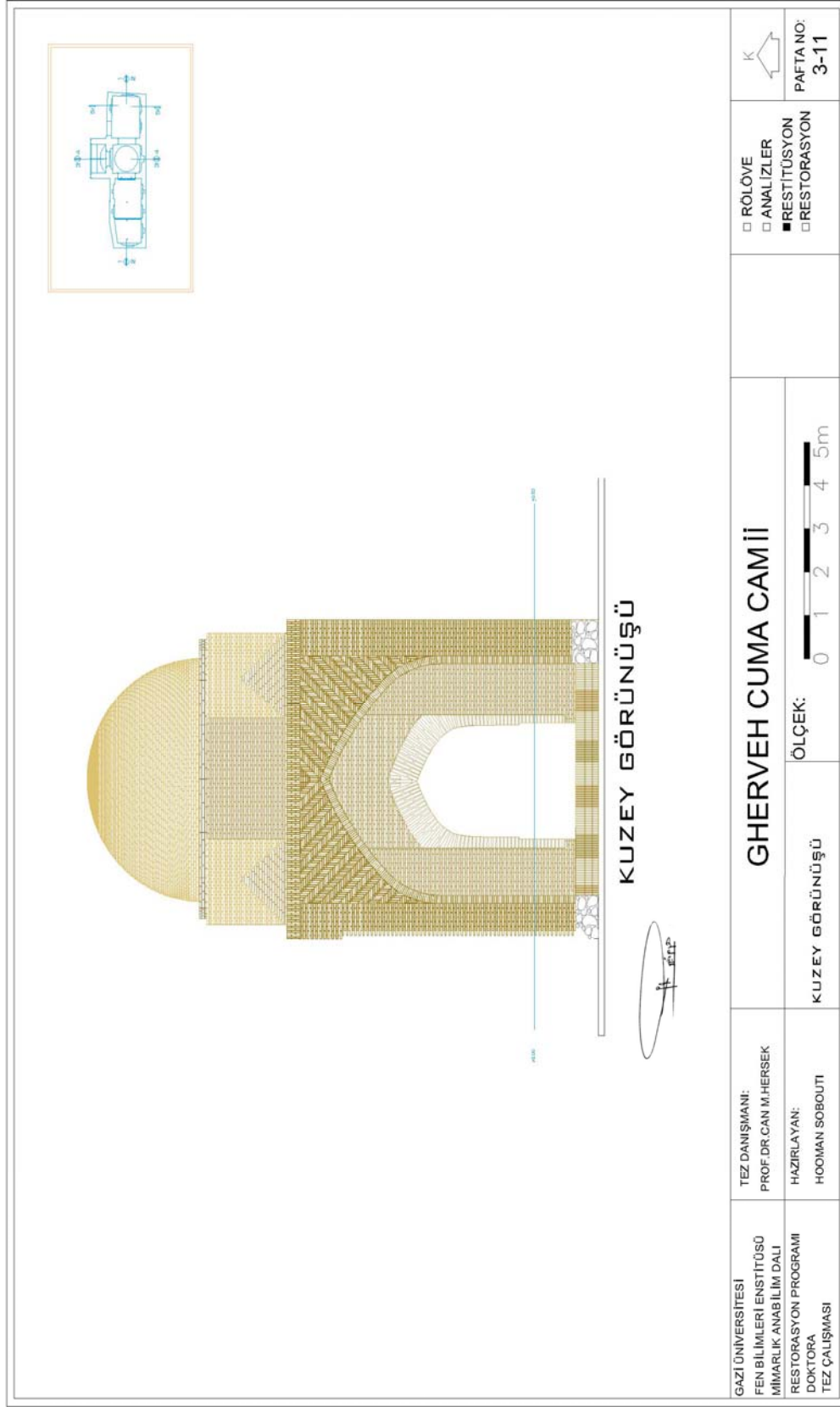
Şekil 3.88. Kesit 3-3

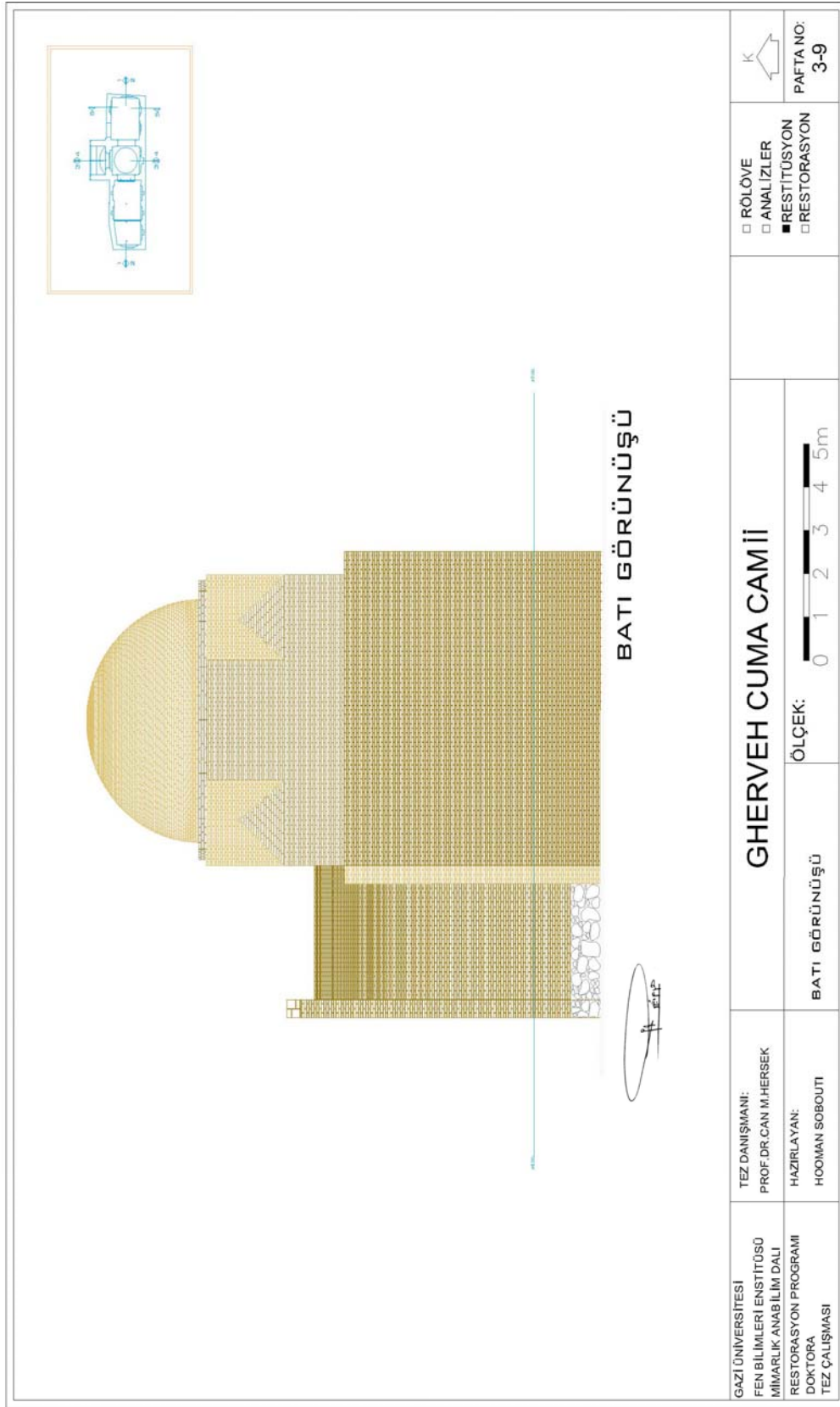
Şekil 3.89. Kesit 4-4

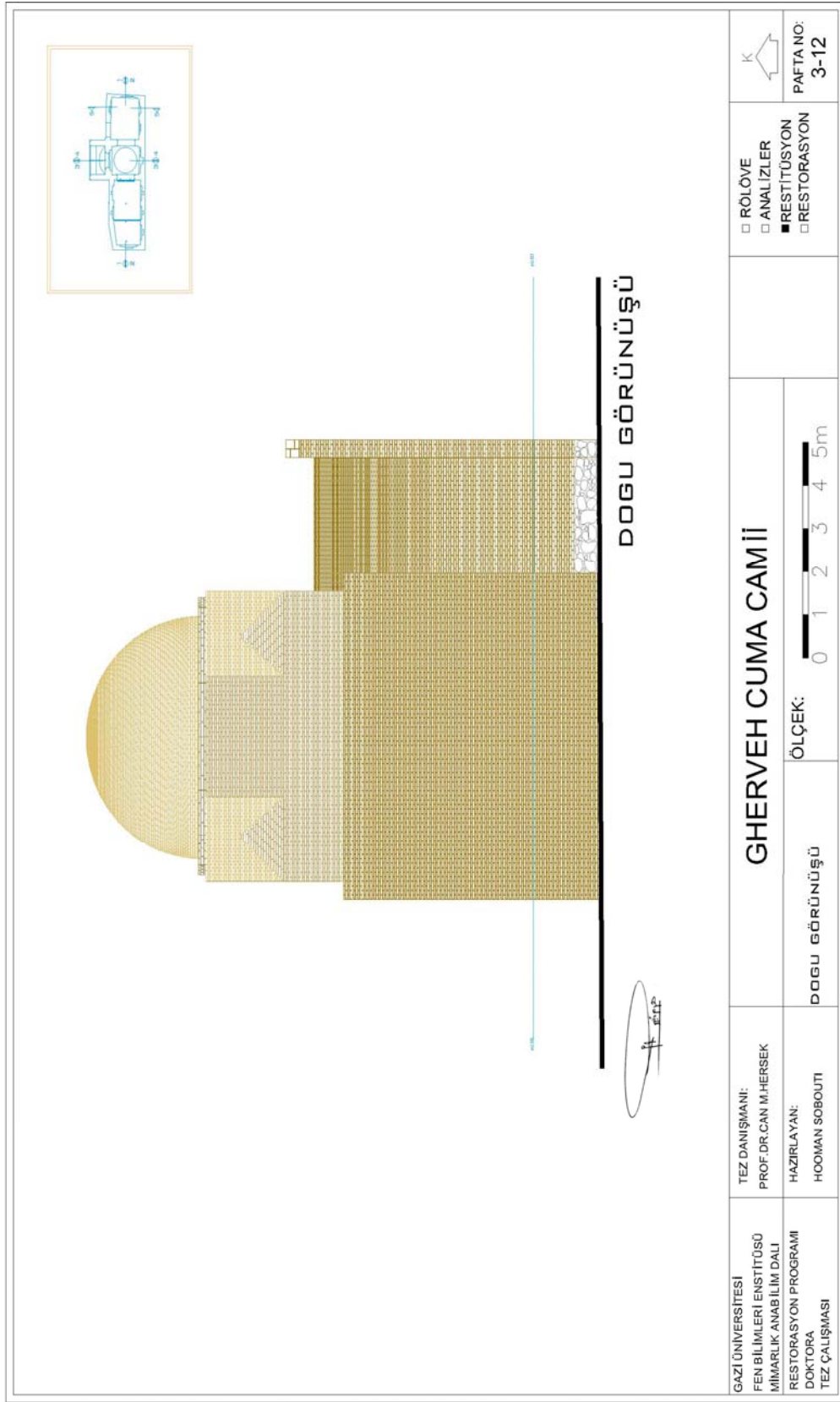
Şekil 3.90. Kesit 5-5

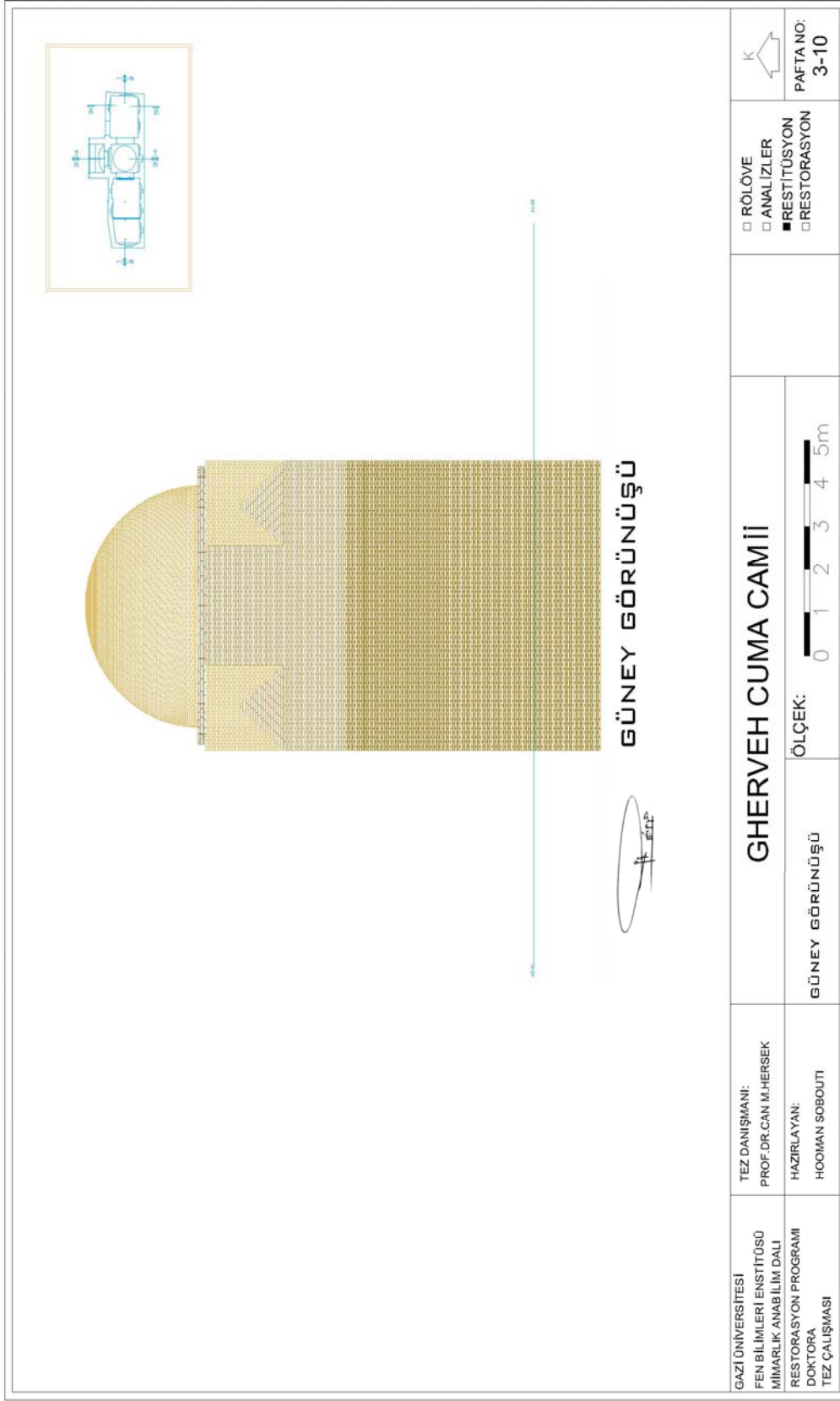
Şekil 3.91. Kuzey görünüşü

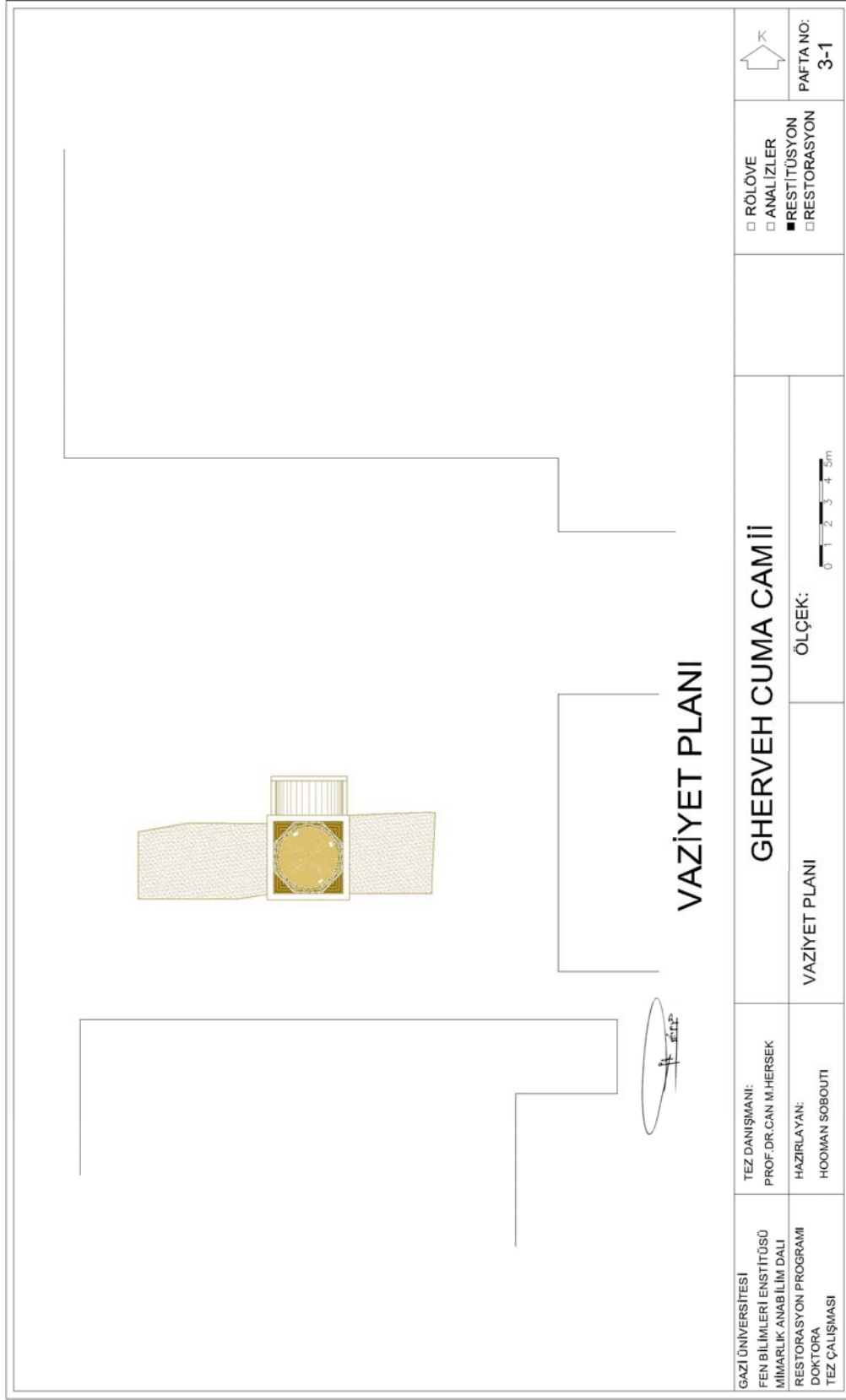
Şekil 3.92. Batı görünüşü

Şekil 3.93. Doğu görünüşü

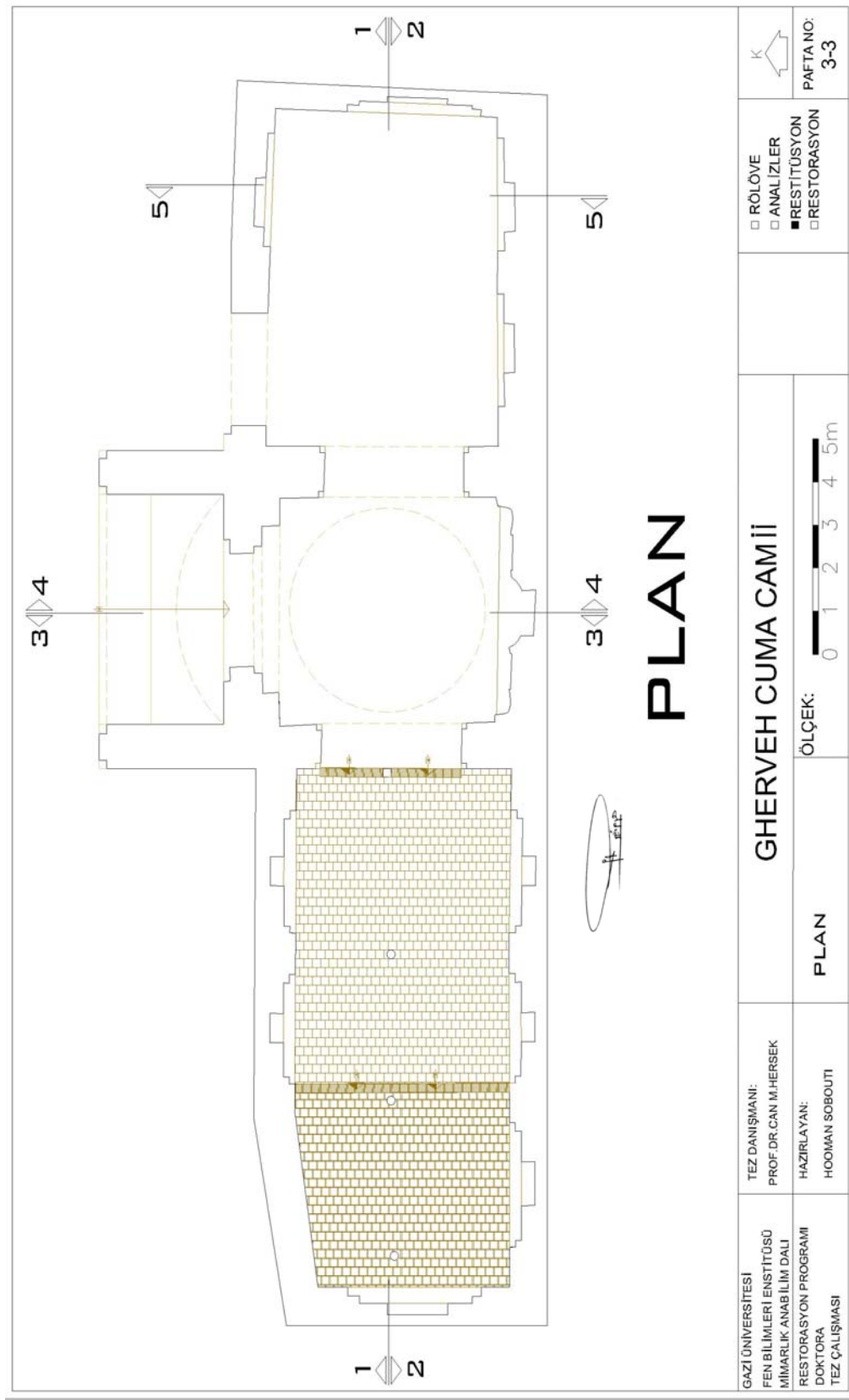
Şekil 3.94. Güney görünüşü

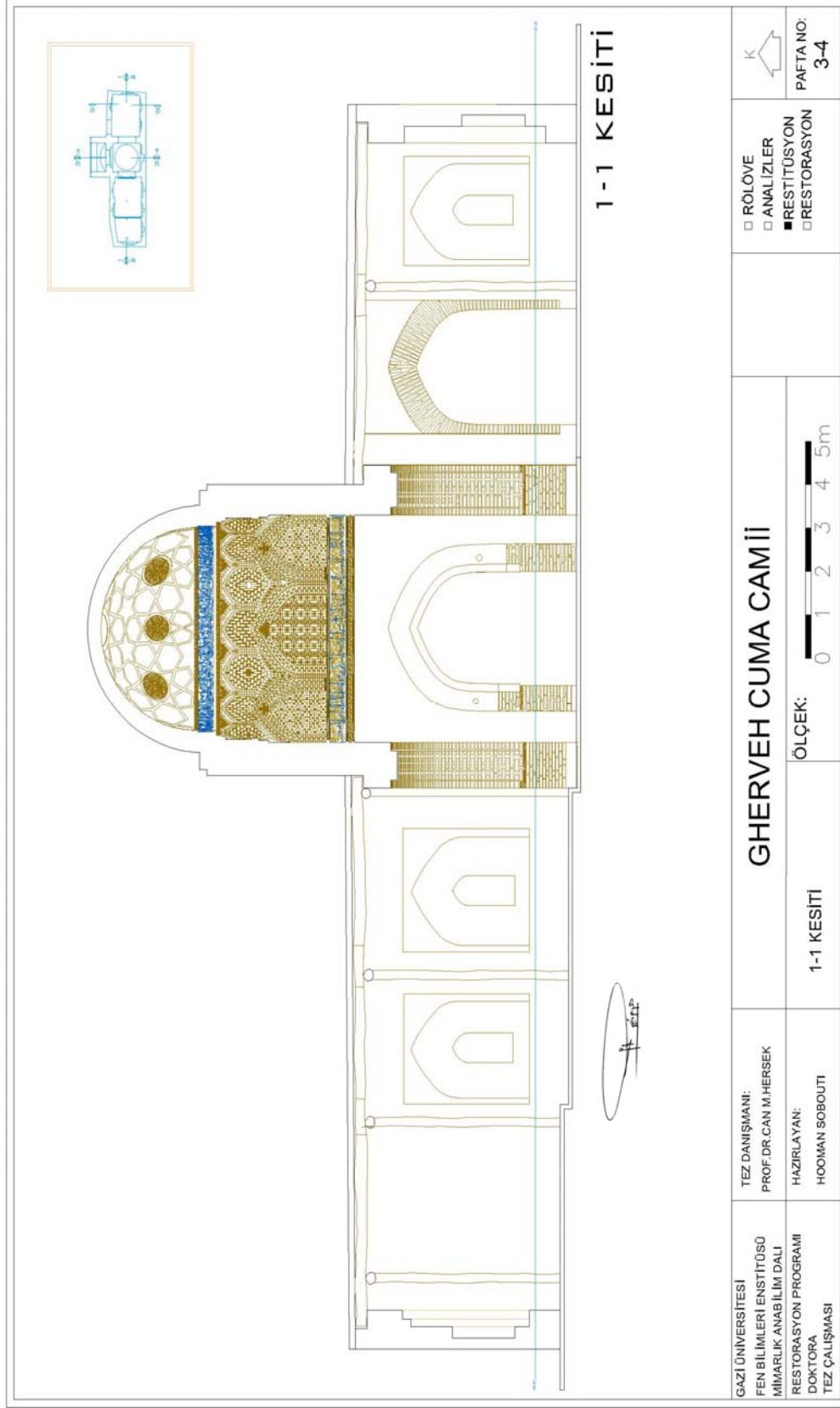
Şekil 3.95. Vaziyet planı

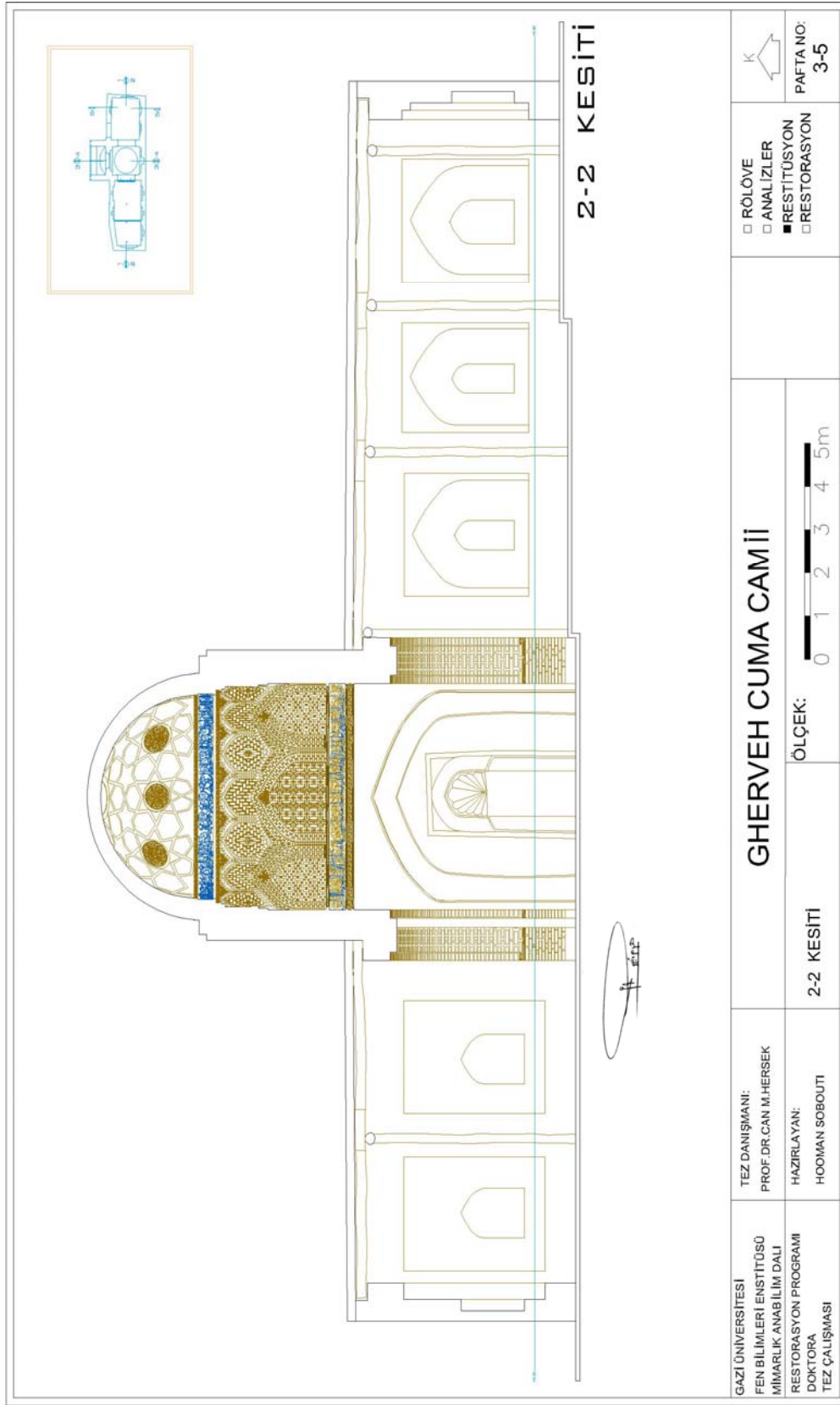
Şekil 3.96. Çatı planı

Şekil 3.97. Plan

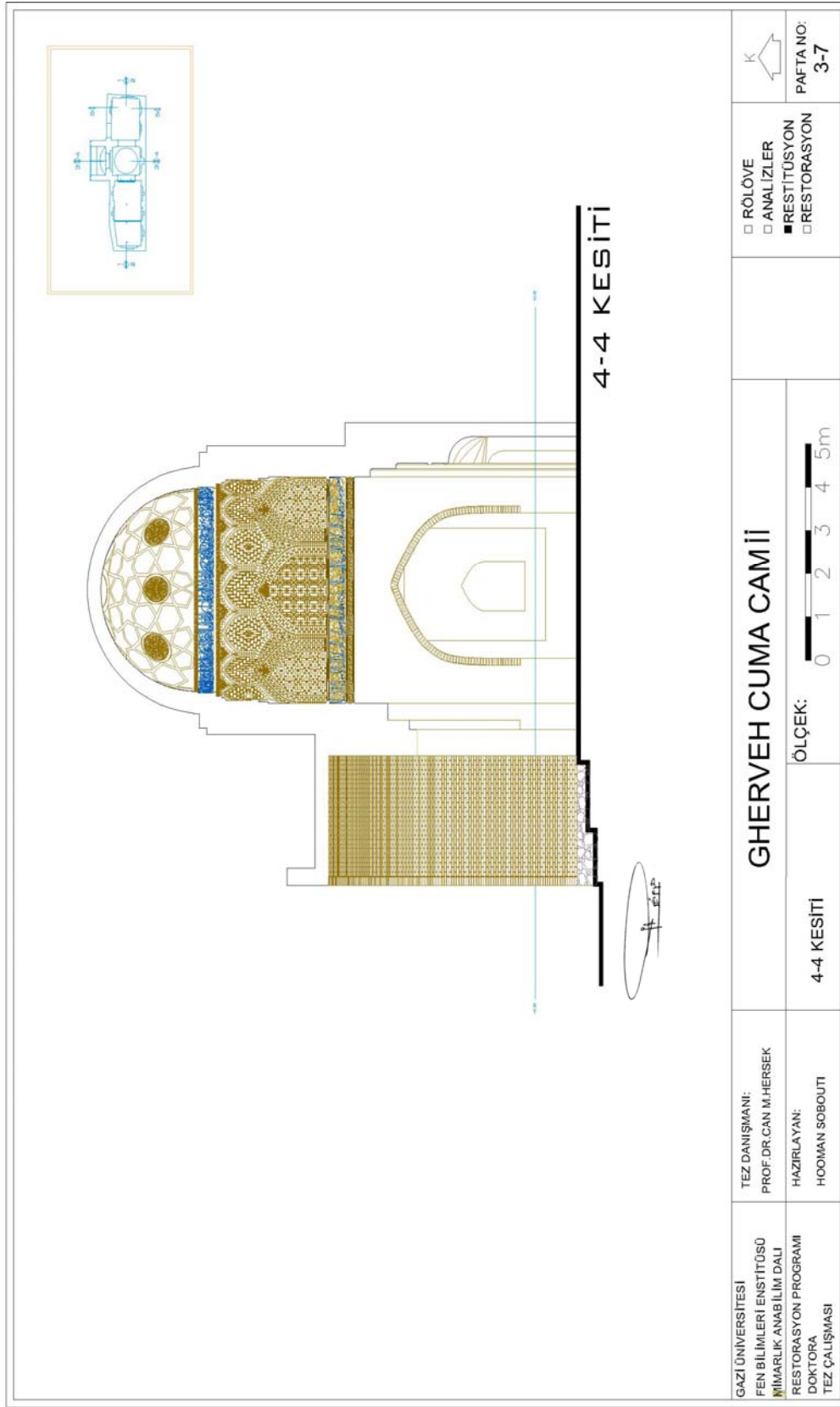
Şekil 3.98. Kesit 1-1

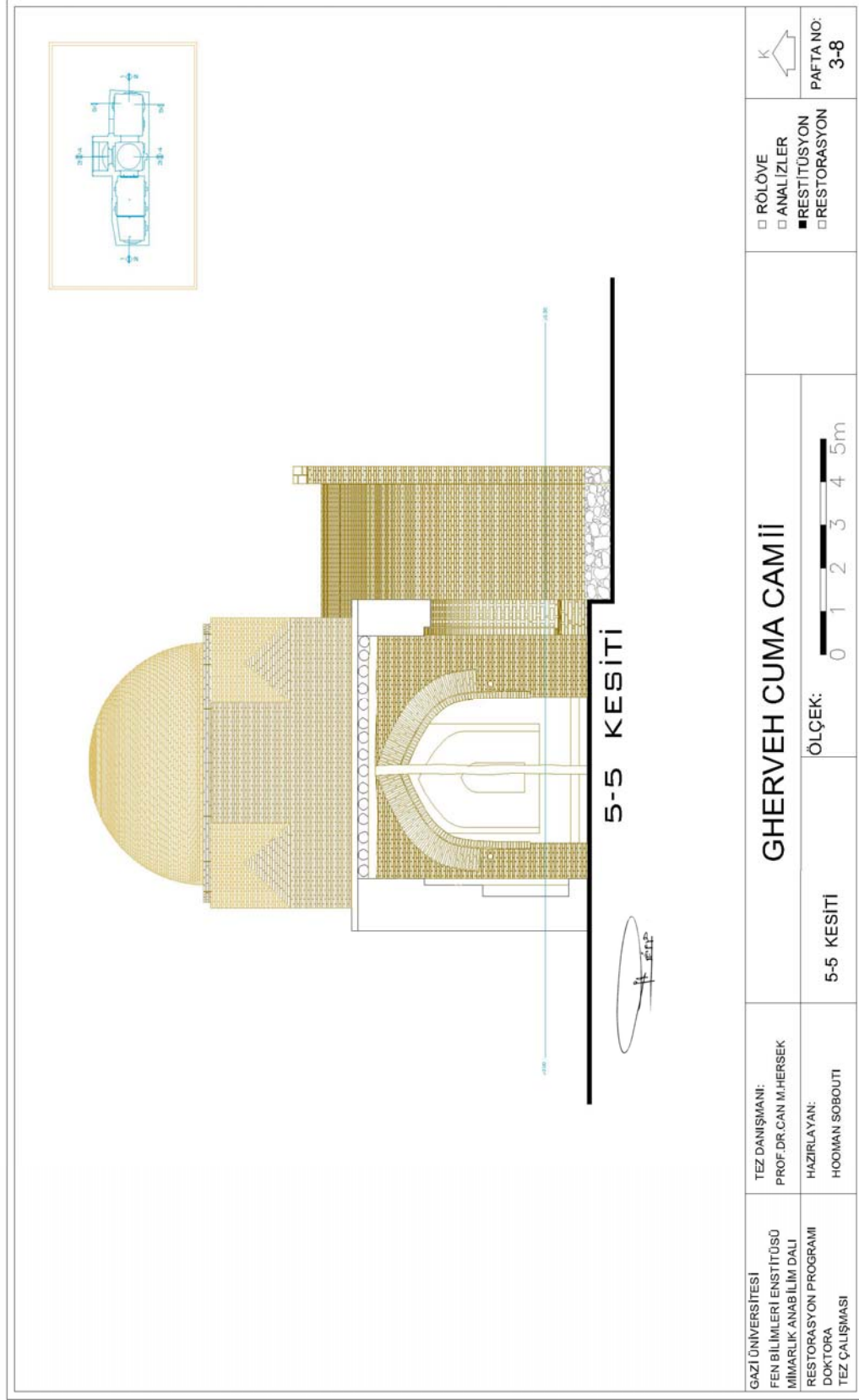
Şekil 3.99. Kesit 2-2

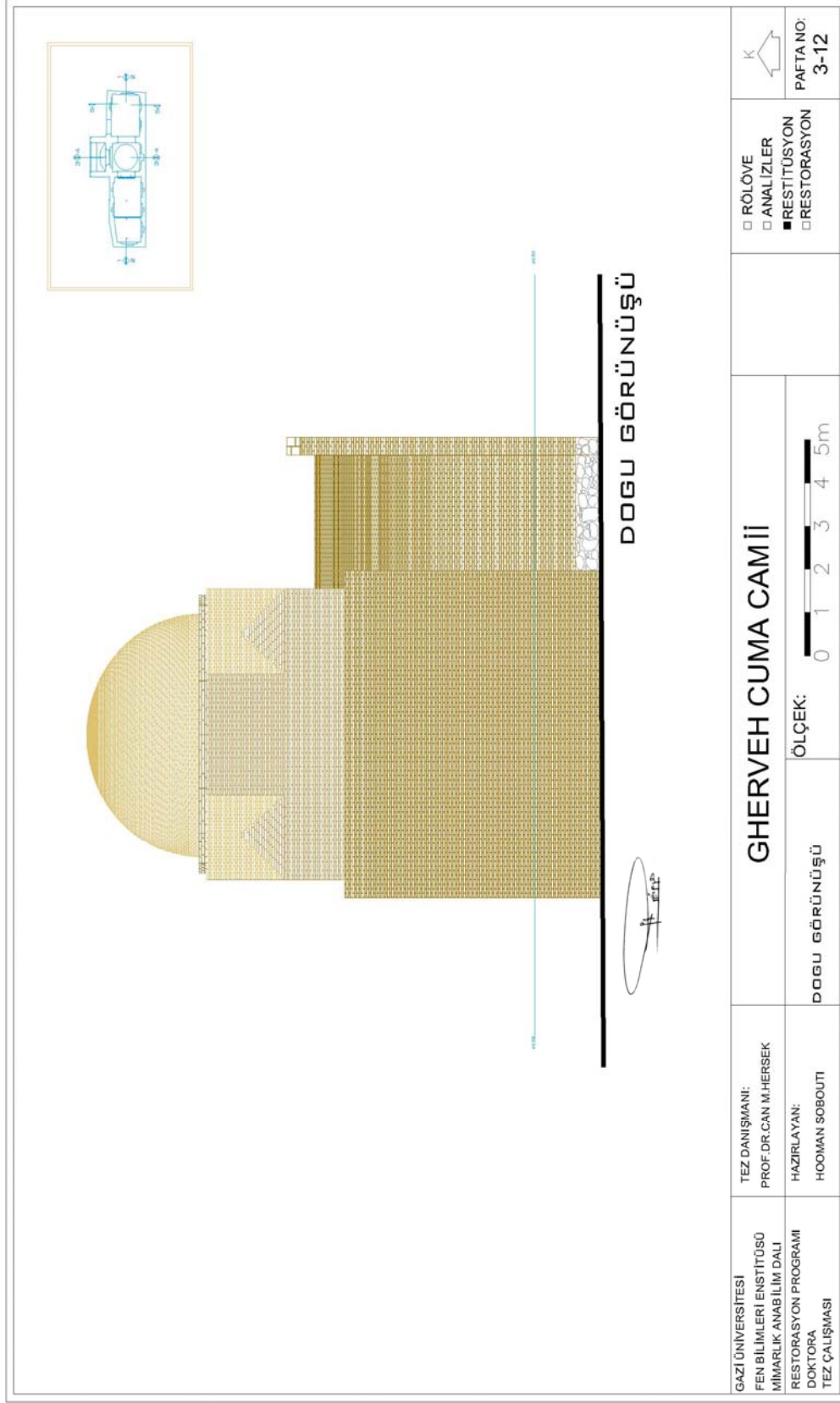
Şekil 3.100. Kesit 3-3

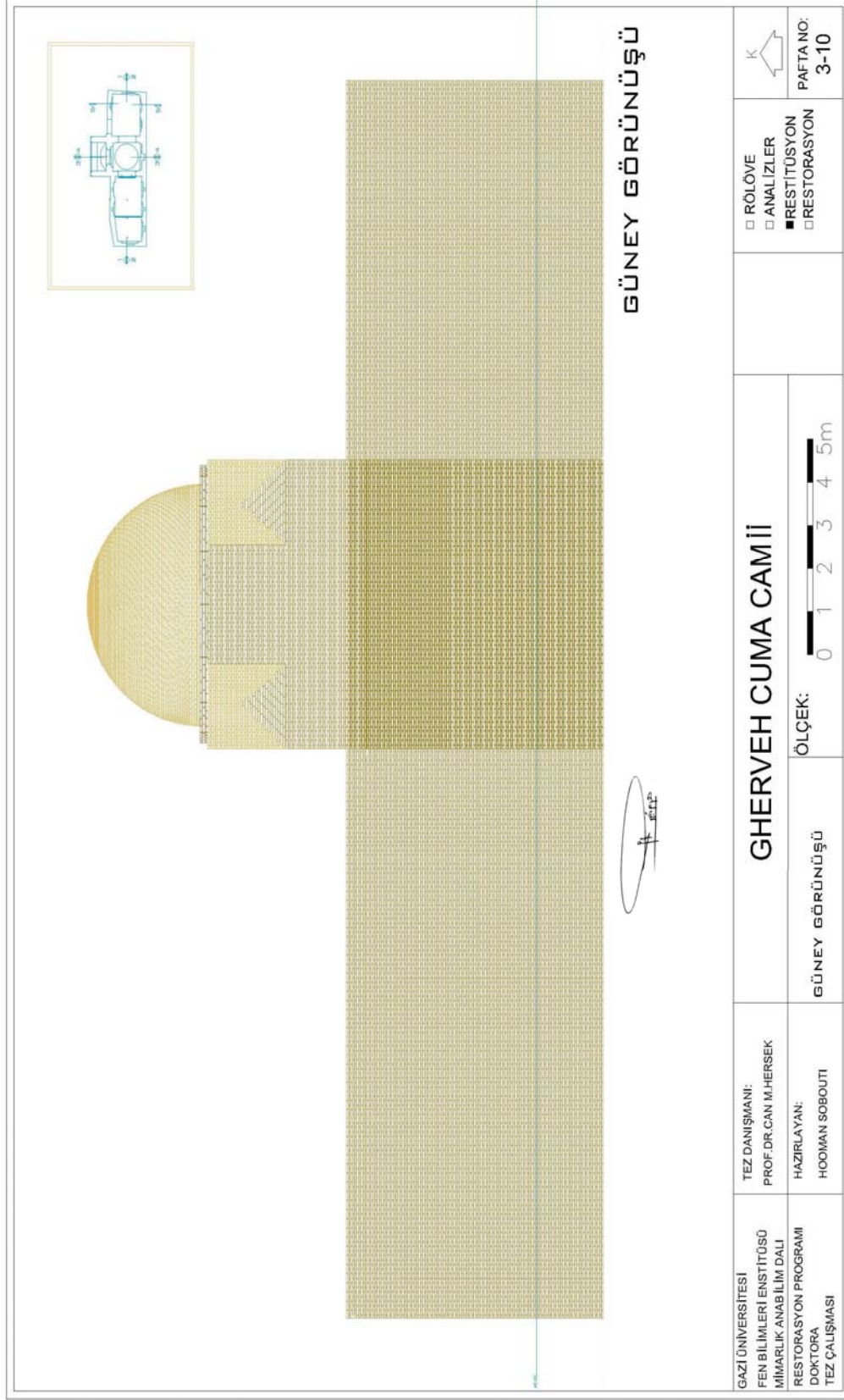
Şekil 3.101. Kesit 4-4

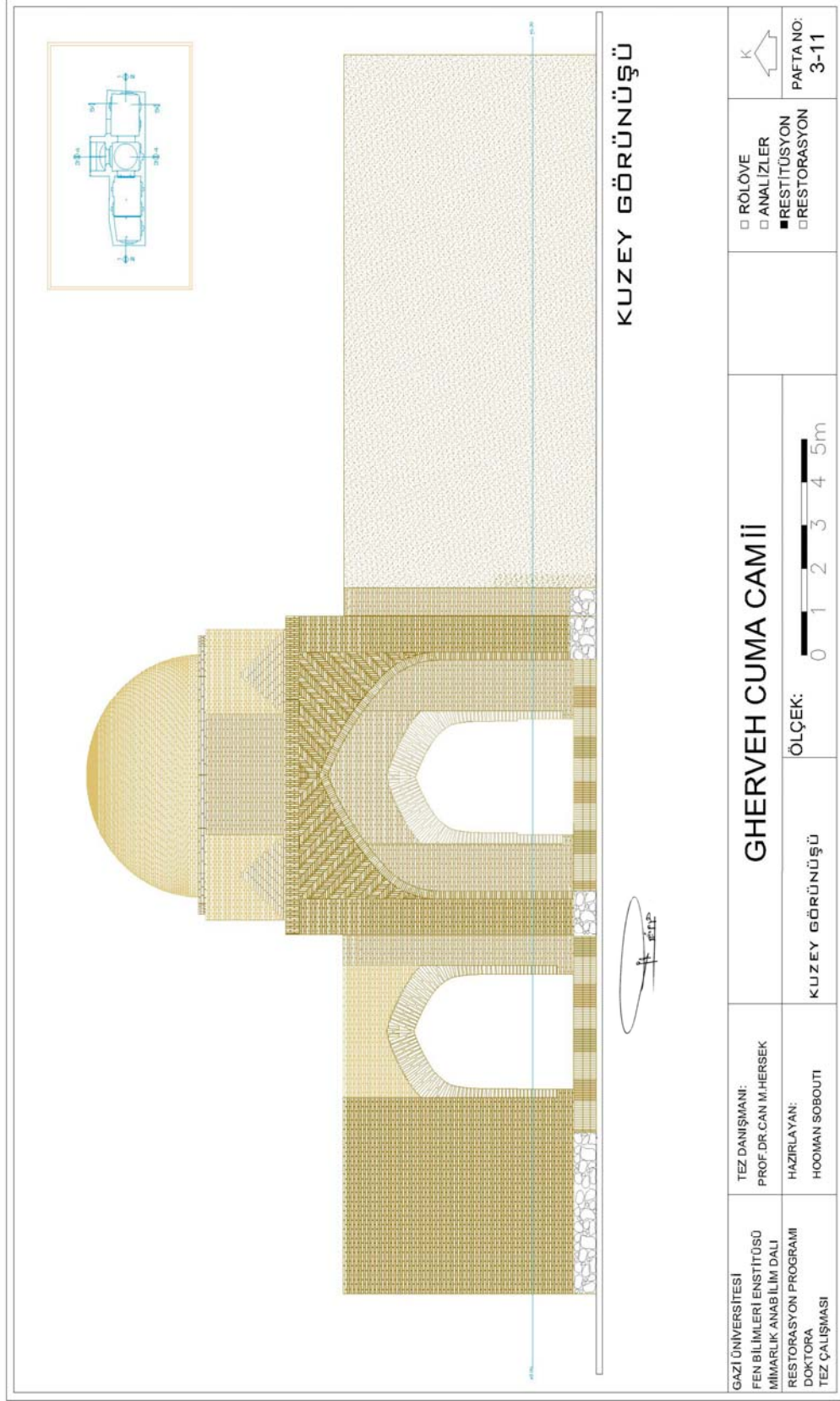
Şekil 3.102. Kesit 5-5

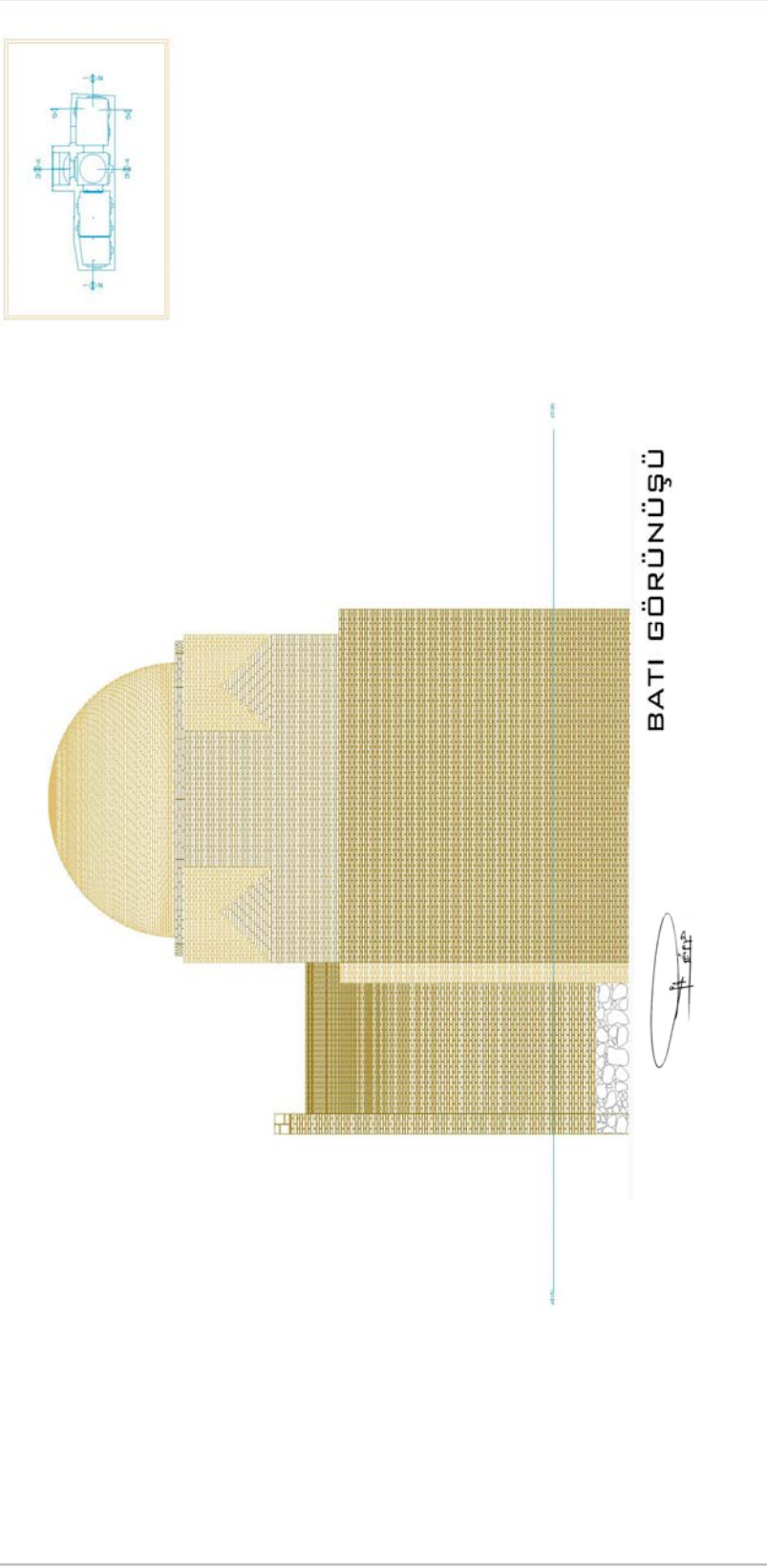
Şekil 3.103. Doğu görünüşü

Şekil 3.104. Güney görünüşü

Şekil 3.105. Kuzey görünüşü

GAZİ ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MİMARLIK ANABİLİM DALI RESTORASYON PROGRAMI DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI	TEZ DANIŞMANI: PROF.DR.CAN M.HERSEK HAZIRLAYAN: HOUMAN SOBOUTI	GHERVEH CUMA CAMİİ		☐ RÖLÖVE ☐ ANALİZLER ☒ RESTİTÜSYON ☐ RESTORASYON	 PAFTA NO: 3-9
		BATI GÖRÜNÜŞÜ Ölçek: 0 1 2 3 4 5m			

Şekil 3.106. Batı görünüşü

3.16. Restorasyon

3.16.1. Gerveh Cuma Mescidi'nin bugünkü potansiyel ve olanakları

Restorasyon projesinin ana yaklaşım ve kriterlerinin oluşturulabilmesi için, yapının analizlerinin sonuçları, tarihi araştırmalar ve karşılaştırmalı çalışmalardan elde edilen bilgiler göz önüne alınmıştır. Yapının mimari özellikleri 3. Bölüm'de, yapısal durumu da 4. Bölüm'de ele alınmış olup; bu bölümde tekrardan kaçınmak için yeniden anlatılmamıştır.

Çevresel ve turistik faktörler

Yerli ve yabancı turistlerin yaz – kış ziyaret ettiği Zencan, büyük bir tarihi ve turistik potansiyele sahiptir. Gerveh Cuma Mescidi, Zencan'ın merkezinden 45 dakika uzaklıkta yer almaktadır. Yapıya ulaşım oldukça kolaydır. Yapı, doğanın etkilerine açık olması, bilinçsizlik ve bakımsızlık nedeniyle harap olmuş durumdadır. Köy evlerinin yapının çok yakınına kadar ilerlemiş olması, yapıyı olumsuz etkilemektedir. Yapı ile ilgili bilgilendirici tabela bulunmamasına rağmen, bugün yerli ve yabancı turistlerin ilgi odağıdır. Kendi imkanları ile gelen turistlerin bir çoğu, yapının bakımsız ve harabe halinden olumsuz etkilenmektedir. Ayrıca turistlerin yapı ile ilgili bilgi alabilecekleri bir birim bulunmadığı gibi Zencan ile ilgili broşürlerde yer almamakta, Internet sayfalarında da çok kısa anlatımlara yer verilmektedir. Yapıyı ziyaret eden yerli ve yabancı turistler, yapı ve çevresi ile ilgili yeterli bilgi alamadığı gibi yerli halk da yapı hakkında yeterli bilgiye sahip değildir.

Tarihi ve kültürel faktörler

Gerveh Cuma Mescidi'nin tarihi, kültürel ve kimlik anlamında büyük önem sahiptir. Selçuklu tarihinin önemli yapılarından biri olan bu yapı, birçok yapıya örnek olan plan şeması ile İslam mimarisinin önemli örneklerinden birisidir. Yapı, Selçuklu Dönemi'ndeki sanat ve mimari anlayışı yansıtmaktadır ve

bunun yanı sıra döneminin yaşam biçimini yansıtan bir kültürel mirastır. Yapı, döneminin sosyal, kültürel ve ekonomik hayatında önemli bir rol oynamış; devleti temsil eden bir güç ve prestij yapısıdır.

Bir milletin öncelikle kendi tarihine sahip çıkması gereklidir. Dolayısıyla eğitici bilgilerin verilmesi ve yapının kültürel miras olarak öncelikle İran halkına tanıtılması gerekmektedir. Bu eğitim, bölge halkının yapıyı tahrip etmesini engelleyecek ve korumalarını sağlayacaktır.

Eğitim faktörü

Gerveh Cuma Mescidi'nin büyük bir eğitim potansiyeli bulunmaktadır. Döneminin yaşam biçimi, mimari anlayışı, yapım tekniği ve malzemesi konusunda önemli bilgiler veren bu mescid, yerli ve yabancı turist grupları, üniversitelerin çeşitli bölümleri ve üniversite öğrencileri tarafından ziyaret edilmektedir. Ayrıca yapının kendisi ve çevresi bir arkeolojik alan niteliğindedir.

3.16.2. Restorasyon projesinin amacı

Önceki bölümlerde tanımlanan ve çok çeşitli değerleri anlatılmaya çalışılan Gerveh Cuma Mescidi, yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Yapı şu anda çok harap durumda olmamakla birlikte önemli birçok öğesini kaybetmiştir. Bundan sonra tek bir tuğlanın düşmesine bile tahammülü olmayıp kaybolan her taşla bir iz daha yok olmaktadır. Restorasyon projesinin amacı yapının özgün karakterini bozmadan fiziksel problemlere çözüm getirerek yapıyı korumak ve gelecek nesillere Selçuklu Mescitlerinin gelişme evrelerini yansıtan kültürel bir miras olarak aktarabilmektir.

3.16.3. Restorasyon yaklaşımı, kararları ve müdahaleler

Restorasyon projesinin genel yaklaşımı mümkün olduğunca özgün yapı ve elemanlarının korumasına yönelik olup yapının mevcut durumunun sağlamlaştırılması, izlerinin ortaya çıkartılması hedeflenmektedir. Yapının yok olmasını önlemeye yönelik yapıyı yeniden inşa etme ve büyük oranda yenilemeye dayalı bir yaklaşım, yapının korunması gerekli niteliklerinin tümünün yok olmasına neden olacağı düşünüldüğü için müdahalelerin minimum düzeyde tutulması amaçlanmaktadır.

Buradaki amaç ikinci kez yeni bir Gerveh Cuma Mescidi inşa etmek değildir. Buna karşılık amaç yapıyı özgün nitelikleri ile koruyarak görünür ve anlaşılır bir hale getirerek geleceğe aktarabilmektir. Hazırlanan rölöve, tarihi araştırmalar, karşılaştırmalı çalışmalar, restitüsyon ve değerlendirmeler dikkate alınarak Gerveh Cuma Mescidi ve yakın çevresine ait restorasyon uygulamasına yönelik kararlar üretilmiştir.

Gerveh Cuma Mescidi ve yakın çevresinde yapılacak olan müdahaleler; kazı, belgeleme, sağlamlaştırma, tamamlama, temizleme ve ekleme işlemlerinden oluşmaktadır.

Kriter

Yapının özgün karakteri aynen korunacaktır.

Uygulaması:

- 1) Yapıya yeni eklenti yapılmasından kaçınılacak yalnızca takviye, destek ve koruma önlemleri içersinde açığı duvarların üzerlerine koruyucu örtüler yerleştirilecektir.
- 2) Yapının yakın çevresi de arkeolojik bir alandır. Yakın çevrede de bilimsel kazılar yapılarak Selçuklu dönemine ve alt katmandaki antik

Lageon şehrine ait kalıntılar ortaya çıkarılacaktır.

- 3) Mescidin yakın çevresine yapı yapılmasına izin verilmemelidir. Mescidin güneydoğusunda yer alan bazı yapıların kaldırılması gerekmektedir. Bu yapılar arkeolojik alana zarar vermekte ve görsel estetiği bozmaktadır.

Kriter:

İç mekansal bütünlük ve taşıyıcı sistem dengesini yeniden sağlamak amacıyla gerekli görülen yerlerde tamamlama yapılacak, koruma müdahaleleri yapılacaktır. Yapı elemanlarının tümüyle yenilemesine yol açabilecek rekonstrüksiyonlardan uzak durulacak, benzer yapıların incelenmesiyle oluşturulan restitüsyona dayansa bile tamamlanmayacaktır. Yeri, malzemesi, boyutları ve formu kesin olarak bilinen elemanlar aynı malzeme ile görsel farklılık yapılarak tamamlanacaktır. Yeri ve malzemesi bilinen ancak boyutları, formu ve detayları kısmen bilinen elemanlar aynı malzeme ile yeniden üretilecek ancak görsel farklılık yapılacaktır. Süsleme içeren detaylar işlenmeyecek, yalnızca formu belirtilecek ve doku verilecektir.

Uygulaması:

- 1) Yapıdaki fiziksel bozulmaların nedenleri ortadan kaldırılacak ve bozulan kısımlar onarılacaktır.
- 2) Bu çerçevede eksilen tuğlaların yerlerine aynı özellikte yenilerinin konulması öngörülmüştür. Bulunabilen tuğlalar yerlerine koyulacak, bulunamayanlar aynı malzemedan yeniden üretilecektir. Gerekli görülen taşlar ve tuğlalar çürütülerek değiştirilecektir. Yapıya yeni katılacak tuğla malzemelerde görsel etkinin bozulmaması için renk, form ve boyut değişikliği yapılmayacak ancak bu malzemeler tuğla ocağından yeni çıkacağı ve fabrika kesimi olacağı için günümüzde yapıldığı belli olacaktır. Ayrıca üzerlerine tarih yazılması gerekecektir.

- 3) Tuğla duvarlarda analiz sonucu belirlenecek malzemeler ile tuğla yüzeyine taşmamasına dikkat edilerek boşluklar doldurularak sağlamlaştırma yapılacaktır.
- 4) Sıva tamamlamaları yine aynı malzeme ile yapılacaktır. Dış duvarlarda eksik olan kireç harçlı kaplamalar, bağlayıcı harçların analizi yapılarak aynı harçla ve duvardaki derz hizaları dikkate alınarak tamamlanacaktır. Dolgu harç yüzeyi, tuğla yüzeyinden içerde kalmasına dikkat edilecektir.
- 5) Döşeme kaplamaları ile ilgili hiçbir iz bulunmayan mekanlarda yeni yapılacak döşeme kaplamaları tuğla ile yapılacaktır. Kazı sonucu özgün döşeme kaplaması bulunması durumunda özgün döşeme korunacak, eksik kısımlar mevcut taşların veya tuğlaların ebatlarına sadık kalınarak aynı cins fabrika kesimi doğal taş kullanılarak tamamlanacaktır. Ancak her iki durumda da duvarlara temas etmeyecek, kopuk yapılacaktır.
- 6) Yatay ve düşey deformasyonlar, yapıya zarar vermeden giderilmeye çalışılacaktır.
- 7) Batı kanadına ait çatıdaki toprak dolgu kaldırılarak ahşap kaplama açığa çıkarılacak, gerekli sağlamlaştırmalar yapıldıktan sonra yapıya estetik ve kimyasal olarak zarar vermeyecek çağdaş malzemelerle projesine uygun olarak yalıtım yapılacak ve tekrar toprak dam örtüsü serilecektir.
- 8) Yapı içinde, çatısında ve dışında temizlik kazısı yapılarak toprak dolgu kaldırılacaktır. Yapının yakın çevresinde, çatısında ve duvar yüzeylerinde yapıya zarar veren bitkiler temizlenerek kimyasal yöntemlerle kurutulacaktır. Bitki temizliği yapılan bölgelerde, bitkilerin

altında oluşan topraklar temizlenecek ve köklerinin zarar verdiği kısımlar onarılacaktır. Yapının duvarlarında meydana gelen biyolojik tahribat temizlenecektir.

- 9) Yapıyı yağmur suyuna karşı koruyacak önlemler alınacaktır.
- 10) Yapı, zeminden gelen suya karşı korunacak, zeminde drenaj yapılarak zemin suyu yapıdan uzaklaştırılacaktır.
- 11) Yapı girişinde onarım tarihi ve kimin tarafından onarıldığını gösteren bir cam levha yerleştirilecektir.

Kriter

Yapıya daha sonraki dönemde yapılmış olan ilave ve tamirler görsel ve fiziksel açıdan yapıya zarar vermiyorlarsa korunacak, aksi taktirde kaldırılacaklardır.

Uygulaması

- 1) Yapıya eklenmiş muhtes bir dönem eklentisi olduğu anlaşılan batı kanadı korunacaktır.
- 2) Bu kriter kararı doğrultusunda ana mekanın doğu yönüne bakan kemerinin içine yapılmış muhtes duvar kaldırılacaktır.

Kriter

Yapıdaki hiçbir iz ve kalıntı (kemer. duvarlar vs.) yok edilmeyecek ve yeniden yapımına gidilmeyecektir. Özgün elemanın sadece yerine ait izi biliniyor ve mimari gereklilik veya işlev gereği tamamlanmasına gerek yoksa tamamlanmayacak ve izleri muhafaza edilecektir. Yapıdaki mevcut her iz ve

kalıntı olduğu gibi korunacak ve ayrıca kazı çalışmaları ile yeni izlerin tespitine çalışılacaktır.

Uygulaması

- 1) Yapının yıkık bölümlerinden muhtes bir dönem eklentisi olduğu anlaşılan doğu kanadının kuzey duvarının ortadaki ana kütleyle bitiştği noktadaki kemer kökü tamamlanmadan yalnızca daha fazla tahrip olmasını önleyecek önlemler alınarak olduğu gibi bırakılacaktır.
- 2) Yapı içinde kuzey ve batı kısımlarında bilimsel kazılar yapılarak buradaki duvarlara ait izler ortaya çıkarılacaktır. Bu kısımların tekrar rölövesi alınacak ve fotoğraflanarak belgelenecektir. Benzer biçimde yapının bahçe kazısında çıkması muhtemel temel taşları fotoğraflanarak belgelenecek ve envantere alınacaktır. Temizlik ve kazı sonucu ortaya çıkacak yapıya ait malzemeler numaralandırılarak toplanacak, belgelenecek ve daha sonra yerine koyulmak üzere depolanacaktır. Kazı sırasında çıkması muhtemel antik mezar taşları ve sikke gibi buluntular toplanacak, belgelenecek, gerekli araştırmalar yapıldıktan sonra ilgili makamlara teslim edilecektir.
- 3) Bu süreç içerisinde yapıda çıkabilecek bilgiler nedeniyle restorasyon projesi değişime açık olup bilgiler doğrultusunda güncellenecek ve gerekli duyulan değişiklikler yapılacaktır.

Kriter

Tamamlamalar yalnızca yapının görsel ve strüktürel bütünlüğünün sağlanması ve anlaşılır hale gelebilmesi için yapılacaktır. Yapının 1000 yıllık enerjisini kaybetmesine neden olacak hiçbir tamamlama yapılmayacaktır. Spekülatif hiçbir tamamlama yapılmayacaktır. Yapıya yapılacak müdahaleler, geri dönüşebilir olacak ve gerektiğinde yapıya zarar vermeden

sökülebilecektir. Tamamlamalar gerekli olan en az düzeyde yapılacak ve kaynak olarak yalnızca yapıdaki iz ve kalıntılar ile yapı içi karşılaştırmalı çalışmalar kullanılacaktır. Bilinmeyenler bitmemişlik etkisi ile bırakılacaktır. Varlığı bilinen ancak boyutları, formu ve detayları ile ilgili bilgi eksikliği olan elemanlar plan şeması, işlev veya mekan özelliği gereği yerine konulma ihtiyacı varsa tamamlanacaktır. Ancak güncel malzeme ile üretilip güncel detaylar kullanılacak ve geçmişe ait hiçbir imaj verilmeyecektir.

Uygulaması

- 1) Yapının yıkık bölümlerinden muhtes bir dönem eklentisi olduğu anlaşılan doğu kanadı tamamlanmadan yalnızca daha fazla tahrip olmasını önleyecek önlemler alınarak olduğu gibi bırakılacaktır.
- 2) Bugün için yapının ilk özgün halinde sahip olduğu eyvanın birçok özelliği güvenilirliği yüksek bir biçimde karşılaştırmalı çalışmalardan, yapı üzerindeki izlerden ve de temel kalıntılarından bilinmektedir. Ancak tam olarak bilinmeyen ölçüler ve yapım detayları da söz konusudur. Bu durumda yapının görsel bütünlüğünün sağlanması, giriş mekanının dış atmosferik koşullardan korunması ve ayrıca yapının genel görünümü hakkında bir fikir oluşturulabilmesi için yalnızca eyvanın varlığını belirtmek ve kabaca biçimine dair bir imaj oluşturmak üzere gerektiğinde sökülebilir cam malzeme ile bir eyvanın yapılması öngörülmektedir.
- 3) Mescidin doğu ve kuzey yönlerindeki geniş kemer açıklıkları için hava koşulları nedeniyle kapatılmak ve buraya bir kapı yapılmak gereği bulunmaktadır. Bu sorun da şeffaf çerçevesiz cam kapılarla çözülecek ve böylece özgün durumda açık olan bu kemer boşlukları herhangi bir yabancı malzeme ile maskelenmemiş olacaktır.

Kriter

Restorasyon aşamasında yapılan her türlü müdahalenin izleri mutlaka belli edilecektir.

Uygulaması

- 1) Onarım sonrası eklenen yeni yapı elemanları üzerine tarih yazılacaktır.

Kriter

Restorasyon sonrasında yapının kullanımı ve korunması için yapıya eklenecek her tür hareketli tefriş ve dekorasyon elemanının yapının özgün elemanı olmadığı biçim, form ve malzemelerinden belli olacaktır. Ayrıca bu eklentiler fiziksel ve görsel açıdan yapıya zarar vermeyeceklerdir.

Uygulaması

- 1) Aydınlatma, günümüz detaylarıyla yapılmış modern elemanlarla sağlanacaktır. Bunlar dış mekanlarda kullanılan türden olup, avluda ve yapı dışında yer alacak, yapıya monte edilmeyecektir. Yapı yüzeyinde ve zemininde hiçbir kablo görülmeyecek, bütün kablolar yer altından getirilecektir. Aynı şekilde yapı duvarları ve sergi kısmı, döşeme altından aydınlatılacaktır.
- 2) Tefriş elemanları sade ve tek tip olup günümüz malzeme ve detayları kullanılacak ve yapının özgün kısımlarıyla uyum içinde olacaktır. Bu elemanlarda günümüz malzeme ve detayları kullanılacaktır. Sergilerde hareketli panolar ve tablalar kullanılacak olup yapı duvarlarına dokunulmayacaktır. Bütün elemanlar yeni yapılan kısımlarla ve birbirleriyle uyum içinde olacaktır. Hiçbir eleman yapıya sabitlenmeyecek, hareketli olacaktır.

3.16.4. İşlev

Bir yapı, özgün işlevini yerine getirebildiği sürece mimari kimliğini koruyabilir. İşlevin, yapının mimarisi ile uyum içinde olması, mimari kimliği zedelememesi ve yapıyı zorlamaması beklenir. Özgün işlevini kaybetmiş olan ibadet mekanları yeni bir işlev bulabilme çabası içerisinde bir çok özelliklerini kaybetmektedirler.

Gerveh Cuma Mescidi'nin, turizm merkezinde yer almakta ve bugün bile çok yoğun bir şekilde ziyaret edilmektedir. Yapının şu anki durumu ele alındığında, yüklenebilecek çağdaş işlevlerin çoğunu, büyük oranda tamamlamalara ve eklere ihtiyaç duymadan barındırabilecek durumda değildir. Ayrıca bir ibadet mekanının farklı bir işleve tahsis edilmesi de oldukça zor bir karardır. Ancak yapının korunması gerekli tarihi, kültürel, estetik ve sosyal değerleri nedeniyle bir kültür varlığı olarak, açık havada kendi kendini sergilemesi (müze), yeterli ve en doğru yaklaşım olarak görülmüştür.

Yapıyı ziyarete gelen turistlerin çoğu, buraya kendi imkanlarıyla gelmektedir. Ancak yapı, Zencan'ı tanıtan turistik broşürlerde yer almalı, gezilip görülecek yerler listesine eklenmeli ve anlaşmalı olarak bir gezi programı içine alınmalıdır. Böylece çok daha fazla turist yapıyı ziyaret edeceği açıktır. Örnek olarak yapının, çok yakınında bulunan başka tarihi yapıların gezi programında yer alması, ile bu yapıya da uğranılmasını sağlayacaktır.

Doğa yürüyüşüne çıkan grupların yanı sıra yakın çevredeki hanlar da programa dahil edilerek safari türü geziler veya otobüsle turlar düzenlenebilir. Hatta bu şekildeki turlarla mescitlerin bir arada görülmesi, çok daha yararlı olup bu yapıların farklılıklarının görülmesi ve çok daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Aynı zamanda mimarlık öğrencilerinin, tarihi çevre ve restorasyon bilincinin aşılması için, stajlarını burada yapmaları da

sağlanabilir. Yapı içerisinde yapılacak satışlar ve tur şirketlerinden edinilecek ufak bir pay, gerekli görülen onarımların yapılmasını sağlayacaktır.

Yapıya, müze işlevi içinde; dokunulmayan, sadece görülebilen bir süs objesi gibi davranılmamalı, araştırmacıların yapıyı rahatlıkla incelemesine olanak tanınmalıdır. Yapı, yaşam içine dahil edilerek kullanılmalıdır. Yapı gece ve gündüz kullanılabilir. Bahçesinde tematik sergiler düzenlenebilir.

Yapı kullanıcılarının, ziyaretçilerin ve köy halkının yapıyı sahiplenmesi sağlanarak, yapının korunması ve temiz tutulması sağlanmalıdır.

3.16.5. Yapının işleve uygun programlanması

- Yapının içinin ve dışının rahatlıkla gezilip görülmesini sağlayan bir gezi yolu güzergahı belirlenecektir.
- Yapının sağlam olan batı kanadının uygun bir yerinde yapı ile ilgili bilgilerin bulunduğu kaynaklar, eski fotoğraflar, kartpostallar ve tamamlanmış bir maketinin bulunduğu sergi mekanı oluşturulacaktır.
- Gerveh Cuma Mescidi, Selçuklu Mescitleri ve bunlarla yakından ilgili diğer konulardaki İngilizce – Türkçe- Farsça kitapların ve kaynakların sergisi – satışı için yapının sınırları dışında bir eski konutun onarılması öngörülmektedir.
- Yine soğuk sandviç türü pişirme gerektirmeyen, hafif yiyecek ve içeceklerin sunulduğu bir kafe bu onarılacak konut içinde düzenlenmelidir.
- Lavabolar yapı dışında ayrı bir birim olarak çözülecektir. Yapı çevresinin arkeolojik alan olması sebebiyle bu birimler seyyar olarak çözülecektir.

3.16.6. Restorasyon süreci

Restorasyon süreci aşamalara bölünmüş olup her aşama için ayrıntılı bir çalışma yapılması zorunludur.

1. AŞAMA

Öncelikle yapının yakınında bir şantiye kurulmalıdır. Bu şantiyede:

- Bir laboratuvar ve uzmanı
- Kullanılan malzemelerin koyulduğu bir depo
- Yapı içinden ve köyden çıkarılan yapıya ait malzemeleri ve küçük buluntuların, belgelenip kayda geçirildikten sonra koyulacakları güvenli bir depo
- Yapım için içeride ve dışarıda aynı anda kullanılacak miktarda çelik iskele bulunmalıdır. Şantiyede muhakkak uzman kişiler çalışmalıdır.

2. AŞAMA

Yapı dışındaki toprak dolgu kaldırılmalı, duvar yüzeyleri açığa çıkarılmalıdır. Önerilen yerlerde bilimsel kazı çalışmalarına başlanmalıdır. Temizlik ve araştırma kazısı sırasında ortaya çıkan her türlü yapıya ait eleman toplanıp numaralandırılmalı, belgelenip yerine konmak üzere depolanmalıdır. Bu kazılar sırasında çıkan her türlü bilgi kayıtlara geçirilmeli ve restorasyon aşamasında kullanılmak üzere değerlendirilerek projelerde gerekli görülen değişiklik ve eklemeler yapılmalıdır.

3. AŞAMA

Yapıda gerekli görülen sağlamlaştırmalar ve tamamlamalar yapıldıktan sonra restorasyon projesine göre üst örtü ve yalıtımı yapılmalıdır. Yapı çevresinde drenaj sistemi kurularak yerden yükselen nem problemi çözülmelidir.

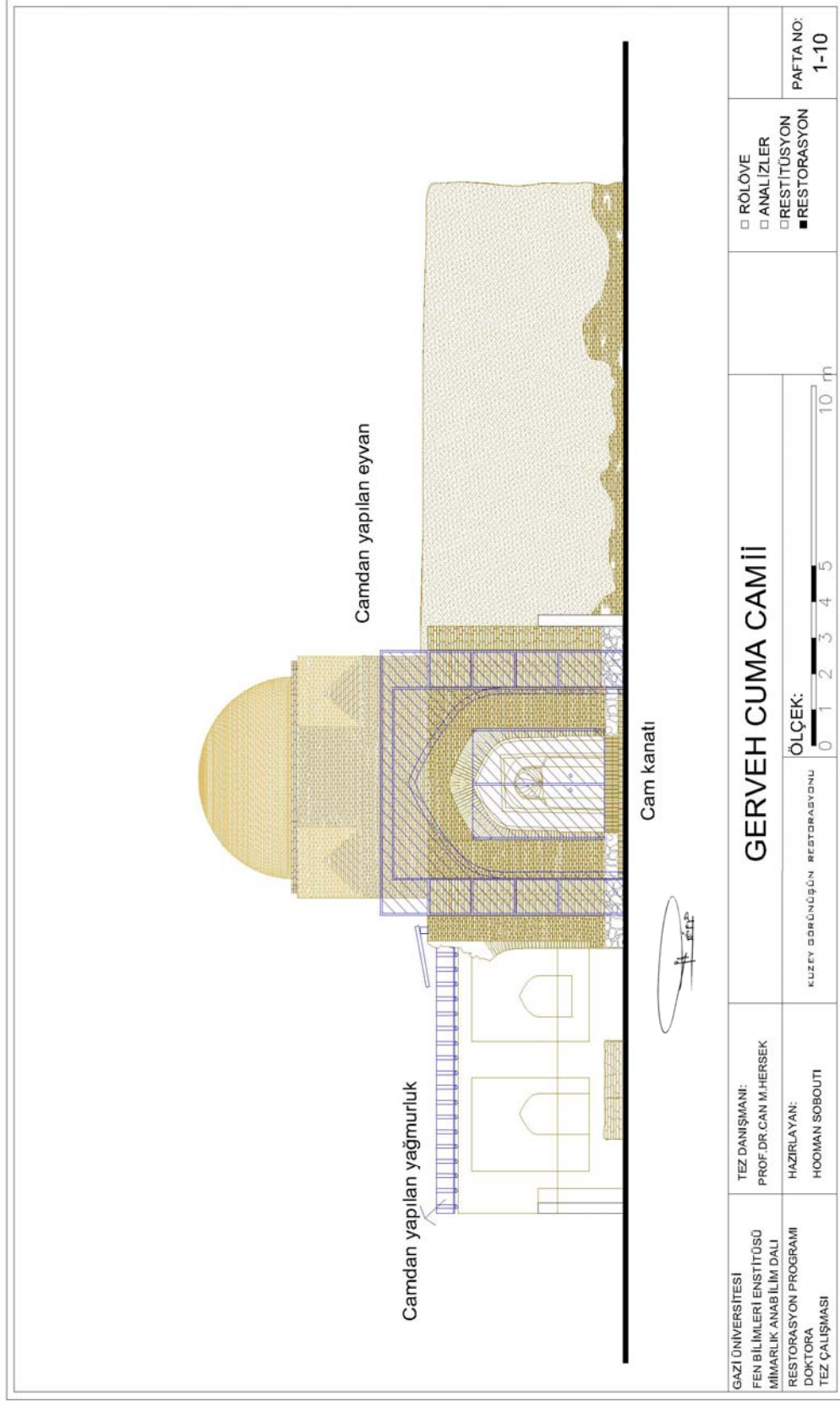
4. AŞAMA

Yapı içinde ve çevresinde gezi yolu oluşturulmalıdır. Uygun tefriş ve dekorasyon yapılmalı, sergilenecek ve satışa sunulacak elemanlar yerleştirilerek yapı ziyarete açılmalıdır.

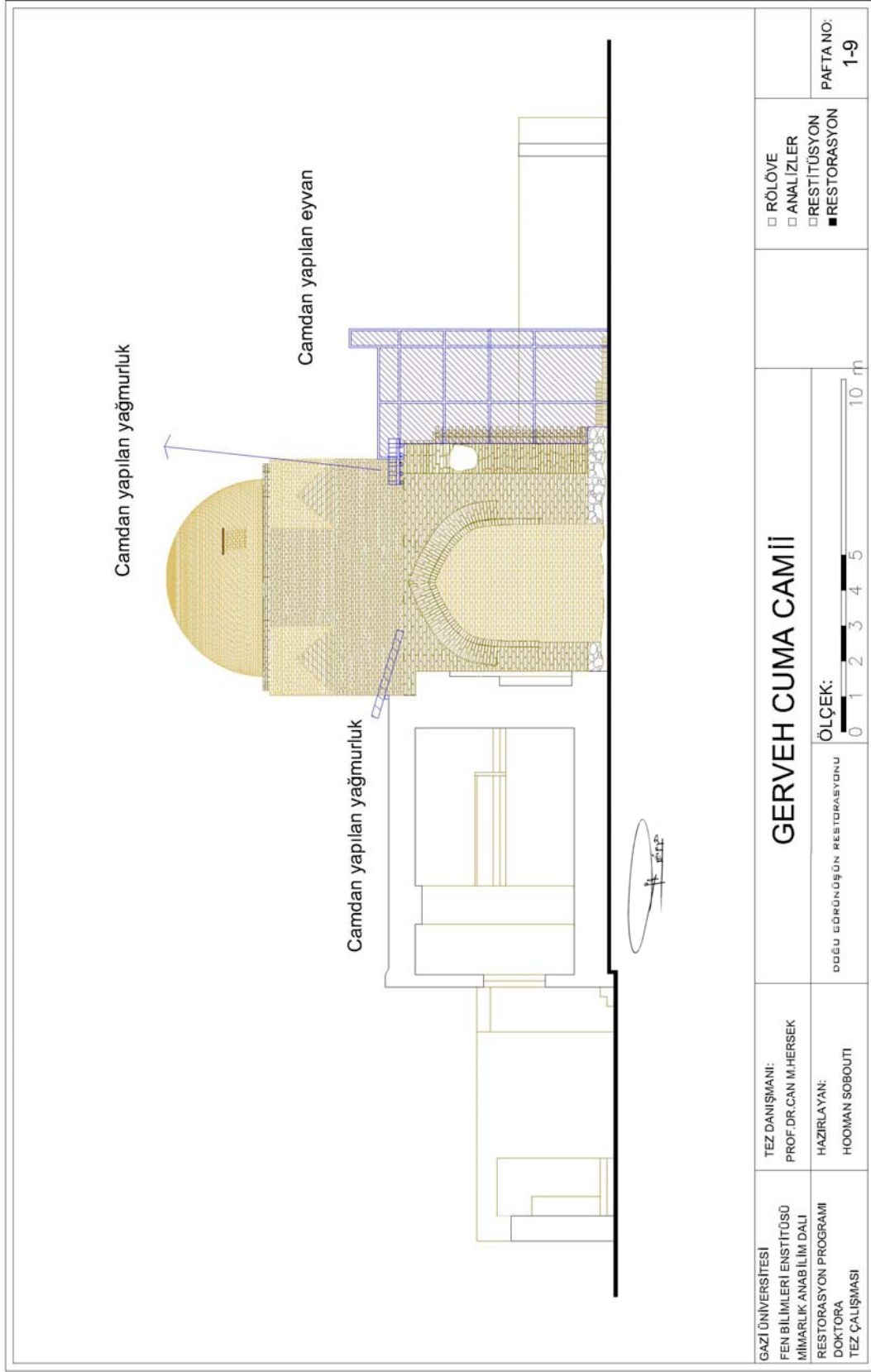
5. AŞAMA

Çevre düzenlemesi ve ulaşım ile ilgili sorunların çözümlenebilmesi için çevre düzenleme projesi hazırlanmalı ve bu proje çerçevesinde çevre düzenlemesi yapılmalıdır.

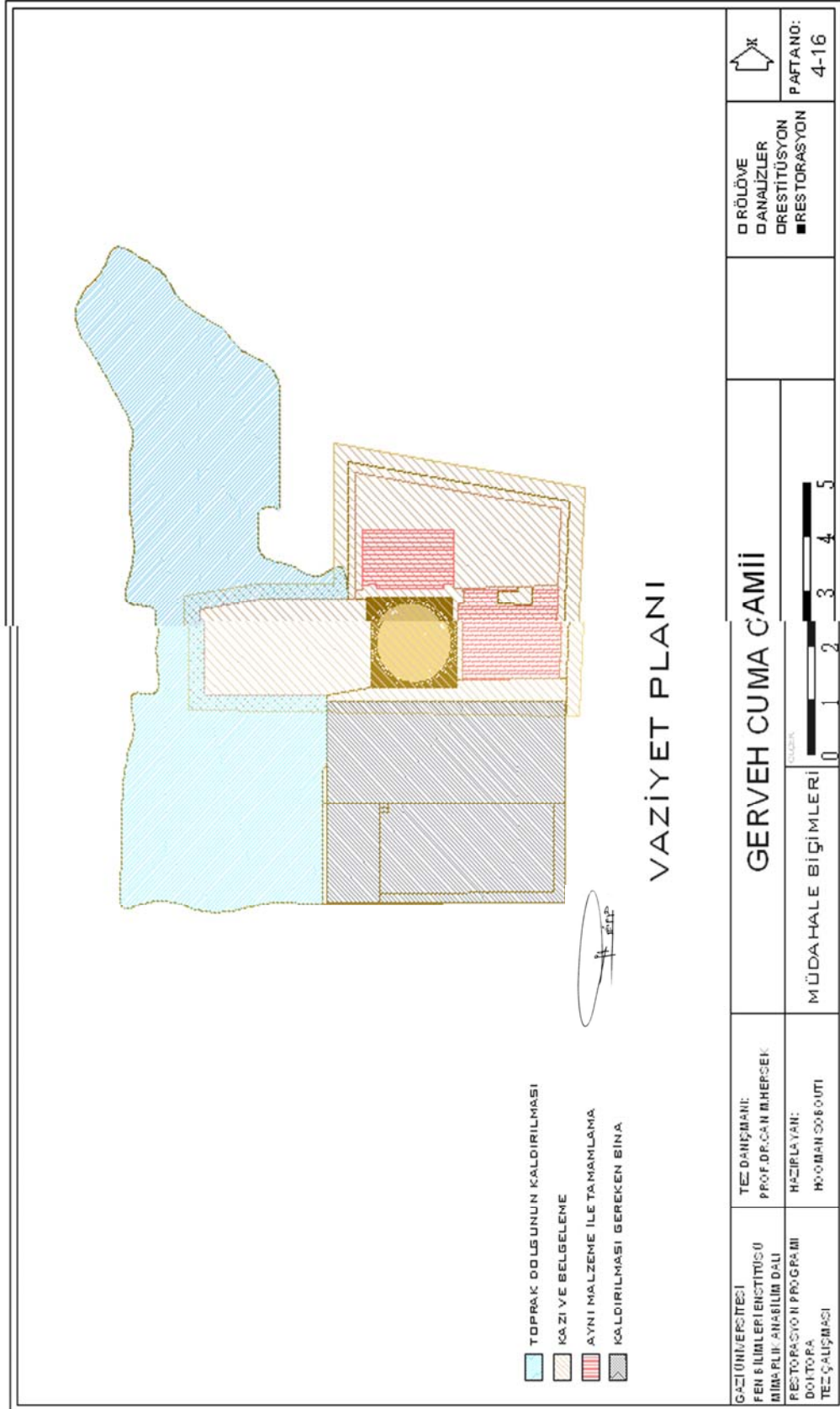
Bir sonraki bölümde geleneksel restorasyon yaklaşım örneği olarak seçilen Socas Cuma Mescidi konu edilmiş ve yapılan restorasyon işlemleri incelenmiştir.

Şekil 3.107. Camdan yapılan örnekler ve öneriler

Şekil 3.108. Camdan yapılan eyvanın yan görüşü

Şekil 3.109. Vaziyet planı

4. ZENCAN BÖLGESİNDE BİR GELENEKSEL RESTORASYON YAKLAŞIMI ÖRNEĞİ: SOCAS CUMA MESCİDİ

Socas Cuma Mescidi ile ilgili olarak Zencan Kültürel Miras, Elsanatları ve Turizm Müdürlüğü Arşivi dökümanlarından yararlanılmıştır. Çeşitli yazılı ve çizimsel dökümanlardan elde edilmiş olan bilgiler, tasnif edilerek tez formatına uygun biçimde aşağıda takdim edilmiştir.

4.1. Socas Cuma Mescidi'nin Genel Özellikleri ve Restorasyon Uygulamaları

Socas Cuma Mescidi'nin günümüzdeki durumu ve yapı ile ilgili onarım bilgileri aşağıda belirtilmiştir.

4.1.1. Genel bilgiler

Esere verilen diğer isimler: Yapı yalnızca Socas Cuma Mescidi olarak anılmaktadır.

Eserin konumu

Socas Cuma Mescidi şimdiki Socas kentinin merkezinde ve Hodabendeh kentinin 12 Km kuzey batısında yer almaktadır.

- Banisi: Yapının banisi bilinmemekte olup bu konuda yazılı bir kaynağa ulaşılamamıştır.
- Mimar ve sanatkârları:Yapının mimar ve sanatkârlarına ait herhangi bir yazılı veya sözlü kaynağa ulaşılamamıştır.
- Yapıldığı tarih: Yapının inşa kitabesi kayıp durumdadır. Ancak yapıda mevcut olan diğer kitabelerin yazı stillerinden ve mescidin yapım

teknikinden hareketle yapının 11.y.y.' a tarihlenmesi mümkün görülmektedir.

- İnceleme tarihi: Haziran 2007

Resim 4.1. Socas Cuma Mescidi - Genel görünüş

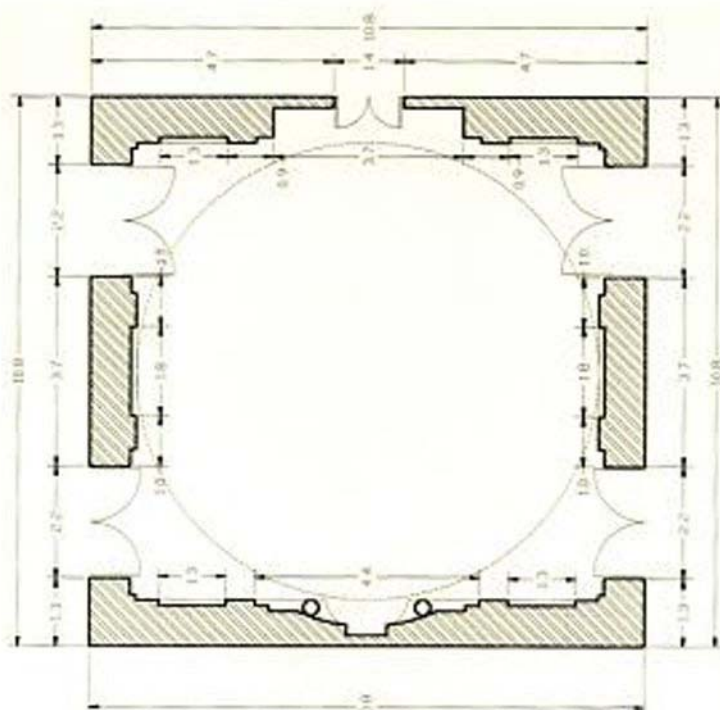
Eserin bugünkü durumu: Yapının günümüze gelinceye kadar bazı değişimlere uğradığı yapı üzerindeki izlerden ve çevrede bulunan kalıntılardan anlaşılmaktadır. Bugün için yapının kuzey duvarlarında görülmekte olan izler bu yönde yüksek kemerli bir eyvanın varlığını akla getirmektedir.

Yapının geçirmiş olduğu son onarımdan sonraki durumu hatalı onarım nedeniyle ve restorasyon sırasında yapının temelleri altına eklenen havalandırma kanallarının doğru çalışmamasından dolayı yapının zemininden yükselen nem dolayısı ile yapının malzemelerinde bozulma görülmektedir.

4.1.2. Mimari analiz

Plan özellikleri

Socas Cuma Mescidi kare planlı ve tek kubbeli mescit tipinde bir yapıdır. Kare planlı bu yapının ana girişi kuzey duvarının orta aksında yer almakla birlikte doğu ve batı yönündeki duvarlarda orta aksa göre simetrik olarak düzenlenmiş ikişer adet kapı açıklığı daha bulunmaktadır. Giriş kapısının tam karşısında yapının güney duvarının orta aksında mihrap bulunmaktadır. Mihrabın benzeri olarak biçimlendirilmiş birer niş batı ve kuzey duvarlarında orta aksta yer alırken ana giriş kapısı ile karşısındaki mihrabın her iki yanlarında birer niş daha bulunmaktadır ve böylece toplam niş sayısı altıdır (şekil 1). Bu yapının yakın çevresinde bulunan kalıntılar mescide bitişik ve komşu başka yapıların varlığını düşündürmektedir (şekil 4.1).

Şekil 4.1. plan

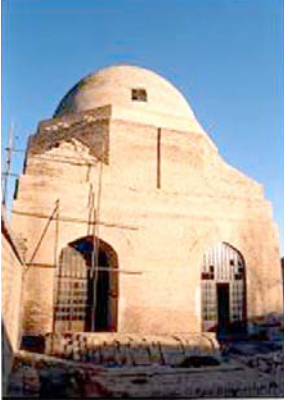
Yapının cephe özellikleri

Socas Mescidi dış görünümü itibarıyla Selçuklu yapılarının genel karakteristiğine uygun olarak oldukça yalın bir görünüm arz etmektedir. Yapının doğu ve batı yüzünde bulunan sivri kemerli açıklıklar ile güneyde Kible yönünde bulunan ana giriş kapısı yapının dış cephe görünümünü hareketlendiren elemanlardır. Kuzey yönünde yer alan ana giriş kapısı dışında yapının batı ve doğu duvarlarında ikişer adet kapı bulunmaktadır. Günümüzde giriş kapısı olarak batı yönündeki kapı kullanılmaktadır. Bu kapı dışarıdaki zemin kotundan iki basamak yüksekte bulunmaktadır. Ahşaptan yapılan kapı kanatları üç bölümden oluşmaktadır (Resim4.2)

Resim 4.2. Batı duvarında yer alan kapı [SOBOUTI, H., 2007]

Yapının kubbesi üzerinde bulunan pencereler ise yapının inşasından sonra mescide yapılan en önemli müdahale sayılabilir. Kubbenin Kuzey cephesi hariç geri kalan yönlerde birer pencere vardır. Pencereler ise sade ve özenli işçiliği olmayan elemanlar olup yalnızca ışığı içeriye almak amacı ile sonradan açılmıştır. Bugün bu pencerelerin kenar hatlarını oluşturan tuğla elemanlarındaki renk ve malzeme farklılığı bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.

Resim 4.3. Socas Cuma Mescidi batı cephesi [SOBOUTI, H., 2007]

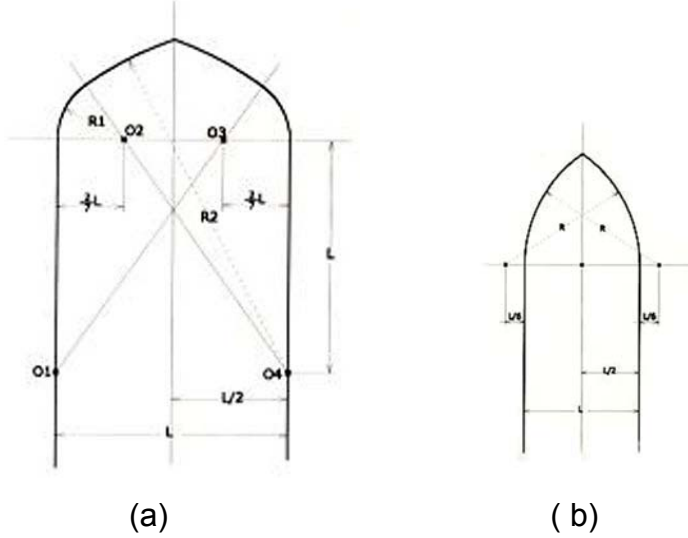
Bugün Socas Mescidi'nin kuzey duvarlarının dış yüzeyinde görülmekte olan izler bu bölümde sonradan bazı değişikliklerin ve eklentilerin yapılmış olduğunu düşündürmektedir.

Yapım Tekniği ve Malzeme Kullanımı

Socas Cuma Mescidi'nde döşemelerin, duvarların ve strüktürel elemanların ana malzemesi tuğla olup yapının büyük bölümü düz örgü tekniğinde inşa edilmiştir. Binanın yalnızca temelinde taş kullanılmıştır. Buradaki taş kullanımı tuğlanın topraktan yükselen nemden uzak tutulması amaçlıdır. Strüktürel elemanlar kemerler, kemer ayakları ve taşıyıcı duvarlardan oluşmaktadır.

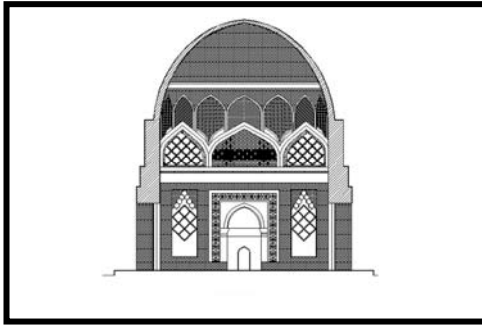
Yapıda açıklıklar başlıca iki tip kemer elemanı ile geçilmiştir. Kapıların üstündeki teğet kemerler tam anlamıyla birer strüktürel eleman olup kapıların üzerindeki yükleri temele taşımakla görevlidirler. Tromplardaki kemerlerde aynı grupta yer almakta olup yine teğet kemer formundadırlar. Trompların üst sırasının teğet kemerli yapısı üzerinde kubbe eteğinin hemen altında sepetkulplu kemer biçimleri de uygulanmıştır. İran'da "Pencoheft" (a açıklık örten) olarak adlandırılmakta olan teğet kemerler Büyük Selçuklu Dönemi'nde yaygın kullanımı olan bir türdür. Bu kemer tipi strüktürel sistemlerde daha çok yük kaldırma kapasitesine sahip olduğu gibi estetik

açından da beğenilen bir forma sahiptir. Malatya Ulu Mescidi'nde de bu teğet kemer formu tromplarda uygulanmıştır. Yapıda kullanılmış olan ikinci kemer tipi ise çift merkezli sivri kemerler olup İran'da Keçi Boynuzu adıyla da tanınmaktadır.

Şekil 4.2. Socas Mescidi'nin kapı açıklıklarında kullanılmış olan teğet kemer "Pencoheft" ve sivri kemerlerin çizimsel analizleri

Yapının üst örtüsü Selçuklulara özgü sivri kubbe olup kare mekânı oluşturan duvar yüzeylerinden dairesel planlı sivri kubbe formuna geçiş üst üste iki sıra halinde oluşturulmuş olan tromplar ile sekizgen kasmağa geçilerek sağlanmıştır. Ayrıntılı bilgi ve benzer yapılar ile karşılaştırma için bakınız Gerveh Cuma Mescidi'nin sayfa 172 (bkz Resim 53).

Şekil 4.3. Socas Cuma Mescidi- kesit [Rezaei. D, 2007]

Socas Mescidi'nin tromp uygulamasında ilgi çekici olan bir nokta da tromp kemerinin payeleri kare mekanı sınırlayan beden duvarlarının üzerine kırk beş derecelik açı ile yerleştirilmiş ve duvar yüzeyinden dışarı doğru taşan ahşapların üzerinde yükselmesidir.

Resim 4.4. Ahşap elemanlar üzerinde yükselen trompların görünümü
[SOBOUTI,H., 2007]

Mimari elemanlar

Yapıda az sayıda mimari eleman yer almaktadır. Bunlar sırasıyla aşağıda tanımlanmıştır:

Mihrap: Yapının mihrabı kible duvarında bulunmakta ve mihrap nişi üç kademe halinde düzenlenmiş işlemeli bordürler ile üç yönden çevrelenmiştir.

Nişler: Mihraba benzer olarak batı ve doğu duvarların orta akslarında ve kapıların arasında ayrıca mihrabın her iki yanında ve ana girişin yine iki yanında olmak üzere toplam 6 adet niş bulunmaktadır. Tuğla malzeme ile oluşturulmuş olan nişlerin tezyinatları ise mihraba benzer olarak gerçekleştirilmiştir (Resim 2.5).

Kapılar: Yukarıda da belirtilmiş olduğu gibi ana giriş kapısı dışında yapının batı ve doğu duvarlarında ikişer adet kapı açıklığı ve camlı ahşap

kapı kanatları bulunmaktadır. Ana giriş kapısı dış avlu zemin kotundan iki basamak yüksekte yer almaktadır. Ahşaptan yapılan 4 adet kapıların hepsi çift kanatlı bir açılıma sahiptir. Kapılar üç bölümden (Se Deri)¹ oluşan kapı kanatlarının bol camlı yapıları bunların birer geç dönem eklentisi olduğunu göstermektedir (Resim 4.10).

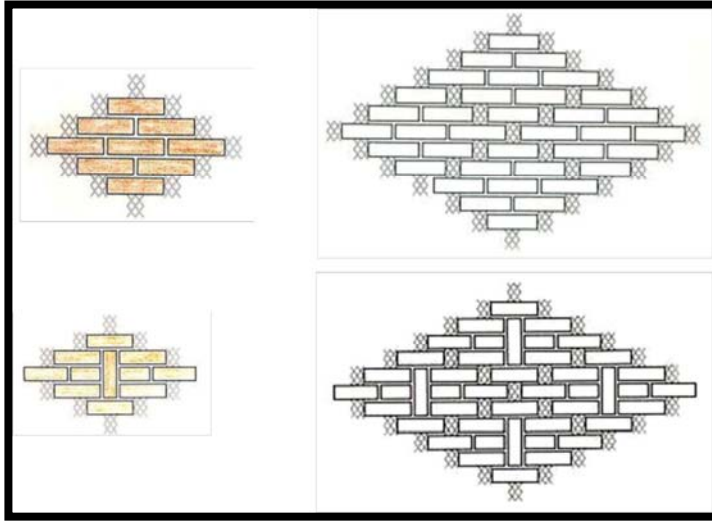
Resim 4.5. Bati duvarındaki kapı [SOBOUTI, H., 2007]

Pencereler: Kümbette bulunan üç adet pencere açıklığı ve kuzey cephesi hariç

geri kalan yönlerde orta akslara denk gelecek biçimde düzenlenmiştir. Bu pencereler sade ve özenli işçiliği olmayan muhtes elemanlar olarak sadece ışığı içeriye alma amacıyla açılmıştır.

Yapıda bulunan bezeme ve süslemeler

Yapı genel olarak yalın biçimde inşa edilmiş olmakla birlikte yatay istif örgü tekniği ile oluşturulmuş tuğla yüzeyler eserin genel karakteristiğini oluşturmaktadır. Buna karşılık tuğla ve kesme tuğla elemanlar ile oluşturulmuş yatay ve düşey istif örgülerle meydana getirilmiş geometrik desenler birer bezeme ögesi olarak tromplarda, nişlerde, kemerlerin boşluklarında görülmektedir (Şekil 4. 4).

Şekil 4.4. Socas Mescidinin iç mekânında yatay ve düşey istif örgüleri

Yapının alçı işçiliği ile yapılmış olan bezemeleri mihrabın özgün durumunda yapının en özenli elemanı olduğunu göstermektedir. Mihraba ait yarım daire kemerli niş bölümünün her iki yanında birer sütünce bulunmakta olup tümüyle alçıdan oluşturulmuştur. Buradaki bezeme girift kıvrımdallı bitki desenlerinden oluşmaktadır (Resim 4.6)-(Şekil 4.5). Mihrabın üzerinde bordürlerde ve kemer yüzeyinde alçı işçiliği ile yazılmış ve çok ince detaylarda işlenmiş güzel kitabeler yer almaktadır. Bugün mihrabı inceleyen uzmanlar bu elemanın İlhanlı Dönemi'nde özgün mihrabın üzerine yapılmış olduğunu belirtmektedirler.

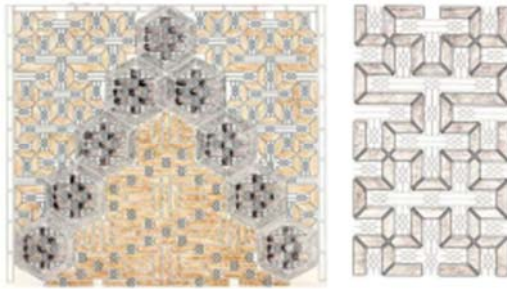

Resim 4.6. Alçı Mihrap'a ait görünüm [SOBOUTI, H., 2007]

Şekil 4.5. Mihrabın girift kıvrım dallı bitki motifleri
(a) Alçı kabartması I
(b) Alçı kabartması II

Yapının iç mekânında boy olarak mihrapla aynı seviyeyi bulan altı adet nişin hepsi tuğla veya kesme tuğla ile oluşturulmuş olup farklı geometrik desenlerle bezenmişlerdir. Birer dikdörtgen pano içinde fazla derin olmayan nişler halinde düzenlenmiş olan bu elemanların üst bölümlerinde de mukarnaslı bir yapı yer almaktadır. Burada en çok kullanılan motifler gamalı haçlar, yıldızlar, altıgen ve sekizgen motiflerdir (Şekil 4.6) . Söz konusu olan bu motiflerin Gerveh Cuma Mescidi'nde olduğu gibi Anadolu'da da aynen kullanılmış olduğu görülmektedir. Örneğin gamalı haç biçimleri ve diğer desenler bugün Sivas Darüşşifası'nda (13.y.y.) ve daha birçok Anadolu Selçuklu yapısında bulunmaktadır.

Şekil 4.6. Nişlerde bulunan farklı geometrik desenler

Yapıda alçı işçiliğinin görüldüğü ikinci grup elemanlar mescidin kitabeleridir. Söz konusu olan kitabelerin hepsi dini içeriklidir. Kitabelerden bir tanesi kubbe eteğini baştanbaşa dolanan nesih yazılı Yasin Suresi onuncu ayettir. İkinci kitabe ise beden duvarlarının üst hizasında trompların altında tüm iç mekânı çepeçevre dolanan elli santimetre yüksekliğindeki nesih yazılı Melik

Suresidir. Mihrap kemerinin yüzeyinde ve bordürlerinde yer alan kitabelerin de sülüs yazı tekniğinde Taha Suresi kırkıncı ayeti kapsadığı görülmektedir (Resim 4.9).

Resim 4.7. Yapının mihrabında ve beden duvarlarının üst hizasında bulunan Kitabeler [SOBOUTI, H., 2007]

Kitabeler

- Bani, imza ve inşa kitabeleri: Yapı üzerinde yer alan kitabeler tamamen dini içerikli olup yapının banisi, mimarı veya sanatkarları ile ilgili bir anlatım bulunmamaktadır. Kitabelerin tümü alçı işçiliği ile yazılmıştır.

Kitabelerden bir tanesi 50 cm yüksekliğinde olup kubbe eteğini baştan başa dolanan nesih yazılı Yasin Suresi onuncu ayettir. İkinci kitabe ise beden duvarlarının üst hizasında trompların altında tüm iç mekanı çepeçevre dolanan elli santimetre yüksekliğindeki nesih yazılı Melik Suresidir. Mihrap kemerinin yüzeyinde yer alan kitabenin de sülüs yazı tekniğinde Taha Suresi kırkıncı ayeti kapsadığı görülmektedir (Fotoğraf 12).

Vakfiyeler ve diğer yazılı belgeler

Günümüze kadar ulaşan belgeler arasında yapı ile ilgili olarak herhangi bir vakfiyeye bulunamamıştır.

4.2. Socas Mescidi ile İlgili Restitüsyon Bilgileri

Bugün için yapı ile ilgili olarak hazırlanmış bir restitüsyon çalışması bulunmamaktadır. Bu nedenle yapıdaki izlerin,

4.3. Socas Mescidi ile İlgili Restorasyon Uygulamaları

Yapının özel bir restorasyon proje çizimi bulunmamaktadır ancak yapılan restorasyon ve koruma uygulamaları ile farklı müdahaleler aşağıdaki tabloda yer alan ana başlıklarda özetlenmiştir.

5. Bölümde çalışmanın ana inceleme konusunu teşkil eden her iki mescit yapısının restorasyon ve onarım uygulamalarına dair ilke ve kararların karşılaştırılması yer almaktadır.

Çizelge 4.1. Socas'ın özetlenmiş durumu

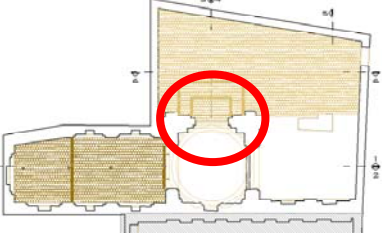
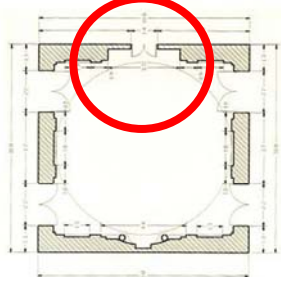
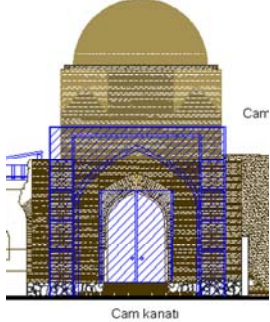
SORUNLAR	KONUMU	BELİRTİSİ	RESTORASYON UYGULAMASI
Nem	Tüm duvarlarda Kubbe ve tromplarda	Zeminden sonra 60-75 cm. yüksekliğe kadar renk değişimi ile üst örtüyü oluşturan bozulma	Yalnızca temelerde havalandırma kanalları oluşturulmuştur
Malzeme Kaybı	Nişlerde, mihrapta ve bezemelerde, batı cephe duvarında, zemin kaplamalarında	Duvar yüzeylerinde oluşan boşalma ve delikler	Yeni üretilen tuğla malzeme ile veya harçla boşlukların doldurulması
Malzemelerin bozulması	Tüm dış yüzeylerde, kubbenin iç yüzeylerinde, tromplarda ve yapının iç yüzeyini çepeçevre dolanan kitabelerde, mihrabın bordürlerinde ve ayrıca zeminden 60-70 cm. yüksekliğe kadar olan bölümlerde,	Kabuklanma, çatlama, erime	Yeni üretilen tuğla malzeme ile veya harçla boşlukların doldurulması
Strüktürel deformasyon ve zayıflama	Yapının iç köşe bağlantılarında, tromplarda	Derin çatlaklar ve ayrılmalar	Yeni üretilen tuğla malzeme ile veya harçla boşlukların doldurulması
Yıkılma ve yok olma	Eyvan	Yapının kuzey duvarındaki izlerden ve temel kalıntılarından	İzler olduğu gibi müdahale edilmeden bırakılmış
Yapıya fiziksel ve görsel açıdan zarar veren geç dönem eklentileri ile değişiklikler	Kubbede yer alan pencerelerde, kapı kanatlarında	Pencerelerde herhangi bir elemanın bulunmaması, kapı kanatlarının ahşaptan bol camlı olarak yapılmış olması	Kubbede yer alan pencerelere demir profilli cam elemanların takılması, muhtes bol camlı kapı kanatlarının aynen müdahale edilmeden korunması

5. GENEL KARŞILAŞTIRMA

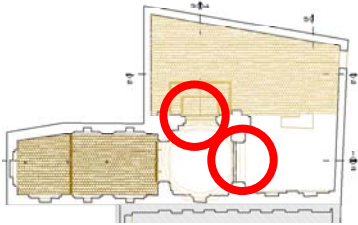
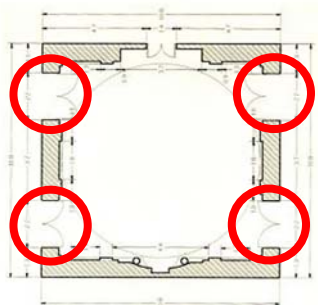
Yukarıda belirtilmiş olduğu gibi ayrı ayrı iki örnek olarak ele alınarak incelenmiş olan yapılardan henüz kapsamlı bir onarıma konu olmamış Gerveh Cuma Mescidi ile bu yapının çok benzeri ve aynı dönem yapısı olan restorasyonu tamamlanmış Socas Mescidi'nin mevcut Restorasyon uygulamasına dair kararların karşılaştırılması için her iki yapının uygulama kararları çerçevesinde yapılan ve yapılacak olan müdahalelerin karşılaştırılması öngörülmüştür. Her iki yapıya ait müdahaleler için ayrı birer bölüm içeren tablolar oluşturulmuş olup müdahalelerin açıklanması için kısa açıklamalar halinde notlar düşülmüştür(Bkz Çizelge 5.1 - Çizelge 5.7).

Tablolarda özellikle benzer sorunlara yer verilmiş olup bu sorunlara yönelik restorasyon müdahalelerinin benzerliği veya farklılığı sorgulanmıştır. Bu nedenle tablolarda sorunlar, sorunlara ilişkin veriler ile müdahale önerileri veya müdahale uygulamaları başlıklarına yer verilmiştir. Söz konusu tablolar aşağıda yer almaktadır:

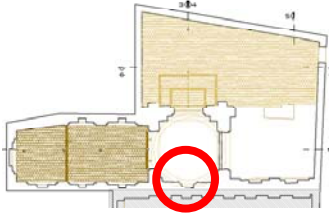
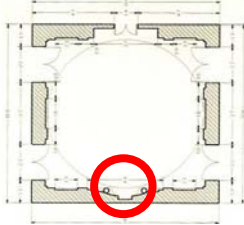
Çizelge 5.1.Genel karşılaştırma çizelgesi I

Mekanın şeması						
						
						
	Gerveh			Socas		
Eyyan	Sorun	Veri	Öneri	Sorun	Veri	Uygulama
	Yıkılmış eyvan	İşaret edilen kısımlarda izler saptanmıştır.	. Kazı ve belgeleme yapılması . İma edecek kadar yapım	Yıkılmış eyvan	İşaret edilen kısımlarda izler bulunmaktadır.	Olduğu gibi tamamlanmadan bırakılmıştır

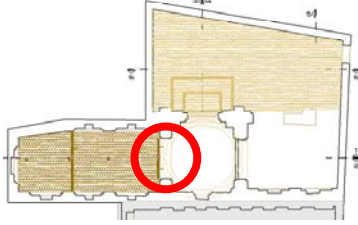
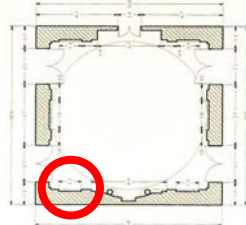
Çizelge 5.2. Genel karşılaştırma çizelgesi II

Mekanın şeması						
						
MİMARİ ELEMANLAR	Gerveh			Socas		
	Sorun	Veri	Öneri	Sorun	Veri	Uygulama
Kapı	Yapıda bulunan kapılar demirden imal edilmiş olup orijinal değildir	Kapı Özgün değildir. (O dönemde bu biçimde ve detayda camekanlı bir kapının bulunması mümkün değildir).	yalnızca yapının iç mekanını korumak için şeffaf bir malzeme ile örtü yapılması (Tümüyle cam kanatlı kapıların yapılması)	Yapıda bulunan kapılar ahşaptan imal edilmiş olup orijinal değildir	Kapı Özgün değildir. (O dönemde bu biçimde ve detayda camekanlı bir kapının bulunması mümkün değildir).	ahşaptan yöre mescitlerinde sıklıkla kullanılan bir kapı hazırlanmıştır

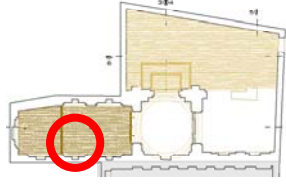
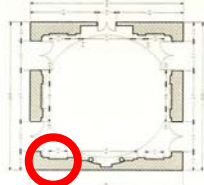
Çizelge 5.3. Genel karşılaştırma çizelgesi III

MIMARİ ELEMANLAR	Mekanın şeması					
						
						
Kitabeler	Gerveh			Socas		
	Sorun	Veri	Öneri	Sorun	Veri	Uygulama
	Alçı kabartma bezemelerde bozulma ve kayıplar	Kitabelerde eksik bölümlerin varlığı	Mevcut kısımların sabitlenerek korunması ve eksik bölümlerdeki işlemlerin aynı malzeme ile detaylarını işlemeden bırakılması ve tüm bezemelerde aynı tekniğin kullanılması	Alçı kabartma bezemelerde bozulma ve kayıplar	Kitabelerde eksik bölümlerin varlığı	Mevcut kısımların sabitlenerek korunması ve eksik bölümlerdeki işlemlerdeki detayların işlemeden bırakılması, renk ve malzeme farkı ile tamamlama ve bazı eksik bölümlerde ise işlemlerin özgün malzemedan farklı olarak tuğla kullanılarak tamamlanılması özetle aynı soruna farklı tekniklerle müdahale

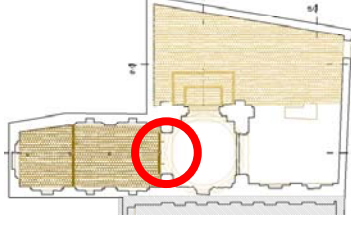
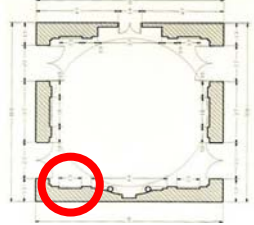
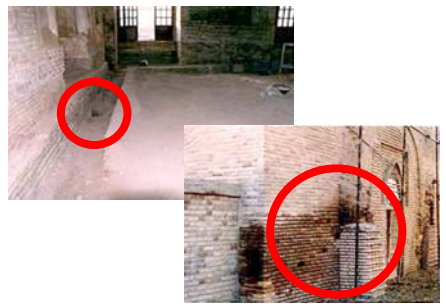
Çizelge 5.4. Genel karşılaştırma çizelgesi IV

MIMARİ ELEMANLAR	Mekanın şeması					
						
Tuğla işçiliği						
	Gerveh			Socas		
	Sorun	Veri	Öneri	Sorun	Veri	Uygulama
	Alçı kabartma bezemelerde bozulma ve kayıplar	Kitabelerde eksik bölümlerin varlığı	Mevcut kısımların sabitlenerek korunması ve eksik bölümlerdeki işlemlerin aynı malzeme ile detaylarını işlemeden bırakılması ve tüm bezemelerde aynı tekniğin kullanılması	Alçı kabartma bezemelerde bozulma ve kayıplar	Kitabelerde eksik bölümlerin varlığı	Mevcut kısımların sabitlenerek korunması ve eksik bölümlerin işlemlerindeki detayların işlemeden bırakılması, renk ve malzeme farkı ile tamamlama ve bazı eksik bölümlerde ise işlemlerin özgün malzemeden farklı olarak tuğla kullanılarak tamamlanılması özette aynı soruna farklı tekniklerle müdahale

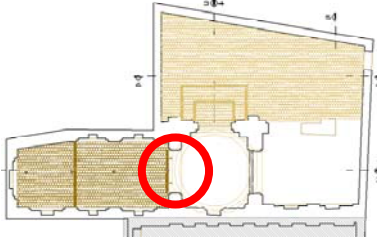
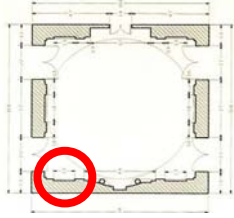
Çizelge 5.5. Genel karşılaştırma çizelgesi V

Mekanın şeması						
						
MİMARİ ELEMANLAR	Gerveh			Socas		
	Nişler			Nişler		
	Sorun	Veri	Öneri	Sorun	Veri	Uygulama
	Nişlerde malzeme kaybı	Tuğla işlemlerde eksik bölümlerin varlığı	Malzeme analizlerine göre aynı malzeme ve aynı teknikle ancak günümüzün onarımları ile eski onarımlar arasında fuga oluşturarak ve tarih atarak onarım yapılması	Nişlerde malzeme kaybı	Tuğla işlemlerde eksik bölümlerin varlığı	Mevcut kısımların sabitlenerek korunması ve eksik bölümlerin işlemlerindeki detayların işlenmeden bırakılması, renk ve malzeme farkı ile tamamlama ve bazı eksik bölümlerde ise işlemlerin özgün malzemeden farklı olarak tuğla kullanılarak tamamlanılması özette aynı soruna farklı tekniklerle müdahale

Çizelge 5.6. Genel karşılaştırma çizelgesi VI

Mekanın şeması						
						
MİMARİ ELEMANLAR	Gerveh			Socas		
Nem	Sorun	Veri	Öneri	Sorun	Veri	Uygulama
	Duvarda yükselen nem	Duvarlardaki tuğla malzemelerde bozulma, erime, kabuklanma ve renk değişimi	Eksik bölümlerdeki tuğlaların aynı nitelikteki yeni malzeme ile onarılırken her yeni tuğlanın üzerine onarım tarihinin yazılması ve en önemlisi analizler sonucunda sorun kaynağı olan zemin suyunun kesilmesi için projelendirilmiş bir drenaj kanalının yapılması	Duvarda yükselen nem	Duvarlardaki tuğla malzemelerde bozulma, erime, kabuklanma ve renk değişimi	Projelendirilmed en yapılmış olan havalandırma kanalı sonucunda devam eden nem sorunu

Çizelge 5.7. Genel karşılaştırma çizelgesi VII

MIMARİ ELEMENLER	Mekanın şeması					
						
Pencere						
	Gerveh			Socas		
	Sorun	Veri	Öneri	Sorun	Veri	Uygulama
	Duvarda yükselen nem	Duvarlardaki tuğla malzemelerde bozulma, erime, kabuklanma ve renk değişimi	Eksik bölümlerdeki tuğlaların aynı nitelikteki yeni malzeme ile onarılırken her yeni tuğlanın üzerine onarım tarihinin yazılması ve en önemlisi analizler sonucunda sorun kaynağı olan zemin suyunun kesilmesi için projelendirilmiş bir drenaj kanalının yapılması	Duvarda yükselen nem	Duvarlardaki tuğla malzemelerde bozulma, erime, kabuklanma ve renk değişimi	Projelendirilmeden yapılmış olan havalandırma kanalı sonucunda devam eden nem sorunu

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Değerlendirme:

İran'ın Zencan Bölgesi'nde bulunan Socas Cuma Mescidi'nin "Geleneksel Restorasyon Yaklaşımı" ile Gerveh Cuma Mescidi'nin "Bilimsel Restorasyon Yaklaşımı" karşılaştırıldığında aşağıdaki verilere ulaşılmıştır.

Geleneksel Restorasyon Yaklaşımı ile yapılan müdahalelerde:

- Aynı soruna farklı yaklaşım ve müdahalelerin uygulanmış olduğu saptanmıştır.
- Bazı sorunlara herhangi bir müdahalenin yapılmadığı ve sorunun ve sorun nedeninin olduğu gibi bırakıldığı görülmüştür.
- Bazı sorulara müdahale edildiği ancak bu sorunlara neden olan sorun kaynağının iyi analiz edilmediği için sorunların çözümünde eksik veya yetersiz müdahaleler gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.
- Yapıda mevcut izlerin korunması için ek önlemlerin alınmamış olduğu görülmektedir.
- Müdahalelerin tümü geleneksel malzeme kullanımı ile geleneksel yapım yöntemleri ve işçilik ile sınırlıdır.

Bilimsel Restorasyon Yaklaşımı ile yapılan müdahalelerde:

- Aynı sorunlara aynı tür yaklaşım ve müdahalelerin uygulanmış olduğu saptanmıştır.

- Analizler sonucunda saptanmış olan her tür soruna çözüm getirmek için öneri geliştirilmiş olduğu görülmektedir.
- Sorulara müdahale edilirken analiz çalışmalarına dayanıldığı için daha doğru ve gerçekçi müdahalelerin önerilmiş olduğu anlaşılmaktadır.
- Müdahale önerilerinde çağdaş malzeme kullanımları da söz konusudur.
- Müdahale önerilerinde bilinirlik kriterleri esas alındığı için tamamlanmadan bırakılmış olan eleman ve yapı bölümleri mevcuttur.
- Onarım tarihi ve onarılan bölümler belirtilmektedir.
- Müdahale önerilerinde yapı üzerinde mevcut izlerin korunması için ek önlemlerin alınmış olduğu görülmektedir.
- Müdahale önerilerinde bazı elemanların özgün durumda varlıklarının bilinmesi ancak tüm özelliklerinin kesin olarak bilinmemesi gibi durumlarda özgün malzemeler ile tamamlama seçeneği dışında farklı malzemeler ile elemanların varlıklarının sadece ima edilebildiği önerilere rastlanılmıştır.
- Onarım ve restorasyonda mekanların kullanımına dönük karar önerileri mevcuttur.

Geleneksel yöntem yaklaşımı ile yapılan restorasyon ve uygulama çalışmaları ilk bakışta kullanılan malzeme ve tekniğin özgün ile benzer olması nedeniyle yapıların özgün karakterlerinin korunması açısından uygun gibi görünmektedir. Ancak “Bilimsel Restorasyon Yaklaşımı” çerçevesinde konu ele alındığında önceden oluşturulmuş restorasyon kriterlerinin bulunmaması neticesinde özellikle tamamlama, sağlamlaştırma ve

bütünleme gibi restorasyon müdahaleleri açısından eleştiriye açık uygulamalarla karşılaşıldığı görülmektedir.

Özetle İran'da tek yapı onarımları için proje hazırlama sürecinde aşağıdaki sürecin uygulanmasında önemli yararlar bulunmaktadır.

- Yapının konumu ve yakın çevresine dair her tür çevre özelliği incelenmelidir.
- Yapı ile ilgili bir tarihi araştırma yapılmalıdır.
- Laboratuar çalışmalarına dayanan yapı ve malzeme analizleri hazırlanmalıdır.
- Uluslararası rölöve standartlarında yapıların belgelenmesi ve bunların 1/50 ölçeğinde çizimlere aktarılması gereklidir.
- Tarihi belge ve kaynakların yanı sıra yapıdan gelen izlere ve karşılaştırmalı çalışmalara göre restitüsyonların hazırlanması yapılmalıdır.
- Restorasyon için bilgi güvenilirliğine dayanan müdahale kararlarının ve kriterlerinin oluşturulması gereklidir.
- Tüm restorasyon uygulama ve müdahale kararlarının uygulanmasına yönelik olarak tamamlama, bütünleme, sağlamlaştırma, temizleme, yenileme, kazı ve belgeleme v.b. uygulamaların nasıl yapılacağı açıklanmalıdır.
- Restorasyon işlemlerinin belgelenmesine dönük olarak fotoğraf ve belge arşivi oluşturulmalıdır.

Sonuç:

Tezin giriş bölümünde de belirtilmiş olduğu gibi İran ve Türkiye'nin ortak kültürel yapı miraslarını koruma çalışmalarında mevzuatlarını ve koruma uygulamalarını bir birlerine yakın bir biçime getirmelerinde karşılıklı bilgi alışverişi ve yardımlaşma açısından yarar bulunmaktadır. Bugün için İran'da varlığını koruyan geleneksel yapı ustalık ve kültürünün Türkiye'de büyük ölçüde unutulmuş geleneklerin yeniden canlandırılmasında da oldukça yararı olabileceği hiç kuşkusuz bir gerçektir.

Büyük bir olasılıkla yakın gelecekte pek çok İran'lı ustanın ve mimarın tıpkı yüzyıllar öncesinde Anadolu'nun imar edilmesi sürecinde olduğu gibi Türkiye'deki onarım çalışmalarına katılması da söz konusu olacaktır. Bu bilinçle hareket edildiğinde İran'da ilk örnekleri görülen Selçuklu yapılarının tekrar canlandırılması, mimarlık ve sanat tarihimiz açısından yeni bulgulara ulaşılması da mümkün olabilecektir.

KAYNAKLAR

- Sobouti, H., " tarihe Zencan", **Zengan Yayın Evi**, Zencan, 61-69 (1986).
- Afser, K., "Tag haye İrani", **Ferhang seraye yesavoli**, Tahran, 36-42 (1990).
- Arık, R., " Neue Forschungen Über Anatolisch-türkische Kunst während", **Akademi Kiado**, Budapest,9-10 (1978).
- Arık, R., "Kubad Abad Selçuklu Saray ve Çinileri", **Türkiye İş Bankası**, İstanbul, 67-73(2000).
- Atceken, Z., " Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde bakımı ve Kullanılması", **Türk Tarih Kurumu**, Ankara,2-5 (1998).
- Ayduslu, N., " Sivas Selçuklu Dönemine Ait Yapılarda Çini Mozaik", Yüksek Lisans Tezi, **Atatürk üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü**, 48-57(1997).
- Ayetullah Zadeh Şirazi, B., Brond Robert, H., "Mimari İslami", **Rozeneh Yayın Evi**, Tahran, 239-248 (1991).
- Bakırer, Ö., " Onarımda Özellikle Süslemeye Yönelik Tamamlamalar", **Renk Ofset**, Ankara, 27-32(1985).
- Bakırer, Ö., " Selçuklu Öncesi ve Selçuklu Donemi Anadolu Mimarisinde Tuğla", **İntişarat-ı Risale**, Ankara, 43-56 (1981).
- Bakırer, Ö., " XIII ve XIV. Yüzyılda Anadolu Mihrapları", **Türk Tarih Kurumu**, Ankara, 13-18 (1976).
- Bakırer, Ö., "Selçuklu Donemi Konya yapılarında tuğla kullanımı" , **Güven Matbaası**, Ankara, 45-59(1984).
- Baysal, F., " Konya'da Bulunan Anadolu Selçuklu Sanatlarında Kullanılan Rumi Motifler", Yüksek Lisans Tezi, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü**, Konya, 121-132 (1998).
- Ağatekin, M., " Selçuklu Dönemi Seramik Yüzeylerde İnsan Betimlemeleri", Sanat Yeterlilik Tezi, **Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü**, Erzurum, 50-53 (2003).
- Alp Kara oğlu, Z., " Konya Yakınındaki Kızıl ören Hanının Restorasyonu", Yüksek Lisans Tezi, **Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri enstitüsü**, Ankara, 173-178 (1998).

Altuncan, M., “ Niğde Selçuklu ve Beylikler Devri Mimarisinde Süsleme”, Yüksek Lisans Tezi, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü**, Konya, 223-296 (1998).

Artun, A., “Selçuklular Devri Mîmari Anıtları Haritaları, **Ötüken Neşriyat** İstanbul,23-25 (1971).

Artun, A., “Anadolu’da Artuklu Devri Türk Mimarisinin Gelişmesi”, **Ötüken Neşriyat**, İstanbul,18-25,32-48 (1978).

Arık, O., “Turkish Architecture in Asia Minor in the Period of the Tueki”, **Oxford Universiti**, Oxford,132-139 (1980).

Ağır, A., “ Anadolu Selçuklu Kapalı Medreseleri ve Kubbe-havuz ilişkisi”, Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri enstitüsü**, İstanbul, 88-98 (1992) .

Ajend, Y., Richard E., “honer ve mimari İslami”, **Semt Yayın Evi**, Tahran 58-90, 99-11(1988).

Akdemir, M., “ Anadolu Selçuklu Devri Kayseri Yapılarında Taş Süslemeciliği”, Yüksek Lisans Tezi, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü**, Erzurum, 21-32 (1999).

Bektaş, C., “ Selçuklu Kervansarayları, korumaları ve Kullanımları Üzerine Bir Öneri”, **Yem Yayın**, İstanbul,1-8 (1999).

Bey S., “ Anadolu Selçuklu Seramikleri Üzerine teknik Araştırmalar Ve görsel Çözümler”, Yüksek Lisans Tezi, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü**, İzmir, 79-81, (1996)

Beyazıt M., “ Denizli’de Çardak Han ve Ak Han”, Yüksek Lisans Tezi, **Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi**, ABD, 118-120 (2002).

Bilgat, N.B., “Gök Medrese”, **Kültür Bakanlığı**, Ankara,13-22 (1989).

BİRGÜL, S., “ Selçuklu ve Osmanlı Çinilerinin Mineralojik ve Mikro morfolojik Fraklıkları Arkeometri Yönden İrdeleme”, Yüksek Lisans Tezi, **Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü**, Çukurova, 174-188 (1999).

Mesciti, B., “Nigahi be Asare Tarihi Erdebil”, **Elmi Ferhengi Yayın Evi**, Tahran,20, (3):, 401-409 (2005).

Çaycı, A., “Anadolu Selçuklu Sanatında Gezegen ve Burç Tasvirleri”, **Kültür Bakanlığı**, Ankara, 1-8 (2002).

Dilek, S., “ Seramik Kaplama Osmanlı ve Selçuklu Lahitleri ve Bunlardan Yola Çıkan Çağdaş bir Öneri”, Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü**, İstanbul, 32-34 (1979).

Durukan, A., “Anadolu Selçuklu Donemi Sanatı Bibliyografyası”, **Atatürk Kültür Merkezi**, Ankara, 62-68 (1994)

Dönmez, N., “ Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Figürlü Süslemenin Değerlendirmesi”, Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü**, İstanbul, 13-18 (1995).

Duymaz, A. Ş., “ Isparta- Antalya Arasında Yer Alan Anadolu Selçuklu Dönemi Hanlarından İncir Han”, **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü**, Ankara, 51-59.(1996).

Düzaratoğlu, V., “ Anadolu Selçuklu Devri Duvar Çinilerinin Günümüz Yer ve Duvar Karosuna Yansıması”, Yüksek Lisans Tezi, **Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü**, 1-12 (1997).

Ekiz, M., “ Niğde Alâeddin Cami’nin Anadolu Selçuklu Mimarisi İçerisindeki Yeri ve Önemi”, Yüksek Lisans Tezi, **Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü**, Niğde, 121-123 (1998).

Eldem, H. E., “ Kayseri şehri Selçuklu Tarihinden bir Bölüm”, **Kültür ve Turizm Bakanlığı**, Ankara, 21-22 (1982).

Eravşar O., “ Ortaçağ Kayseri Kent Dokusunun Gelişimi”, Yüksek Lisans Tezi, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü**, Konya, (1998).

Felameki, M. M., “Baz Zende Sazi benaha Ve Asar Tarihi”, **Tahran Üniversite Yayın evi**, Tahran, 11-17 (1986).

Ferşad, M., “Tarih Muhendisi İran”, **Goyeş Yayın Evi**, Tahran, 84-89, (1983)

Feryar, A., “Tarih Senayeh İran”, **Ferhang seraye yesavoli**, Tahran, 128-137 (1989).

Gök çiğdem M. E., “ Selçuklu Devri Taşınabilir Figürlü Süslemeleri”, Doktora Tezi, **İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü**, İstanbul, 76-79 (1999).

Gül, Öktem., “ Selçuk Kent, Alanı İçinde Bizans, Selçuklu ve Osmanlı Yapıları Koruma, Onarım Sorunları”, Yüksek Lisans Tezi, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü**, İzmir, 23-29. (2002).

Gün, R., “ Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yazı Kullanımı”, Doktora Tezi, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü**, 310-323 (1999).

Halil, İ. K., “ Konya Selçuklu Portallerinde Geometrik ve Mukarnas Tezyinat”, Yüksek Lisans Tezi, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü**, Konya, 32-35 (1998).

Hami, A., “ Mesaleh Sahtemani”, **Tahran Üniversite Yayın evi**, Tahran, 87-89 (1990).

İkbal, A., “Vezaret Der Ahdi Selatin Bozorg Selcuki”, **Tahran Üniversite Yayın evi**, Tahran, 13-28 (1995).

İkbal, M., “Rahetussüdur ve Ayetulsörür fi Tarih Al-e Selçuk”, **Emir kebir yayın Evi**, Tahran, 47-56 (1984).

İpekçi oğlu, B., “Anadolu Selçuklu Mimarisinde Birleşik Fonksiyonlu Yapılar (Tasarım prensipleri, geçmiş ve günümüzdeki fonksiyonlarının bir değerlendirmesi), Doktora Tezi, **Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü**, Ankara, 312-319 (1993).

Karpuz, H., “ Sahip Ata'nın Yaptırdığı İshaklı-sultan dağı-Hanı”, **Antalya Valiliği**, İstanbul, 34-42 (1989).

Kavuncuoğlu, P. A., “ Selçuklu Dönemi Konya ve Yöresi Çini Seramiklerindeki Sembolik Motifler”, **Ankara**, 64-72 (2003).

Kınık, M., “ Anadolu Selçuklu Dönemi Geometrik Çinilerinin Grafikselleştirilmesi”, Yüksek Lisans Tezi, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü**, Konya, 53-59 (1996).

Kiyani, M. Y., “Tarih Honer Mimari İslami İran”, **Semt Yayın Evi**, Tahran, 94-103 (1995).

Kuban, D., “ Anadolu Gezilerinden İzlenimler; Bir Batı Anadolu Gezisi”, **İ.T.Ü.** İstanbul, 84-96 (1962).

Kuban, D., “ Anadolu Türk Mimarisi Tarihi- Anadolu Türk Mimarisinin Kaynağı”, **İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi**, İstanbul, 32-48 (1965).

Kuban, D., “ Divriği mucizesi: Selçuklular Çağında İslam Bezeme Sanatı Üzerine Bir Deneme”, **Yapı Kredi**, İstanbul, 11-13 (1999).

Kuban, D., “ The Mosque And Its Development”, **E.J.Brill**, Leiden, 18-21 (1974).

Kuban, D., “Kalender hane In İstanbul: The buildings, their history, architecture and decoration: final reports on the archaeological ”, **Philipp Von Zabern**, Mainz,71-78 (1997).

Kuban, D., “Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı”, **Yapı Kredi**, İstanbul,23-25 (2002).

Kuban, D., “Türkiye’de Kentsel Koruma: Kent Tarihleri ve koruma yöntemleri”, **Türkiye Ekonomik ve toplumsal Tarih Vakfı**, İstanbul, 32-36,(2001).

Kuran, A., “ Kültürel Mirasın Korunması Açısından Hızlı Şehirleşmenin Sonu”, **Fatih Gençlik Vakfı Matbaası**, İstanbul, 87-91 (1986).

Kuran, A., “ Türk Mimarisinde çeşitli Üsluplar Üzerine Görüşler”, **Atatürk Kültür Merkezi**, İstanbul, 8-13 (1984).

Kuran, A., “Anadolu Medreseleri”, **Türk Tarih Kurumu**, Ankara, 37-48 (1969).

Küçükdağ, Y., “Selçuklular ve Konya”, Selçuklu Belediyesi Yayınları; dizi 3 **Selçuklu Belediyesi**, Konya,13-14 (1994).

Lor zadeh, H., “Ehyaye HonerHaye az yad refteh”, **Mevla Yayın Evi**, Tahran, 67-78 (1995).

Maheronnegş, M., “Kaşıkari İran”, **Rıza Abbasi Müzesi Yayınları**, Tahran, 58-72 (1982).

Maheronnegş, M., ”Hatt Bennaî”, **Seroş yayın Evi**, Tahran,11-13 (1991).

Mohlesi, M.A., “Fehrest Asar Bastani Azerbaycan”, **Miras Ferhengi Yayın Evi**, Tahran,25-26 (1992).

Akgül,N, “ Anadolu Selçuklu Dönemi Mimarisinde Kaplama Kullanımı”, Doktora Tezi, **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü**, Ankara 538 Sayfa,33-34 (1992).

Okçu oğlu, T., “Anadolu Selçuklu Camilerinde Kubbeye Geçiş alanının Değerlendirmesi”, Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü**, İstanbul, 67-69 (1995).

Oney, G., “ Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları; Architectural”, **İş Bankası**, Ankara, 11-17 (1992).

Onkal, H., “ Anadolu Selçuklu Türbeleri”, **Atatürk Kültür Merkezi**, Ankara, 32-38, 46-58 (1996).

Onkal, H., “ Selçuklu ve Osmanlı Sultanları ve Türbeleri”, **Vakıflar Genel Müdürlüğü**, Ankara, 43-48(1999).

Ödekan, A., “ Sanat tarihi Bibliyografyası 1923-1973”, **İ.T.Ü. Mim. Fak.** İstanbul, 42-26 (1974).

Ögel, S., “ Anadolu Selçuklularının Taş Tezini”, **Türk Tarih Kurumu**, Ankara, 3-5 (1987).

Özkaraman, M., “ Anadolu Selçuklu Mimarisinde Kemerlerin Analitik İncelenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, **Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü**, İstanbul, 32-46 (1994).

Özkarıcı, M., “ Afyon- Çay’da Ebu’l-Mucahid Yusuf Külliyesi”, **Kültür Bakanlığı**, Ankara, 43-44 (1996).

Özlem, Ö., “ Ahlat Anadolu Selçuklu Mezar Anıtlarının Çizgisel Analizi”, Yüksek Lisans Tezi, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 56-58 (1993).

Pırıl, Ş., “ Anadolu Selçuklu Dönemi Konya Yapılarında Taş ve Tuğla Süsleme”, Yüksek Lisans Tezi, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü**, Erzurum, 189-196 (1999).

Pirniya, M. K., “Mecelle Eser No. 21 Tabestan 1371”, **İran Miras Ferhengi**, Tahran 23-43 (1992).

Pirniya, M. K., “Mimari İslami İran”, **science and Technology University of İran**, Tahran, 65-74 (1992).

Pirniya, M. K., “Şiveh-haye Mimari İran”, **Honer İslami Yayın Evi**, Tahran, 48-56 (1990).

Polat, Y., , “Anadolu Selçuklu Medreselerinin Yeni Fonksiyonla Yüklenmesi Üzerine bir Deneme”, Yüksek Lisans Tezi, **Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü**, Trabzon, 16-18 (1996).

Sadi, S. Kucur, “ Sivas, Tokat ve Amasya’da Selçuklu ve Beylikler Devri Vakıflar: Vakfiyelere Göre”, Doktora Tezi, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü**, İstanbul, 1-8 (1993).

Sarre, F., “ Konya Köşkü”, **Türk Tarih Kurumu**, Ankara, 48-49 (1689).

Selçuk, M , “Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler, Selçuklu Çağı”, **Kültür ve Turizm Bakanlığı**, Ankara (1982).

Selçuk Şener, Y., “ Kayseri İl Merkezindeki Selçuklu Türbelerinde Mevcut Konuma Durumlarının Tespiti”, Doktora Tezi, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü**, Ankara, 675-724 (2000).

Seyrci, M., “ Antalya 2. Selçuklu Eserleri Semineri: 26-27 Aralık 1987”, **Damla Ofset**, Antalya, 109-117 (1988).

SEYRCİ, M., “ Antalya IV. Selçuklu Semineri: Bildirileri: 13-14 Mart 1992”, **T.C. Antalya Valiliği**, Antalya, 98-102 (1993).

Sözen, M., “ Diyarbakır’da Türk Mimarisi”, **Gün Matbaası**, İstanbul, 74-86(1971).

Sözen, M., “ Selçuklu ve Beylikler devri”, **İ.T.Ü.** İstanbul, 126-129 (1970).

Sözen, M., “ The evolution of Turkish Art And Architecture”, **Haşat Kitapevi**, İstanbul, 34-35 (1987).

Sönmez, Z.,”Anadolu Türk İslam mimarisinde sanatçılar”, **türk tarih kurumu**, Ankara, 3-75 (1995).

Şahin, M. K., “Anadolu Selçuklu dönemi Mescitlerinin Çözümlemeli Plan İrdemesi”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü**, Erzurum, 231-265 (1995).

Şahin, S., “ Anadolu Türk Mimarisinde Geçmeli Düz Atkı 12.yüzyıl-14.yüzyılın İlk Yarısı”, Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü**, İstanbul, 17-19 (2001).

Şaman, N., “ Isparta ve Çevresindeki Selçuklu- Beylikler Dönemi Yapıları”, Doktora Tezi, **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü**, Ankara, 432-453 (1993).

Şerveh, A., Anoşfer, M., “Loabe Kaşı”, **Gotenberg yayın Evi**, Tahran, 32-48,73-84 (1984).

Ünsür, N., “ Konya Yöresi 13.y.y.’in İlk Yarısında Selçuklu Rumi Motifleri, Mimaride Çini ve Taş İşçiliği”, Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü**, İstanbul, 88-97 (1994).

Yavaş, A., “ Ortaçağ Konut Mimarisi Üzerine Bir Araştırma: Anadolu Selçuklu Köşkleri”, Yüksek Lisans Tezi, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü**, Ankara, 326-329 (2000).

Yılmaz, M., “ Anadolu Selçuklu Sarayı ve Köşklerinde Kullanılan figürlü Çinilerin Resim Sanatı Açısından İncelenmesi”, Doktora Tezi, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü**, Ankara, 628-632 (1999).

Yılmaz, Ö., “ Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Döneminde Su Yapıları”, **Türk Tarih Kurumu**, Ankara, 32-34(1997).

Yiğit, H., “ Selçuklu Kervansaraylarının Yapısı ve İşleyişi”, Yüksek Lisans Tezi, **Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü**, Trabzon, 89-102 (2000).

Yivlik Neftçi, A., “ Niğde Hüdavend Hatun Kümbeti Plastik Bezeme ve Cephe Düzeni”, Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü**, İstanbul, 74-87 (1999).

Şimşir, Z., “ Konya Selçuklu Medreseleri Çinilerinde Kullanılan Motifler”, Yüksek Lisans Tezi, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü**, Konya, 123-125 (1990).

Tuncoku, S., “Konya’da XIII Yüzyıla Ait Anadolu Selçuklu Mescidi İçin Malzeme ve Sorunlarına Yönelik Restorasyon Önerisi”, Yüksek Lisans Tezi, **Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri enstitüsü**, Ankara, Ankara, 113-117 (1993).

Tuncoku, S., “ Konya, Beyşehir ve Akşehir’deki Selçuklu Yapılarında Kullanılan Harçların Özellikleri”, Doktora Tezi, **Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri enstitüsü**, Ankara, 32-38 (2001).

Turan, O., “Doğu Anadolu’da Türk Devletleri Tarihi”, **Ötüken Neşriyat**, İstanbul (2004).

- Turan, O., "Selçuklular Tarihi ve Türk - İslam Medeniyeti", **Ötüken Neşriyat**, İstanbul (2003).
- Taze fidan, T., " Anadolu Selçuklu Yapılarının Mimari Ve Strüktürel Analizi", **Ankara**, 78-82 (1988).
- TÜNCER, O. C., " Anadolu Kümbetleri", **Güven Matbaası**, Ankara, 47-54 (1986).
- Uzunçarşılı, İ.H. "Osmanlı Tarihi Anadolu Selçukluları ve Anadolu Beylikleri hakkında bir mukaddime İle Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan İstanbul'un fethine kadar", **Türk Tarih kurumu yayınları**, Ankara, 1-28 (2003).
- Urak, G. Çelebi, G., "Beypazarı Geleneksel Evlerinde Uygulanan "TATLI SIVA" Üzerine Bir İnceleme", **Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Der.** 20, (3): 401-409 (2005).
- Ünal, E., " Isparta ve İlçelerinde Bulunan Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı Dönemi Yapıtların Kitabeleri", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü**, İzmir, 160-172 (1999).
- Yurdakul, E., " Kayseri-kulluk Cami ve Medresesi", **Kültür Bakanlığı**, Ankara, 38-53 (1996).
- Zeki, M. H., İ. E., " Honer İran", **Sedaye muasir Yayın Evi**, Tahran, 27,-39 (1998).
- Zomorşidi, H., "Tamir ve negehdari sahteman", **Azadeh Yayın Evi**, Tahran, 21-34, 67-84 (1991).
- Ferideni, M.A., "İsfahan ez Nigahi diger", **Beheşti Yayın evi**, İsfahan, 48-54 (1996).
- Kiyani, M. Y., " Tezyinat Vabeste Be Mimari Der Dore İslami", **Miras Ferhengi İran**, Tahran, 11-18, 34-48, 67-81 (1997).
- Cezbi, S.A., "Tag Ve Ezeç", **Suruş Yayın Evi**, Tahran, 68-92 (1987).
- Zomorşidi, H. "Mesaleh şenasi Sunneti İran, **Azade Yayın Evi**, Tahran, 74-78, 86-99 (1996).

Rezaei, D.,“ Büyük Selçuklu'dan günümüze intikal eden mimari gelenek ve bunların günümüz restorasyonlarında kullanımı”, Doktora Tezi, **Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü**, 160-168, Ankara (2007).

Kuban,D.,”Tarihi çevre korumanın mimarlık boyutu, Kuram ve uygulama”,**YEM Yayını**,İstanbul, 11, 40 (2000).

Asatekin, G.,”Tarihsel Çevre Korumanın Kuramsal Çerçevesi”, **Tarihsel Çevre ve sorunları Sempozyumu**, Ankara Üniversitesi Çevre sorunları Araştırma ve uygulama Merkezi, Ankara, 1-12 (1993).

Erder, C.,”Tarihi Çevre Bilinç”,**ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını**, Ankara, 4-88 (1975).

Ahunbay, Z.,”Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon”, **YEM Yayınları**, İstanbul, 116,118,116-120,126 (1996).

Eke,F.,Özcan,U.,”Tarihi Dokunun Korunması ve Uluslar Arası Deneyimler”, **Mimarlık Dergisi**, Ankara, 2: 34 ,35 (1988).

Özbay,H.,”Koruma Kavramı Üzerine”, **Mimarlık**, 2 : 33 (1988).

“Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu İle Koruma Kurulları Yönetmeliği “, 30. 01.1989 tarihi,20065 sayılı Resmi Gazete.

[Http://www.kultur.gov.tr/portal/default_tr.asp.belgeno:48843](http://www.kultur.gov.tr/portal/default_tr.asp.belgeno:48843) (20.03.2004).

Internet: <http://www.wikipedia.org>

Internet: <http://www.iranmiras.org>

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : SOBOUTI, Hooman
 Uyuğu : IRAN
 Doğum tarihi ve yeri : 27.05.1980 Zencan
 Medeni hali : Evli
 Telefon : 0098 (241) 3239757
 Faks : 0098 (241) 3239492
 e-mail : soboutihooman@yahoo.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Azad Kazvin Üniversitesi / Mimarlık Bölümü	2004
Lise	Tizhushan lisesi	1999

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
1999-2005	Zencan/İRAN	Serbest Mimar-Restoratör
2005-2006	Zencan Azad üniversitesi	Öğretim Görevlisi
2006-2007	Zencan üniversitesi	Öğretim Görevlisi

Yabancı Dil

İngilizce-Türkçe

Yayınlar

1. Sobouti, H., "Gherveh Friday Mosque" *ACCU International Report Nara-Japan*, 64-71 (2008).

2. Hersek, Can. Sobouti, H, “Socas Cuma Mescidi”, Kongre, **Selçuklu Hoşgörü Sempozyom**, Konya, Turkey, (2007) (Baskıda).
3. Sobouti. H. “Zanjan City’s Cultural Road”, Kongere, **Azad Islamic University of Zanjan Symposium**, İran, 18-25 (2006).
4. Sobouti.H. “Cultural Road from Great Soltaniyeh Dome to Zanjan City”, Kongre, **Zanjan Cultural Heritage Conference**, Zanjan, İran, 22-28 (2006).
5. Awarded as Most successful Graduate student at The 10th Anniversary of Azad Gazvin University in Gazvin. 2005

Hobiler

Doğa, Seyahat, Fotoğrafçılık, Dalgıç, Bowling